

HA 1. 191

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI
CSÁSZÁR ELEMÉR

HARMINCHETEDIK ÉVFOLYAM

III—IV. FÜZET

BUDAPEST
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
1927

TARTALOM.

TANULMÁNYOK, ÉRTEKEZÉSEK.

	Lap
<i>Papp Ferenc</i> : Gyulai Pál és Pataki Emilia	161
<i>Trencsényi Károly</i> : Arany János és az eposzi közvagyon. II., bef. közl. 181	
<i>Timár Kálmán</i> : Magyar kódex-családok. II. közl.	210

ADATTÁR.

Régi magyar verses könyvek ismertetése. A Decsi-k. eddig kiadatlan énekei. Közli <i>Dézsi Lajos</i>	225
Bessenyei György áttérése. Közli <i>Harsányi István</i>	243
Bessenyei György A méltóság keserve c. kéziratos poémájának előbeszédei és utószava. <i>U. az.</i>	244
Udvarhelyi Szeles János haláltáncéneke a XVIII. század végéről. Közli <i>Hársing István</i>	252
Amade László ismeretlen verse. Közli <i>U. az.</i>	270
Káldi György a legrégibb magyar bibliafordításról. <i>Timár Kálmán</i>	270
Kisfaludy Sándor részvét-levele Pápay Sándor halála alkalmából. <i>Trencsényi Károly</i>	272
Vörösmarty Mihály levele Percel Sándorhoz. Közli <i>Hajás Béla</i>	273
Adalék Kazinczy életéhez. Közli <i>Gulyás József</i>	274
Újabb adalékok Lengyel József költői működéséhez. <i>U. az.</i>	274
Kik írták a Debreceni Grammatikát? <i>Harsányi István</i>	275

KÖNYVISMERTETÉSEK.

Dézsi Lajos: Magyar történeti tárgyú szépirodalom. <i>Zlinszky Aladár</i> ..	277
Irodalomtörténeti tárgyú doktori értekezések a Pázmány Péter tudományegyetemen. <i>Szinyei Ferenc</i>	278
Magyar irodalmi lexikon. Szerk. Ványi Ferenc. <i>Gálos Rezső</i>	281
Pásztor Árpád: Gina és Rozamunda. <i>Rubinyi Mózes</i>	284
Gálos Rezső: A Dunántúl a két Kisfaludy költésze ében. <i>Császár Ernő</i> ..	287
Brunetiere válogatott kritikai tanulmányai. <i>Fábián István</i>	288
Forgács Ferenc. Herczeg Ferenc költészete. <i>Kozocsa Sándor</i>	290
Dr. Diószeghy András: Rotaresti Dobsa Lajos (—h Z—)	291

IRODALOMTÖRTÉNETI REPERTORIUM.

Az 1927-ik évről. Goriupp Alisz	292
---------------------------------------	-----

A szerkesztésért felelős:

CSÁSZÁR ELEMÉR (BUDAPEST, I., PAULER-Ú. 4.).

GYULAI PÁL ÉS PATAKI EMILIA.

Bármily meglepő képekkel vette körül az ifjú Gyulai képzeletét a színpad festett világa, a társadalmi élet s a szabad természet, még nagy felfedezések vártak reá saját lelkének mozgalmaiban, főkép a nőiség varázsában. Küzdelmes ifjúságán többször átvonult a nő, mint önfeláldozó anya s mint szerető testvér, itt-ott megállíthatta egy-egy csinos leányarc is, de még nem ismerte a nőt, ki igézetével ellenállhatatlanul veszi hatalmába a férfiú szívének birodalmát. Ez tűnt fel előtte egész rejtelmességével Deésen Pataki Dániel alispán családjában.

Pataki Dániel azok közé a férfiak közé tartozott, kik maguk tiporják ki életüknek ösvényét. Őseitől nemcsak nemesi címert, hanem ügyességet s erős akaratot is örökölt. Így emelkedett a múlt század harmincas és negyvenes éveiben, mint Belső Szolnok vármegye tisztviselője, mind magasabb hatáskörbe, mikor az erdélyi kormány a választójog kijátszásával állandó izgalmat idézett elő országszerte. Különösen heves támadások érték az alispáni székhelyben, melybe kinevezés útján került;¹ az ellene emelt vádakát azonban époly önértékesen utasította vissza a megyegyűlésen, mint az Erdélyi Híradónak 1843-ik évi folyamában.² Ellenségeinek seregét barátainak nagy száma ellensúlyozta. Ezeket magyaros szívességgel fegyverezte le, amazokat igazgatásra termett egyéniségével: törhetetlen erélyével s mindenre kiterjedő figyelmével. Ezért azután háza és szép családja messze vidéken általános tisztelet tárgya volt.

Az alispán otthonába Gyulai Pált Pataki Dániel fia, Ferenc vezethette be. Pataki Ferenc ugyan egy évvel előbb iratkozott a felsőbb tanulmányok hallgatói közé, mint Gyulai, de betegsége, melynek fél lába áldozatul esett, kissé hátravetette tanulmányában.³ Mindkét ifjú írói és költői babérokról

¹ Kovács Samu: *Visszaemlékezések 1830–1850.* Deésen. 1887. 32. l.

² Erdélyi Híradó. 1843. évi 16. (febr. 24.), 26. (márc. 31.), 28. (ápr. 7.) számok.

³ A kolozsvári ref. kollégium levéltárában levő *Album Studiosorum* szerint, valamint Pataki Ferenc «Testimonium scholasticum»-a szerint, mely Irsai Szabó Tiborné Pataki Otília úrnő birtokában van, Pataki Ferenc az 1840/41-iki iskolai évben betegség miatt nem tudott vizsgázni.

álmodozott az iskola padjain, s leginkább közös irodalmi ábrándjaikból szövődött barátságuk is. Mikor tehát Pataki Dániel 1843-ban nevelőt keresett fiai mellé, Pataki Ferenc bizonyára a legnagyobb készséggel ajánlotta atyja figyelmébe Gyulai Pált. Az alispán, ki többször megfordult Kolozsvárott, maga is érdeklődhetett Gyulai iránt a ref. kollégiumban s csak kedvező értesülései után bizhatta rá fiainak vezetését. A fiúk közül csak a tizenhárom éves Dánielnek s a tízéves Gyulának neveléséről lehetett szó; Ferenc idősebb, Sándor pedig majdnem annyi idős volt, mint Gyulai.¹

Az időpontra nézve Gyulai Pál maga nyilatkozik, mikor Szász Károlyhoz írt levelében említi, hogy első évi jogász-korában került Pataki alispán házához tanítónul.² Minthogy az 1843-ik évi szeptember elején kezdte meg a kolozsvári ref. kollégiumban jogi tanulmányait, ez időtájt foglalhatta el nevelői állását is. Szeptembernél mégis előbb, legalább a júniusi vizsgák után mutatkozhatott be Deésen a családnál s ott tölthette el a nyári szünidőt is. Mikor ugyanis 1844 tavaszán a Pataki-ház környezetének első benyomásaira gondol, azokat az előbbi, az 1843-ik év tavaszának emlékeivel köti össze.³ A Pataki-családdal való korábbi kapcsolatra s a bizalmas nyári együttlétre mutat a kolozsvári ref. kollégium iskolai törvényszéki jegyzőkönyvének az az adata is, mely szerint Gyulai Pál 1843 szept. 3-ikán Pataki Ferencsel és Pataki Gyulával együtt a kollégiumnak ugyanabban a szobájában helyezkedett el.⁴

Új világ fogadta Gyulait Patakiék deési otthonában. A magas, földszintes épület a nemesi kúriák tekintélyével tűnt ki zengugos városi környezetéből, s erős falai és szépvonalú manzard-teteje szinte mosolyogva hívták harcra az idők viharát. A homlokfal arányos beosztását az öt négyszögletes ablaknak s a félköríves kapu körámájának elhelyezését egy század sem tudta megbontani. Még kedvesebb hatást tett

¹ A Sárospataki Pataki-család deési ágának leszármazását Herepei János, kolozsvári levéltáros állította össze számomra, kinek ezúttal is hálás köszönetemet nyitvánítom. E szerint Pataki Dániel és Barthos Anna fiai a következő sorrendben születtek: Pataki Ferenc 1824 febr. 10-ikén, Sándor 1825 febr. 12-ikén, Dániel 1830 júl. 31-ikén, Gyula 1833 júl. 28-ikén.

² Gyulai Pálnak Szász Károlyhoz 1847 dec. 1-jén írt levele, melyről itt szó van, Szász Károly, volt képviselőházi elnök birtokában van. Ő írt a levél alapján Gyulai ifjúkoráról (Erdélyi Múzeum. 1913.); ő kötelezett mély hálára azzal is, hogy Gyulai leveleit rendelkezésemre bocsátotta.

³ Lásd Andaynak májusi kolozsvári levelét a Regélő Pesti Divatlapnak 1844 jún. 20-iki számában.

⁴ Ezt az adatot Csüry Bálint dr., a kolozsvári ref. kollégium tanára és levéltárosa jegyezte ki számomra a kolozsvári ref. kollégium iskolai törvényszékének jegyzőkönyvéből az 1840-től 1847-ig terjedő kötet 113-ik lapjáról. Lelkötelező szívességet itt is hálásan köszönöm.

a belépőre az épületnek belső felén a derékszögbe hajtott, fehérre meszelt nyílt tornác, melyhez két oldalt néhány lépcsőfok vezetett. A biztos, négyszögű pilléreken nyugvó bolt-hajtások alatt annyi napfény ömlött be, hogy a tornácnak széles falkorlátja kitűnő helyül kinálkozott a cserepes virágok és disznővények számára. Kellemes kilátás nyílt innét az udvaron keresztül a jázmin- és borostyántokrokkal körülvett kertre s a virágos kerti házra. A szobák közül leginkább kivált az épület homlok részén a tágas, egymásba nyíló ebédlő és nappali vagy szalón. Berendezésükből annyi előkelőség sugárzott ki, mennyi az akkori nemesi házakban párját ritkította. A ragyogó bútorok, melyek a biedermeier-korszak kényelemszeretét meg nem esítve tükrözték vissza, egyaránt tanuskodtak jó módrról s művelt ízlésről. Egy-egy olajfestmény vagy könyvszekrény a szellem tisztelétét árulta el, az ablak mellett pedig egy-egy dús virágállvány női kezek gondosságát hirdette.¹ Pataki Dániel értett a vagyonszerzéshez, de tudott szépen élni is, szerette a társaságot. Háza sokszor a társadalmi élet ellentétes osztályait gyűjtötte össze; benne az átutazó tudósok és művészek is mindig szíves fogadtatásra találtak.² Pataki alispán otthonának legfőbb ékességei mégis második feleségétől származó gyermekei voltak, a négy fiú mellett a három leány: Emilia, Katinka és Anna.³

A szülei ház és a kollégium komorsága után Gyulainak úgy tetszhetett, mintha a Pataki-házban a napfény, maga az élet mosolygott volna feléje. Mindazáltal szemében az otthonias szobák, az oszlopos tornác, a virágos kert csak háttérül szolgáltak a főszemély, Emilia alakjához. Emilia, ki 1827 szept. 30-ikán született, igazi feszlő rózsabimbó volt, mikor 1843 nyarán Gyulaival először találkozott. Bár egész valója hódításra termett, szépségének titka inkább vonzó egyéniségében rejtett. Ilyennek tűnik fel azon az arcképen is, melyet egyik tisztelője, Mezei József, annyi megértéssel festett róla.⁴ Rendkívül karcsú termete légies jellemet adott alakjának, mégis karjai oly edzeteknek látszottak, hogy kezébe egyaránt beleillett a báli legyező, mint a könnyű lovaglóostor. Arcának vonalain nőies báj ömlött el; míg azonban vékony, kissé össze-

¹ A deési Pataki-ház fényképét s a rája vonatkozó adatokat Irsai Szabó Tiborné Pataki Ottilia úrnő szerezte meg számomra deési rokonai útján; az ő szalónjában láttam az ősi családi bútorokból is néhány darabot.

² Kovács Samu: *Visszaemlékezések 1830—1850*. Deesen. 1887. 36. l.

³ Herepei János, kolozsvári levéltáros kimutatása szerint Pataki Dániel s Barthos Anna leányai a következő sorrendben születtek: Emilia 1827 szept. 30-ikán, Katalin 1829 máj. 8-ikán, Anna 1831 dec. 18-ikán.

⁴ Pataki Emilia arcképe, melyet Mezei József, Petőfi barátja festett, Irsai Szabó Tiborné Pataki Ottilia úrnő birtokában van. Az olajfestmény alján a következő aláírás olvasható: «Mezei 1851.» A kép tehát 1851-ből való.

szorított ajkának szögleteiben önuralom s erély vonult meg, addig barna szemének mély tekintetéből, szépen ívelt szemöldökéből, nyílt homlokából szellem s éles ítélőerő tűnt elő. A komoly hatást csak növelte a gazdag sötétbarna haj, mely kibontva mélyen derékig ért, egyébként pedig, mint Mezei festményén, gonddal font koszorúban emelte ki a jelentős fej körvonalait.

Az érdekes külsőt igazolta a belső élet jellemző összetétele. Pataki Emilia kedvét találta ugyan a szellem műveiben, de époly örömet kivette részét a háztartás gondjaiból is. Egy későbbi levelében kedélyesen írja magáról és hugáról, hogy testestül-lelkestül űzik a szabómesterséget.¹ Műveltségére nevelkedésének köre, főképp bátyjával, Ferenczel való benső viszonya hatott; ő élesztette benne az irodalom szeretetét is. Ügyessége s okossága azonban megóvta a szép lelkek túlzásaitól. Örömet áldozott időt, fáradságot virágainak s könyveinek, de ruganyos szervezetét époly kellemes izgalom fogta el, ha egy-egy jó táncos karján végigröppülhetett a báltermen, vagy ha paripájának hátán bebarangolhatta a vidéket. Emléktárgyai között máig is őrzik kegyeletes kezek fehér csontlemezü selyem legyezőjét s lovaglóostorát, mely a gyakori használat nyomait viseli magán.² Egyéniségének varázsát az a néhány fennmaradt aranyozott szélű emléklap jelzi, melyeken egykor tisztelői fejezték ki érzelmeiket. Közöttük egyik legrégibb Pataki Ferencnek 1841 okt. 24-ikén Emilia napjára írt emléklapja,³ mely ékes szavakkal kíván «a viruló rózsaszáznak méltó helyet Erdély rényes hölgyeinek koszorújában, majd egy minden érdemekkel felruházott férj kebelén». A családi hagyomány ma is mint rendkívül szellemes hölgyet emlegeti Pataki Emiliát. Irsai Szabó Tiborné Pataki Ottilia úrnő is csak a szépet és jót hallotta róla anyjától, Pataki Gyuláné Herepei Ottiliától, ki mindig a rajongó csodálat hangján emlékezett meg Emiliáról, egykori barátnéjáról és sógornéjáról.⁴

Hol, mikor látta először Pataki Emiliát Gyulai, a virágos kertben vagy a fehér leányszobában-e, fényes napvilágnál

¹ Pataki Emilia a szóban forgó levelet a múlt század ötvenes éveinek közepén Herepei Ottiliához írta, ki később Pataki Gyula neje lett. A levél Irsai Szabó Tiborné Pataki Ottilia úrnő birtokában van.

² Pataki Emilia legyezőjét és lovaglóostorát Irsai Szabó Tiborné Pataki Ottilia úrnő őrzi gyűjteményében. Itt maradt fenn az a fénykép is, mely Pataki Emiliát lovaglóruhában s ülőhelyzetben ábrázolja, amint egyik kezében lovaglóostorát tartja.

³ Pataki Emiliának bőrkötésű emlékalbuma az aranyozott szélű lapokkal együtt Irsai Szabó Tiborné Pataki Ottilia úrnő birtokában van.

⁴ Irsai Szabó Tiborné Pataki Ottilia úrnőnek ez alkalommal is mély hálámát fejezem ki azért, hogy a Pataki-családra vonatkozó adatait közölte velem, s hogy a gyűjteményében levő emléktárgyakat rendelkezésemre bocsátotta.

vagy fátyolos alkonyattal-e — nem tudjuk; csak az bizonyos, hogy az első találkozás elemi erővel forgatta fel lelkét. A hatásban egyaránt része volt az ábrándnak és valóságnak. Négy év múlva maga Gyulai így vázolta feldúlt lelkének mozgalmait: «Megérkezésem után már másnap szerettem, szerettem tizenhat éves lelkem hő ábrándjaival. Emilia nem volt igen szép, oly szelleműs sem talán, mint amilyennek hírellek, de volt valami lényében, mi lelkemhez szólott. Mintha szívem testvére volna ő, mintha rég keresné beteg lelkem, mintha mindig róla álmodtam volna. De mit tudom én, hogy miért szerettem? Ki fejt meg a szerelem rejtélyeit? Még egyszer mondom, szerettem őt.»¹

A visszaemlékezésben tévedés a tizenhat év, minthogy Gyulai tizenhét éves volt az első találkozás idején, de a rajz találó. Eleinte inkább az ábrándkép, később inkább a valóság uralkodott a költői lélek világán. Valamelyes szakadás mindvégig megmaradt szerelmében. Amennyire érezte költői ábrándjaihoz való jogát, époly bátortalan volt a deési alispán ünnepelt leányával szemben. Hasztalan kereste a fogatkozásokat Emilia külsején és egyéniségében, végül is hódolattal kellett előtte a kritika fegyereit leraknia. Annál lesújtóbb volt ítélete, ha magára, jelentéktelen jelenére s bizonytalan jövőjére gondolt. Saját szavai szerint nem hitte, hogy a szép leány szerelmessé lehessen belé, s igen magasnak képzelte az alispánékat. Azt is mondta, hogy semmitől sem irtózott úgy, mint megsérteni valakit vagy nevetségessé válni. Leginkább az 1843-ik év nyarára illik következő vallomása is: «Kerültem találkozni vele, mert arcom, beszédem elárul, s csak titokban kívántam látni őt; órákig elnéztem kerti lakom függönye mögül, midőn virágait öntöze, órákig elmélyedtem látásán, ha a kertben olvasott vagy sétált, de soha egy pillantásom, egy célzásom vagy szavam sem árulá el szerelmemet. De úgy tettszét, hogy mégis ezek nélkül is ért ő engem.»²

Az elfojtott szerelem élesztésére mennyi alkalmat nyújtott a mindennapi érintkezés! Mily boldogság lehetett Emiliát hallani, mikor a szép leány valamelyik kedves költőjének költeményét szavalta! Ilyenkor a költői gondolatnak művész tolmácsolójában lelki rokonára ismerhetett Gyulai. Époly gyönyörűséggel nézhette máskor a táncoló párok között Emilia könnyed mozdulatainak báját; legfeljebb azt sajnálhatta, hogy nem tanult s nem tud táncolni. Ha termetre nézve nem is versenyezhetett a deési bálterem arszlánjaival, lelkes arca, moz-

¹ Az idézet Gyulai Pálnak Szász Károlyhoz 1847 dec. 1-jén írt leveléből való, mely Szász Károly, volt képviselőházi elnök birtokában van.

² Gyulai Pál a Szász Károlyhoz 1847 dec. 1-jén írt levelében nyilatkozott részletesen szerelméről.

gékony kedélye, ötletes társalgása nagy előnyt biztosítottak neki Emilia szemében. Még inkább felkölthették a költői lelkű leány érdeklődését Gyulainak első irodalmi diadalai, s Emilia, kinék a költészet és természet annyi boldog órát szerzett, bizonyára örömet cserélt eszmét a rokon gondolkodású ifjúval az újabb irodalmi törekvésekről vagy a Szamos völgyének szépségeiről. Ily meghitt együttlétre célozgat Gyulai 1844-ben Laurához intézett irodalmi leveleiben, mikor Pataki Emiliára gondolva, emlegeti, mily sokszor szavalta előtte barátnéja Garay *Kontját*, mint lelkesültek közös olvasmányukért, Sand *Léliájáért*, s mint keresték fel együtt kedves kirándulóhelyüket, a kúszó növényekkel borított, magas hegy szirtoltárát.¹ Emilia, mint Gyulai sejtette, bizonyára keresztüllátott a titkolt szerelem fátyolán, de nem tartozott az olvadékony természetek közé. Esze és önérzete elég ellentálló erőt adott neki a néma szerelem ostromával szemben, jó szíve pedig megvédte a kacérság örvényeitől. Így bár Gyulait többször kitüntette vonzalmának és nagyrabecslésének jeleivel, rokonérzése sohasem terjedt az őszinte barátság határain túl.

Valószínű, 1843 nyarán Gyulait boldoggá tette Emiliának bizalmas közelsége, úgyhogy titkolt szerelmének hangulata búbjával vonta be egész környezetét: Deést, a régi várost és regényes vidékét. A sudár tornyú, ódon, csúcsíves református templom mélyebben meghathatta lelkét, mióta Emiliát látta benne imádkozni. A girbe-görbe, egyenetlen utcák is szinte megszépültek képzeletében, ha valamelyik utcaszögleten az ismert, kedves leányos alak bukkant eléje. Azután — egyik irodalmi levele szerint is — hányszor állott meg Deés felett a szirtes Rózsahegyen, melynek lábánál a Kis- és Nagy-Szamos egyesül! Hányszor nézte el a magasból, mint siet a két folyó virágos mezőkön s lombkoszorús réteken keresztül egymás kebelére! Ilyenkor talán az elragadó táj is két szív egyesülésének reményével kecsgettette az ábrándozó ifjú költőt. Nem csoda tehát, hogy 1843 augusztusának végén boldog emlékek raja vette körül Gyulait, mikor búcsút vett a Pataki-háztól, s mikor a Kis-Szamos völgyében Kolozsvár felé törekedve, a távolból még egyszer megpillantotta a deési református templomnak égbe nyúló tornyát s a Rózsahegy tetejét.²

A távolság különbözőképen hatott a regényes történet két hősére. Ha Emilia eleinte örömet gondolt is vissza Gyulaira,

¹ Lásd Anday kolozsvári leveleit a Regélő Pesti Divatlap 1844-ik évi folyamának első felében a 3. (jan. 11.), 28. (ápr. 7.) s 49. (jún. 20.) számokban.

² Deésnek és környékének rajzához több becses adatot szolgáltatott a következő munka: *Szolnok-Doboka vármegye monographiája*. III. 1900. Irtá — Tagányi Károly, Réthy László és saját kutatásai alapján — Kádár József.

hamar elfoglalta magát megszokott munkakörében s a deési társadalmi életben; lelkének összhangját nem tudta megzavarni az emlékezés. Gyulai napjait is állandó gonddal töltötték meg jogi tanulmányai, tanítványai s anyjának nehéz küzdelmei; magános óráiban azonban annál többször visszatért felejthetetlen nyári emlékeihez. Képzelete ragyogó fénnel vette körül a Pataki-házat s a ház legnagyobb értékét, Emiliát, úgyhogy utánuk való vágyódása mind szenvedélyesebb jellemet öltött. Ábrándozásra utalta tartózkodó természete is; saját szavai szerint, míg a családnál volt, soha senkinek, még legbensőbb barátainak sem szólt egy szót sem érzelméről.¹ Így hatalmasodtak el lelkén magányának csillogó eszméi.

Újabb találkozásra csak az iskolai szünetek adtak alkalmat. Ezeket — Szász Károly püspök feljegyzése szerint is — Gyulai Deésen Pataki Dániel házában töltötte el.² A kedves körbe annál örömebbé siethetett, mivel ott mindenki családtagnak tekintette. Ilyen szünet volt 1843-ban a szüreti és karácsonyi, melyeknek mindegyike három-három hétig tartott.³ A szép napok állandó izgalomban tartották a költői kedélyt, s a változó kedélyhangulatokba belejátszott a színes őszi természetnek s a fehér téli világnak hatása is, melyek új szépségekkel hintették tele a Szamos völgyét.

A karácsonyi szünet élményei bírhatták rá Gyulait, hogy a nyilatkozásnak eredeti módját kísérelje meg. Szerelme találékonnyá tette. Ekkor kezdte vidéki barátinjához, Laurához intézett kolozsvári leveleit írni, melyek «Anday» írói névvel a Regélő Pesti Divatlap 1844-ik évi folyamának első felében jelentek meg.⁴

A levelek vonatkozásai annyira összehangzanak Gyulai egyéniségével, hogy Gyulai szerző voltában nem kételkedhetünk. Anday épúgy lelkesül a színházért, épúgy nem tanult és nem tud táncolni, mint Gyulai;⁵ rá vallanak a levélírónak jogászbábi hírei, kedvelt olvasmányai s irodalmi cél-

¹ Gyulai Pálnak Szász Károlyhoz 1847 dec. 1-jén írt levele szerint.

² Szász Károly: *Gyulai Pál*. (Vasárnapi Ujság. 1869. 50. [dec. 12-iki] szám.)

³ Lásd az iskolai szünetekre vonatkozó rendelkezéseket Török István dr. munkájában, *A kolozsvári ev. ref. collegium története* III. kötetében (1905.), a 128. lapon.

⁴ Anday leveleit a következő számok tartalmazzák: 3. (jan. 11.), 10. (febr. 4.), 19. (márc. 7.), 24. (márc. 24.), 25. (márc. 28.), 28. (ápr. 7.), 37. (máj. 9.), 49. (jún. 20.).

⁵ Amint Anday a Regélő 10. (febr. 4.) számában mondja, hogy gyermeksege óta nagy színházbarát, épúgy Szász Károly püspök is a Vasárnapi Ujság 1869 dec. 12-iki számában a gyermek Gyulai Pált úgy rajzolja, mint aki, hacsak tehetné, mindig a színház körül settenkedett. Anday a Regélő 28. (ápr. 7.) számában sajnálja, hogy nem tud táncolni, Gyulai pedig a *Nők a tükrök előtt* bevezetésében említi, hogy nőismerőseinek sohasem volt táncosuk.

zásai is.¹ S amint az «Anday» írói név mögül mind határozottabban bontakozik ki Gyulai lelki arcképe, époly biztosan tűnnek elő Andaynak Laurára vonatkozó megjegyzéseiből Pataki Emilia jellemvonásai is. Laura époly örömet idézik virágai között vagy mélyed el egy-egy jó regény olvasásába, épúgy szeret szavalni, himezni s táncolni, mint Pataki Emilia.² Rá mutatnak az irodalmi levelek megindításának körülményei is. Minthogy az első levél 1844 jan. 1-jéről kelt, Gyulai Deésen Pataki Emilia közelében bukkant a költői levelezés gondolatára s első levelét is titkolt szerelmének izgalmai között fogalmazta meg. Emiliának szóltak tehát Anday levelei s bennük a legbensőségesebb nyilatkozatok.

Tulajdonkép Pataki Emilia egyénisége előtt hajol meg Gyulai, mikor Laura iránt érzett szerelmét elemzi, vagy Laura szemének bűvös hatalmát ismeri el.³ Róla ábrándozva bánja örökké, hogy nem tud táncolni, s hogy karjai nem érinthetik szép vidéki barátnéjának karcsú derekát.⁴ Még nyíltabban, még sóvárgóbb érzésekkel sóhajt Pataki Emilia után abban a májusi, egyúttal utolsó levelében, mely a Regélő Pesti Divatlapnak 1844 jún. 20-iki számában jelent meg. Mikor ugyanis szerelmének ébredését épúgy kapcsolatba hozza kedvesének virágos kertjével, mint Szász Károlyhoz írt 1847-ik évi dec. elsei levelében, akkor csak Pataki Emiliára s a deési virágos kertre vonatkozik következő szerelmi vallomása: «Eddig kis kerted is más alakot válthatott magára, oly elragadót, mint mult tavasszal, midőn virágaid közt téged, legszebb virágot, legelőször láttalak. Szeretnélek látni, mint munkálkodol virágtábláidon, szeretném látni átszellemült arcodat, midőn végezve házi kötelességedet, a tavasz keblére borulsz, kipihenni magad s álomba ringatni lelkedet.»

Vajon tudott-e minderről Pataki Emilia? A magyar hölgyközönséggel együtt ő is örömmel vette kezébe a Regélő

¹ Jól összehangzanak Gyulainak jogász voltával a Regélő 10. (febr. 4.) számában a jogászbábi előkészületekre, főkép a zajos gyűlésekre vonatkozó bizalmas közlések. Hogy Gyulai Sand *Léliáját*, Anday és Laura közös olvasmányát, szerette, bizonyítja Sükei *Hulló csillagok* című költeménykötetének kiadatlan bírálata s benne a *Léliából* vett idézet. Gyulai mondhatta a Regélő 3. (jan. 11.) számában azt is, hogy Kolozsvár környékének szépségéről egyszer már nem valami elismerőleg írt, mert a Regélő 1842-ik évi 34. (ápr. 28.) számában valóban ily értelemben bírálta Kolozsvár fekvését. Ő idézhette legkönyebben a Regélő 24. (márc. 24.) számában «egy ifjú költő» után, hogy «a szem sugára bűvös», mert az idézet épen az ő *Ősídőből* című költeményének egyik sora, mely az Athenaeum 1843-ik évi folyamában jelent meg.

² Gyulai a Regélő 19. (márc. 7.) számában említi, hogy Laura minden megtakarított fillérét könyveire költi, a 49. (jún. 20.) számban pedig Laurát virágai közt mutatja be; Laura táncát és műhímzését a 28. (ápr. 7.) számban, szavalását a 3. (jan. 11.) számban érinti.

³ Regélő Pesti Divatlap. 1844 jan. 11-iki szám.

⁴ Regélő Pesti Divatlap. 1844. ápr. 7-iki szám.

Pesti Divatlapot, hiszen figyelmét egyaránt lekötötték benne az izléses divatképek, a vidéki, főképp deési és kolozsvári tudósítások, valamint a magyar szépirodalom újabb jelenségei. Érdeklődését még inkább fölkellette a lap, mióta Gyulai Pál s Pataki Ferenc is benne kerestek irodalmi törekvéseik számára színteret. Jól számított tehát Gyulai, mikor Pataki Emiliára gondolva, Anday első levelében azt ígerte Laurának, hogy a Regélő útján juttatja el hozzá leveleit. Másrészt Pataki Emilia is hamar ráismerhetett Andayban Gyulaira. A levelezés titkáról egyet-mást Pataki Ferenctől is hallhatott, ki, mint Gyulainak kollégiumi lakótársa, bizonyosan tudta, hogy ki volt a Regélőnek kolozsvári tudósítója. Mihelyt pedig az éleseszű leány a levelek szerzőjét ismerte, könnyen elérthette Laura jellemének rajzában a saját személyére vonatkozó célzásokat. A rejtett szerelmi vallomást egészítette ki az a dal, mely a Regélő Pesti Divatlapnak 1844 máj. 2-iki számában *Laurához* címmel s Gyulay névvel jelent meg.¹ A dal tele volt epedő vággyal, s ha Pataki Emiliának nem súgta volna meg szíve, a dal címe is elárulhatta volna neki, hogy az ő szép szeme és néma ajka indította Gyulait szerelmi sóvárgásra.

Bármennyire tisztán látta is azonban Pataki Emilia a Regélőben Gyulai sorainak rejtett értelmét, semmi sértőt sem találhatott bennük. Sőt lehetetlen, hogy költői kedélyére hatással ne lett volna az a csillogó szellemesség, mely Gyulai valómásán előmlött. Maga Gyulai is tapasztalatból beszélhetett, mikor két év múlva Emiliával kapcsolatban így nyilatkozott: «Jól tudom én, hogy soha nő, legyen az bármily szép, szelleműs vagy magasrangú, meg nem haragszik, ha másban érzeménnyeket, vágyakat kelt.»² A kedvező hatás azonban legfeljebb abban jelentkezhett, hogy Emilia a legközelebbi találkozás alkalmával melegebben üdvözölte Gyulait s szívesebben időzött társaságában. Úgy látszik, Gyulainak egyelőre ennyi is elég volt arra, hogy tovább ábrándozzék. A husvéti szünetet, mely 1844-ben április három első hetére terjedt,³ Deesen töltötte csak a husvétünnepre rándult át Bethlenbe, hová legátusnak hívták.⁴ A deési környezet bája s Emilia egyéniségének varázsa sugallta neki *Laurához* című szerelmi költeményét is. Ezt épúgy itt kellett írnia, hogy a május 2-iki Regélőben,

¹ Papp Ferenc: *Gyulai Pál irodalmi emlékei*. 1926. 58., 59., 163. l.

² A nyilatkozat Gyulai Pálnak Pataki Ferenchez 1846 dec. 3-ikán írt leveléből való. A levél eredetije 1919-ig Irsai Szabó Tiborné Pataki Ottilia úrnő hirtokában volt; ekkor a forradalom felelőtlen elemei vették el tőle. Pontos másolatát előzetesen Herpej János, kolozsvári levéltáros készítette el.

³ 1844-ben husvét vasárnapja ápr. 7-ikére esett; a husvétünnep három héti tartott.

⁴ A kolozsvári ref. kollégium iskolai törvényszékének jegyzőkönyve, az 1840-től 1847-ig terjedő kötetnek 150. lapja szerint.

megjelenhessék, mint ápr. 13-iki kolozsvári levelét, mely máj. 9-ikén került közlésre. Deési emlék lehet a Regélő jún. 20-iki számában Gyulainak májusi, egyúttal utolsó kolozsvári levele is, melyből a tavaszi virágnylás hangulata csap felénk. A pünkösdi szünet ugyanis 1844-ben május utolsó két-hetére esett,¹ s ha a levél ekkor keletkezett, jún. 20-ikán még megjelenhetett.

Nagyobb változást a nyári iskolai szünet sem hozott a regényes viszonyba, bár Gyulait sok szép emlékekkel gazdagították deési júliusi és augusztusi élményei. Ekkor már több ismeretség kötötte Deéshez, s közülük különösen értékesnek tarthatta fiatal költőtársának, Medgyes Lajosnak barátságát, kit júl. 7-ikén választott papjává a deési ref. egyház.² Költői kedélyét mélyen meghatotta a viruló hegyvidék is rohanó folyóival s messzeségbe vesző hegyhullámaival, mégis gondolat- és érzelmvilágának középpontja Emilia maradt. A szép leány egyénisége egy év alatt teljes pompájában nyílt ki. Termete könnyedebbnek, tekintete mélyebbnek, szelleme gazdagabbnak, nőisége hódítóbbnak tűnt fel; tizenhetedik évének varázsával szinte arra volt hivatva, hogy költői eszményképpé váljék. Úgy látszik, Gyulai gyakran volt együtt Emiliával; vagy kedvelt könyveiből olvasott fel neki, vagy a megélénkülő irodalmi és politikai élet kérdéseiről beszélgetett vele. A gyönyörű órák emlékét idézte fel egy 1848-ik évi költeményének következő szakaiban is:

Együtt ültünk a bércek szép honában,
Elrejtett völgyek virányos ölén.
Együtt néztük a hajnal támadását
A természet s hazánk borús egén.

És álmodoztunk a kettős tavaszban...
Ah mennyit nem s miről nem álmodánk?!...
Fényképeit a szabadság s dicsőség
Szent ihletésben árasztá reánk.³

A közös eszmények közelebb hozták Emiliát Gyulaihoz, úgyhogy vonzalmuk néha a család tagjainak is szemet szúrt. Míg azonban Emiliát Gyulaiban inkább eszméinek teljesebb visszhangja vonzotta, addig Gyulai a közös eszményben is szerelmének ügyét látta. Ezért hajolt kedélye borongásra,

¹ 1844-ben pünkösdi vasárnapja május 26-ikára esett; a pünkösdi iskolai szünet két hétig tartott.

² Erdélyi Híradó. 1844-ik évi 58. (júl. 19.) szám.

³ Az idézett költemény címe: *Emléklapjaimból*; keltezése: «1848 dec. 2-án». Először megjelent 1850-ben a Magyar Emléklapok IV. füzetében, másodszor Papp Ferenc gyűjteményében: *Gyulai Pál irodalmi emlékeiben* a 102., 103., 169. lapokon.

s a Pataki-családban fennmaradt hagyomány szerint is a kerti házban, mely lakásául szolgált, egyre-másra írta a szerelmes verseket. Az 1844-ik évi nyár hangulatát őrizte meg *Hozzá* című szerelmi dala is, mely a Pesti Divatlapnak 1844 szept. 6-iki számában saját nevével jelent meg.¹ Benne is úgy szerepel a szeretett barna leány, mint dalnak, könnynek s emésztő bánatnak forrása.

Még egy évig tanította Gyulai a Pataki-fiúkat. A hosszú kolozvári hónapok csak növelték Deés után való vágyódását. Most még irodalmi leveleiben sem érintkezhetett Pataki Emiliával, minthogy a Regélő Pesti Divatlapot 1844 júl. 1-jén Vahot Imre vette át, ki mind szűkebb térre szorította össze a vidéki tudósításokat. Titkolt szenvedélye már-már annyira elhatalmasodott, hogy a nyilatkozás szinte életkérdéssé vált számára. Hányszor szeretne volna Emilia előtt feltárni lelkének egész tartalmát, de az utolsó pillanatban mindig visszattartotta valami. Szerelmének e válságos korszaka leginkább összeesik az 1844-ik évi szüreti és karácsonyi szünettel. Ekkor újra láthatta Emiliát hódolattól körülveve, s a szép leány őszinte vonzalmából talán a saját költői vallomásaira adott választ olvasta ki. Szívének sorsdöntő perceit ő maga így rajzolja 1847 dec. elsején Szász Károlyhoz írt levelében: «Boldog voltam, és szomjú lelkem nyilatkozni vágyott. Egy este nem valának honn szülői, s én regényt olvastam neki. Kis testvérei a külső szobában játszottak, bátyja nem vala velünk. Egyik testvérei közül reánk csapja az ajtót, kinyitni mindketten egyszerre ugrunk föl. Ugyanazon eszme, ugyanazon félelem. Ó szeret, én nyilatkozom. Ekkor belép bátyja, az én jó barátom, és — elhallgattam.»² Az egész jelenetből látszik, mennyire kitüntette Pataki Emilia Gyulait bizalmával. Az egyik testvér is, ki az ajtót becsapta, bizonyára a bensőséges együttlétet akarta megzavarni. Mégis Gyulai tévedett, mikor Emilia izgott mozdulatában a fellobanó szerelem jelét fedezte fel. Emilia alig látta át teljesen, mi ment végbe barátjának lelkében, s inkább csak a ferde helyzetből akart kiszabadulni. Az is kérdés, vajon Gyulai nyilatkozott volna-e, ha Pataki Ferenc megjelenése meg nem zavarja. Úgy tetszik, mintha a jelenet csúcspontján saját kétkedéseinek is része lett volna abban, hogy a szó ajkára fagyott. Csak az volt bizonyos, hogy a sorstól felkínált perc örökre eltűnt visszahozhatatlanul.

Még kevésbé kedvezett Gyulai ábrándjainak az 1845-ik év. Pataki Emiliához való viszonyában értékes láncszem lazult meg febr. 1-jén, mikor Pataki Ferenc bevégezte kollégiumi

¹ Papp Ferenc: *Gyulai Pál irodalmi emlékei*. 1926. 59., 60., 163. l.

² Gyulai Pálnak Szász Károlyhoz 1847 dec. 1-jén írt levele Szász Károly, volt képviselőházi elnök birtokában van.

tanulmányait s a kir. táblára távozott;¹ ettől fogva Gyulai és Pataki Emilia ritkábban nyertek egymásról bizalmas értesüléseket. A húsvéti szünet sem ütött ki valami szerencsésen. Gyulai ugyanis ezúttal Sárosmagyarberkeszre Szatmár megyébe volt legációba hívva,² s utazását rendkívül megnehezítette a havazás és a Szamos áradása.³ Deésen is csalódás várt rá, minthogy Pataki Emiliát egészen lefoglalta a kisedővő javára tervezett női kézimunka-kiállítás rendezése s a vele kapcsolatos tánevigalomra való készülés.⁴ A két heti pünkösdi szünet is nagyrészt utazásban telt el. Alig nézett körül Gyulai Deésen, máris tovább kellett utaznia Bálványosváráljára, hol az ünnepeken mint legátus prédikált,⁵ visszaérkezése után meg csakhamar indulnia kellett tanítványaival együtt Kolozsvárra.

Minél kevesebbet időzött Gyulai Pataki Emilia társaságában, annál inkább elváltak útjaik. Emiliát nemes becsvágy vonta Deés társadalmi élete felé, s kiváló tehetsége évről-évre jelentősebb szerepet biztosított számára. Különösen nagy ünnepelésben volt része az 1845 jún. 4-iki estélyen, melyre az erdélyi ref. egyház zsinata és a kisedővő alapkövetétele valóban előkelő közönséget gyűjtött össze. A hirlaptudósítók az estély fénypontjaiként Malom Lujza énekét s Pataki Emilia szavalatát emelték ki.⁶ Emilia Vörösmartynak *Az úri hölgyhöz* című ódáját szavalta, s az Erdélyi Hiradó tudósítója szerint minden mozdulata és minden hangja elárulta, hogy teljesen átérezte s átértette a mélyértelmű költeményt. Emilia diadalát kiegészítette az az elismerés, melyet Pataki Dániel alispán a hivataltos ünnepek ügyes rendezésével szerzett magának. Az erőlyes alispánra s ünnepeit leányára egyaránt célozhatott tehát az Erdélyi Hiradóban e megjegyzés: «Ahol ember kell a gáton, mindenfelől a 'Pataki' név hangzik.»⁷ Ezek után a Pataki-család duzzadó reményeivel szemben hogyan hivatkozhatott volna Gyulai, a szegény legátus deák, szerelmének jogaira? Valószínű, a nyári vizsgák után júliusban még egyszer elment Deésre, de csak azért, hogy búcsút vegyen a Pataki-háztól s a ház büszkeségétől, Emiliától. Az elválás bánatos hangulata

¹ Pataki Ferenc «Testimonium scholasticum»-a szerint 1845 febr. 1-jén végezte be jogi tanulmányait a kolozsvári ref. kollégiumban; tisztviselői minősítvényi táblázata szerint pedig királyi táblai szigorlatának ideje 1847 jún. 16. Mindkét irat Irsai Szabó Tiborné Pataki Ottilia úrnő birtokában van.

² A kolozsvári ref. kollégium iskolai törvényszékének jegyzőkönyve, az 1840-től 1847-ig terjedő kötet 187. lapja szerint.

³ Erdélyi Hiradó. 1845 ápr. 8-iki szám.

⁴ Pesti Divatlap. 1845 tavaszhoz 17-iki szám.

⁵ A kolozsvári ref. kollégium iskolai törvényszékének jegyzőkönyve, az 1840-től 1847-ig terjedő kötetnek 189. lapja szerint.

⁶ Pesti Divatlap. 1845 nyárhó 10-iki szám. — Erdélyi Hiradó. 1845 jún. 17-iki szám.

⁷ Erdélyi Hiradó. 1845 jún. 20-iki szám.

még 1847-ik évi dec. elsei levelében is megrezdül, főkép a következő részben: «Midőn eljöttem a háztól, egy emléklapot adott s kezét nyujtá a búcsúra. Az emléklapra még nem tudtam verset írni, kézszorítás pedig egyetlen pont multamban, hol emlékezetem édesen megpihen.»¹

Mint Gyulai többször említette, két évet töltött a Pataki-családnál.² Mivel adataink szerint 1843 nyarán került a családhoz, búcsúzásának idejét az 1845-ik év nyarára kell tennünk. Deési emlékeihez éppannyi öröm, mint bánat fűződött. Maga írja az elmúlt két évről: «Oly jól esik visszaemlékezni néma szerelmem ábrándos napjaira, s mégis oly sötét bánat és vér-lázító bosszúság fog el.»³ Leginkább gyávasággal s a női lélek ismeretének hiányával vádolta magát, pedig sötétlátásával csak önmagát csalta. Amit gyávaságnak nevezett, az gyengédség volt, s amit tudatlanságnak tartott, az a nőiség valójába vetett hit volt. Mindez jellemének alapvonásaihoz tartozott, s épazért vonzotta oly ellenállhatatlanul az a magasabb erkölcsiség, mely Pataki Emilia világnézetében egész költőiségével nyilatkozott. Innen magyarázható, hogy Emilia a búcsúzás után is megmaradt Gyulai eszményképének. Gyulai tisztán látta szerelmének reménytelen voltát, azért sokszor küzdött ellene, de hasztalanul. Léleki küzdelmeit, melyek a Pataki-családtól való megválása után két évet dúlták fel, maga így érintette 1847 dec. elsei levelében: «Azóta újra két év tölt el; ritkán látom, még ritkábban beszélek vele, de annál többet gondolok reá.»⁴

Bármennyire elszakadt azonban Gyulai Pataki Emiliától, néha mégis megfordult társaságában. Így látogatott el 1846 pünkösdjén is Deésre,⁵ hogy találkozzék barátjával, Pataki Ferencel, s bátyjával, Gyulai Ferencel, ki ekkor a deési színpadon szerepelt.⁶ Útjának tulajdonképeni célja mégis az volt, hogy Pataki Emiliát újra láthassa a régi környezetben, hol egykor annyit ábrándozott vele s utána. A találkozás újra fellobbantotta szenvedélyének tüzét, költői hangulatai pedig *Virágnak mondanálak* kezdetű dalában nyertek művészi alakot. Mint maga beszéli el, költeményét Deésről visszatértében a jeníi fogadóban írta, hol szekeret várva, beült egy szobába és sűrű pipafüst mellett elmerengett. Saját szavai szerint kinos,

¹ Gyulai Pál a levelet 1847 dec. elsején Szász Károlyhoz intézte.

² Gyulai Pál a két évet Szász Károlyhoz írt 1847 dec. elsei levelében s Pataki Ferenchez 1846 dec. 3-ikán írt levelében említi. — Szász Károly püspök is a Vasárnapi Ujságnak 1869 dec. 12-iki számában Gyulai Pálról szóló cikkében azt írja, hogy Gyulai 1843-tól 1845-ig volt Pataki Dániel gyermekeinek tanítója.

³ Gyulai Pál így nyilatkozik Szász Károlyhoz 1847 dec. 1-jén írt levelében.

⁴ Gyulai az itt érintett levelet is Szász Károlyhoz intézte.

⁵ Gyulai Pál a Pataki Ferenchez 1846 dec. 3-ikán írt levelében emlékezik meg deési útjáról.

⁶ Erdélyi Híradó. 1846-ik évi 197. (máj. 28.) szám.

édes érzelem fogta el, az érzelem gondolatokat ébresztett benne, s a gondolatok dallá alakultak.¹

A költemény nagyobb jelentőségre azáltal tett szert Gyulai szívének viszonyaiban, hogy *E....hoz* címmel s Gyulai nevével jelent meg a Pesti Divatlapnak 1846-ik évi szept. 12-iki számában. Ez tehát már nyilvánvalóbb szerelmi vallo-más volt, mint akár Anday levelei, akár Gyulainak eddigi szerelmes versei. Maga Gyulai is csak akkor riadt meg a zavart hatástól, mikor a költemény címére először Pataki Ferenc hívta fel figyelmét,² s mikor a címben mások is Pataki Emilia nevét fedezték fel. Félt, hogy költői célzásai Emiliának keserűséget szereznek, s szeretne volna, ha költeményét sohasem írta volna meg. Ezért kérte fel jó barátját, Pataki Ferencet 1846 dec. 3-ikán írt levelében, hogy mentse ki eljárását Emilia előtt.³ Aggodalmait következőkép foglalta össze: «Én ugyan nem tudom, hogy Emilia mint vélekedik az egész dologról, de azt hiszem, megütközött mégis, hogy én, kihez két év alatt oly becsülettel viseltetett, ilyeneket írok, midőn a legkevésbé sem bátorított föl még távolról is.» Gyulai védekezésül költeményének történetét adta elő s majdnem új szerelmi vallo-másba bonyolódott, mikor a költemény címét így okolta meg: «Szórakozottságból a dalt Emiliához címezém. Meglehet azért, hogy az általam ismert hölgyek közt Emiliához viseltettem legtöbb tisztelettel; meglehet, hogy ábrándképeim közt az ő vonásai is megjelentek.» Nehezebben sikerült azonban annak magyarázata, hogyan került a nyomtatásba az *E....hoz* cím. E szerint Gyulai ezzel a címmel írta be dalát verses könyvébe, s mikor 1846 nyarán elfoglaltsága miatt másra bízta a dal lemásolását és elküldését, az illető a verses könyvben talált címmel küldte el a verset a Pesti Divatlapnak.

A költemény, mely annyi gondot szerzett Gyulainak, valóban eltévesztette hatását. Amennyire meghatották Pataki Emilia lelkét a költői szépségek, annyira bántotta a nyilvános célzás, mely ezer találgatásra adott alkalmat. Emilia tudta, hogy a vidéki társaság annál kiméletlenebb lesz vele szemben, minél inkább meghajolt egykor szellemi felsőbbsege előtt, s tudta azt is, hogy jogtalanul éri a gyanúsítás. Valószínű, Gyulai védekezése sem elégítette ki; azért, ha mással nem, legalább hallgatásával s tartózkodásával akart a költői képzelet kicsapongásainak határt szabni. Emilia neheztelese teljesen meggyőzhette Gyulait, hogy számára csak a lemondás marad hátra. Ábrándvilágának összeomlása még évek mulva is meg-

¹ Gyulai Pálnak Pataki Ferenchez 1846 dec. 3-ikán írt levele szerint

² Gyulai Pálnak Pataki Ferenchez 1846 dec. 3-ikán írt levele szerint.

³ A levelet, mely 1919-ben a forradalom idején Irsai Szabó Tiborné Pataki Ottilia úrnő birtokából eltűnt, Herepei János, kolozsvári levéltáros, másolta le számomra.

dobogtatta szívét. A csalódás fájdalma hatja át sorait 1851 okt. 3-án Szilágyi Sándorhoz írt levelében is, mikor szerelmének visszaautasítását így adja elő: «Midőn ő egy költeményem miatt ezelőtt négy évvel sértve érezte magát, mert bár talán hízelt hiúságának, hogy versebe foglalták bájait, de szegyenelve gondolt arra, miként még azt hiszik, talán ez ágrólszakadt poetával viszonyban van: már akkor minden reményről letettem, és szerelmem csak emlékezet lőn, költői ábrándom tápláléka.»¹

Az 1846-ik év pünkösdjé óta egyelőre véget értek Gyulai-nak deési kirándulásai, minthogy az év második felében már Bethlen János gr. családjában nevelősködött. Még kevésbé jutott el Deésre 1847-ben, mikor nevelői gondjai mellett utolsó vizsgái s irodalmi tervei, majd köztanítói teendői minden idejét lefoglalták. Minél inkább elvesztette azonban szem elől Pataki Emilia alakját, annál nagyobb szenvedéllyel ragaszkodott költői ábrándképéhez, mintha a költészettel akart volna kárpótlást venni a valóságért. Ily ábrándos hangulattal tekint vissza 1847 tavaszán szerelmének történetére *Utóhang* című költeményében.² Ezt követi az év végéig még egy csomó vers majd a szenvedély torz kitöréseivel, majd a melázás légies álomképeivel.³ Az ellentéteknek e hirtelen változása is a lélek lázát árulja el. Leginkább erre a korra, az 1847-ik évre illik Gyulai 1847 dec. elsei levelének az a része is, melyben Pataki Emiliához való viszonyát, a valóság és ábránd küzdelmét így jellemzi: «Ha Kolozsvárott van, befutkosom az utcákat, csak-hogy láthassam, de megszólítani sem merem; ha pedig szólok vele, ostobán viselkedem. És ha eltávozott, nevetem magam és ábrándozom és verset írok hozzá.»⁴

Sokszor Gyulait magát is fárasztotta a köd, mely lelkére nehezült, s napsugár, boldogság után vágyódott; lelke azonban annyira elszakott már az éles világítástól, mintha bűvös erő vonta volna áloméletéhez. 1847 dec. elsei levelében is izgatottan sóhajtotta: «Hányszor vágytam újra szeretni, s mint nem tudék!» Költői ábrándképének veszedelmes vetélytársa akadt Prielle Kornéliában. Mint 1846 dec. 3-ikán írta Pataki Ferencnek, egy egész délutánt töltött a szép és szellemes színésznővel s e délutánját szebb órái közé sorozta.⁵ Még inkább izgatta

¹ Gyulai Pálnak Szilágyi Sándorhoz 1851 okt. 3-ikán írt levele a Nemzeti Múzeum levéltárában van.

² Papp Ferenc: *Gyulai Pál irodalmi emlékei*. 1926. 70., 71., 165. l.

³ Az ide vonatkozó költemények *Tavasszal, Egy éjszakán, Ábránd, Vágy, Kandalló mellett* címekkel Papp Ferencnek *Gyulai Pál irodalmi emlékei* című gyűjteményében találhatók.

⁴ Gyulai Pál az 1847 dec. 1-jén írt levelet Szász Károlyhoz intézte.

⁵ Gyulai Pálnak Pataki Ferenchez 1846 dec. 3-ikán írt, elveszett levelét Herepei János, kolozsvári levéltáros másolta le számomra.

képzeletét a kalandos női egyéniség, mikor 1847 tavaszán regényes levelezésbe bocsátkozott vele.¹ Egy pillanatra szinte megszáditotta a merész játék, melyet a körülrajongott művésznő az élet hatalmaival űzött, úgyhogy mellette — egyik levele szerint — unalmasnak találta okos és erénymázas kisasszony ismerőseit.² Mindazáltal 1847 dec. elsei levelében már határozottan megállapítja, hogy nem szerelem az, mi Prielle Kornéliához vonzza. Méltatlankodva kérdi magától: «Én szeressem őt?» Egyszerre megjelenik képzelete előtt Pataki Emiliának nemes, tartózkodó, nőies egyénisége, s a lélek mélyéből tör elő a levélíró felelete: «Van nekem, kit szeressek.»³

A szabadságharc korának élén Gyulai és Pataki Emilia újra találkoztak közös eszményük tiszteletében. Gyulai, mint az ifjúság szónoka s a szabadság költője Kolozsvárott üdvözölte az új korszakot; Pataki Emilia viszont Deés város közönségével együtt tett hitet a nagy nemzeti eszmények mellett, mikor 1848 ápr. 25-ikén buzdító beszéd kíséretében adta át a nemzetőrségnek a deési nőktől hímzett lobogót.⁴ Egyelőre mindketten hallhattak egymásról, hiszen Gyulainak *Szózat* című költeményét márc. 24-ikén a deési színpadon szavalták,⁵ másrészt Gyulai is olvashatta az Erdélyi Híradóban Pataki Emiliának zászlóavató beszédét. Csakhamar azonban Gyulait viszonyai Pestre sodorták, Deést pedig ellenséges hadak dúlták fel, úgyhogy onnan csak a vesztett csaták híre jutott át a Királyhágón. Gyulai ugyan 1848 dec. 2-ikán *Emléklapjaimból* című költeményében még egyszer emlékezete elé idézte a kedves leány alakját, kivel együtt annyit álmodozott a bércék szép honában, de csak azért, hogy örökre lemondjon róla.⁶ Az 1848–49-iki világegyezésben nemcsak a nemzetnek, hanem a szerető szívnek vakmerő reményei is áldozatul estek. A regényes viszonyt, mely Gyulait éveken át kötötte össze Pataki Emiliával, szét tépte a szabadság vihara; belőle Gyulai számára csak a mult maradt meg. A szép leány, a boldog órák, a fényes ábrándok emlékekke váltak, s az emlékekkel a költői képzelet úgy játszott, mint a pusztá homokjával a szél.

Az 1850-ik évet Gyulai még Pesten töltötte, mint Teleki Domokos gr. titkára, s csak 1851 tavaszán költözött át a gróffal

¹ Erről a levelezésről Gyulai Pál a Szász Károlyhoz 1847 ápr. 29-ikén írt levelében szól, mely Szász Károly, volt képviselőházi elnök birtokában van.

² Így nyilatkozik Gyulai Pál Szász Károlyhoz 1847 ápr. 29-ikén írt levelében.

³ Gyulai Pálnak Szász Károlyhoz 1847 dec. 1-jén írt levele szerint.

⁴ A 1848 ápr. 25-iki deési nemzeti ünnepet Pataki Ferenc írta le az Erdélyi Híradó 1848 máj. 2-iki számában, ugyanott közölte Pataki Emilia beszédét is.

⁵ Pataki Ferenc: *Erdély*. (Deés, ápr. 7-én, 1848.) Hazánk. 1848. évi 203. (ápr. 22.) szám.

⁶ Papp Ferenc: *Gyulai Pál irodalmi emlékei*. 1926. 102., 169. l.

együtt Erdélybe Gernyeszegre. Ezekben az években legkedveltebb lírai költői formája az emlékezés volt, mikor az első szerelem széttépett virágait siratta meg. 1851-ben írta meg versét arra az emléklapra is, melyet egykor Pataki Emiliától kapott; benne is emlékül búcsúzóra régi könnyeit hívta föl. Hogy emlékein túl még mindig érdekelte egykori ábrándjainak tárgya, mutatja az is, hogy verse nemcsak a Nagyenyed-i Album-ban,¹ hanem Pataki Emilia emlékkönyvében is helyet talált.²

A szabadságharcra következő évek mély nyomokat hagytak Pataki Emilia lelkében is. Fájdalmasan érinthette már a közhangulat változása, mely atyjának a Bach-korszakban való hivatalviselését elítélte, mégis érzelmei között a legnagyobb dűlást saját szívének tragédiája idézte elő. Családi hagyomány szerint Pataki Emilia szerelmes volt egy előkelő családból származó, hódító külsejű ifjúba, Latinovitsba, kinek a szabadságharcban jelentős szerepe volt, de szerelmében csalódott s azért sohasem ment férjhez.³ A családi hagyományt megerősíti, részben kiegészíti Pataki Emilia emlékkönyvében egy aranyozott szélű, összegyűrt kék lapocska «L.....ts György» aláírással.⁴ Az emléklap írója már akkor elárulja magát, mikor Emiliát arra buzdítja, hogy szívének választott ifjárt önzetlenül szeresse. Még inkább érezteti a szerető szívvel szemben jogait, mikor tetszésének feltételeit így szabja meg: «Ez, látod, az ékszer, mi nekem a nőn tetszik; evvel ékesítsd fel magad, s csillogóbb leszel, mintha tetemed külékárukba temetted.» Az emléklap gyűrött volta talán épen a csalódás izgalmainak emlékét őrzi. Ezek után joggal kereshetjük Pataki Emilia eszményképét abban a Latinovits Györgyben, ki — a Latinovics-család története szerint — a szabadságharcban többször kitüntette magát, alezredes, majd Klapka tábornok hadsegéde volt, egyébként pedig szép megjelenésével s finom modorával közkedveltségnek örvendett.⁵

¹ Gyulai költeménye *Emlékkönyvbe* címmel 1851-ben a Nagyenyed-i Album 84. lapján jelent meg.

² Herepei János, kolozsvári levéltáros figyelmeztetett arra, hogy Gyulainak «Több éve már, hogy nálam van e lap» kezdetű költeménye Gyulai Pál kezeírásával megvolt Irsai Szabó Tiborné Pataki Ottilia úrnő tulajdonában. A becses kézirat tulajdonosa említette, hogy e költemény époló aranyozott szélű lapra volt írva, melyenket Pataki Emilia emlékkönyve tartalmazott. Gyulai kéziratát az emlékkönyvből az 1919-iki forradalom felelőtlen elemei vitték el.

³ Így beszélt el Irsai Szabó Tiborné Pataki Ottilia úrnő; ily értelemben értesített özvegy Almái Ferenecné dr.-né úrnő is Deésről, kinek anyja Pataki Emiliának első unokatestvére volt.

⁴ Az emléklapon a vezetéknév kezdő és végső betűje között a hét pont a ki nem írt hét betűt jelzi. Míg a többi emléklapok gyűrődés nélkül maradtak fenn, Latinovits György emléklapját valaki — talán épen az emlékkönyv egykori tulajdonosa, Pataki Emilia — erősen összegyűrte s azután kisimította.

⁵ Dudás Gyula dr.: *A borsodi és katymári Latinovics-család története*. Zombor. 1899. 20. l.

Adataink útmutatása szerint Pataki Emilia az 1851-ik évben érte meg szívének nagy csalódását. Maga Gyulai is 1851 őszén értesült először az esetről. Már szeptemberben mindenáron el akart nézni Deésre, hogy — saját szavai szerint — néhány órát töltsön a Pataki-ház kertjében, «hulló levelek közt emlékezve az elmúlt tavaszra».¹ Ehhez az utazáshoz lett volna szüksége írói díjaira, melyekkel Szilágyi Sándor tartozott neki. A sürgető levelekre válaszolva, jegyezte meg Szilágyi Sándor szeptember végén, hogy Emilia nem olyan már, milyennek Gyulai képzei, egyúttal bizonyos történetre célzott, melyet nem akart részletezni. Gyulai, mint okt. 3-ikán írta, szintén hallott valamit rebesgetni, azért pontosabb értesítést kért Szilágyi Sándortól.² Ha azonban szerelmet már nem is érzett Pataki Emilia iránt, rokonérzését s becsülését nem tudta tőle megvonni. Mintha Kemény Zsigmond br. regényéből, *A szív örvényeiből*, a fennkölt lelkű Szeredy Anselm gróftól tanult volna hinni,³ okt. 3-iki levelében ily eszményi hittel nyilatkozott egykori eszményképéről: «Ha az történt vele, mit leveledben sejtetsz, én, kinek tán a világnál több jogom van, hogy rá követ dobjak, azt fogom mondani: „Tévedhettél, de ártatlan vagy, én most is becsüllek“.» Ily érzésekkel látta viszont Gyulai Pataki Emiliát Deesen. Útját már okt. 3-ikán tervezte, s csakhamar kitűnő alkalmá nyílt a deési kirándulásra, mikor néhány nap mulva Teleki Domokos gróffal Zsibón járt.⁴ Ekkor adhatta át emléklapját is Emiliának. Mennyire illhetett a csalódott szívek találkozásához, a vesztett ábrándokhoz a sárguló őszi táj, a borongó ég, a hulló falevél s a sóhajtó szél!

A két szív története tulajdonkép bevégeződött, de a költészet délibábja évek mulva is felemelte s megcsillogtatta a multnak egy-egy jelenetét. Mily epigrammai biztossággal rajzolja Gyulai saját szerelmét s Emilia tragédiáját egy 1853-ik évi költeményének, a *Viszontlátásnak* e négy sorában:

Nem vádollar, hogy megcsalál,
Csak nem szerettél sohasem!
De téged megcsalt, kit szeretsz,
S érzed, mi kín a szerelem.⁵

¹ Lásd Gyulai Pálnak Szilágyi Sándorhoz 1851 szept. 24-ikén írt levelét a Nemzeti Múzeum levéltárában.

² Lásd Gyulai Pálnak Szilágyi Sándorhoz 1851 okt. 3-ikán írt levelét a Nemzeti Múzeum levéltárában.

³ Gyulai Pál 1851 szept. 24-iki levelében írta Szilágyi Sándornak, hogy néhány jó órát töltött *A szív örvényei* mellett.

⁴ Gyulai Pál 1851 okt. 3-ikán írta Szilágyi Sándornak, hogy az nap indul Teleki Domokos gróffal Zsibóra s csak nyolc nap mulva tér vissza. Ezzel teljesen összeillik Teleki Domokos gr. számadásaiban az 1851 okt. 12-iki bejegyzés, mely a gróf zsbói kiadásairól szól.

⁵ Gyulainak idézett költeménye először a Szépirodalmi Lapok 1853 febr. 6-iki számában *Két szív története* címmel, később költeményeinek gyűjteményes kiadásában *Viszontlátás* címmel jelent meg.

Az ifjúkori szerelem gyönyörű ábrándjait örökitette meg az 1854-ik év első felében Gyulainak egyik legművészebb lírai alkotása, a *Szeretnélek még egyszer látni* című költemény is.¹ Itt a virágos kert, az édes csevegések színhelye, épügy deési emlék, mint a kandalló mellett a karosszékben álmodozó leány képe. Hiszen Gyulai 1844 elején Laurához intézett első kolozsvári levelében is azokra a boldog órákra emlékezteti szép deési barátnéját, melyeket téli estvéken a kandalló tűzénél s nyáron a hives lugasok alatt töltöttek együtt el.² A vén udvarház csarnoka is az utolsó Isten-hozzád fájó emlékével csak a deési Pataki-kúriának oszlopcsarnokszerű, boltíves tornáca lehet, honnan Pataki Emilia utolszor intett búcsút a távozó Gyulai felé. S ha Gyulai 1854-ben épügy szeretné látni egykori eszményképét, mint ahogyan 1844-ben Andaynak kolozsvári leveleiben sóhajtott utána,³ akkor csak Pataki Emiliára vonatkozik költői vallomása, s ő az, kiért még egyszer örömet feldúlna ifjúságát.

Pataki Emilia méltó maradt a költő eszményítő emlékezetére. Sorsát nemesen viselte. Jellemzően írta egyik utolsó levelében Herepei Ottiliának, hogy magába szokta zárni, ami bántja.⁴ Csalódásának gyötrelmeit is magának tartogatta, míg másoknak terhet annál örömeiből vállalta. Így szavalt 1854-ben a Garay-árvák javára rendezett estélyen Eötvös József br. *Vár és kunyhó* című költeményét;⁵ így volt utolsó pillanatáig az egész családnak jó szelleme. Csak mikor 1856 őszén szervezetét megrohanta a tifusz, s érélyét a láz elernyesztette, akkor szakadtak fel lelkének vaspántjai. Eszméletét veszítve, folyton szavalt; utolsó óráiban, mintha életének titkát árulta volna el, Arany *Visszatekintés* című költeményéből szavalt: «Én is éltem . . . vagy nem élet születésen kezdeni?»⁶ 1856 okt.

¹ A költemény a gyűjteményes kiadás szerint az 1854-ik év alkotásai közé tartozik. Minthogy a Hölgyfutárnak 1854 jún. 13-iki számában jelent meg, keletkezését az 1854-ik év első felére kell tennünk.

² Lásd Andaynak első kolozsvári levelét a Regélő Pesti Divatlap 1844-ik évi folyamának első felében a 3. (jan. 11.) számban.

³ Lásd Andaynak VII. kolozsvári levelét a Regélő Pesti Divatlap 1844-ik évi folyamának első felében a 49. (jún. 20.) számban.

⁴ Pataki Emilia a szóban forgó levelet barátnéjához, Herepei Ottiliához írta. A levél hiányos kelte: «Deés 25 május.» Valószínű azonban, hogy ezt 1856 május 25-ikére kell kiegészítenünk. Pataki Emilia ugyanis a levélben arról beszél, hogy öccse, Dániel és neje között ellentétek vannak; ezek pedig 1855-ben keltek össze. A levél Irsai Szabó Tiborné Pataki Ottília úrnő birtokában van.

⁵ Az 1854. jan. 22-ikén rendezett szavalati és zenészi estély sorrendje ma is megvan Irsai Szabó Tiborné Pataki Ottília úrnő birtokában. A meghívó szerint az estély célja «nyomorban elhalt költő Garai János hátramaradt árvái felségelése».

⁶ Ezt az adatot özvegy Almai Ferencné dr.-né úrnő küldte Deésről, ki Pataki Emilia első unokatestvérének leánya.

2-ikán dobbant szíve utolsót.¹ A letört virág sorsa ihlette meg Medgyes Lajost, a költő-papot is, mikor gyászimájában az elröppent szép lelket így jellemezte: «Fennkölt lelke tiszta volt az élet minden salakjától; hangjában, beszédében valami túlvilágias titokszerűség rejtett, mely lebűvölt és elfoglalt s az égiek beszédét juttatta eszünkbe; arcán, szemeiben valami fátyolozott búbáj terjedett; minden lépése, minden mozdulata felsőbb eredetre mutatott s bámulatot, tiszteletet gerjesztett egyszersmind maga iránt».²

Bármily egyszerűnek látszik is Gyulai Pál és Pataki Emilia regénye, mégis nagy értékek forognak benne kockán. A szerelmi történetet különösen kiemeli a köznapiságból az a tisztult erkölcsiség, mely a regény hőseit elhatározásaikban vezette; Gyulai époly emelkedetten gondolkozott a férfiúi hűségről, mint Pataki Emilia a női önérzetről. Két ilyen szép lélek nem lehetett sokáig egymással kapcsolatban a nélkül, hogy egymásra mélyebb hatással ne lettek volna. Ha Pataki Emilia annyi költőiséggel ítélte meg az életet, valamikor Gyulai sugallhatta neki egy-egy vonzóbb ábrándját. Hasonlóképen bár Gyulai jellemében volt valami Sand regényhőseinek, Ralphnak fellengő eszméiből, könnyű volt neki Pataki Emilia közelében a nőiségbe vetett hitét megőriznie. Az ifjúság évei gyorsan tűntek el, s Gyulai csak az idő távolából vehette észre, mily nagy értékeket hagyott hátra költői világnézetében ifjúkori szerelme. Ábrándos érzései annyira elfoglalták egész lelki világát, hogy egy évtizeden keresztül belőlük emelkedtek ki legbensőségesebb lírai eszméi. Képzete is annál inkább megnevesült, minél összeillőbb költői eszközökkel akarta eszményképének valóját megörökíteni. Pataki Emilia sem sejtette, hogy életének legösszehangzóbb óráit élte át, mikor nyáron virágos kertjében s ősszel a kandalló mellett karosszékében álmodozva hallgatta a lelkes ifjú költőt; nem sejtette, hogy egykor majd az álomszerű szép óráknak emléke szerez neki halhatatlanságot a magyar költészetben.

PAPP FERENC.

¹ A Pataki Emilia elhunytáról szóló gyászjelentés szerint.

² Medgyes Lajos 1856 okt. 4-ikén a halottas háznál mondta el imáját Pataki Emilia koporsója mellett. Az ima kézírata Irsai Szabó Tiborné Pataki Ottilia úrnő birtokában van.

ARANY JÁNOS ÉS AZ EPOSZI KÖZVAGYON.

(Második, bef. közlemény.)

9. Eposzi machina; a csodásság többféle neme.

A classikus eposzok szerkezetének lényeges része: az *istenek* s egyéb *emberfölötti lények* cselekvő szerepeltetése. Ezt a csodásságot eposzi machinának (gépezetnek) mondja a poétika. Homeros és Vergilius hőskölteményeiben a görög és római egész isten-világ belejátszik az emberek cselekedeteibe, sorsába. A hindu és a perzsa eposzokban is van sorsintéző mitológia. A keresztény költők a keresztény vallásos fölfogással igyekeztek összeegyeztetni az eposzi csodásságot. Arany ős-mondai tárgyú eposzába, a *Buda halálába*, nemzeti mitológiát akart beleilleszteni. Behatóan tanulmányozta e végből Ipolyi *Magyar mythológiáját*, s összefoltozta a hagyomány gyér foszlányait. De nem mulaszthatta el, hogy egy-egy oldalpillantást ne vessen más népek hitregéire is.

Hogyan képzelte el a nemzeti ős-istenséget?

A *Hadúr* nevet Vörösmartynál találta; bár inkább *had urának*, *hadak urának* mondja, «kinek neve *Isten*», «*öreg Isten*». Világ szeme, napja: *föld, víz* s az *örök tűz* apja. *Hadszekéren* jár magas felhők felett. Megüzi a rosszat *lángtollú nyilával*, jókra viszont jót ad... *Sátrában* ülve aranyos karszéken, bal könyökét székére támasztja, s hajtja halántékát egy újja hegyére. Jobb keze már kissé gerjedezőbb innal nyugszik *kardja markolatán*. Lába előtt *tegze*, lépcsőin a székek, és nagy rettenetes *tűz-nyilai* égnek... Mélyen alácsordul *szakállá fehére*... A kerek földet szeme átvizsgálja, amint a megnyiladozott egek kárpitján alánéz «acéltükör¹ mélybeható szemmel»... Olvassa, ami a *Világ-fáján* mély titkú rovással vagyon írva, *ami betelendő*, jó vagy gonosz: amaz *erős törvény*... Arany megjegyzi, hogy — «népmeséink is ősmennek *Világ-fáját*». De mi azt is tudjuk, hogy az ős-germán *Eddában* is van világ-fa: az *Yggdrasill*, mely a föld közepéből az égig nőtt s koronája a felhős ég. Három *norna* (Mult, Jelen, Jövő) *rúnáikat rója rá*, sorsokat kimér, végzet intézője. Végzéseiknek az istenek is alá vannak vetve.

¹ Ezt így magyarázza: tömör testeken is átható szemmel — a néphiedelem szerint.

Arany felséges *istensége* mellé állítsunk most egy fenséges embert, ahogyan szintén ő elképzelte. Az Ural déli rejtett völgyében élt hajdan egy maroknyi nép. E törzs feje, bölcse, papja: *Ogmánd*. Mióta az emlékezet a multba visszanezni győz, nincs vele egyivású... *Sátrából* kilép. Királyi termetét fedő ruháján nem rezdül redő. Alig moccanja jobb kezét. Baljának a dús *kardmarkolat* méltóságos nyugalmat ad. Jobbját alásimítja békén omló *szakállá tisztos ékén*... Sátra előtt áll a *szent diófa*. Sudara az égi felhőkig ér. Ott fészkel a *turul*... *Ogmánd fejti meg a szent fa héján levő írásokat, hol a törvény róva van*. Lelkét isten megnyitá, hogy nézze azt, ami volt, ami van, ami lesz...¹ Íme: Isten — ember képére teremtvé. (Antropomorphismus.)

Hogyan szerepelteti Arany ezt az istenséget? Fénylő hadszekéren, melybe *tűzlegelő paripát* kettőt, szolgálai befognak, — száll alá Hadúr. *Dörög az ég*, a mint száll lefelé rajta, s lovai körmétől a levegő csattog... Ősz-öreg ember képében, tiszta fehér fényben jelenik meg Etelének — álmában, és derekára övezi isteni kardját. Félig-imetten tapintja a kardot Etele, s fényben az ősz ember ágya előtt áll, meglátta a sátor menyezetét nála. Pedig «Hadurat nem látja ember soha földi»... Visszatérve — arca derüje az égen északi-fényt szül... Bármilyen magasztos is ez az isteni jelenet, mégis van benne valami mesterkéeltség. Gyöngé az *epikai hitele*; nincs kellően alátámasztva a *közhiadelemmel*. Igazán eposzi gépezet. Szinpadias. A beállítás ingadozó, a rendezés nehézkes. «Szinte hallani — mondja Riedl — a szinpadi tologép és sülyesztő recsegését»... Ebben a díszletezésben Arany az epikai technikának elhasznált, divatjamult kellékeit alkalmazta.

Arany eposzi istenvilága nem politheizmus, mint a görögöké, hanem dualizmus, mint Irán és Turán népeié (*Ormuzd—Arimán*). Hadúr mellett, vagy alatta, ott van *Ármány*, a rossz Manó — mint Vörösmarty eposzában. Arany a *Buda halálában* szinte egyforma tiszteletben részesítetteti őket. A Tárnok-völgyi ütközet után Torda, az ősz táltos, engesztelő áldozatot mutat be. «Hol egy paripa, mint a téj? Másik fekete, mint az éj?... Ezt kívánja Hadúr s Manó.» Az áldozat kedves: «Ármánynak a bosszú elég, S Hadúr mosolygva int felénk!»... Maga Hadúr is említi Ármányt: «Diadalt Ármányon ma is üle szépen» — mondja Eteléről. Buda király ugyanis életveszedelemben forog: egy bölénybika földönti lovastul s már-már agyontiporja. Rút ördögi Ármány a király és öccse közé áll, s szörnyű vigyorgással incselkedik, hogy Etele hagyja veszni bályját. Igaz lelkén árnyék röppen át egy pillanatra...

¹ Ogmánd képe: Az *utolsó magyar* IV., VII. részéből van összeállítva.

De legott, markolván somfa-gerely végét, megtámadja *Isten gonosz ellenségét*: «Ármány, riad a hős, — emberevő Ármány! Nehogy magad elbíz, Etelét bevárván. Megölni nem öllek: nem szült anya dögre; Nyomorítlak sebbel és kinnal örökre!...»¹ A Rém eltűnik. Etele egy kopjadöféssel lerogyasztja a bőlénybikát, s megmenti bátyja életét... (Ármány megjelenése itt — Etele víziója.)

Ármány ördögi alakja — Arany leírása szerint — szakasztott olyan, mint a görög-római hitregében *Alekto* fúriáé. Arannál: szeme vérben ázik; hajának, szakálának vértarajos kigyó minden egyes szála... Zrinyinél: haja kigyókból van; szemén véres, mérges tajték foly... Egy-testvére ezeknek a Tasso s Vergilius furiája. Hozzá vehetjük Meduzát is. Látnivaló, hogy a rossz szellem formája is az eposzi közvagyon tárházából való.

A *Buda* halálán kívül első eposzában, *Az elveszett alkotmányban* is léptet föl Arany emberfölötti hatalmakat. *Hábor* és *Armida*, főkép nevüket nézve, de egymással való versengésükben, küzdelmükben is, Vörösmarty *Hadúrának* és *Ármányának* paródiái. Abban pedig, ahogy híveiket segítik, elleneiket meg üldözik: Homeros és Vergilius isteneit utánozzák... Hábor meg Armida civakodása a görög és római istenek és istennők perlekedésére is emlékeztet; de ahogyan egymást féltékenységgel gyötrik, gyűlölettel kerülik, majd, kibékülvén, boldogan egyesülve «a hajnal-ölelte keletre röppenek»: az meg Oberon és Titania esetére hűz, Shakespeare *Szentivánjéi álomában*, melyet épen Arany fordított magyarrá.

Nyílt csodásnak mondja Arany az olyan isteni megjelenéseket, midőn semmi kétség sincs, hogy emberfölötti erők munkálnak a halandók életében. *Elfátyolozott* vagy *félcsodás* ellenben, mikor a költő halaványan színezi a rendkívülit, s maga sem döntheti el: természetes úton-módon, vagy pedig isteni erő által történt-e valami esemény?... Suhogó nyíl szálla Aeneas felé. «Mily kéztől s honnan? nem tudni, ha isten-e vagy csak vak eset okozá?...» (*Aeneis* XII.)

A bujdosó Toldinak is egyszer csodás módon ott terem előtte háta paripája. «Kisért-e Toldit hegyi legelőkön? Vagy repült, mint táto? mi haszna tünődöm!» — mondja a költő. (*Toldi szerelme*.)

Nimbus. Rendkívüli esetben, nagy veszélyben égi segélyért fohászkodik a hős és kérése logott teljesül. Ilyenkor — mivel tekintélyre van szüksége — csoda-fenséggel, nimbuszal környezve áll bámulói előtt. A tengeren hányódó Aeneas Karthagó partjára vetődik Venus segítségével. «Ott állt Aeneas... Egy istenhez volt arc- és vállakra hasonló. Für-

¹ Az *Iliasban* az istenek szintén nem sérthetetlenek. Diomedes Vénust sebesíti meg, sőt magát Arest, a hadak istenét is.

tire anyja lehelt *ragyogást*»... (*Aeneis*. I.) Szent László könyörög a hitében megingott népért, nézven a magas ég domború boltjára. «Megnyitá azt Isten és *látást* mutatott... A nép pedig bámul a kegyes királyra... Nézi, nézi, hát csak azon veszi észre, hogy *világosság* száll a király fejére». (*Szent László füve*.)¹ Csoda fenség magasztosítja Eteleét, mikor Isten-kardját elnyerve, ment hada-szemlélni a húnok vezére:

Tudja egész had már csudáit az égnek,
S leborul előtte, mint egy istenségnek.

Ködburok; ködsüveg.

Az eposz hőse titokzatos ködbe burkoltan, láthatatlanul bizton jár az ellen sorai közt; rejtélyes dolgot visz véghez. Homeros és Vergilius hőseivel ez gyakran megesik, nem is szólva az emberek közt megjelenő istenekről. Az ősz-germán monda niflung (nibelung) királyai *Niflheimban* — *Nebel-heim*: *ködhon* — laknak. Aranynál: a tündéreknek «szöve ködből sátoruk van»... (*Rege a csodaszarvasról*.) Ibolya ködből palotát csinál magának... (*Rózsa és Ibolya*.)²

A Nibelungok hőse, Szigfrid, a csodaerejű törpétől, Alberich-től, egy *büvös sipkát* vagy *csuklyát* ragad el, mely láthatatlanná teszi a viselőjét. Ebben bírja le a nagy erejű királyi szüzet, Brunhildet, Gunther király részére... A *Heliland* nevű keresztény-germán naiv eposzban Sátánnak láthatatlanná tevő *varázssisakja* (Helid-helm) van.³ Arany a Nibelung-monda *Tarn-kappe*-jét igen jellemzően *ködsüvegnek* mondja s Szigfrid ruhatárából, özvegyének kelengyész-ládájában, átviteti Etele palotájába s népek katasztrófájának okozójává teszi. *Krimhild*, a hún királynak akkor már mellőzött felesége, rakosgatva első urának holmiai között, a *ködsüveg* akad kezébe:

Szigfrid viselte hajdan, s ha ebbe öltözött,
Láthatatlanul jön és megy vala ezrek között.

Egy gondolat!... a süveget fejére teszi...

S megcsalva könnyű lépte, hol átsuban, az őrt,
A félvilág urának merít szívébe tört... (*Csaba-türedék*.)

¹ Mózes is lejövén a Sinai hegyről, hol az Urral beszélt, «mikor Izrael fiai Mózes orcáját nézik vala, látják, hogy fénylik az ő orcájának bőre.» (Mózes, II: XXIV.)

² Népmeséinknek ismert szavajárása: «Köd előtttem, köd utánam; engem senki meg ne lásson»...

³ Arany népmeséjében: Ibolya láthatatlanná tevő *szürt* ad szerelmesének, Rózsának. — A láthatatlanná tevő *varázsgyűrű* a középkori mondákban (Arthur-monda), Ariosto regényes eposzában, de meg a mi népmeséinkben is, gyakran kísérfi a bajból a hőskéket.

Álom; látomás (vizió); hallucináció. Hogy az álomnak, látomásnak stb. milyen elhatározó, döntő erejű hatása van az emberek cselekedeteire: példákat föl sorakoztatni a világirodalom eposzaiból fölösleges volna. Elég Arany nagyobb műveiből kiszemelni néhányat. Toldi — ami sovárgó lelkét «imette» foglalkoztatta —

Toldi is álmában csehen győzedelmet
És nyert a királytól vétkeért kegyelmet...

S «hogy beteljék mind az, a mit szive kíván»: édes anyja is tanuja lőn dicsőségének... S álma valóra vált, beteljesedett.

A *nagyidai cigányok* vajdája Csóri, a «nagy álmodó», megálmodja «Nagy-Cigányországot»... Nagyszerű tervei, dicsőséges harcai után — csufondáros valóra ébred. A *Buda* halálában Hadúr álomban jelenik meg Etelének s nagy tettekre eljegyzi. Majd fordul az álom, s az Isten-ostora «szárny nélkül magasan a levegőt szelte» s le-leszállva, «többül egy-egy várost egyszerre levágott» az Isten-kardjával... Itáliai hadjáratában egy csuda-látomány visszaretenti a világbiró hőst Róma kapuitól. Mert midőn «szemét égre veté, Csudálatos alak onnan fenyegeté:

Egy ősz, papi ember, tisztelendő arccal,
Csikorgatta fogát, éles kivont karddal...

S Etele «megadá kegyelmét Róma városának».

Erzsébet királyné meggyilkolt fiát, Endrét gyászolva, mindennap misére megy a kápolnába.

De mikor bevonul éji rejtekébe,
Nem hagyja nyugodni véres multak képe:
Ősz férfi vonaglik ágykárpitja megett,
S haldokolva hörghi: «gyermekért gyermeket!»
Zács Felicián az, követi családja:
Őket hosszú sorral a királyné látja... (Toldi szerelme.)

Nagy Lajos Nápolyban előálmát alván — «kép álla eléje»: a lefejezett s el nem temetett Durazzó Károly dísztelen és halvány alakja és szóla: «Király! a halálban sem szűnik-e bosszúd?»...

Felriadt Lajos, de a kép nem enyészett,
Imette is rá még jó darabig nézett...

S haragját, ez a látomány, a holt iránt s az élők iránt is engesztelődésre bírja.

A *Tengerihántás* című balladához Arany ezt a jegyzetet fűzi: «Mezőn háló emberek sokszor vélnek *magasan a légben* felettök áthúzódó *kisértetes zenét* hallani; a (daemoni) zenészek valami *nagy, kiterült ponyván repülnek tova.*» Ez a vizió-hallucináció, nyiltabb vagy fátyolozottabb csodássággal, föl-följult

Arany műveiben. Az első jelenés, *Az elveszett alkotmányban*, a tündér Armida boszorkány seregének harci zenekara:

Volt pedig a zenekar *terepély szőnyegre helyezve*,
Mellyet sirlepedők vásznából sanda boszorkák
Férceltek...
E lepedőszigetet denevérek nagy sokasága
Fogta körül, *magasan szárnyalván azzal a légben*.
Ragta zenész csapat ült.

Ez a nyers realizmussal festett bizarr kép sejtelmes pasztell-rajzzá finomul a *Csodaszarvas regéjében*:

Pusztá földön sík fenyéren Zene, síp, dob, mély vadonban
Zene hallik sötét éjen, *Míntha égből, mint álomban...*

Hunor s Magyar mulatozó *tündérleányokra* bukkannak, akik *ködből szőtt sátorukban* táncot roznak. Ugyanez a kép lebben meg Buda álmában, valószerűbb vonásokkal: ismeretlen vidékre vivé őket az út (Budát meg Etelét),

És — *mint ha pásztor éjjel az égen hall zenét*,
Hallják el-elcsapódni sipok, dobok nesztét...

Nem tündérek: Duló király leányai mulatnak ott, fehérülő sátrak alatt. (*Csaba-töredék.*)

A *Tengerihántásban* babonás hiedelem káprázata ez a misztikus jelenés:

Tuba Ferkó nem nyughatik az ágyon,
*Behunytt szemmel jár-kel a holdvilágon.*¹
Muzsikát hall nagy-fenn, messze,
Dalos Eszti hangja közte, — —
Azt danolja: «gyere! jöszte!»

A kukoricafosztó legények, leányok evvel a gazdától hallott mesével álmodnak: látják-hallják:

Magasan a levegőben *Azon ülve muzsikálnak,*
Repül egy nagy lepedő fenn: *Furulyálnak, eltűnőben...*

Rátalálni-e erre is az eposzi közvagyonban? — nem volt alkalmam kinyomozni.²

Csudajelek; természeti tünemények rendkívüli kiszínezése.
A vízióval és hallucinációval rokonok azok a csudajelek, melyek — izgatott lelkiállapotban — a természeti tünemények

¹ Ezekkel az aláhúzásokkal maga Arany jelzi Tuba Ferkó *holdkóros-ságát*.

² Talán nem tévedek, ha némi gyér foszlányokat sejtek Shakespeare drámaiban, ezeken a helyeken: «Ama zenészek, kik itt játszanak [majd], *Még fönt a légben lengnek messze, messze*: De rögtön itt lesznek.» (IV. Henrik I. rész, III. felv. 1 szín). Vagy: «Csitt, mi hangok! *Zene a légben!* (Antonius és Cleopatra. IV. felv. 3 szín). Hallucináció-szerű zenehangokról van szó Perikles V. felv. 1. színe végén is.

misztikus kiszínezéséből erednek, s amelyek nagy dolgok eljövételét hirdik, vagy már megtörténtét jelzik a babonás hiedelem szerint. «Maga Hadúr-Isten sok csuda jelével Hírül Buda végét adja Etelével» (vagyis, hogy Etele megöli bátyját).

*Üstökös a mennyég bús mezejét szántja,
Pallosokat vérben emel észak lángja.
Kell szörnyű esetnek történni, mivel hogy
Nappal a nap fénye, éjjel a hold elfogy...
Sok csuda szörnyet szül az asszony, az állat,
Forrás vize vértől iszony és utálat,
Kabala emlőjén vér szakad a téjjel,
Halványan a holtak kísértének éjjel... (Buda halála. XI.)*

Bár minden nép hiedelmében élnek eféle jós-jelek, s így Arany vehette őket a magyar nép babona-világából: mégis, a színezést tekintve, érdekes összevetni őket Shakespeare *Julius Caesar*-jának II. felvonásbeli jelenetével. Calpurnia óva inti férjét, hogy ne menjen a Capitoliumba; rossz sejtelmek gyötrik:

*Az utcán nő oroszlán kölykezett;
A sirok megnyílnak s felveték
Halottaikat,
...vér hullott le a Capitoliumra,
Koldus ha vész, nem tűn fel üstökös,
Ha fejedelemnek halni kell,
Lánggal jelenti azt az ég maga ...*

Növeli az érdekességet, hogy *Hamlet*ben meg — a szellem megjelenéséből Dánia közeli romlására következtetve — Horatio szintén a Caesar megöletését előre jelentő tüneményekre hivatkozik; s azok — amint Horatio festi őket — még jobban hasonlítanak a *Buda halálában* levő jós-jelekhez:

*...gazdátlan maradt
Sok sír, s belőle a leplek halott
Makogva, nyíva járt mind utcaszerte;
Tűzfarkú csillag, vérharmat, homály
A napban; és a nyirkos égitest [a hold],
Kórrá fogyott...*

Attila halálát meg nyomon kísérték ezek a tünemények: «Meghallá a kerek föld s az ég — mert a világ négy sarka megrázkódott belé, a csillagok ijedten futkostak lefelé»... (*Csabatöredék*.)

Intő jelekre az nem ád, akit leginkább érdekel. «Hiába hogy ledobbant Turul tátos lova», Attila nevetve szólt a hirre: «soha bizony, soha!» Caesar se hitt az intő jeleknek: «Minden csodák közt, melyeket tudok, Legrendkívülibbnek találok azt, Hogy ember félni tud». . . (Shakespeare: *Julius Caesar*.)

Jóslatok; jósok. A természeti tünemények csodás jelentésein kívül van *nyílt jóslat* — Arany szavai szerint: *pokoljárát*

segítségével és jósok ajakáról. Homeros és Vergilius eposzaik hőseit levezettetik az alvilágba jövődjük megtudása végett. Arany ezt *Az elveszett alkotmányban* utánozza. Rák Bendének varázs Armida a vezetője a «siralom mezején». Látják a pokolebet: *Cerberust*, átkelnek a «fekete vizen» (*Stix*), s Bende a vén *Charonnak* evezni segít. Beszél apjával (mint Aeneas); megborxad a vezeklők gyötrelmeitől; elébe kerül a *Léthe* patakja stb. Armida kikéri *Hecate* tanácsát, segítségét. . . Hábor pedig a *Sorsisten* barlangjába megy, hogy megértse a végzetet. Mind ez a klasszikus eposzokról vett *visszas* him-varrás.

A *nagyidai cigányok* Csóri vajdája egy *ó pincébe* bandukol le, hol Rasdi, a varázsló banya, tanyáz, s megvetteti vele a *szerencse-kártyát* Nagy-Cigányországról. Bejárja vele az odú minden titkos zegét-zugát, s a *fekete embertől* mesés kincseket nyer — álmában . . . Ez is alvilág-járat.

Bevallott, hivatásos jósok, «jelre jövődöket himezni tudósok», minden nép és kor regevilágában nagy számmal vannak Ott találjuk őket a hún királyok udvarában is. Egész sereg. Arany szerint: «Táltosok és bölcsek, javas, oltárnéző, Gyűl oda bűbajos, énekek igéző, Iraló, varázsló; ha ki tud, ráolvas; Papok, álmofejtők . . . » Tudásuk is a miszticizmus közös kincse. Jósolnak, jövődöt mondanak: áldozati állatok johaiból, a tűz-áldozás füstjéből, lángjából; álomlátásból; östitkú rovás-írásból, titokzatos számokból. Torda, az ősz táltos, a «hármás hét» számból jósolja meg Etelének, hogy elnyeri Isten-kardját:

«Hét száz vala, hét tíz s hét azon esztendő,
Mikor Isten kardja napfényre jövődö . . .

Jóslatokat zúg a *szent diófa* lombja, mint az ősz germánoknál a *tölgyfáé*. A *Világ fájáról* isteni jóslat kél . . . Madarak repülése jó- vagy balszerencsének a jele, már Homeros óta. Aquiléja elpusztulását maga Attila jósolja meg a golyák elköltözéséből . . . Még *Murány ostromában* is a szerelmében győzelmet váró Veselényinek jó jel gyanánt «Galambesoport szállong az őrtorony felett» . . . Etele «ó isten» (Apolló) dalnoka és papja által is jóslottat magának, és az ige is lám görög módra hangzik: «Sokszor a bal végzet hever isten térdén» . . .

Fatalis fegyver s egyéb eszközök; *palladiumok*; *tátos ló*. Vannak végzetes fegyverek, s egyéb bűvös erejű tárgyak, melyeknek megvan a saját történetük, s az néha érdekes epizóddá kerekedik az eposzban. Hadúr — álomlátásban — a kerek föld urává jegyzi el a húnok ifjabb királyát, Etelét, a maga isteni kardjával. Így nyilatkozik az ősz-jóslat beteljesedése.

Nyáját legeltető pásztor talál rá a mezőn az Isten-kardjára. Buda ellophatja öccse sátorából. Azt hiszi, hogy vele meg-

ingott fél-hatalmát megszilárdíthatja. Az elorzott kard azonban az ő kezében nem mutatja bűvös erejét, s a testvérével vívott párbajban életét se védheti meg vele. (*Buda halála.*) Attila fatalis kardja a földből nőtt ki, s láng csapott föl belőle. Ez népmeséink misztikus vonása, mondja Arany. De bizonyára más nép meséié is. A többi közül: a breton mondákban Arthur király csodás kardja, az Excalibar, egy tóból bukkan föl... Valamint közös mondai vonás az is, hogy az álnokul eltulajdonított misztikus tárgy méltatlannak birtokában nem marad soká. A görögök elrabolják Trójából a Palladiumot, Minerva istennő kis faképét; a kegyes Aeneas azonban az új hazában fölláltítja a megengesztelődött régi istenek oltárait... Aladin is erőszakkal egy moséba viteti a Boldogságos szűz képét, a jeruzsálemi keresztények palladiumát; a szent kép azonban eltűnik a pogány helyről, s a város a keresztések kezébe kerül.

Aranynál: *Az elveszett alkotmány* hősenek egy játék francia kártyát ad tündér Ármida, melyet Hecaté maga tett varázserőjévé: Bende mindig nyer vele. Hábor forgószele azonban elorozza a fatális jószágot, s a pincér által helyébe csempészett kártyán mindenét elveszti... *A nagyidai cigányok* hősnőjének, Dundi asszonynak, a *kötényében* van csodás hatalom. Az ellenség zsákmányul ejti a kötényt, s egyszerre odalett «ereje és szíve a vitéz asszonynak». De Csóri vajda visszavija a zsákmányt, s a hős amazon megfordítja az elpártolt hadiszerencsét.

Az eposzok hőseinek *fatális lovai* szinte isteni eredetűek. Ilyenek Achilles paripái (*Ilias*), Turnus lovai (*Aeneis*), melyek a *szél-istentől*: Boreastól származtak. «Gyors paripát rohanó szelektől származtatni, a hitrege homályában vész el» — mondja Arany. S Homerostól kezdve a legújabb eposzirókig hánynak a kezén ment keresztül ez a közvagyon! Ariosto egyik hősenek, Argilánnak, harci ménje, Rubikán, «széllángtól fogamzott...» Tasso is azt mondja: a gyors paripa «a hő fuvalomtól fogad...» Követi Zrinyi a szerecsen hős, Amirassen, Karabul nevű lovának származtatásában... Vörösmarty meg Salamon király lováról énekli: «Alföldön született széllánggal vemhes anyától...» (*Cserhalom.*) Arany sem mellőzte ezt a becses mondai adalékot. Az ős-magyarok a Volga-menti pusztákon tanyáztak, «hol a csikó széltől fogant...» (*Az utolsó magyar.*) Eteléhez egész vad ménest onnan tereltek, hol «vemhedzik a kanca viharos széllángtól, Fene tátos-méntől, futosó villántól...» (*Buda halála.*)

A *tátos-mének*, azok az igazi *epikus lovak*! Névszerint, s — mondhatni — egyénileg szerepelnek. Még beszélni is tudnak gazdájukkal... Olyan Rusztem paripája: *Reks*, olyan a szerb Kraljevics Márkóé: *Sarac*. Toldi Miklós lova: *Pejkó*, szintén *tátos*. Beszélni nem beszél ugyan, hanem érteni érti

gazdájának minden szavát, sőt még a gondolatait is. Önálló karaktere van. Megérdemli, hogy rövid életrajzot írjon róla az ember.

A suhanc Toldi lova a *Rigó*. A vén Bence lovagol rajta, mikor bujdosó kispapjára rátalál. Miklós — birokra készülvén a cseh vitézzel — nyalka szerszámot vásárol számára, mert otthon is az volt kedves paripája. Ahogy hátára ült jó gazdája Toldi, körülnézte magát s elkezdett táncolni, aztán kegyetlen vadul elvágatott vele a bajvívó helyre... Ezzel a *Rigó* be is fejezte a pályafutását. Egészen más a lovak Toldi paripája: a *Pejkó*! Ő már a regényes eposzok tárosai közül való. Származásáról nincsen szó. Egyszerre előtűnik terem s aztán osztályosa Toldi minden kalandjának... A *Daliás időkben* még a *Pirkó* névre hallgat (pirkó = pejko). A cseh Holubárral való viadal előtt könnyedén *altalroppan* Toldival a magas korlát tetején. De nem «áll», nem tud türelmesen várakozni, mert gazdája igen hosszasan bocsúzkodik Piroskától. Lovat és lovast szinte *óriássá* növel a székelyek babonás álmélkodása: szentül hiszik a csodát, hogy nem Toldi harcol velük a pogány tatárok ellen, hanem Szűz Mária választott vitéze: a háromszázados sirjából kikélt Szent László jelent meg az oltalmukra...¹ A suta Tar Lőrinc képeben álharcot vívó Toldi «teszi magát ügyetlennek», s ezt lova is utánozza: *csellik-botlik*. Odahaza engedi, hadd *játsszék vele* a pajzán Anikó, Miklós dédelgetett huga; pedig máskor száz «bratye» se mert volna *kezet tenni rá*... A nőrabló után «becsületért *Pejkó* maga tör, mondatlan»; tehát tudja: mi a *lovagiasság*... Ettől fogva mindjobban növekszik a titokzatossága... Toldi a cseh rablólovag börtönéből kiszabadul. «Történt, mikor egy szép ligeten menének» Toldi s a cseh császár-király katonái — «*csuda volna*, ha nem megesett történet — Paripa-nyerítés vihog egy bokorbul, s Toldinak a *Pejkó* csak elébe fordul...» «Ember vagy! a hős mond, s csókolta, ölelte...» Közbe legyen mondvá: ez, s az alábbi jelenet, eszünkbe juttatja Rinaldó esetét: «Lova, Bajárdo, csak azelőtt épen, elszaladt kezéről, csodálatosképen... Még nem messze járt ő, csak keveset méne, hát ihol, előtte szökdel szilaj méne: „Állj meg én Bajárdom, édes lovam állj meg, nélküled ellenni nem tudok; no várj meg!”» (Ariosto: *Orlando furioso*. — Arany fordítása.) — *Pejkó* titokzatos előbukkanása kétszer is megismétlődik... Toldi a bakonyi klastromban vezekelt. «Egy nap alámenvén, talála bitangul lovat az erdön, hogy útvesztve csatangol; tele bojtorjással nagy gubancos szőre, hátul csupa csipő, csupa fej előre; s Toldira oly szánó, szomorú szemekkel néz... Álmélkodva ütött maga két combjára, hogy az ő lova ez, a hűséges pára. „*Pejkó*, eszes állat! hol jársz? hova lettél?

¹ L. ezt a legendát önálló földolgozásban, *Szt. László* címen.

Gebekint *gazdádáda vezekelni jöttél?* Ki reád sem gondolt immár hetek óta, mikor elcsapott, hogy hazamenj az ólba. Jer hát, velem a kint, gyalázatot oszszad, Hegyre föl a kondért s tüzelő fát hozzad!... Hordta is a jámbor; noha nem dús réten, csak az udvar lábán *tengődvé szeméten*... (A közmondás is azt tartja: Tengődik, mint Toldi Miklós lova a szeméten.) — Kevés idő múlva Toldit az egyházi átok a klastromból is elzavarta. «Bakony erdejéből, rossz lován, a rajta maradott kámszában» Csehországba bujdosott. Hogy-hogy nem: a Pejko megint csak elmaradt tőle. De most maga a költő is megfélemedkezett a szegény állatról; homályos hézag van az életrajzában. Csak akkor veszik észre a hiányát, mikor Toldi a kobzossal Nápolyba, Lajos király hadaihoz megyen... «Nini! a Pejko, a lovam, a hátas! Akármí legyenek, ha nem igazi *tátos*.» Csakugyan a Pejko, fényesre kihízva, termett valahonnan egyszeribe vissza; «kísérte-é Toldit hegyi legelőkön? Vagy *repült, mint tátos?* mi haszna tündöml!» — mondja a költő... A titokzatosság egyre nő, s az alakokat is nötteti... Bárletta bevételénél csudálkozva veszik észre a magyarok: «Honnan? *az égből-e, vagy a föld gyomrából?* — pej paripán köztük terem egy rőt barát... Lovam oly könnyű, hogy ahol ő, ott semmi.» *Nyúl se járja őket*... Ott, az olasz földön: *Ariosto hazájában*, ott fejlík ki Pejko egész karaktere. Van tapintata, stílusa az emberekkel való bánásmódban, — mondja Riedl is. A kobzoshoz, gazdája barátjához, ő is *köteles hódolattal* viseltetik. Szinte önfeláldozó hőstettel menti meg Nagy Lajost, aki már maga is életveszélyben forog az örvényes *Szele* vizében, melybe Szeredait beleugratta. «Hanem a Pejko ezt nem nézi sokáig, oda úsz mint egy hős, urának uráig, szép barna sörényét, hosszú nyakát tartja, hogy abba fogódzzék... Megragadá Lajos nyakon egyik kézzel az állatot, a ki néz rá okos ésszel; Pejko meg az örvényt hasítja keresztül, s leteszi a parton a királyt terhestül (az eszméletlen kobzossal együtt). Nyerítve azonnal maga is felvágva hírt adni urának siet a lankába»... De bezzeg a lóköti Bencével egészen másképp bánik! Ugyancsak *megtréfálja*. A nápolyi hadjáratban a vakmerő Anikóval együtt lődörgő ifjú Bencének a Lányi folyó mellett megakad a szeme a lovak közt egyen. Szólt is neki: «Pejko!» — az fülelt a hangra. «Nem hagyom a gazdám jószágát bitangra! Valaki ellopta... vagy akár hogy történt, szent, hogy ez a Pejko, s nem jött ide önként; haza lopom én meg.» S közelit vigyázva, mint zabos tarisznyát, a süvegét rázva: «Pejko! ne-ne Pejko!» Oly kezes az állat, hagyja neki csipőt, veregetni vállat. Fel is ült rá... De mihelyt a szőren ülepedve fenn lett, nosza, futni Pejko, fel a folyam mellett!... Pejko te, nem arra!

fékezve kiáltá... Csak röhögi a ló szegény Bence kinját, *neveti magában tátos ravasz ésszel*, hogy félve sörényét markolja két kézzel... Toldi kunyhójához ragadja a lókötőt... Két lábon a Pejko ott egyenest szökkent s leteremté Bencét földre, csak úgy nyekkent... »Mi dolog ez, Pejko? Ilyet sohse' szoktál: el akartak lopni? és te tolvajt fogtál?« — dörgi erős hangon a barát... »Megleltem a gazdám paripáját s *hangját*« — mondja találós ésszel a föleihelődő Bence... Végre Toldi meg a huga, a kobzos meg Bence hazatérnek a király seregével. Segesden vár rájuk a nagy fogadtatás. Toldi édesanyja is ott van az öreg Bencével. Annyi ezer nép közt föl nem lelnék egymást, de Pejko, Toldi paripája, nyerit egyszer, tombol, s vissza ösmerős hang nyihogott a hámból. Az »eszes állat« ismerte fel az övét...

Ezzel el is búcsúzhatunk tőle. A *Toldi estéjében* már olyan megavult, olyan elhagyatott, olyan szomorú, mint Toldi ős háza, kertje s maga a gazda is. *Kurta pej* lett a tátosból, mely »ahol csak leli, a felmagzott burjánt *nagybúsan* legeli». Megint »tengődik»... Egyszer még felderül neki is, de rövid időre. Ő is részese a vén Toldi utolsó diadalának. Kényesen hordozza az erős leventét, látszik, hogy az Isten sem hámba teremté... Az olaszon nyert győzelmes viadal után nagybúsan hazafelé ballagnak... De fölismerik a barátban az ősz bajnokot s ujjongó diadalmenetben viszik vissza Budára. S végig az utcákon Pesten is, Budán is

Hullanak magára, hullnak a lovára, — —
Bokréták, virágok; — télizöld növények,
Melyek, mint a szép hír, halálban is élnek...

Fatalis rémület, vagy elbizakodás. Halálos veszély előtt néha szokatlan, titkos félelem, rettegés fogja el — vagy ellenkezőleg: oktan elbizakodás tölti el az eposz valamelyik fő személyét. Csak egy-két példát Arany műveiből. Az eldöntetlen katalauni ütközet után Etele kaszás szekerekkel sáncoltatta el a táborát s egész éjjel virrasztott, félvén Aetius támadásától. »Nagy halom nyeregből a máglyát rakatta, Hogy veszély percében gyujtnák fel alatta»... (*Csaba-töredék.*) Buda idéetlen haraggal ráizen öccsére, hogy az Isten-kardját neki adja által, különben »szálára kibontja» a kötött testvéri frigyét. De amikor estenden csillapodott vére, Nagy félelem állt be a harag helyére... »Rettegek én, Gyöngyvér« — csüggedve imígy szól asszonyához — »rettegek és fádom, Hogy e mai lépés siettetí gyászom; Etelehez nagy szót viszen a követség: Félek, hogy a súlya rám vissza ne essék!»... Mikor pedig pártot szerez magának, oktanul elbizakodik: »Nézd, feleség, Gyöngyvér« — nevető szájjal mond — »Nem vagyok én még vén; Ácélos erővel minden inam pattan: Megvínék bizony én Etelevel

hadban». Balga, hetyke beszédét tódítja is ülven az urak közt, «borlihegő mellel»: «Meglássa no bárki: megvívok Etellel!»... S «Etelén győzelmét semminek ítéli».

II. Tartalmi hatás.

1. Egyező mozzanatok a cselekvény fordulataiban.

Az eddig észlelt kölcsön-hatások az eposz *technikájához* tartoznak, s szerves részei a műnek. Hiányuk — szinte hiba volna. Vannak aztán esetleges, látszólagos *tartalmi* egyezések. Talán nem is tudatos kölcsönzések, bár szintén az *epikai közvagyonból* kerülnek ki; de néha inkább az *epikai hitelt* gyarapítják. Arany a következő néhányat jelöli ki ilyenekül.

a) Női kecs akadályt vet a cselekvés kifejlése elé.

Az *Odysseia* hőseit Kalypso nymphea csábítja hosszas tétlenségre, majd meg a varázsló Kirke tartóztatja fel hazatérésében... A hivatásáról megfélekedezett *Aeneas* a szép Didó királynőnél vesztegel... A *megszabadított Jeruzsálemben* a keresztesek egyik legjobb vitéze, Rinald, Ármida tündérkertjének gyönyörei között megfélekedezik hősi kötelességéről. Maga a főhős, Tankréd is nehezen szabadul búvös Ármida hálójából... Aranynál ilyen eseteket találunk:

Varázs Ármida, szép paraszt leány alakjában, késlekedésre csábítja Hamarfyt — ám egyszerre csak «az ígésző lány rút egyszemű vén banya lön»... (*Az elveszett alkotmány.*) Eszünkbe jut Rusztem esete, kit borral, lakomával, dallal csábít egy varázsló szép nő; de mikor a hős hálálkodva Isten nevét ejti ki: a boszorkány visszakapja undok alakját... (*Sáh-Námé.*)

Toldit a szép zsidó leány, Eszter, akarja hálójába keríteni. Ez a lengyel király palotájában játszódó kényes jelenet, a Putifárné és József esetéhez hasonlóan, Toldi megfutamodásával végződik... (*Daliás idők.*) A cseh rablólovag várbörtönében synylődő Toldit hiába csábítja ugyan a nemehagyott Jodovna, az eset mégis végzetessé válik. A hárijánoskodó Bence elbeszélése azt a gondolatot kelti Piroskában, hogy Toldi «él, él, de világát nem *teveled* éli!» — és megtört szívvel siettetni a magára erőszakolt nászt. Toldi meg már — *későn érkezik* Budára... (*Toldi szerelme.*)

b) Párviadalok.

Tömegharcok helyett, melyek némely eposzban (*Ilias, Aeneis, Nibelung-ének*) olyan retteneteseek, Arany inkább hősi párviadalokat állít elénk, aminőket különben minden hősköltemény szeret kiemelni. Sorsdöntő, végzetessé váló bajvivások; a fiatal Toldi a cseh vitézzel; ál-harca Rozgonyi Piroskáért: a lovagi szabályokba ütköző, kényszerített küzdelem Toldi és

Tar Lőrinc között; a két Gyulafi megható mérkőzése az olasz bajnokkal, majd, barátsuhában, az öreg Toldi ugyanazzal... A legvégzetesebb: Etele testvérharca Budával... S hogy álmódottat is említsünk: Csóri cigány vajda meg Puk labanc vezér komiko-tragikus párosviaskodása.

A párviadalok gyakorta — s többnyire árulás miatt — *általános harcá* fejlődnek. Fel-feltűnő jelenség ez is minden eposzírónál Homeros óta. Aranynál: Kolocintos meg Pörgedy kortések nyomatékos füttykösökkel támadnak egymásra. Tagadó közbeesap, s a verekedés általánossá fajul. (*Az elveszett alkotmány.*) A *nagyidai cigányok* harcában Zeller a lesújtott Gyügyünek a pipáját, csiholó szerszámát, bicskáját el akarja zsákmányolni, s e miatt nagy egész tömegnek adáz tusakodása támad — akár csak Patroklos holtteste fölött Achilles fegyvereiért, az *Ilias*ban. Nagy Lajos meg Taránti Lajos nemes, lovagi mérkőzésre állanak ki a magyar és olasz csapatok között. Rejtekhelyről orozva nyíl furódik a magyar király combjába. «Árulás!» — riad a magyarság, s a két tábor véres harcra keveredik... (*Toldi szerelme.*) Rusztem meg Iszfendiár párharca közben is, a tilalom ellenére, hadaik közt dühös ütközet fejlődik ki. (*Sáh-Námé.*)

Nemes ellenfelek a harcban *kibékülnek*. A görög Diomedes fegyverbarátságot köt a trójai ellenféllel, Glaukossal. (*Ilias.*) Arany hőse: a diadalmas Bendeguz, szász Detrének ajánlja föl barátságát (*Keveháza.*):

«Imhol kezem: fogadd jegyül,
Békében és harcban frigyül!»

És Bendeguz és Detre szász
Kezet kézben ropogva ráz.

Az *ellenfél becsülése*: lovagiasság vívás közben; a legyőzött ellenfélnek megkegyelmez a győző. Mindezek eposzi közhelyek. A *Nibelung-ének* bosszú-harcában a hősök — többnyire jó barátok — magasztalják egymást, s megsiratják megölt elleneiket. Az olasz vitézzel vívó öreg Toldi, látván, hogy eltört ellenfele kardja, iszonyú csapását rögtön visszatartja és kiált Bencének, hogy hozzon elő hamar a vitéznek egy heverő kardot. (*Toldi estéje.*) Nagy Lajos megsebesíti a bátor olasz Jakabot; már meg akarják ölni, de a király megtiltja, s hagyta, hogy elvigyék, mondva: «vitéz ember!» S később a fogságba esett vitézt ajándékkal szabadon bocsátja. (*Toldi szerelme.*)

Vannak azonban *kegyetlen hősök*, kik vadságból, többnyire azonban fölgerjedt indulatukban, megtagadják a szánakozást, pedig a legyőzött ellenfél könyörög életéért, váltságdíjat is ajánl érte. Mennyire eposzi közvagyon ez, a következő példák mutatják. Adrastós könyörög Menelausnak, *térdeit átkulesolva*: »Kegyelem! vegyed életem érdemes árát! Fekszik atyámnak elég jószág fejedelmi lakában, Úgy rézek és aranyok, valamint a megkalapált vas»... De Menelaus nem kegyelmez.

(*Ilias.*) Vergilius szinte szószerint utánozza Homerost: Magus, térdöleléssel, a hőst [Turnust] így kérleli s kéri esengve: «Éltemet óh kiméld, add vissza fiát az apának! Van fényes palotám, van sok műkincsem ezüstből, s van rejtett aranyom vert pénzben s durva rudakban»... De Turnus is könyörtelesen visszautasítja a váltságdíjat. (*Aeneis.*) Tassónál: Altamoro könyörög Bouillonnak, s följánlja országa aranyát s kegyes nője drágaköveit élete váltságdíjául... De a keresztet vitéz elutasítja a hitvány földi kincseket. Rusztem nem életéért esdekel; nagy megalázástól akar menekedni. Így kérleli a sáh fiát, Iszfendiárt, aki megkötözve akarja apjához hurcolni az öreg hőst: «Kincsem, rabszolgám mind neked adom... Apám, nagyapám kincsel tömött tárházát megnyitom előtted... Hadseregem is neked szolgáljon. Magam, mint szolgálka térdelek elődbe: csak engem láncra verni ne kívánj!» A sáh-fiú nem enged; kardot rántanak, s ő esik el. (*Sáh-Námé.*)

Arany is követte nagy elődeit. Egyiktől is, másiktól is kölcsönzött valamit; hanem a mód, ahogyan a részeket összeillesztette, s az egész, amit a részekből alkotott: az már az ő külön tulajdona. Az ifjú Toldihoz is így könyörög a cseh, *térdre esve*:

«Kérlek édes fiam! ne kívánd halálom,
Minden vagyonomat im neked ajánlom,
Tizenkét vitéznek drága sok marháját,
Vitézlő magammal minden apródságát»...

S «Toldinak a szíve hajlott a kérésen.» A följánlott váltságdíjat is hajlandó volt elfogadni, de nem magának; egy szegény özvegyasszonynak szánta, kinek két vitéz fiát a cseh harcban megölte. De mikor az álnok cseh hátulról orozva megtámadta, Miklós kegyetlen haragra gerjedt. Hasztalan esdekel a lator: «Kegyelem! irgalom!» — kitekerte kezéből a kardot, s «avval adott neki örökös kegyelmet»... Az öreg Toldi lovagiasan küzd az olasz vitézzel; eltört kardja helyett másikat hozat néki. A hosszantartó élet-halálharcban mindkettőnek «vér fut a szemébe», mindenik már részeg, de nem bortul; akkor Toldi porba ontja az olaszt, és bár az is könyörög bizonyára, s a király is engedne — «kegyelem!» kiáltja — hiábavaló, késő minden: «előbb jár a vas, Toldi Miklós bárdja»...

Inzultálás. Megesik nagynéha az is, hogy a győző — erős felindulásában, győzelmi részegségében — annyira elragadtatja magát, hogy halálravált ellenfelét *inzultálja*. Tettel, sértegetéssel, gúnnnyal. A bűsz-haragos Achilles újjongva győzelmen, átszúrja Hektor bokáit, s szíjjal had-szekeréhez kötözve, a nemtelen porban meghurcolja a nemes holttestemet.... (*Ilias.*) A halálasztott Mezentiuszt így gúnyolja a «kegyes» Aeneas: «Hol van most a büszke Mezentius s vad erélye szívének!»... (*Aeneis.*)

Aranynál csak kómiqus eposzban: *A nagyidai cigányok* álmódott harcában, látunk eféle kegyetlenséget, s ez a körülmény szelidíti a jelenet vadságát. A haldokló Mismás száját félrehúzta, kiveté a nyelvét, s szeme felfordulván kiadá a lelkét. Megharagszik Bunyi: «Csúföld az apádat: arra öltsd ki nyelvöd, arra vond el szádat!» S oly erővel lökte dárdáját beléje, hogy mingyárt meghalna, ha még most is élne.... Csóri vajda meg — fölrugá s ott hagyta Diridongó holttestét; ellensége volt az Dundi asszony végett... Ezekben az esetekben figyelembe vehető a cigányoknak — mondjuk így — alacsony intelligenciája is.

Obiurgatio. Összeütközés előtt becsmérlik, sértő szavakkal illetik egymást az ingerült ellenfelek. Arany az ilyen bánatalmazást «szavakkal obiurgatio»-nak mondja. Én *szó-vagdalkozás*nak szeretném nevezni. Ruzstem így rivall Dsujára: «No rossz mag szülte, neved ma elsápad s megsemmisülsz te! Szülő anyádra fog ma jöni bánat, ki szoptatott, jajgatni fog utánad!»... Dsujá visszavág: «Vigyázz, ne késs' e főt lekapni fejkaszáló kardom előtt! Keblét anyád vérig szaggatja majd és páncélsod s pajzsod fölött sóhajt».... (*Sáh-Námé.* Szász Károly fordítása.)

A hetyke olasz is lenézi a vele vini kész Gyulafiakat. «Gyermekek, ez a hely nem tinektek való. Fussatok, eltapos itt a katona-ló!.... Hír nélkül hazulról minek távozatok? Sirva-ríva keres az édes anyátok»... A két levante kemény választ küld neki: «Mondd meg az olasznak, a bitang lelkének: fogja meg zabláját csúfoló nyelvének! Az gyermek, akinek nyelve a fegyvere; nyelvet öltögetni mi nem tudunk vele»... (*Toldi estéje.*) A viadaltéren barátruhában megjelenő Toldira meg így rivall az olasz, káromkodva szörnyet: «Vén pap, mit keressz itt? meguntad életed?».... «Olasz! neked hoztam utolsó kenetet» — vág vissza kedélyesen az ősz bajnok. (U. o.)

Megfélemlítés, lefegyverzés is célja az obiurgationak. E mellett kérkedő bátorság, erőfitogtatás színében tűnik föl néha a túláradó önérzet, a végsőre elszántság. A cseh bajnok meg akarja félemlíteni, harcképtelenné akarja tenni a suhanc Toldit. Színlelt barátsággal nyújtá vaskezttyűs tenyerét, hogy összeroppantsa vele Miklós kezét. Eszrevette Miklós a dolgot előre, s a cseh barátságát jókor megelőzte:

Összeszedte Toldi roppant nagy erejét,
S megszorítá szörnyen a bajnok tenyerét;
Engedett a keztyű és összelapula,
Kihasadozott a csehnek minden ujja, — —
Úgy csordult ki a vér minden ujja végén.

Arany itt megjegyzi: «szájhagyomány szerint». Hasonló hagyomány szól Kinizsiről: «Irák, hogy egykor egy török bajnokkal egy szál kardra kiállván, azzal először kezét fogott,

de annak kezét úgy megszorította, hogy a török ujjai mind összeragadtak és minekelőtte kardját megmarkolhatta volna, addig annak fejét elcsapta.» (Budai Ferenc: *Polgári lexikon.*) Miféle úton-módon kerülhetett ez a magyar hagyományba — az irán-turáni népek mondájából! A *Sáh-Námé*ban ugyanis Mazenderán sáhja legerősebb vitézét, Kalahurt, küldi Rusztem elé. Tettetett tisztelettel kezét nyújt a hősnek, hogy szorításával összeroppantsa a kezét. Rusztem mosolyogva tűri, s úgy visszaadja a szorítást, hogy Kalahurnak mind az öt körmen kiserked a vér... Más alkalommal meg a fiatal Iszfendiár szorítja meg egész erejéből az öreg Rusztem kezét úgy, hogy körmeit a vér is elborítja. S Rusztem oly keményen visszaszorította az ifjú kezét, hogy minden újján szinte serkedt a vér...

Toldi és a cseh bajnok külön csónakon eveznek át a bajvivó helyre, a Duna szigetére. Ott Miklós, mihelyest partot ért a lába, csónakát berúgta a széles Dunába. Cseh vitéz kérdezé: miért cselekedte?

«Nem egyébert, vitéz», Miklós úgy felelt meg,
«Hanem, hogy egy csónak elég egy embernek :
Egyikünknek itt ma gyászos lesz a vége,
S nem lesz a halottnak hajóra szükség»...

Arany erre is megjegyzi: «szájhagyomány szerint.» S tudott dolog, hogy Ilosvai, s Vörösmarty is felhasználta ezt a hagyományt. De lám: Tristán és az óriás Morold szintén két csónakon eveznek egy pusztaszigetre, hogy megvívjanak egymással. S Tristán is visszalöki a csónakát Egy embernek — úgymond — elég egy csónak. (A *Tristán-monda*, Strassburgi Gottfried feldolgozásában XIV. század.) A Nibelungokkal Attilához vendégül menő Hagen is szétvágta az egész hajót, mely átvitte őket a Dunán: hiszen nem lesz rá szükségük, mert tudta a hableányok jóslatából, hogy mindnyájan ott vesznek... (*Nibelungen-Lied.*)

Vándor-motivumok ezek; az eposzi közvagyon szétgurult kincsei.

c) Hadi-tanács.

A küzdelmeket *hadi-tanács* szokta megelőzni; az ildomosan gyáva, félénk békepárt s a vakmerő harci párt szócsatája. Hosszadalmas szónoklatok hangzanak el. A hadi-tanácsból aztán *kihívó követséget* menesztenek az ellenséghez... Az *Ilias*ban különösen sokat gyűléseznek, vitatkoznak emberek és istenek egyaránt.

Arany sablónos példát ad minderre a *Murány ostromá*-ban. Veselényi hosszasan tanácskozik vezéreivel. Ő makacsul ragaszkodik föltevéséhez, hogy elfoglalja a várat. Gombkötő erre előbbi tanácsát, hogy föl kell hagyni az ostrommal, hízeglő színes beszédben megváltoztatja. Kazai bevehetetlen-

nek tartja a várat. Vadászi vakmerő támadást javasol. Fekete ki akarja éheztetni a várbelieket. Végül Veselényi a vár föladását követeli Szécsi Máriától. S az öreg Sólymosi, a többek között, ilyen fenyegetéseket mond a kihívó izenetben: «... De ha átaladni még tovább is késel s a vezért ingerled ellenszegüléssel; akkor jaj neked s jaj a nyomorultaknak, kik e fecskéfszék üregében laknak! Kő kövön nem áll meg reszkető faladon, szabad zsákmányra jut mindennemű vagyón, kardra hányatik mind: férfi, asszony, gyermek, még a csecszopója sem talál kegyelmet»... Dzsingis khán sem ijesztette volna borzasztóbban a nyomorult várnépet. Mikor ezt festette Arany, bizony elnyűtt *patronnal* dolgozott.

Károly cseh király-császár haditanácsa már a politikai kétszínűségnek, alattomos fondorlatnak hű rajza. A császár is rettentő színben tünteti föl a magyar király hadmozdulatait. «Csorda szilaj vadnép számnélküli száma, ki se Istent nem néz, se emberi törvényt, csecsemőt anyjából kihásit gyönyörként; jusson eszetekbe Attila és Dzsingis: Uraim, ha késtek, oda jutunk mink is!»... De nem lepte ijedség a többiek arcát, ismerve Lajosnak lovagias harcát. S a választófejedelmek a császár szorult helyzetét a maguk hatalmának biztosítására, növelésére igyekeztek kihasználni. (*Toldi szerelme.*)

Puk labanc vezér bölcs tanácsulése a pedáns, copfos haditanácsok kifigurázása. «Az lehetetlenség!»... «Nincs lehetetlenség!» — ellenkeztek a vélemények. «A kivitel enyém» — monda Puk kevélyen, s a többi vezér meghajolt mélyen... (*A nagyidai cigányok.*)

Vannak heves természetű hősök, kik megvetik a *lassú taktikát*, akik mérgesítik, ingerlik magukat a viadalra. Turnust hiába igyekeznek lebeszélni, hogy ne álljon szembe Aeneaszal; még harevagyóbb lesz, s a királynéhoz így szól: «Ne keseríts, kérlek, balsejtelmeiddel s könnyüiddel!» Roppant dárdáját hevesen markába ragadja. «Itt az idő, dárdám, hogy most cserbe ne hagyj; hagyd a puha phryget, azt a fél-férfit, leteritnem, róla lehúzott vértjét széttépem, s hevített vassal fodorított s myrhától csepegő hajfürteit porba kevernem.» Így dül-fül... Aeneasz szintén szliajulin gerli haragját. (*Aeneis.*)

Toldi is ilyen indulatos. A király megfontolt haditervét hallva alig-alig fojtá dühe kitörését. «Megyek én, hadd menjek! nincsen maradásom: éhezi a szemem, hogy cseh ebet lásson... Hamar a zsengőjét! nekem az elsőket!... (*Toldi szerelme.*) Az öreg Toldi meg ekként «dörmölődik»: «Oh én vén szakállam, hivatlan vendégem, im Budára hívat most a király engem. Tán meg is csúfolnak ott az ifjak engem... Ám ha megállandod ott a te boszúdat: gyönggyel megfűzetlek; ha pedig szégyenbe hozod tenmagadat: szálanként téged én el-kiszaggatlak»... Így tüzelte magát indulatba. A csú-

foló ifjakon megállá boszuját, s őt magát is «megölé a harag». (*Toldi estéje.*)

2. Egyező mozzanatok a jellemrajzban.

a) Szertelen erejű, rettenthetetlen bátorságú hősök.

Vakmerő hős ellenséges várban reked, de nem vesz el. Egymaga ver széjjel egész tábort. Turnus egymaga küzd a trosokkal, berekesztve a várba, és sértetlenül jut ki belőle. (*Aeneis.*) Coriolanus épen így küzd Corioli város bezárt kapuin belől... Radomont, arab hős, egymaga dülja, égeti Páris városát. (*Orlando furioso.*) Etele is egyedül megy be Buda várába. Hiába tartóztatják a hún fők: «Ne menjen! Hadurra! hová megy? Azok ott nagy tábor; maga hős, de lám *egy*».. Etele mögött bezúdul tengelye a zárnak; a bennlevők pedig mint kőszobor, állnak... (*Buda halála.*)

Rusztém, ha százezernyi hadsereget megtámad egymaga: valamennyien elfutnak — mondja a *Sáh-Námé* költője a keleti képezem szertelen nagyításával. Toldi a Vág mentén nagy csapat zarándoklóra, flagellánsokra talál. Hozzájuk csatlakozik, hogy vezekeljen szerelme «átkozott voltaért». Egy kobzostól azonban megtudja, majd maga is látja: hogyan tivornyázik az a képmutató, utálatos csürhe. Nosza, Toldi a nagy ostort rengeti kezében, üti őket hátba, szembe, hason, képen, döfi vas öklével, rúgja tova lábbal, verdesi egymáshoz, markolva nyalábbal. Nosza! lába is kél az egész seregnek... Úgy szélyel üt ádáz Toldi Miklós közte; szedi-e magát, vagy soha, e nép össze? A kobzosnak eláll szemészája: «Ily dolgot az ember nem hinne regében, *Orlando* ha tenné, olasz' énekében»... (*Toldi szerelme.*) Íme, Arany maga is Ariostóra gondol, mikor Toldival ilyen szertelenséget vitet véghez. Az *örjöngő Lorántnak* vannak is eféle tömeg-dúlásai.

Zrinyinél hibáztatja Arany az olyan «óriási dimensiókat», hogy Demirhám gyökeréből nagy tölgyfát kiránt s ököllal agyonveri az elefántot.¹ Azt mondja: «Ha Demirhámot fanyövé óriásnak festi (Zrinyi), azon mégis el kell mosolyodnunk. Igaz, hogy Ariosto is tépeti a fákat hősével, de amellet, hogy őt erre a lovagkor phantasmái szabadítják, ott ül ajka végén az örökös gúnymosoly, mellyel saját teremtményeit kíséri, s ez egészen más.» Később ebben is módosult Arany véleménye. Ariosto csakugyan tépeti a fákat hősével. *Örjöngő Loránt* egy ránditással a legmagasabb *fenyőszálat* kinyövi, hasonlóképpen tövestül kitép egyebeket is: *szilt, búkköt, tölgyet*, mintha csak fűszálak volnának... (*Orlando furioso*. XXIII. 135.)

¹ Rusztémről is mondják a *Sáh-Námé*-ban, hogy már nyolc éves korában leütött egy vad elefántot.

Amde ismerünk más eposzíróknál is, s régibb korbeli fanyövő óriásokat. Vergilius említi a «rémséges Orion» óriást, aki hegyek ormáról *agg gyertyánt* hozva magával, lépdél a föld színén... (*Aeneis*. X.) A *Maha-Bharatában* Bhima és Vaka óriások nagy szálfákat csavartak ki gyökerestől s azokkal rohantak egymásra. *Az erdő valamennyi szálfáját kinyöjték és összetörték egymás fején-hátán*... Ez talán a legnagyobb szertelenség; a hindu Veda-kor fantazmáinak szüleménye.

Ősrégi eposzi közvagygon ez is. Később Arany se átalott hozzányúlni s épen nem gúnymosollyal. A Nyisztra folyó kompjának zsvány vámszedője, az óriás Dovecz, észrevevén Toldit a bokron keresztül, *egy fiatal gyertyánt fölszakít tövestül* és úgy várja készen, mint valamely bottal... (*Dalás idők*.) Mikor Toldi kizokogta bánatát Rozgonyi Piroska sirhalmán, négy gödröt vájt neki jó kardja, két keze markával földjét kikaparta, *felránta tövestül négy fiatal fűzet*, s a sir mellé elültette. Ezek árnyékozzák az apáca-szüzet... (*Toldi szerelme*.) A dimensiókat mérsékli ugyan a költő azzal, hogy *fiatal fákat* tépet ki a hőseivel; hanem azért a Toldi négy fiatal fűzfája mégse lehetett valami vékony vessző csak, valami egészen gyöngye hajtás.

b) *Hős nők.*

Hős férfiak között férfias erélyű, férfias erejű, harcos nők is szerepelnek a hőskölteményekben. Többnyire a szerelemtől üzetve sodródnak a véres ütközetek viharába. Hivatásos, harcoló nők: a mesés *amazonok*. Ilyen az *Aeneis*ben a szörnyű Camilla, aki «holttestek halmán s nyílt mellel küzd s tombol büszke lovával.» Clorinda, a pogány amazon is küzd a keresztetek ellen. Szeretik egymást a keresztény Argantével, s a harcban szerelmese kardjától leli véletlen halálát. (*A megszábadított Jeruzsálem*.) A *Nibelung-ének* Brunhildja szertelen nagyerejű: kopját vet, mázsás követ hajt. Szerelmét az bírhatja, aki őt lebírja. A kérőknek három próbára kell vele kiállaniok, s aki csak egyben is vesztes: fejével lakol. Mint Gunther király neje azonban elveszti amazonságát. Világgraszoló haditetteket visz véghez a legyőzhetetlen lovag-hajadon, Bradamante, a frank hősök között Ariosto regényes eposzában.

Arany is szerepeltet férfias lelkű, hős nőket, de hősiességüket nőiességükkel okolja meg: *szerelmükkel s honszerelmükkel*. *Rákócziné* békeszerző szó helyett, harcra tüzei szabadsághős férjét, s visszatér, rabnak, büszke Bécsnek várába. *Rozgonyiné* azért követi férjét a harcba, hogy élve-halva mindig közelében lehessen. S Galambócnál a «gyöngye asszony» maga vezérli a gályákat a török hajóhad ellen. Megmenti Zsigmond királyt s férjét is. Mind a világ Rozgonyi Cicelle győzelmét beszéli. *Az egri leány* kedvese halálát akarta megbosszulni, mikor a cseh pribékekkel szembeszállt «egyenetlen harcon»,

mint «galamb marókkal.» De nem lett belőle *egri asszony*: nem «nyerte el az egri nevet», mint a győzelmes egri nők Dobó idejében. «Messzről egy dárda hű szívét átjárta, s odarogyott szépen kedves halottjára»... Szécsi Mária — *Murány ostromában* — várkapitányi rangot visel. Sisakba, páncélba öltözik. Fegyverzetével egyetemben hős szerepét is levetkezi aztán Veselényi szerelmi ostromára.

Csak egy öldöklő amazont hősködtet Arany: *A nagyidai eigányok* viadalában. Ariosto rettenetes hősnőjéhez: Bradamantehoz hasonlítja. «Dundi asszonyság az, Diridongó társa, mint egy Bradamante, népet öl rakásra... Szeme vérben világ, habot ver a szája, gyilkolásban részeg örömet találja. Döghalál módjára pusztít a seregben, szakállas, bajszos vitéz emberekben»... Igazi fúria. Jó szerencse, hogy csak Csóri vajda álmában történik mindez a szörnyűséges dolog.

A magyar hős nőkre általában jellemző, ahogyan Rozgonyinét állítja elének a költő:

Gyöngyös arany *fejkötőjét sisakkal* borítja,
Karsu fűzött selyem *vállát* [pruszlík] *páncélba* szorítja,
Kardot is köt: *bárony övre*, gyémántos fogantyút,
Pici piros csizmáira szép ezüst sarkantyút...
Lebke szellő lebegteti *tengerzöld ruháját*.

A *férfi* hadifölszerelés *női* öltözeteket főd. Asszony tehát — férfi-fegyverzetben. Ilyenek a magyar honleányok: hős nők, nem nő-hősök. Ellenben az igazándi *epika-heroínák* tetőtől-talpig férfiruhába, lovagi páncélba, fegyverzetbe öltözködnek. Olyanok az idegen Camillák, Clorindák, Bradamanték.

Regényes kalandok szenvedőlegesen hősnője a szép *Angyélika*, kiért annyi keresztény és pogány dalia eped és harcol, akiért *örjöng* a szerelmében csalódott *Loránt* is... (Ariosto.) Ilyen Angyélikák képére, a lovagregények, regényes eposzok kalandokba keveredett hősnőinek előrajza szerint, mintázta Arany a legbájosabb «lovag-hajadon» alakját: *Anikóét*. Toldi Miklós húga, a gonosz véget ért Györgynek a leánya ez a kis eleven ördög. Mikor Miklós látogatóba hazatér az anyjához, Nagyaluba, Anikó — fut elébe, fut, fut; kengyelibe pattan. Aztán játszik a Pejkóval... A buksi fiatal Bencét lovaggá üti egy asztali késsel, s bátyja kinőtt ruhájába öltözteti leventének. Maga sisakot-páncélt ölt s kihivatja Toldit életre-halálra. Az nekigyürkőzik, pusztá kézzel nekirohan; az ellenfél megfutamodik s orra bukik a nehéz fegyverzetben. «Úgy kell! eben esett! köszölte lányla!» — kiált a nagyasszony, de azért hozzá fut, fölemeli s tizszer is megkérdi: «Nem fáj-e valahol? könyöke vagy térde?»... Miklós váltig hajtogatja: miért is nem adják már férjhez!

Kalandos, vakmerő tervet kohol: nagynehezen ráveszi nagyanyját, hadd mehessen el Bencével Olaszországba Nagy

Lajos király után, hogy tőle kegyelmet könyörögjön bátyja számára... Anikó *páncélos lovagi ruhában*, Bence, mint fegyverhordozója, eljutnak Velence határába, elfogják a két sirrablót, majd Nápolyban a magyar király hadaihoz érve, Anikó Aversza ostrománál belesodródik a harcba. Szerencsésen rátalál aztán a tőle elszakadt Bencére — és föltalálja Toldit is, aki a királytól minden bűnéért bocsánatot nyer. Ilyen «lovag-hajadon» a valóságban aligha volt nálunk. A két magyar széphistóriában *Bankó vitéz leánya* s *Vitéz Francisco felesége* idegen eredetű mondáknak nem magyar vérű nőalakjai. Anikó a költő — idegen hatások által izgult — képzeletének a szüleménye.

3. Motivum-egyezések.

Elhagyatott suhancból híres lovag lesz. A béres-sorban, falusi életet élő suhanc *Toldiban* «szép magyar leventék, aranyos vitézek» láttára föllobban a szunnyadó vágy a katonaéletre: «mert vitéz volt apja s György is, álnok bátyja, a királyfi mellett nőtt fel»... Világgá bujdosik, nagy tettet visz véghez, s Nagy Lajos királynak első lovagja lesz belőle. *Percival* is, egy erdei magányban özvegy anyjánál növekedő suhanc, három kóbor lovagot lát fényes páncélban s fegyverzetben átügetni az erdön. Megtudja, hogy apja is olyan lovag volt; nincs nyugta többé, mennie kell utánuk a világba. S Percival az Arthur király lovag-körének egyik legkiválóbb tagja lett.

Férválasztás. Nagy Lajos király azt a tanácsot adja Rozgonyinak, hogy rendezzen lovagtornát s annak adja fiúsított egyetlen leányát, Piroskát, aki legbajnokabb lesz. Alruhában Toldi győz — más számára; maga meg, Piroskával együtt, boldogtalan lesz. (*Toldi szerelmé.*) Bhima rádza is úgy akarja férjhez adni leányát, Damajántit, hogy «szvajamvará»-ra: önkéntes férjválasztásra hívja össze a hindu daliákat. A versenypróbákban a hősök-hőse: Nál lesz a nyertes. (*Maha-Bharata.*) A Veda-korbeli árijáknak ez a szokása, módosított formában, az indo-germán népek középkori lovagtornáiban újul föl.

Ál-harc. Roger — hálából — Leó görög herceg helyett s az ő fegyverzetében megví Bradamante kezéért, magával a hős amazonnal. Legyőzi, elnyeri Leónak, pedig egymást szeretik. A viadal után Roger lovára kap, a herceg sátorához vágat, hol az szorongva várakozik rá. Lehányja fegyverzetét, Leó hálálkodására mit se szól, bucsú nélkül elvágat s a rengetegben átengedi magát kínzó fájdalomnak, mardosó önvádjának... Végül mégis Rogeré lesz Bradamante. (*Ariosto: Orlando furioso.*) Mások is úgy vélekednek¹, hogy Arany az itt elmondottakból is vehetett vonásokat Toldi ál-harcának

¹ Wéber A.: *Irodalmi hatások a Toldi szerelméhez.* Budapesti Szemle. 1917. március.

s egészen hasonló lelki harcának festéséhez. De *Toldi szerelme* nem jó véget ért. — Ariosto Bradamanteját meg a germán Brunhildához lehet hasonlítani; mind a kettő csak annak adja a kezét, aki őt párharcban, erőpróbában legyőzi.

Hattyú-ing. A muhi csatából Adria tenger szigetére menekül a tatárok elől Béla király. Kíséretében van Forgács Andor. «Ott egy nap az ifjú, hogy a parton jár, im, zátonyon ülve, tenger hableánya! Nagy haját fésüli, — arany tündöklésű hajából arany port szikráztat a fésű.» [Mint a Rajna tündérleánya: Loreley!]. . . Hattyú-ingét Forgács gyorsan felölelte, s csak egy csókért akarta visszaadni. «Nem, halandó, azt nem; de ha tudni vágyol, mit rejt a jövődő: — ám halljad!» S megjósolja neki a Forgács-ivadékok jövődjét. A tündér dalától Andor elszunnyad, a hableány meg — «hattyú-ingét gyorsan szép testire ölté» s elrepül. . . Az ifjú aztán pajzsára íratta a szép sellő képét. Így beszéli el Arany a Forgács-család tündéres címerének eredetét a *Toldi szerelmében*.

Ez a *hattyú-ing* megint az eposzi közvagyonból való. Mint vándormotivum felnyomozható az ősgermán s a hindú mondák hajdanáig; de visszatér a legújabb korbá is, szinte napjainkig. Az izlandi *Edda-énekben* Wiland varázsló a hattyú-szüzektől elveszi pehely-ingüket, . . . magára ölti a hattyú-szárnyakat és elrepül. . . Hagen patakban fürdő szép vízi-tündérekre bukkan. Eldugja a ruhájukat. Az egyik sellő hízeglő hangon kéri: «add vissza ruhánkat, megmondjuk jövődöt» . . . (*Nibelungen-Lied.*) Nál, a hindu hős, rabul ejt egy hattyút. «Ne ölj meg — esdekel a madár — megszolgálom jószágodat. Dama-jántihoz röpülök és úgy földicsérlek előtte, hogy nem gondol soha másra, csak tereád» . . . (*Maha-Bharata.*) Az újkori *szerb népenekben* a Jug-fiúk anyja Istentől hattyú-szárnyat kér, hogy elrepülhessen a Rigó-mezőre, s megnézzze kilenc fiát meg a férjét. Isten adott neki hattyú-szárnyat s el is repült a Rigó-mezőre. . .¹ A legújabb finn irodalomban, Leino Ejnó egyik *balladájában*: Híszí ördög három leánya vadlúd alakban a Drina folyó mellől a Fehér tenger partjára repül. Lerakják szárnyukat s fürödnek a tenger habjaiban. Egy Lippo nevű suhanc madarász a szebbik szárnyát ellopja, s ő is csókért hajlandó visszaadni. . .²

A *kivágott nyelv, mint bizonyíték.* Van Arany hátrahagyott versei között egy *Csanád* című költői elbeszélés töredéke. A tervvázlat szerint ez lett volna a költemény tartalma: Szent István két ifjú rokona, Csanád meg Gyula, vetélkednek a legyőzött besenyő vezér leányaért, az aranyhajú Léláért. A király Gizella királyné szolgálói közé adja a leányt, a vetélytársakat

¹ *Jugovicsok anyja.* Budapesti Szemle, 1910. július.

² *Tengerben fürdő lányok.* Kisfaludy-Társaság Évlapjai, 1913—14.

pedig azzal csöndesíti le, hogy azé lesz Léla, aki az óriás Otomot legyőzi... Csanád a Maros szigetén párban megölte az óriást, nyelvét kivágta és tarsolyába tette. A későn érkezett Gyula megtalálja a holttestet, fejét levágja s Istvánhoz viszi, mint győzelme jelét. A király már neki akarja adni Lélát, mikor megtér Csanád s fölmutatja a kivágott nyelvet. Gyula megszégyenül, Csanád pedig jutalmul kapja a leányt.

Arany e tervezett művéhez két forrásból is merített. Ariostónál: a szép Angyélikáért szörnyű vetély keletközött Loránt és unokaöccse Rináld között... Károly császár elvevé a bajnak okozóját szépen s a bajor hercegnek adá azt kezében, jutalmul ígérve kettőjük közt annak, ki több pogányt aprít le... (*Orlando furioso*; Arany fordítása). A *Tristán-monda* szerint pedig: Irország királya annak ígéri a leányát, aki az országot pusztító sárkányt megöli. A király asztalnoka is szerette volna elnyerni a királyleányt. Ki is megy a szigetre, hogy megvívjon a szörnyeteggel, de félelmében elrejtőzik a bokrok közé. Jön Tristán. Megöli a sárkányt s kivágott nyelvét kebelébe rejt. Az asztalnok előbujik rejtekéből, nagy bátran levágja a döglött sárkány fejét s a királynak diadallal fölmutatva kéri jutalmát: a leányt. Előkerül azonban Tristán a sárkány nyelvével, s a csaló maga is bevallja csúnya vétékét...

III. Stílusbeli kölcsönhatások.

Az eposzíró stílusában, elbeszélő módjában is vannak — mondhatni — céhszabályok, miket meg kell tartania a mesternek, ha remeket akar alkotni.

A *hasonlatul vett tárgy részletes rajza*, szemlélhető kiszínezése, általában a «homéri hasonlatok» a nagy mester óta hagyományos kellékei az epikus előadásnak. Arany elbeszélő stílusában az egy vonással vázolt rajztól a színesen festett képig, a mozgalmas, plasztikus jelenetig, a természet jelenségeinek az ember életére, jellemére való ezerféle vonatkozását szemlélhetjük. Íme néhány példa, egybevetve előképeivel. Toldi nagy búsan hazafelé ballag, s mint *a barna éjjel*, szeme pillantása... Apolló valamint *komor éjszaka*, úgy ment... (*Ilias*.) Mint *a sértett vadkan*, fű veszett dühében... (*Toldi*.) Mint *a fene vadkan*, tájézkodik a dühtől s hátából a ládsát kirázza... (*Aeneis*.) Kevét elborítá szertelen *nyílzápor* a vak éjjelen... (*Keveháza*.) A *nyilakból* egész zivatar kel a légben, s *vas-záport* áraszt... (*Aeneis*.)

A *görög mitológia* élet-eleven természet-személyesítését csodáljuk e két-egy éjjeli képben: «Elfeküdt már a nap túl a nádas réten, Nagy vörös palástját künn hagyá az égen, De az éj erőt vett, csakhamar beronta, Az eget a földet bakacsinba vonta, És kiverte szépen koporsószegeivel: Fényes csillagoknak

milljom-ezerével; Végre a szép holdat előkerítette S ezüst koszorúnak fejtől oda tette»... (*Toldi.*) — «E közben az éjnek tündér fejedelme A mennyre királyi székét fölemelte, Rajt ült maga, s a hold, szép szende arája, Félénk szerelemmel simul vala rája. Az ég szürke boltja keleten tiszta volt, A nagy országútig¹ nem fődte semmi folt, Szerény csillagocskák álltak őrt, csoportban, Királynéjok körül, illemes távolban»... (*Murány ostroma.*)

Egyforma mozgalmas drámai jelenetté bővül Vergiliusnak és Aranynak ez a hasonlata: Turnus rést fürkész a várba bemenetelre — mint mikor a farkas vihar és zápor közepette ólálkodva agyargoz az ól reteszénél; bent juhok bégének, majd megvesz az egyre lankasztóbb éhségtől... (*Aeneis.*) Mint csikasz ordas tél idején, hogyha künn barom egy se béget, ő tűri soká a kinos, fagyos éhet; de mikor nem győzi, faluba ront bátran, — Toldi azonképen szüntelen a bosszút éheziszomjazza, be-bejő Budára titkon... (*Toldi szerelme.*)

Szokása Homerosnak, hogy néha a kelleténél tovább fűzi a hasonlatot, fölösleges részletekkel bővíti. Íme egy példa: Menelausnak úgy ömlik ki a vére, mint mikor egy asszony biborral festi meg az elefántcsontot paripa-kantárnak — és az sokáig hever nála, noha sok daliás ifjú vágynak rá, de a kantár fejedelmekre vár... (*Ilias.*) Erre is találunk példát Aranynál: Mint az édes anyatét, Mit csecsemőnek szívni kéj, — Hozzá-tapad kacsóival, Kis lába ficzkánd, mint a hal: Úgy folyt magyar nyelven a szó... (*Az utolsó magyar.*)

Egyik legszebb hasonlatának a kialakulása is érdekes. «Mint a him szarvas kit vadász sérte nyíllal, Fut setét erdőbe sajgó fajdalmival, Fut hideg forrásnak enyhítő vizére, És ezerjófűvet tépni a sebére; Jaj! de a forrásnak kiszáradt az ágya, Az ezerjófűvet írúl sem találja — : Úgy bolyonga Miklós...» (*Toldi.*) Tudott dolog, hogy ez a hasonlat egy ismert Himfy-dalra emlékeztet: «Mint a szarvas, kit megére A vadász mord fegyvere, Fut, de későn, foly már vére, S ázik tőle a csere: Úgy futok én e pár szemtől...» De Arany, mikor a hasonlat képréseit összeillesztette, ráemlékezett Vergiliusnak erre a jelenetére is: a megsebesült Aeneas sebéből sehogyse tudják kivenni a nyilat, hasztalan mosogatják gyógyító vizekkel. Venus, megszánva fia gyötrelmét, a cretai Idahegyről dictamnus [ezerjő] fűvet szed — ismerik annak gyógyerejét a vadkecskék, ha repülő nyíl akadt hátukban — azt hinti titokban a fürdőlébe, s tőle megépül Aeneas lába... (*Aeneis.*) Arany kimutatja, hogy a Megszabadított Jeruzsálem hősenek, Godolfrédnak megsebesülését s meggyógyulását szószerint eképen beszéli el a költő, s «még a latin szónak megfelelő

¹ Hadak-útja: a Tejút.

olasz is növeli a hasonlóságot; elannyira, hogy — azt hiszi — Tasso itt műfordítói ügyességét akarta bemutatni.» Arany-nál sokkal önállóbb a kölcsönzött motívumok alkalmazása. A sebzett szarvasról vett hasonlatnak elemeit egyébként nagy tér- és időbeli távolságokba tovább is lehetne nyomozni egészen a bibliáig.

A *sebesülések* módjának, a *halál* neveinek leírásában is vetélkednek az eposzírok. Arany ezen a téren is bámulatos leleményességet, sokoldalúságot mutat. Toldi Györgyöt Miklós «ökle csontos buzogánya» úgy összezúzná, hogy «mint egy repedt csont, deszka közé kötve, Ítéletnapig sem forradozna össze»... Toldi egy nagy kővel agyonsújtott egy nemes vitézt. «Mint olajütőben, szétmállott a teste, És az összetört hús vérolajt ereszte»... (*Toldi.*) Bendeguz «kardjával Makrin fejét irgalmatlan repeszti szét, míg gyors nyilát az ívnek húrja szász Detre homlokába fúrja... Am Detre hős — ketté töri a vas nyilát...» S a homlokába tört vasdarabbal késő vénséget ért; azért nevezték «vashomlokú Detrének», «haláltalan Detrének.» (*Keveháza.*) A német Héringnek «combja közé akad hátul Dundi kardja, s oly likat hasít, hogy a tarkója tartja»... A halálra sújtott Cibak — «tótágast áll fején; égfelé a lába, megakadt valahogy a nyeregkapába; lelke pedig, amint mennybe iparkodott, feljebb-feljebb mászva, kiment, ahol tudott...» (*A nagyidai cigányok.*) Arany itt már elment az esztétika legszélsőbb határáig.

Tassónak egy groteszk agyrémét maga is helyteleníti. Aletto fúria «a legyilkolt Rinald roncsolt tetemébe öltözik: feje, jobb keze levágva, baljába tartja véres koponyáját. E képtelen alakban ijeszti Argillánt» — álmában. (*A megszabadított Jeruzsálem.*) «Ily szörny, mint a markából beszélő Rináld — folytatja Arany — a romanticismus agyrémek közül való; noha bizonyos, hogy e jelenetben az Aeneas álmait látogató Hektor véres alakja lebegett a Jeruzsálem írójának szeme előtt. De Hektor egy roncsolt emberi alak; Rináld egy képtelen szörny...» Tudjuk, hogy Aeneas még a roncsolt Hektornál is roncsoltabb alakot lát alvilági útjában: Priamus fiát, Deiphobust látja «roncsoltan egész tetemében; merő seb rémletes arcza, karjai bénítvák, mindkét füle szegve tövéig, csonkított orral csúfságig eléktelenítve». (*Aeneis.*)¹

¹ Heinenél — a többek között — szintén találni egy nagyon is groteszk, s épen nem esztétikus jelenetet: Mária Antoinette a Tuillériákban szigorú etikett szerint «lever»-t tart. Udvarhölgyei öltöztetik hajbókolva, leterdelve előtte. Egyiknek sincsen feje, a királyné is «elvesztette» a fejét... A főudvarmesternő — fej hiányában — «lächelt sie mit dem Steisze»... (*Mária Antoinette.*) Lásd még: Jókai: *A holt költő szerelme.* A holt költő, Petőfi, meglátogatja hitvesét, de mindig más fejjel jelenik meg, mert a tömegsírban nehezen találja meg a magáét...

És lám: Aranynál is találunk a Tassótól leírthoz hasonló «képtelen alakokat», groteszk jeleneteket, két ízben is. Egy-szer ugyan *A nagyidai cigányok* furcsa, álmodott harcában, másszor azonban a *Toldi szerelme* álomlátásában. Csóri vajda lecsapja Puk vezér fejét. Később fejét markába tartva, s reszkető kézzel összeveissza gyúrva áll a győztes elé. A komoly vízió ez: Nagy Lajos fejét vetette Durazzo Károlynak... «Előálmot valamicskét alván, Kép állta előtte, disztelen és halvány, Nyaka mély sebéből ontva piros sávolyt; És szóla, sohajtván nehezet és hosszút: Király! a halálban sem szünik-e bosszúd?»... Főliad Lajos, de a kép nem enyészett, Imette is rá még jó darabig nézett»...¹

Szertelen vérontás.

A burgundiak és a húnok oly szörnyen öldökölték egymást Attila palotájában, hogy — a fal minden nyílásán kitört a vérözön... (*Nibelung-ének.*) A cezumóri ütközetben «hegyről alá vérzuhatag hömpölygeti a holtakat... (*Keveháza.*) Szolimán, arab vezér, így ádázkodik: «Hegyekeket csinállok, hegyeket leölt, megsebzett emberekből; vérfolyamokat csinállok... (*Megszabadított Jeruzsálem.*) Zrinyi Szolimánja meg akarja festeni a lovát keresztyén vértóban... (*Szigeti veszedelem.*) Csóri vajda a testeknek olyan halmai közt jár, mint az Ararát-hegy; lova pej a vértől... (*A nagyidai cigányok.*)

A vérengző hősök vérszomjasokká is fajulnak. A nagy hőségtől szomjan epedő burgundiak, Hágen javaslatára, megölt ellenfeleik vérére isszák. «Ajkat mind összetette sebek nyílt ajkival, Abból erőt meríte sok ellankadt vitéz»... «Jobb ám ez bármilyen bornál, ha ily forró a nap»... (*Nibelungen-Lied*) Vérvívó szörnyeteg a *Sah-Náme* egyik hőse, Gudersz is. Megölvén ellenfelét, Piránt, kezét a vérben megmosta² és mert belőle s markából szomjan egy hosszút ivott.... Arany ennire nem fokozta a szörnyűségeket; megmaradt a szertelen vérontás leírásánál.

Felette érdekes vándor-motivum a *tetemrehívás*, mikor a sebből kifakadó vér elárulja a gyilkost. Ez a középkori istenítélet nálunk is gyakorolt ítélkezés volt. Az ordália jogi aktu-sát mozgalmas drámai jelenetben tárja elénk Arany *Tetemre-hívás* című balladája. *Sebből piroosan buzog a vér*, mikor Kund Abigél áll Bárczi Benő holtteteméhez... «Lányom, ez ifjú gyilkosa vagy!» — mond a «pörosztó». Előbb már sorba be-

¹ Csakhogy Aranynál ez a jelenet épen nem groteszk, s a kísértő képet nem is kell már lefejezett alakban képzelni, csak mély, halálos nyak-sebével. *Szerk.*

² A nemes Brutus is azt mondja összeesküvő társainak: «Hajoljatok rómaiak és kezünkig fűrösszük Caesar vérihben; Fenjük be kard-jainkat»... (*Shake-peare: Julius Caesar.*) De ez náluk nem kegyetlenség vagy kegyeletlenség; véres tettük jogosságát akarják vele bizonyítani.

lépdel sok megidézett, de — *nem fakad a seb könnyre...* Ennek az *ősmagyarnak* vélt, s a külföldön csak szórványosan alkalmazott törvénykezési gyakorlatnak egész menetét szemlélhetjük már a germán naiv eposzban: a *Nibelungen-Lied*ben is. Krimhild tetemrehívással deríti ki férjének, Szigfridnek gyilkosát.

«Ki ártatlan? megtudni könnyű a bizonyost;
Csak a koporsó mellett álljon meg egyszerűn,
S az igazság azonnal nyilvánossággal kitűn.»
Mi gyakran szokott esni, esett itt nagy csoda:
Mihelyest a megölthez a gyilkos áll oda,
Azonnal minden sebe megint vérezni kezd.
Most is, hogy Hagen ott állt, látá mindenki ezt:
Sebéből úgy ömölni, mint legelőbb, a vért,
Hogy mely némán panaszlott, bosszút most sirva kért...
(Szász K. fordítása.)

A *hún-eposztrilogia* tervvázlatában Arany újra hozzányúlt ehhez a közvagyonhoz. Így gondolta el Attila titokzatos halála okának kiderítését: «Detre Krimhild asszonyaitól megtudta, hogy midőn azokkal az özvegy királyné férjét siratni ment, *Etele sebe annyira vérzett*, hogy átáztatta a leplet... Bizonyos jel, hogy Krimhild a gyilkos». Shakespeare-nél *III. Richárd kiválya* I. felv. 2. színében hasonló jelenetet látni. Anna szeméreteti Rihárdnak, aki megölte VI. Henrik királyt:

im, holt Henrik sebei,
Megnyitva jegzett szájok, újra véznek! —
Ittléted az, mi vért szí e hideg,
Üres erekből, ahol nem lakik vér;
Tested vad, természetlen hívja fel
E vérözönt legtermészetlenebbül...

Apostrophe. Az eposzköltő az elbeszélő, közlő előadást egy-egy kérdéssel, fölkiáltással — hosszabb vagy rövidebb figyelemzető, intő, szánakozó megszólítással — élénkíti. Ez a stilisztikai alakzat a költői szólam alaphangjának a megváltoztatása. «Váltsuk fel a hangot!» — mondja Arany. «Téged sem mellőz dalom, Oebal!»... «Téged is elküldött, te szerencsés nagyhirű bajnok, Ufeus, a harczban részt venni, kopár hegyi Nersád!» — így apostrofálja Vergilius nem is épen kiváló hőseit. (*Aeneis.*) Arany is gyakran él eféle szólamokkal. «Hej, Béla most, hej Kadosa! Kemény tánc lesz ez a tusa!»... (*Keveháza.*) «Szép öcsém, miért állsz ott a nap tüzeiben?»... «Fuss, ha futhatsz, Miklós! Pallos alatt fejed!»... (*Toldi.*) «Ülj fel, lovag, ülj fel az okos jószágra, Repülj haza rögtön szép Magyarországra, Hagyd te a rablókat, ne keresd a híred: Boldogságodat úgy tán még utoléred!»... (*Toldi szerelme.*)

Egész sorok ismétlése. Kiváltképen akkor szokásos, mikor valamely követ *idézi* a rábízott üzenetet. Az öreg Toldi így szól Allaghihoz: «Mondd meg a királynak, hatalmas uradnak:

Csak ez egy órát hagyja meg szabadnak; Készen áll a börtön, megyek abba önként, Hol nem földi bíró lát fejemre törvényt»... S a testőr elég híven elmondja: «Ezt izeni tőlem felséges uramnak: Halála óráját hagyja meg szabadnak; Sir lesz a fogháza: elmegy abba önként, Földi bíró többé nem szab ő rá törvényt»... (*Toldi estéje*.) Buda felesége így «szutyongatja» gyöngé-báb férjét, a Hadisten kardjáról szólván: «Nem adta, bizony nem! *egynek* ajándékul, Se bolond asszonynak gyermeki játékul; Adta egész nemzet fényére, javára: És te vagy a nemzet elsője, királya!»... Buda meg akarja emberelni magát, s idétlen haraggal ráizen Etelére, követelve tőle az isten-kardját: «Nem adta Hadúr, nem! *egynek* ajándékul, Se hiú asszonynak gyermeki játékul: Adta egész ország fényére, javára: S én vagyok az ország elsője, királya»... (*Buda halála*.)

Idézetek más költők műveiből. A legnagyobb eposzírók is megtették, hogy másoktól egyes szebb vers-sorokat — egyes *hatályos mondatot* (Kraftspruch), mint Arany mondja — bele-szőttek a maguk munkájába, legtöbbször a nélkül, hogy be-vallották volna: kitől kölcsönöztek? Vergiliusról kimutatták, hogy Ennius vagy Lucretius szebb vesszorait tartózkodás nélkül beleillesztgette a maga hexameterai közé. Arany idé-zetei sokfélék. Idéz görögből, Vergiliusból (*Az elveszett alkot-mányban*). Horatiusból, Byrontól, Aldighieritől (a *Bolond Istók*-ban), s többnyire az eredeti nyelvén. A *Toldi trilogiába* Ilos-vai verses krónikájából illeszt be több-kevesebb sort. Leg-hosszabb idézete, 12 sor egyfolytában, csaknem szorul-szóra Ilosvaitól, mikor az öreg Toldi magában dörmölgdik:

«Oh én vén szakállam, hivatlan vendégem,
Im Budára hívat most a király éngem»... stb.

Idézzettel fejezem be a munkámat én is. «Alig van párja a világirodalomban, kinél annyi költői tanulmány nyoma látszanék, s még kevésbbé van, kinél mindez oly erős nemzeti szellemmel, s oly teljes eredetiséggel párosulna» — mondja Aranyról Voinovich Géza. «Az önállóság tanultságot tesz föl» — mondja Riedl Frigyes.

TRENCSÉNY KÁROLY.

MAGYAR KÓDEX-CSALÁDOK.

(Második közlemény.)

c) Sz. Ferenc harmadrendi kódexek.

A magyar középkorban a vallásos szellem ápolása terén nagy szerepet játszott Sz. Ferenc harmadrendje. Ennek két ágazata is volt: a családi tűzhelynél élő világiak, férfiak és nők egyaránt hozzátartoztak a harmadrendhez; de voltak a harmadrendbeli testvérek között olyanok is, akik a kolostor falai közé elzárkózva szerzetes életet éltek. A harmadrendi apácák, más néven beginák, a magyar közművelődésnek is nagy szolgálatot tettek a nőneveléssel.¹ Am épügy foglalkoztak könyvmásolással is, mint rendi testvéreik, a Klára-szűzek. Kzintén megmentettek számunkra néhány régi magyar kéziratot könyvet.

Karácsonyi János három ferences kódexet említ, melyek az erdélyi harmadrendi apácák használatára készültek. Ezek a Teleki-, Székelyudvarhelyi és Lázár Zelma-k.²

Különbséget kell azonban tennünk a kétségtelenül harmadrendi kódexek s olyanok között, melyeknek harmadrendi jellege csupán lehetséges.

1. Kétségtelen, hogy harmadrendi apácák részére készült a Tel.- és Székelyudvarhelyi k. A *Teleki*-k. egyik írója, Sepi-szentgyörgyi Ferenc ferences atya maga is jelzi, hogy harmad-szerzetbeli hűgok, vagyis harmadrendi apácák részére állította össze azok szerzetesi életszabályait. A Tel.-k. a marosvásárhelyi harmadrendi apácák kolostora számára készült s másolásában maguk az apácák is közreműködtek.

A *Székelyudvarhelyi* k. Nyujtódý Judit tövisi harmadrendi apáca használatára készült s egyes részeit Tövisen is írták 1528-ban.

2. Lehetséges, hogy harmadrendi jellegűek a következő kódexek:

a) *Lázár*-k. Ez a kéziratot imádságos könyv már a XVII. században a Lázár-család birtokában volt. A család régi párt-

¹ Gyulai iskolájukról szól Karácsonyi János: *Békés vármegye története*. Gyula 1896. II. 18. és K II. 550.

² K I. 6034.

fogója volt az erdélyi (Marosvásárhely, Csiksomlyó) harmadrendi apácáknak.¹ Lehet, hogy tőlük került a könyv a Lázár-családhoz; ám voltak Erdélyben (Kolozsvár) Klára-szűzek is. Az imakönyv eredetileg egy Katalin nevű apáca részére íródott. Karácsonyi valószínűnek tartja, hogy ez a Katalin apáca a marosvásárhelyi kolostor tagja volt.²

b) *Keszthelyi* és *Kulcsár-k.* Ez a két kódex szorosan összetartozik. Tartalmuk zöme, a magyar *Psalterium*, vagyis breviárium-fordítás közös eredetiből való másolásnak látszik.³

A *Keszth.-k.*-ben ferences jelleget árul el a *Het bűnbánó zsoltár* magyar szövege. Annyiban tér el más szerzetesrendek hasonló ájtatosságától, hogy az egyes zsoltárok után közbeiktatja a szent kereszt tiszteletére szánt fohászima (Adoramus te Christe...) magyar fordítását. Ez határozottan ferences imádság, sőt egyenesen a rendalapító Assisi Sz. Ferenc imádságai közé sorozzák.⁴ A *Psalterium* zsoltárainak beosztása is megfelel a ferences breviárium beosztásának. A zsoltárok száma 148. A ferences breviárium a máshol 148—150. számozású három utolsó zsoltárt összevonja egy zsoltárrá. Ugyanígy a *Keszth.-és Kulcs.-k.*

A *Keszth.-k.* a XVI. században a Batthány-család birtokában volt s tőlük került az általuk alapított németújvári ferences kolostor könyvtárába. Tudjuk, hogy a protestáns Batthány Kristóf 1542-ben rajtaütött a remetinci ferenczrendi kolostoron s elvitette az ott talált kincseket, értékes tárgyakat. Remetinc volt abban az időben a délvidéki ferences kolostorok s a harmadrendi apácák menedékhelye. Lehet, hogy a Remetincről Németújvárra elszállított könyvek között volt a *Keszth.-k.* is.⁵ A kódex vándorlásának vizsgálata visszavezet tehát Remetinc-re, a harmadrendi apácák akkori menedékhelyére.

A *Kulcsár-k.-t* Pápai Pál (frater Paulus de Papa) nevű szerzetes másolta 1539-ben. Az Üdvözítőről nevezett magyar ferences rendtartomány évkönyvei emlitenek egy Pápai Pál nevű ferences atyát. Nemcsak dunántúli származás volt, de ott is működött szűkebb hazájában. A zalamegyei Taládon (1533—35) házfőnök volt, Ozorán (1535—37) őr.⁶ Ozorán a harmadrendi apácáknak is volt kolostoruk, s az a férfiszerzetesek vezetése alatt állt. A *Kulcs.-k.* testvér-kézirata, a *Keszth.-k.* Lékán íródott, s magát a *Kulcs.-k.-t* is dunántúli eredetűnek tartják.

¹ (Szabó Károly:) *Székelly oklevéltár*. Kolozsvár, 1876. II. 84-85. — Gr. Lázár Miklós: *A gr. Lázár család*. Kvár 1858. 49. I. Tört. Tár. XIII 81-83. I. — K II. 214., 278.

² K II. 606.

³ Nytár XIII. k. XXIII. I.

⁴ Szabó Policarpus O. F. M.: *S. Franciscus*. Firenze, 1926. 29. I.

⁵ T 23—24. I.

⁶ Irodalomtörténet 1914. 309. I.

A Kulcs.-k. másolóját bizvást azonos személynek tekinthetjük a Ferenc-rend történetében szereplő Pápai Pállal. Pápai Pál közvetlenül a kódex másolása előtti időben hivatalánál fogva összekötöttesben állt az ozorai harmadrendi apácákkal. Lehet, hogy azok számára másolta a kódexet is. Az apácák 1543-ban, Székesfehérvár ostromakor Ozoráról elmenekültek. Valószínűleg ők is Pápán kerestek menedéket, mint az ozorai férfikolostor lakói.¹

c) *Vitkovics-k.* Tartalmát tekintve lehetett ez a kódex akár klarissza-apácáké, akár harmadrendi apácáké. Sz. Bonaventura *Regula Novitiorum*ának a kétféle apácák egyformán hasznát vehették. Tel.-k. egyik írója, Sepsiszentgyörgyi Ferenc, Sz. Bonaventura munkái nyomán állított össze szerzetes életszabályokat a marosvásárhelyi harmadrendi apácák részére, s ezek a szabályok tartalmilag érintkeznek a Vitk.-k. reguláival.² Bajos eldönteni, vajon a Vitk.-k. klarisszák vagy harmadrendi apácák részére készült-e.

Karácsonyi véleménye szerint esetleg a Bod s a Lobk.-k.-t is Sz. Ferenc harmadrendi apácák részére másolták.³ A Bod.-k. azonban a margitszigeti Domonkos-apácák használatára, a Lobk. k. pedig klarisszák részére készült.

Öt-hat magyar kódexet tudunk kapcsolatba hozni a Sz. Ferenc harmadrendi apácákkal. A harmadrendi apácáknak s lelki vezetőiknek is hálával tartozik a magyar irodalomtörténet. Marosvásárhely és Tövis voltak irodalmi tűzhelyek az erdélyi harmadrendi apácák körében.

d) Domonkos kódexekkel érintkező ferences kódexek.

A ferences kódexeknek egy része szorosan érintkezik a margitszigeti Domonkos-apácák részére készült kéziratos könyvekkel. Nemcsak tartalmilag érintkeznek egymással, hanem azonos szövegegységek találhatók lapjaikon s azok vagy függő viszonyban vannak egymással, vagy régebbi alapszövegnek egymástól független másolatai.

A domonkos kódexekkel érintkező ferences kódexek csoportjába sorolhatók a következő kódexek: a Nádor-, Nagyszombati-, Lobkowitz-, Simor- és Kazinczy-k.

1. *Nádor-k.* Szoros kapcsolatban van két margitszigeti kéziratos könyvvel: a Winkler- és Érsekújvári-k.-szel.

a) Az 1508-ból való Nád. s az 150. évet feltüntető Wi. k.-nek két párhuzamos fejezete van: 1. *Passio*. Nád.-k. 143—307. (Nytár XV. 195—223.) = Wi. 137—234. (Nytár II. 132—262.) A kétféle szöveg — úgy látszik — közös alapszövegre támaszkodik. — 2. *Mária siralma*. Nád. 342—388. (Nytár

¹ K II. 555. és 133. l. — *Egyháztörténelmi emlékek* a magyarorsz. hitújítás korából. IV. k. Bpest, 1909. 183. és 450. l.

² Nytár XII. 400—403. l.

³ K II. 601—602. l.

XV. 229—238.) = Wi. 74—117. (Nytár II. 114—123.) A közös eredetén alapuló¹ párhuzamos szöveg még egyezőbb, mint a passióban. A mindkét kódexben egyaránt előforduló «zenth Bernardinus atyank» (Wi.-k. 75^a) kitétel — akár valóban a ferences Szienai Sz. Bernardinra való hivatkozás², akár tollhiba Sz. Bernát helyett — arra vall, hogy a Mária-síralom fordítója Sz. Ferenc rendjéhez tartozott. A Wi.-k. is tehát ferences eredetű szöveget másolt.

b) A Nád.-k. kapcsolatban van a két évtizeddel fiatalabb Érs. k.-szel is. Két azonos fejezetük van: 1. *Krisztus kínja gondolásának haszna*. Nád. 41—63. (Nytár XV. 178—182.) = Érs. 19—24. (Nytár IX. 19—23.) Az elmélkedés Discipulus egyik beszédjének a fordítása.³ Az elmélkedés végén levő s mind a két szövegben azonos összefoglalás (Nád.-k. 59¹¹—63., Érs. k. 23²⁶—24.) a fordító hozzátoldása, ez nincs meg Discipulus prédikációjában. A Nád.-k.-ben a szóban forgó elmélkedést közvetlenül megelőzi a méltó szentáldozásról szóló oktatás, melynek forrása szintén Discipulus. A kódex 59. lapján kezdődő összefoglalás egytűvé kapcsolja a két fejezetet. Az Érs.-k. nem vette át a szentáldozásról szóló fejezetet, a Krisztus kínszenvedéséről szóló elmélkedést «Capitulum primum»-mal jelzi, de lemásolta az összefoglalásnak az elhagyott fejezetre vonatkozó részét is. Az Érs. k. (23²⁶—24²) is szól a méltó szentáldozás ismertető jegyeiről. Kétségtelen jele, hogy az Érs. k. szövege a Nád.-k.-étől függ. — 2. *Sz. Adorján mártírsága*. Nád.-k. 544—575. (Nytár XV. 262—267.) = Érs. 355—361. (Nytár IX. 56—61.) Az Érs. k. szövege itt is a Nád.-k. másolatának látszik.

c) A Nád.-k.-nek ferences kéziratos könyvekkel is vannak párhuzamos fejezetei. 1. *A pokol kínjairól*. Nád.-k. 109²³—134. (Nytár XV. 190—195.) = Guary.-k. 1—11¹⁹ (Nytár XV. 111—115.) A G.-k. szövege az elején csonka. Közös másolási hibájuk: embőrnec (N. 130¹³, G. 9³⁰) embőr helyett. A Nád.-k. szövege látszik a G.-k. másolatának. — 2. *Sz. Apalín élete*. Nád. 483—525. (Nytár XV. 253—259.) = Debr.-k. 559—575. (Nytár XI. 257—263.) A N.-k.-ben a példa megelőzi, a D.-k.-ben követi a legendát. Az egész szöveg mindkét kódexben ugyanazon kéznek írása. Ez a kéz másolta a Debr. k.-nek a Nszomb. k.-szel azonos fejezeteit is.

2. *Nagyszombati-k.* Az 1512—13. évszámot feltüntető Nszomb.-k. elejétől végig ugyanazon kéz írása, mint a Nád.- és Sim.-k. s a Debr.-k. 5. keze.⁴ A domonkos kódexek közül az Érsekújvári k.-szel s a Példák könyvével érintkezik.

a) A Nszomb. és Érs.-k. közös fejezetei: 1. *Példa a szerzetesekről*, kik tünán mondják zsolozsmájukat. Három kódexünkben is megvan e példa: Nszomb. k. 393—397. (Nytár III. 127—128.) = Érs. k. 161—163. (Nytár IX. 136—137.) ~ Péld. k. 25—28. 1510-es évszámmal (Nytár VIII. 98—100.) A háromféle másolat közül legegyezőbb a Nszomb. és Érs.-k.

¹ Nytár XV. k. XXX. l. — Pusch Ödön (*Vallásos elmélkedések kódexeinkben*. Kolozsvár, 1910. 29. l.) a Nád.-k. szövegét önálló fordításnak tartja.

² Szienai Sz. Bernardin is szól prédikációjában (*Opera omnia*. Velence, 1745. I. 264.) Mária síralmáról.

³ Nytár XV. k. XXIX. l.

⁴ M. Nyelv 1917. 12—13. l.

szövege. — 2. *Pater noster magyarázata*. Nszomb. k. 337—345. (III. 107—110.) = Érs. k. 163—165. (IX. 137—140.) Az Érs. k. a végén még hozzátold rövid tanítást. Az Érs. k. hihetőleg a Nszomb. k. lapjairól másolta a két párhuzamos fejezetet. Az azonos szövegű fejezetek közvetlenül egymás mellett vannak az Érs. k.-ben.

b) A Nszomb. k. kapcsolatban van a Debr. k.-szel is. Párhuzamos fejezeteik: 1. *Háborúságot békével szenvedni*. Nszomb. k. 240—49. (Nytár III. 74—77.) = Debr. k. 595—602. (Nytár XI. 271—73.) — 2. *Sz. alázatosság dicsérete*. Nszomb. 249—71. (III. 77—84.) = Debr. 576—95. (XI. 264—71.) A Debr. k.-ben megfordított sorrendben áll a két fejezet, mint a Nszomb.-ban. A két elmélkedés mind a két kódexben egy és ugyanazon kéztől eredő másolat. — 3. *Mária mennybemeneteléről*. Nszomb. k. 251¹⁰—296. (III. 88—93.) = Debr. 625—630. Eleje hiányzik. (XI. 284—288.) A Debr. k. szövege hívebb a latin eredetihez. A Nszomb. k. átalakítja a prédikációt a ferences olvasó imádság magyarázatává. A kétféle szöveg közös eredetén alapul. A Nszomb. k.-ben mind a három fejezet egymás után következik.

3. *Lobkowitz-k.* Az 1514. évszámot föltüntető Lobk.-k. a domonkos kódexek közül a vele körülbelül egykorú Bod-k.-szel érintkezik. A Bod-k. eredetileg egy kötetben volt a margitszigeti Domonkos-apácák részére 1510—1521 táján készült több más magyar kézirattal (Cornides-k., Apostolok méltósága, Példák könyve és Sándor-k.) Testvér-kéziratai közül a Péld.-k. is érintkezik klarissza kódex-szel. A Bod-k.-nek két fejezetből álló teljes szövege azonos a Lobk.-k.-ével. A Lobk.-k.-ben is egymásután következik a két szövegegység.

a) A Lobk. és Bod-k. párhuzamos szövegegységei: 1. *Embernek három fő ellensége*. Lobk.-k. 265—308. (Nytár XIV. 90—104.) = Bod-k. 1—20. (Nytár II. 375—389.) — 2. *A halálról*. Lobk.-k. 309—342. (Nytár XIV. 105—116.) = Bod-k. 20—36. (Nytár II. 390—401.) A halálról szóló elmélkedésnek javarészt ismeretes a latin eredetije.¹ A Bod-k. szövege helyenként épebb s hívebb a latin eredetihez, mint a Lobk.-k.-é.

b) A Lobk.-k. ferences kódexekkel is érintkezik: 1. *A világnak megutáltságáról*. (*Imitatio Christi*.) Cap. I. 23—24. Lobk. 38⁶—50¹⁴+61—76³². (Nytár XIV. 15—18., 21—24.) = Debr. 238—250¹¹+275—283. (Nytár XI. 145—149., 158—161.) Cap. II. 1. Lobk.-k. 86—94. (XIV. 27—29.) = Debr. 283—291. (XI. 161—164.) A párhuzamos *Imitatio*-fejezetek közös alapszövegnek másolatai. Mind a két szövegben vannak másolási hibák, eltérések és bővitések, betoldások az eredeti latin szöveghez képest. — 2. *Az életnek tökéletességéről*. Cap. I. Lobk. 113⁶—121¹¹. (Nytár XIV. 36—38.) = Debr. 231—236. (Nytár XI. 143—144.) Cap. II. Lobk. 121²⁰—136. (XIV. 38—42.) = Debr. 251—265¹⁴. (XI. 149—154.) Cap. VI. Lobk. 155²³—174¹⁴. (XIV. 48—54.) = Debr. 305—326. (XI. 169—175.) A VI. fejezet végén mindkét kódex elhagyja a példát. Jele, hogy közös alapszövegre támaszkodnak. — A Wespzr.-k.-ben (122—149. Nytár. II. 39—49.) is megvan a *De perfectione vitae* csonka fordítása. Szövege eltérő a Lobk. és Debr.-k.-étől.

¹ IK. 1922. 127. I.

4. *Simor-k.* Ez a csonka kódex szoros kapcsolatban van a margitszigeti Domonkos-apácák használatára készült Virginia-k.-szel. A töredékes, mindössze 14 lapra terjedő Simor-k. szövege (Nytár VII. 83—88.) hűen egyezik a Virg.-k. Sz. Ferenc legendájának (64⁷—72¹ l. Nytár III. 296—301) megfelelő részével. A két szöveg közül a Sim.-k.-é az épebb. Valószínűleg a Sim.-k. eredetileg teljes példányáról másolták a Virg.-k. szövegét. Eszerint a Virg.-k. is ferences eredetű szöveget másolt.

Az Ehrenfeld-Jókai-k.-szel csak tartalmilag érintkezik a Sim.-k. (Sim 81—14. Nytár VII. 86—88. ~ Ehr.-k. 56—60¹³, VII. 26—28.) s a Virg.-k.

5. *Kazinczy-k.* A javarészt 1526—27-ből való Kaz.-k. a margitszigeti Domonkos-apácák részére 1529—31 táján írt Érsekújvári k.-szel érintkezik.

a) A két kódex azonos szövegegysége: *Szűz Máriának nevében való diáki bötükről.* Kaz.-k. 59—70. (Nytár VI. 205—209.) = Érs.-k. 520—25. (Nytár X. 275—280.) Az Érs.-k. valószínűleg a Kaz.-k. lapjairól másolta le e prédikációt.

b) A Kaz.-k. szoros kapcsolatban van a Klára-szüzek részére készült Tihanyi k.-szel is. Legnevezetesebb közös szövegegységük: *Mária haláláról.* Kaz. 1—25. (Nytár VI. 177—186) = Tih. 337—385 (Nytár VI. 146—166.) A Tih. k.-é teljesebb szöveg. A kettő közös alapszövegre vall.

c) Az Érs. k. — mint láttuk — más ferences kódexekkel is érintkezik; de époly szoros kapcsolatban van a margitszigeti kódexek közül a Wi. k.-szel s a Pæld. k.-vel.

Az irodalomtörténet művelői Rupp Jakab téves történeti adata¹ alapján úgy vélik, hogy a margitszigeti Domonkos-apácák 1529-ben a török elől Nagyváradra menekültek, az ottani klarissza-apácáknál húzódtak meg s onnan többé nem is tértek vissza margitszigeti kolostorukba. Nagyváradon dolgozott azután Sövényházi Márta az Érs. és Thewr.-k. másolásán.² Ám Nagyvárad nem lehet az Érs.-k. iratásának helye, mert Nagyváradra csak 1541-ben menekültek az apácák a Nyulakszigetéről. Hova menekültek 1529-ben, nem tudjuk biztosan; annyit azonban tudunk, hogy az ország nádorától Nagyszombat-Pozsony utiránnyal kértek és kaptak menedéklevelet. Valószínűleg Nagyszombatba menekültek s ott találkozhattak esetleg az óbudai Klára-szüzekkel, kik már 1526-ban is a nagyszombati klarisszákhoz menekültek.³

Íme, öt ferences, pontosabban meghatározva klarissza kódex (Nád., Nszomb., Lobk., Sim. és Kaz.-k.) érintkezik ugyanannyi domonkos k.-szel (Wi., Érs., Bod., Virg.-k., Pæld.-k.) Az Érs.-k.-szel három ferences kódex (Nád., Nszomb., Kaz.-k.) is kapcsolatban van.

¹ Rupp Jakab: *Buda-Pest és környékének helyrajzi története.* Pest 1868. 78. l. — N 47. l.

² Nytár IX. k. XXI. l. — VA 110. és 113. l.

³ N 41—47. l.

Időrend tekintetében az első érintkezést (Nád.—Wi.k.) 1506—1508 táján találjuk, az utolsót (Érs.-k.-szel) 1529—1531 körül. Majdnem negyedszázadnyi időköz van a két dátum között. Huzamos és tartós az érintkezés a Klára-szűzek és Domonkos-apácák között. Megvolt az érintkezés a török hódoltság előtt és után is.

A mohácsi vész gyászos esztendeje, 1526 űzte ki először a kódexmásoló apácákat kolostoruk békés csendjéből. Addig azonban zavartalanul élhettek hivatásuknak, a mellett egymástól könyveket is kérhettek lemásolás végett. A Nád. és Wi.-k. érintkezésén kívül a mohácsi vész előtti időre tehetjük a Lobk.-Bod. s a Sim.-Virg.-k. érintkezését is.

Ezeket a ferences és domonkos kódexeket 1526 előtt ott másolták, ahol egy helyben vagy egymás közelében laktak Klára-szűzek és Domonkos-apácák. Klára-szűzek voltak abban az időben Kolozsvár, Nagyszombat, Óbuda, Pozsony és Sárospatak városokban. E városok közül azonban csak Kolozsvárt voltak Domonkos-apácák s Óbudával szemben a Nyulak-szigetén. A kolozsvári apácák kódexmásoló munkájáról nem tudunk semmit, ellenben az óbudai és margitszigeti apácák hírnévre tettek szert könyvmásoló hajlamukkal és gyakorlottságukkal.

A ferences-Domonkos érintkezésben előljáró Nád.-k.-t egyértelműleg az óbudai apácák könyvének tartják, a Nszomb.-k.-szel valamennyire érintkező Péld.-könyvét pedig Ráskay Lea-féle margitszigeti kódexnek.

A mohácsi vész után, a török hódoltság s a hontalanság szomorú idejében¹ sem szűnik meg a klarissza és domonkos kódexek érintkezése. Ismét ott szerepel a Nád.-k. s az általánosan margitszigeti kéziratnak tartott Érs.-k. Megint csak egyik részen Óbuda, másik részen a Nyulakszigete. Am helytálló okok és következtetés alapján joggal tartjuk a többi érintkező kódexet is óbudai, illetőleg margitszigeti kéziratossá könyveknek.

A klarissza és domonkos kódexek érintkezési helye nem is lehetett más, csak Óbuda és Nyulakszigete. Mind a két kolostor kiváltságos, tekintélyes kolostor volt, a királyi család alapítása. Az uralkodó család pártfogását mindenkor élvezték. Az apácák a kolostor falai között is összeköttetésben álltak a királyi udvar női tagjaival s a városi polgársággal. Jogi s anyagi ügyeik intézésére világi tisztviselők voltak, lelki vezetésüket képzett férfiszerzetesek végezték. Anyagi gondjuk nem volt, kedvükre foglalkozhattak szellemi munkával. Itt valóban kedvező viszonyok voltak irodalmi tűzhely kialakulására.

¹ A Kaz.-k. utolsó darabját (Nytár VI. 245—254. l.) 1541. szept. 29.-én fejezték be, mikor az óbudai Klára-szűzek már teljesen elvesztették otthonukat. Ezt a fejezetet már vagy Nagyszombaton vagy Pozsonyban írták.

3. Domonkos kódexek.

Igen jelentős szerepet vitt a magyar irodalom megalapozásában Sz. Domonkos rendje. Kódexeinknek domonkos eredetű csoportja majdnem oly népes, mint a ferences-k.-ek családja. Eddigélé azonban csak 14—16 domonkos-k-re szoktak hivatkozni.¹

I. Vargha Damján időrend szerint ekként csoportosítja a domonkos jellegű kódexeket.

A) Kétségtelenül hitelesen megállapítható domonkos kódexek: 1. Birk-k., 2. Margit-legenda, 3. Példák könyve, 4. Cornides-k., 5. Domonkos-legenda, 6. Horváth, 7. Érsekújvári, 8. Kriza-k.²

B) Valószínűleg domonkos eredetű kódexek: 1. Apostolok méltósága, 2. Sándor-k.

C) Lehetséges, hogy domonkos eredetűek: 1. Thewrewk, 2. Nagyszombati, 3. Kulcsár, 4. Bod-k.

Ez összesen 14 kódex, míg ferences-k.-et 18—19-t mutat ki Vargha.

A 14 kódexből lemegy a ferences jellegű Nszomb. és Kulcs.-k., viszont hozzájön két másik kódex. Vargha figyelmét elkerülte, hogy Winkler és Gömör-y-k. domonkos eredetét már régebben pontosan meghatározták. Volf György is kétségtelenül hiteles domonkos kódexekként említi a Wi. és Göm.-k.-t.³

Vargha tanulmányának megjelenése óta fedezte föl boldogult Gragger Róbert az *Ómagyar Mária-siralom* néven ismeretes XIII. századi nyelvemléket. Ennek domonkos eredetét lehetségesnek tartotta fölfedezője.⁴ Evvel már 15-re emelkedik a domonkos nyelvemlékek száma.

II. A magam kutatásai is gyarapítják néhány levéllel a domonkos kódexek családfáját. Jőmagam önálló kutatásaim alapján ekként egészíthetem ki Vargha D. csoportosítását:

A) csoport: 1. Birk-k. (Váczi Pál szabályzat-fordításának teljes példányát Ferrari Zsigmond Domonkos-atya 1635-ben még látta.⁵ A Birk-k. ennek csak töredéke.) 2. Winkler-k. 3. Margit-l., 4. Példák könyve, 5. Cornides-k., 6. Gömör-y-k., 7. Domonkos-k., 8. Apostolok méltósága, 9. Horváth-k., 10. Érsekújvári k., 11. Kriza-k.

B) csoport: 1. Krisztina-legenda. (Ez a Horváth-k. kiszakadt része.) 2. Virginia-k., 3. Bod-k., 4. Sándor-k., 5. Thewrewk-k.

¹ Volf György a Nytár bevezetéseiben. — VA és VE.

² VA 107. — VE 230 l.

³ Nytár XI. k. XXIV—XXVII. l. — RMNy IV. k. II. r. IV. l.

⁴ Gragger R.: *Ómagyar Máriasisiralom*. Bpest 1923. 8. l.

⁵ Ferrarius Sigismundus: *De rebus Hungaricae Provinciae Ordinis Praedicatorum*. Bécs, 1637. 449. és 529. l. — N. 197 l.

C) csoport: 1. Ómagyar Mária-siralom 2. Jordánszky-k. (Csemez és Jankovich töredék.) Hogy a Jord.-biblia a margitszigeti Domonkos-apácák birtokában volt, azt az Érs. k.-szel való szoros kapcsolatából bizonyossággal meg lehet állapítani. Maga a bibliafordító is Domonkos-rendi szerzetes lehetett.¹

Ez összesen 18 nyelvemlék az eddigi 14 vagy 15 domonkos kódex mellett. Pótlás Vargha csoportosításához: Wi., Güm.-k., Ómagy. Msir. Saját kutatásaim alapján hozzájön: Kriszt.-l., Virg. és Jord.-k. Azonfelül változik egyik-másik kódexnek besorolása az egyes csoportokba.

Új csoportok is járulnak a meglevő csoportokhoz:

D) Ferences kódexekkel érintkező domonkos kódexek: 1. Winkler-k., 2. Példák könyve., 3. Virginia-k., 4. Bod-k., 5. Érsek-újvári k.

E) Valószínűleg Domonkos-apácák birtokába jutott pálos eredetű kódexek: 1. Czech-k., 2. Festetics-k.

A jelzett pótlásokat és változtatásokat a domonkos kódexekről készülő tanulmányomban fogom megokolni. Ezuttal be kell érnem kutatásaim eredményének százaz lajstromozásával. A tervezett önálló tanulmány folytatása lesz e mostani dolgozatnak, viszont ez egyuttal előtanulmány a domonkos kódex-család tárgyalásához.

A Domonkos-rend sokkal jelentősebb tevékenységet fejtett ki a magyar kódex-irodalom terén, mint ahogy eddig hirdette a magyar irodalomtörténet.

4. Pálos és kartauzi kódexek.

A magyar irodalom bűvárai mindig nagy rokonszenvvel, meleg szeretettel foglalkoztak a pálos és kartauzi eredetű magyar kódexekkel. A pálosok is, kartauziak is híres könyvmásolók voltak.

A vitéz Kinizsi Pál alapította nagyvázsonyi kolostorukban valóságos írói műhelyük volt a pálosoknak. Itt dolgozott 1513 táján fráter M., ki a magyar középkor legrejtélyesebb asszonya, Kinizsiné Magyar Benigna számára állította össze a Czech-k. néven ismert imakönyvet.² Nagyvázsonyban volt néhány évig vikárius, vagyis a vázsonyi kerülethez tartozó kolostorok előjárója Tetemy Pál, ha talán nem is a vázsonyi kolostorban másolta a Gümöry-k.-nek ráeső részét.

A pálos nyelvemlékeknek külön monografiájuk is van, Gondán Felicián tanulmánya.³ Gondán példát adott a kódexeknek

¹ T 31—32 l.

² Csupán a keresztnévének kezdőbetűjével jelzi magát két ferences kódexíró is: fráter F., a Tihanyi k. írója és fráter P., a Debreceni k. harmadik keze.

³ Gondán: *A középkori magyar pálosrend és nyelvemlékei*. Pécs, 1916. — Tőle való ugyane tárgyról: *Kinizsiné Magyar Benigna imádságos könyvei*. Bpest, 1912.

szerzetes rendek szerint való tanulmányozására. Övé volt az üttörés. Azóta már a domonkos és ferences, a prémontrei és bencés kódexeknek is akadt bűvara.

A kartauzi rendtől csak egy kéziratot könyv maradt ránk, de terjedelem és jelentőség dolgában fölér a pálos kódexekkel.

a) Pálos kódexek.

Pálos kéztől származó magyar írott könyvet hármát-négyet szoktak említeni.

1. A nagyvázsonyi pálos kolostor írói műhelyéből került ki a *Festetics és Czech-k.*, a valószínűleg Rómában is megfordult Kinizsiné Magyar Benigna asszony két imakönyve.¹

2. Tetemy (kiejtés szerint Tétemy vagy Tétém²) Pál vázsonyi pálos vikárius segédkezett a margitszigeti Domonkos-apácák részére készült *Gömöry-k.* imádságos könyv egy részének írásában. Időrend szerint is a Czech-k. után következik ez a nyelvemlék.

3. Vitatták régebben a *Jordánszky-k.* pálos eredetét is. Volt idő, mikor a Jord.-k.-t Báthori László budaszentlőrinci pálos szerzetes bibliafordításának tartották. Volf György nem fogadja el a Jord.-k. bibliafordításának szerzőjéül Báthori Lászlót. Pusztá gyanításnak, üres állításnak minősíti Báthori vitatott szerzőségét.³ Az irodalomtörténet napirendre tért Révai Miklós találgatása⁴ fölött is, ki *Szent Krisztina életét* s többi magyar legendánkat is Báthori munkájának tartotta, el kell már végleg ejtenünk azt a föltevést is, hogy a Jord.-k. Báthorinak a pálos krónikákban említett bibliafordítását őrizte meg számkunkra. Magam önálló kutatások alapján arra az eredményre jutottam, hogy a szóbanforgó bibliafordításnak a Jord.-k.-ben s töredékeiben (Csemez és Jankovich t.) ránk maradt példánya a margitszigeti Domokos-apácák részére készült s magát a bibliafordítót is a Sz. Domonkos-rendben kell keresnünk.⁵

Révai még nem ismerte a Jord.-k.-ben ránk maradt bibliafordítást. Ő viszont a legrégebb magyar bibliafordítást, az ú. n. ferences bibliát tartotta Báthori munkájának.⁶ Az ő véleménye szerint e bibliafordítást «vagy Szent Ferencz

¹ *Monumenta Vaticana Hungariae.* S. I. T. V. Bpest 1889. 138. l. Magyar Benigna, férje vázsonvi Kereki Gergely s rokonságuk 1518 ápr. 5-én beiratkozott a római Szentlélek-társulatba.

² M. Nyelv 1915., 120 l.

³ R. M. Ny. V. k. VI—VII. l. — Volf György: *Báthori László és a Jordánszky-codex bibliafordítása.* (M. Tud. Akad. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. VII. k. 10. sz. Bpest, 1879.)

⁴ *Révai Miklós magyar nyelvi és irodalmi kézikönyve.* Bpest, 1912. (Régi M. Könyvtár. XXIX. k. 98. l.)

⁵ T 31. l.

⁶ Révai: *Antiquitates Literaturae Hungaricae.* Pest, 1803. I. 23. — R. M. Kvtár. XXIX. k. 90—92. és 99. l.

Szerzetesinek, vagy Bátorinak tulajdoníthatjuk. De még is inkább Bátorinak». Ma már csak történeti érdekessége van Révai meghaladott álláspontjának.

4. Szóba kerülhet még a *Peer-k.* s az eredetileg hozzátartozó *Csúzó* pálos eredete. A *Peer-k.* vége felé (342—356 l.) eddig kiadatlan latin szövegek vannak.

Az 1526-ban másolt latin szövegek különféle szentmiséket ismertetnek, s ezek az ájtatosságok is, mint a kódex némelyik magyar imádsága, olykor a babona határán mozognak. A 346. lapon *Contra caducum morbum* címmel kabhalaszerű lap van; ilyen táblázat fölött szoktak akkor misét mondani a nehézkórság ellen. A lap középső sávján alulról fölfelé s kissé részsútosan balról jobbfelé menő írással a kereszttetés szavai után e szavakat olvashatjuk: «Jesús maria augustinus». A kódexek lapjain megszokott fohászkodások az ilyesmik: Iefus maria ferench (Weszpr.-k. 117), Iesvs Maria zent Ferenc kalara (Lobk.-k. 185 vagy uott 110) s elárulják egyúttal a másoló hovatartozandóságát.

A *Peer-k.* latin szövegeinek másolója is olyan szerzetesrendnek a tagja lehetett, mely Sz. Ágostont tisztelte atyja gyanánt, vagyis a Sz. Ágoston-féle szerzetesszabályokat követte. Ilyen szerzetesrend több is volt hazánkban a mohácsi vész előtt: Ágoston-rendiek, Domokos-rendiek, kanonokrendiek, pálosok és prémontreiek. A kolostori magyar irodalom művelői közt csak a domonkosok, pálosok és prémontreiek ismeretesek. Közöttük kell keresnünk a *Peer-k.* másolóit is.

Hogy szerzetesek voltak a *Peer-k.* írói és másolói, arra vall az is, hogy a kódex főírója fölvette az imádságok közé az Urunk koronája (115. l. *wronk ihus criftnak coronaya*) nevű olvasóimádságot is. Ez a rózsafüzérimádság remete szerzetesek közt keletkezett s főleg kamalduliak terjesztették;¹ de — Laskai Ozsvát² s a Vitk.-k. (13. Nytár VII. 291. és 42. VIII. 298.) tanúsága szerint — ismerték a magyar Ferenc-rendiek s más szerzeteseink is.

Vajon miféle szerzetesek lehettek a kódex másolói? A szűkszavú kódexnek csupán egyik fejezete, *Remete Sz. Pál élete* nyújt erre vonatkozólag némi fogódzó pontot.

Ennél a legendánál nekielelegszik a fordító s a legenda hőseit, Pál és Antal szent remetéket, díszítő jelzőkkel halmozza el: dychőfegecs zent pal (98. Nytár II. 66.), bodogfagws zent anthal (58., 72., 75., 92.), tyztelendő zent ween yambor (60, latin eredetiben: venerabilis senex). Ezek a megtisztelő jelzők többnyire a fordító betoldásai az eredeti latin szöveghez képest. A legendát közvetlenül megelőző Sz. Elek életrajzában nem melegsik fel annyira a kódexíró s nem told be ilyen megtisztelő jelzőket. A Sz. Jeromos megírta életrajz befejezését, a szegénységre való utalást, elhagyja a fordító s helyébe a pálosok keletkezését s Remete Sz. Pál ereklyéinek tiszteletét

¹ Beringer Franz: *Die Ablässe*. Padernborn 1900¹² 352.

² *Quadragesimale Bigae salutis*. Hagenau 1506. S. XV. U.

mondja el. Mennyi melegség s bensőség rezeget a szavában, amint írja: «kynek ő fyay naprol napra neukedenek es mostanees vadnak ees lakoznak meg gywlekezwen zenth tarfafagban ees witezkeduen ez dichőfeges zent palnak zazloia alat». (113. Nytár II. 67.)

Aki ennyi melegséggel szól a pálosokról s a szerzet ősatyjáról, Remete Sz. Pálról, valószínűleg maga is dicsőséges Sz. Pál zászlója alatt vitézkedett, maga is pálos szerzetes lehetett.

Már a tudós Révai Miklós is vallotta a kódex elejének, Remete Sz. Pál és Sz. Elek életének, pálos eredetét.¹ Ő természetesen Báthori László munkájának tartotta, azon az alapon, hogy a pálos évkönyvek följegyzése szerint Báthori lefordította a teljes Szentírás mellett a szentek életét is. Meggyőződéssel mondja Révai: «Első Remete Szent Pál Életéről alig lehet kétségünk. A Szenteknek Életeiket Magyarúl író Jámbor Szerzetes bizony mindennek előtt ezzel tisztelte meg szerzetének Pártfogóul, és Például, választott Szentjét». Báthori szerzősége mellett nincs közelebbi bizonyítékunk. Hogy Remete Sz. Pál életének fordítója pálos volt, az nagyon valószínű.

Még egy megkülönböztető jegye van a Peer-k-nek, mely alkalmas a kódex jellegének a meghatározására. A *Te Deum* fordítása (292. l.) hangjeggyel van ellátva a kódexben. A pálosokról tudjuk, hogy a korális éneknek jeles művelői voltak és saját tónusuk volt. Sajnos, nem volt még alkalmam a Peer-k. *Te Deum*-dallamát összehasonlítani egykorú pálos liturgikus kéziratokkal vagy más szerzetesrend hangjegyeivel.¹⁰

A Peer-k. magyar imádságait valami Simon keresztnévű világi ember számára írták. Fölmerül a kérdés, vajon ez az ismeretlen Simon nem azonos-e esetleg Chepeli Simonnal, a nagyvázsonyi pálos kolostor jötevőjével.¹¹

Chepeli Simon fivérét 1519 táján meggyilkolták, Simont pedig az imádságok tanúsága szerint féltől, lövéstől, törtől, méregtől, hirtelen haláltól s mindenféle veszedelemtől. (Nytár II. 88–89., 83.) Simon rokonságáról is megemlékeznek az imádságok. Úgy látszik, özvegy ember volt; fia, bátyja és hugai voltak. (213., 220. Nytár II. 82–83.)

A családtörténet művelőin már most a sor, hogy segítsék megfejtetni a Peer-k. egykori birtokosának, Simonnak kiletétét.¹²

¹ R. M. Kvtár. XXIX. k. 98. l.

² A kalocsai főszékesegyházi könyvtárban van két XVIII. századi kézirat pálos énekeskönyv: *Antiphonale* és *Graduale*. — A *Te Deum* ferences dallama megvan e kézikönyvben: *Processionale et Antiphonale Romano-Franciscanum*. Győr 1747. E XVIII. századbéli szertartásikönyvek közül egyiknek a dallama sem egyező a Peer-k. *Te Deum*-dallamával.

³ Rupp Jakab: *Magyarország helyrajzi története*. I. k. Pest, 1870. 346. l.

⁴ Csepel helységben (ma pusztá Nagyvázsöny és Tótvázsony közt) birtokos volt a nagyvázsonyi pálos kolostor, s birtokát Csepeli Simon is gyarapította. Simonnak volt egy Domonkos nevű testvére (Dominicus Miklósa de Csepely), ki 1489-ben Simon nevében is részvett Vázsonyban egy határjáráson. (Németh Gábor: *Adatok Nagy-Vázsony történetéből*. Veszprém, 1904. 41–42. l.) — Nemes Bedegei Csepely Pál volt 1505–1513 táján a bakonybéli bencés apát ügyvivője. [Pannonhalmi rend-történet. VIII. k. 546. ési 554. l.]

Van tehát három kódexünk, melyen pálos kéz dolgozott. Azonfölül joggal vitatjuk a Peer-k. s az eredetileg hozzátartozó Csizió pálos eredetét.

A pálos írók világiak használatára írták imakönyveiket, csupán Tetemy Pál dolgozott apácák részére.

b) Kartauzi kódex.

1. A kartauzi szerzetesrend tagjait, mint a prémontreiket s más szerzeteseket, szerzetes szabályaik is kötelezték a könyv-írás s másolás munkájára. A könyvírás és másolás volt a kartauzi szerzetesek, a néma barátok legkedvesebb mellékfoglalkozása.

Legtöbbet tudunk a lechnici vagy dunajeci s a menedékszírti (Lapis refugii) vagy letkonkövi kolostor egykori kéziratairól. Ezen kolostorok könyvtári anyagából több középkori latin meg latin-német kézirat került a budapesti egyetemi könyvtár birtokába.¹ A menedékszírti kolostor első perjelét Konrád atyát (1307—1310) is kitűnő egyházi írónak és szertartáskönyvek másolójának mondja a kolostor krónikáírója.²

A magyarországi kartauziak legtekintélyesebb és leggazdagabb kolostora volt a lövöldi (mai Városlőd). Kifelé is ez képviselte a rendet.

A lövöldi kolostor kéziratok könyveiből is maradt egynéhány az utókorra. A kolostor könyvmásolói közül névszerint is ismerjük Máté testvért, ki 1467-ben dolgozott egy latin kéziraton, mely ma a budapesti egyetemi könyvtár tulajdona.³

A magyar kartauziak történetírója, Dedek Crescens Lajos, helytálló okok alapján lövöldi névtelennek mondja az Érdy-kódex íróját.⁴ Valószínű, hogy a névtelen néma barát csakugyan a lövöldi kolostorban írta az Érdy-kódexet.

A lechnici és menedékszírti kolostorokból előkerült latin kéziratokban német nyelvű bejegyzéseket s eredeti német szövegeket találunk.

A szepességi kolostorok tagjai többnyire németek voltak. Így pl. a szepesmegyei származású Wagendrüsseli Jodok († 1508) menedékszírti szerzetes, szertartásos könyvek (Antiphonale, Graduale) másolója.⁵ A szepességi kolostorokban nem igen kereshetjük az Erdy-k. íróját. A tárkányi kolostor tagjai magyar szerzetesek voltak. Csakhogy e kolostorban a XVI. század elején már nagyon meglazult a szerzetes fegyelem. A barátok nem üldö-

¹ A budapesti m. kir. egyetemi könyvtár codexeinek címjegyzéke. Bpest, 1881. 149. l. A lechnici kolostoré volt 22, a menedékszírtié 2, a lövöldié 1 kézirat. Néhány kartauzi kéziratnak eredete ismeretlen. — A látókövi és lechnici kartauziak könyvtárát Csontos János ismertette. (M. Könyvsz. 1880. 352. és 354. l.)

² Dedek Crescens Lajos: *A karthausiak Magyarországbán*. Bpest, 1889. 85., 87., 242. és 252. l.

³ Cod. lat. saec. XV. no. 72. — Címjegyzék 56—57. l.

⁴ Dedek i. m. 245. l.

⁵ Dedek i. m. 244. l.

géltek cellájukban az íróasztal mellett, hanem inkább a környéken kóboroltak vagy Mezőkövesdre látogattak el. Ilyen állapotok mellett a társkányi kolostor nem igen volt alkalmas a tudomány és művészet ápolására. Sokkal valószínűbb az, hogy a névtelen néma barát a Lövöld mellett fekvő paradicsomvölgyi kolostorban élt és dolgozott. Már Dedek kiemeli, hogy Lövöld közel feküdt az akkor Szlavónia néven ismert tartományokhoz, amire az Érdy-k. írója hivatkozik latin előszavában. A kódex nyelve az alsódrávai nyelvjárást tünteti föl. Az író szülőföldjéhez legközelebb eső kartauzi kolostor Lövöld volt. A névtelen néma barát maga említi, hogy könyvének összeállításánál szem előtt tartotta különböző rendű szerzetes testvérek és apácák igényeit. Lövöld közelében, Veszprém vármegyében volt akkor többféle apáca kolostor. Veszprémben ciszterci és Domonkos-apácák voltak, Somlyóvásárhelyen prémonstrei apácák. A veszprémi Domonkos-apácák Lövöldön birtokosok is voltak.¹ Lövöldön megvolt e kolostorokkal való érintkezés lehetősége. Ez a körülmény is a lövöldi kolostor mellett szól. Dedekkel tartva bizvást mondhatjuk a kódexírót lövöldi névtelennek.

2. A kartauzi szerzettől — mint említettük — egyetlenegy magyar kéziratos könyv maradt ránk. Kartauzi eredetű a legterjedelmesebb s igen értékes nyelvemlékünk, az *Érdy-kódex*. Szerzője egy név szerint nem ismert néma barát. Azt sem tudjuk biztosan, melyik kolostorban élt. Valószínűleg Lövöldön. Elejtett szavaiból annyit sejtünk, hogy Rómában is megfordult.² A buzgó kódexírónak — amint ő maga mondja előszavában — volt egy apáca testvére, s nyilván annak kedvéért dolgozott. Postilla- és egyetemes legendagyűjteményt állított össze mindentféle rendű apácák s latinul nem tudó szerzetes testvérek számára. Érdekes, hogy a perikópák összeállításában nem követi a kartauzi szokást.

3. Ez az egyetlen magyar nyelvemlékünk kartauzi író tollából. Veinstein Hevess Kornél megkockáztatta ugyan azt a föltevést, hogy a *Jordánszky-k.* bibliafordításának a fordítója azonos az Érdy-k. írójával — ezt a merész föltevést azonban nem lehet elfogadni.³

Legújabbán Waldapfel József kísérletezik hasonló föltevéssel. Szintén azt a nézetet vallja, hogy a Jordánszky-biblia fordítója azonos az Érdy-k. szerzőjével.⁴ Lényegében Veinstein Hevess sok ellentmondásra talált véleményét újítja föl, csupán más érvekkel igyekszik alátámasztani.

Waldapfel két érvre hivatkozik: a) az Érdy-k. szentírási szakaszai feltűnően egyeznek a Jordánszky-biblia szövegével. b) Az Érdy-k. prologusa ellenkezik a kódex tartalmával. Ez a prologus a bibliafordítás elé való és csak a másoló írhatta a legendagyűjtemény elé.

¹ Rupp J. i. m. I. k. 268. l.

² Nytár V. k. 424. l.

³ T. 31 l.

⁴ IK. 1927. 99. l.

Egyik érv sem helytálló. a) A névtelen kartauzi nem volt a Jordánszky-biblia fordítója, csupán a biblia hatása mutatkozik művén. Az Érdy-k. írója olyan perikopa-gyűjteményt használt, melynek szövege a Jord.-k. biblifordításán alapult, de összeállításánál figyelembe vették a Münch. k. régebbi fordítását is. Hogy az Érdy-k. szentírási szakaszai nem egyszerű átírásai a Jord.-biblia szövegének, kézzelfoghatólag mutatják pl. a Lukács evangéliumának II. fejezetéből vett perikopák.¹ — b) Az Érdy-k. írója ekként adja könyvének címét: *Incipiunt Epistole et ewangelia dominicalia ac festiualia per Anni circulum... Cum pastellis et legendis*. Az egész egyházi évre való vasárnapi és ünnepi episztolák meg evangéliumok magyarázatát ígéri az előszó is, ezt adja a könyv is, avval a különbséggel, hogy az időszaki (De Tempore) rész csonkán maradt ránk, míg a szentekről (De Sanctis) szóló rész teljes. Az Érdy-k. előszava és tartalma között tehát nincs ellenmondás, ellenkezőleg a Jord.-biblia tartalma nem vág össze a Érdy-k. előszavával. Érdy-k. latin előszava nem lehetett eredetileg a Jord.-biblia előszava. Az Érdy-k. «másolója» egyébként egyáltalában sem nem különíthetett el valamit a kódex szövegében, sem nem cserélhette föl a kódex előszavát, mert a kézírtos könyv nem idegen kéz másolatában, hanem a szerző kezeírásában maradt ránk.

Waldapfel föltevésének nincsen tárgyilag igazolható alapja, csupán félreértésen alapul. A Jord.-k.-nek egyébként vitattak már pálos és prémontrei eredetét is. Valószínűleg domonkos eredetű a Jord.-k. bibliafordítása.

Csak egyetlen egy kartauzi eredetű magyar kódexet ismerünk s ez az Érdy-k.

TIMÁR KÁLMÁN.

¹ T 32 l.

ADATTÁR.

RÉGI MAGYAR VERSESKÖNYVEK ISMERTETÉSE.

(Második bef. közlemény.)

A Decsy-kódex eddig kiadatlan énekei:

61^a

1. (18.)

Alia & optima ad nota[m].

pent David kiraly beünej ellen igy pa-

Szent seregeknek Vra istene es erős kiralia, mőnnnek es földnek B: terem-
tőie ditsőseges Vra, kőróftiensegnek gond uiselőie. es Kegielmes
Attya. |

61^b Tegődet mostan segítsegeül hi az Ania B: egihaz: Bep ditserettel hala-
adalsal előtted őruendőz. Kiknek Biuókra tsak az te Bőmőd egiedeül
most uigiaz.

Egiedeül uigiaz mert uagi uezere az Kőróztienőknnek. te uagi őrzőie
niomorusagban az te hiueidnek. Babaditoia az kesertetből uagi
kőróztienidnek.

Prædicaltatik euangeliom giakorta előtteünk, mely őruendetős izenet
teüled az mi Biueinknek. mőlyből ismeriők hozzank is keduet edes
istenőknnek.

Haborusagban tudgiuk keresni mi az Jesus Christust. mert ő egiedeül
mi közben iaronk ő megh ualtott minket, Bana ueßtőnket ueße-
delmőnket ertőnk megh fizetött. |

62^a Az kőróft faan ő megh feßitetőt megh sebősitetőt draga Bent uere ott
ki ontatott ertőnk ugi aldozott. faratsagaiert immar mi teulőnk keuan
halaadast.

No azért Bőllök rőuid summaban mostan itt az hitről, mitsoda az hitt
auagi hol lakik mőly feüg Bent lelőkteül, mőly balaadast soha nem
tehez az igaz hit nekeül.

Vagion sok heliőn az Bent irasban ez emlekőzetben, Bent Pal azt mondgia
Attia istenteül onnan föllicieül uagion, bizonnial mondgia nekőnk
adatot es ő benne hidgionk.

Semmi hitt nekeül az te eleted nem leß iduőfsegőd, ugi forgasd elmed
ez rőß uelagban || 62^b megh ne tsallion tegőd. mert alnoksagal hitel-
lensegel el karhoztat tegőd.

De eýel Nappal uigiaz lelkődben giakran imatkozzal, enni sok ioiert kit
hitőd altal uőttel az istenteül, mert kegielőmből hitnek altala iduőf-
segőt niertel.

Ez iduőfsegőt kit mar niertel nem erdőmőd altal, de Jesus Christus
Bent halalanak ő kegielme altal, az mőniorßagnak Bep tarsasagat
birhad te ez altal.

Tartoztasd meg mar az te kezedet az sok uer ontastul. az te nieluedet
ßabolazd megh mar Bitoktul atoktul, sok gonozsagot kit tselekődtel
Beünniel megh azoktul. |

63^a S Bent Temploma nagi az Vr istennek igafsagot Beress, mert az igafsag
az isten előtt bizoniara kedues, Bentsagh iamborsagh alazatofsagh
elő előtte kedves.

- Iamborsagban elű ha kőróztien uagi azzal ditsekődziel, gonozsagodal kit az isten ban bar te ne kerkődziel, mint phariseus föl fuualkoduan bar ne imatkozzal.
- Az kesertetben niomorusagban iol tutz imatkozni, isten ostora sok tsapasaua ha rad keűd Ballani, Bent fölsegenek nagi sok fogadast keű uagi akkor tenni.
- Lam nem allod megh fogadasidat hamar el feleitöd, ostora heliöt Bent aldomasat ha botsatia read, ő beüntetese eűdhen sem iut hamar elfeleűtöd.
- Rakua tar hazad¹ minden Bepsege ez uelagi iokkal, megh Babadulta az kesertetből az niomorusagból, nintsen Beűksegöd. nints mar niaualiad nemis imatkozol.
- Peldad az szent Iob ki Istennek nagi Bent embere [igy] uala, ki bekesegben niomorusagban egi arant eel uala, az igaz Hittel io remensegel mindent megh giöz uala. |
- 64^a Sokbor hitiben eűtet probalta sok kesereűsege, botsatta rea az gonozsatant sok kesertetiuel, eűt latogatta testeben ualo nagi sok niaualiakkal.
- Teűkór es peldad az Bent Iob legiön niomorusagodban, az isten ellen ne zugolodgiat te kar uallasodban, tsak nagi halat agű ő felsegenek latogatasaban.
- Lam az melű fyat Attia Bereti giakran ostorozza, igi az Istenis az ő hiueit giakorta proballia, ostorozsals es ueresegel giakran latogattia. |
- 64^b De nem azert uer hog iűinten teűle el akarna uetni, de Berelméből az ostoralat akar sörkőgetni, az kesertettel ő hozza minket fyait Bokatni.
- Az kesertettel lam tanitotol isteni Bolgalatra, hagi az beűn ellen Bor-galmatos legi az io uigiazasra, az -satan ellen hagi okot talalű uigaztalasodra.
- Van ellensegöd uai te uak uelag ki utanad indult, az ki az beűnre nagi haniat homlok mind untalan izgat, az ő töreben ha akaűthatna utannad uet sok lest. ||
- 65^a Ne engegi tehat az te testödnek megh zabolazd eűtett, ki az beűn tetelt ugia[n] Bereti mint az edös mezet, az töruent forgasd az te Bűnedben ezzel alhacz ellent.
- Nem menthed magad hagi nem tudtat az tiz parantsolatott, mind az ket tabla az te szűedben lam be irattatot, az ket tablában az egez törueni eppen foglaltatot.
- Ha nem oluastad sokbor hallottad iambor tanitoktul, giakorta intnek fednek tegödöt isten törüenieből, meg iobbulafra sok peldat hoznak az Bep B: irasbol. |
- 65^b Az megh teresre uiseli nagi gondot penitentiara, ter megh istenhöz ő keű megh terni tsak sies ő hozza, had el beűnödöt gonozsagodat mert azt igön bannia.
- Nielued es az Bad igaz mondasra örömet indullion, gonoz mondasra arultatasra tsak megh se mozdullion. felebaratod karara kezod soha ki ne niullion.
- Labad se fulson paraznasagra ölesre lopasra, az reűsegre es tobzodasra masnak artasara, az tőnnön magad ueűdeldmere auagi rontasara. |
- 66^a Sir lam az földis az sok beűn miat mert el niomattatot, mi beűneűnk miat ostoroztatot istenteűl ueretöt, mi uelönk őűve az beűntetesben ő raitais esött.
- Tudom elmedben goromba ember uagion ilű gondolat, soha nem lattam ugi mond az földnek eű kőnihullatasat, nem hallotta[m] en soha az földnek semmi iaigatasatt.

¹ Lehűzva a kétszer irt „minden” egyike.

- Nezd orBagunkban Varasok Faluk nagj sok puftulasat, sok β: Templomok földig rontattak mi sok beűneünk tsak iait kyaltnak Bomorusagban az puztasagh miat. |
- 66^b Az föld nem teremt lam eleteünkre taplalo gieümölcsöt, mert aldas heliöt őis atkot uött parraga maradt, az io siros föld igi fizet nekünk gonozsagunk miatt.
- Sörkeni föl kerlek az mely alombol haladatlan uelag. kővesd megh immar te terömtödet te goromba uelag. Band megh beűnödöt kitt tseleköttel uai te gonoz uelaz.
- Pörben Bal uelad az igafsagert hidgied az lehoua, az igaz töruent hogi fordítottad sokör hamissagra. nem igieköztel az igafságra de magad hašnara. |
- 67^a Vallions mit feleß az kiraly elöt hogi ha leß pörösöd, mert semmit nem fog ott hazugsagod hamis eskeűesöd, miben talalnak abban itelnek kesö ott megh ternöd.
- Az niomorultat megh ne niomorgasd az te hatalmadal, mint Antiocus keuelységödböl föl ne fuualkodgial, inkább taplalliad hailekod alat istenteül uöt iödbol.
- Hogi ha eßt teßöd az igafsagot köuetöd eltödben, isten törueniet ki foglaltad az io igafsagban. io ualaßal iarß az kiraly elöt az utolso napon. |
- 67^b Az Iesus Christus leßön Vezérönk kik hiuei leßönk ő igazgattia az mi Bazlonkat leßön gonduiselönk az satan ellen ő leßön nekünk erős oltalmazönk.
- Az möni orBagnak boldogsagara ő általa iutunk. ßep eköfsegben es ditsöséghe uele erieüt elönk, megh heruadatlan ßep Coronauai megh Coronaztatunk.
- Ezt engedgie megh az Attia isten az ő β: fiaual. az uigaztalo es batorito β: lelök istennel. hogi möniorBaghban feienkent eliönk ő β: fölsegeuel.
- Ezör hat Baz es kilentz eßtendöben karatson hauaban. egi ifiu Börze egi io kedueben az niomorult Detsben neuet megh lelöd ha te kiuanod az Versök feieben. finis. |

2. (22.)

- 97^a Induli föl lelköm istenödnek ő diczeretire Biuem es nieluem kezül hoza ő tisztöletire lam uötted iauat ßep aldasat mindön naponkent büsegös io uoltat elö mönetödre. |
- 97^b Halakat adok edös istenöm egez eletömben, hogi megh öriztel es takargattal hüsegl lelkömben hogi az ördögnek czalardsaga te tüled isten ő alnoksaga nem ront el engömet.
- Io egefsegöt en testömben es lelkömben attal, es az en lelki ismerekömben szepön megh nyugottal te benned ualo bizodalnimban es β: neuednek uallasaban czöndezßen tartottal.
- Ettel es italt ruhazatot io uoltödbol attal, kiuel taplaltad en testömet¹ irgalmassagödbol es ingien rola gondot viseltel, mört az Christusban fiada fogattal io akarattödbol, |
- 98^a Ha mi vetkökel gonozsagimmal en megh bantottalak tekintetimmel gondolatimmal föl inditottalak iol tudod giarlo mindön eletöm megh bocszad azert edös istenöm ha busitottalak
- Por hamu uagiok ha kezedel nem enögecz engömet el esöm mindiart ha keduedből nem tamogacz engöm, enged megh azert uetkeim neköm irgalmassagod födözze bünöm töröld el esetöm
- Öriz megh engöm ez eyelis az gonoz satantul, agi io eyelt nyugodalmat irgalmassagödbol gonoz eyely latasoktul es förtelmes almodozastul oý megh io voltabol. |

¹ Lehúzza utána: lelkömet.

- 98^b Nekód aianlom életömet es az en testömet azal egyenben kegiös iste-
nöm lelkömet elmemet kegiössegödböl le nyugodva[n] es bent
kezedben magam aianluan erzekönségömet,
Szent Angialidal öríztes kerlek eýeli almamban hogi az ördögnek dihos-
sege en nyugodalmamban ne arthasson alnoksaga es nyughattatlan
czalardsaga neköm en agiamban.
Holnapi napon en föl keluen tegöd egessegben diczerhesselek magaz-
tallialak kögielmes Vristen es életömben tisztöfsegödre baratimnak
elő mönetre röndöllön kegiössen. |
- 99^a Legiön te neköd nagi diczössegh fölsegös Vr isten te ß: fiadal nagi
tíztöfseg az magas mönnieghen az ß: lelököl mi uigaztalonkal en
lelkömnek nyugodalmaual mind öröke Amen finis.

152^a

3. (30.)

CANTIO optima

Fölsegös istennek aldot ß: serege
az Jesus Christusnak ki uagi ö iegióse
draga ß: uereuel megh valtattal töle
hogi lönnel ö neki hitben bentölöie

Sok ßep ß: irasok előtted forognak
regi Jelös dolgot te elődben hoznak
• hitben hogi erőswly igön batoritnak
es az fatan ellen nagon vigaztálnak |

153^a Tudod latod embör világ allapattiat
alhatatlansagat vtölso ideiet
isten hiueiben Christus kergeteset
ö ß: igeinek böczületlenseget

Ezert kergettetik Christusnak egihaza
Anti Christus miat igaz tudomania
ki az Jesus Christust elegnek nem vallia
ö iduössegere beuesnek alittia.

Part üttest tamadast mindön felöl reiank
hoznak sok insegöt sok niaualiat reiank
kikben nagi hatalma vagion az satannak
kik Christust nem ualliak iduözitöiöwnek |

153^b Hitben csak tevöliögh mast ez egez uilagh
Anti Christus miat megh holt az igazsagh
ninczen böczületben mast az ß: haromsagh
csak karomlattatik az istensegh

Az egez ß: irast iöl megh hanniuik vessük
mi igaz hitönket igön oltalmazuk
Ariust es papat soha ne iaualliuik
ß: irasbol Christust nagi niluan ismeriük

Nagi ßep aldozatot Istenönknnek tögiönk
ßep Oratiokal giakran latogasuk
Christust megh valtonkat egi istennek valliuik
egienlö hatalmat az attiaual hidgiük |

154^a Vagion batorsagunk hitónk uallasaban
mört egi istent uallunk az három Bómeliben
nem hagi három uolna isten uallasunkban
de egi allattiaban három Bómeliben

Sok helión az iras Christus istenseget
elónkben tamaztja örök istenseget
es nem idő Bórent ualo istenseget
hanem mind öröke ualo meltosagat

Im Esaiás is kilenczed rezeben
wt erős istennek uallia irasaban
tób B: prophetak is niluan irasukban
bizon istenseget erősilik niluan |

154^b Szent Pal Romaiakhöz leueleben írta
es ő istenseget mi elónkben adgia
örökre aldando istennek wt írta
es Bep tanusagra nekónk meg mutattia

Tudgiuk hagi valaki istentül Bületót
oŷa az gonoztul Bóntelen ő magat
io ertelmet neki mórt az Christus adot
ez az igaz isten es az örök elet

Ez uolt az istennek előue tudasa
hagi Christust mutatta az paradiczomban
mört elő fa Christus kepe abrazattia,
kit Adamnak isten akoron mutata |

155^a De az istensegban [így] igi vőgied ezódben
semmi idő Bórent ualo dologh ninczen
hanem mind öröke ualosag lam uagion
es hagi örök isten Vr ő az egekben

Foghatatlan erős ő bölczefegeben
mólliel mindónóket tud istensegeben
megh minek előtte volna mindónt tuduan,
erős bölcz hatalmas ő kiralsagaban

Ennek dragalatos bőczületes voltat
ismerni Christusnak bizoni lstenfegett
megh ANgialok is kiuantak latnia
kinek ű latafa lelkónk keuansaga |

155^b Christus az elő fa mi egi iduófségónk
kinek Ismeretin mijs óruendózónk
az mőniei karban mind eggiwtt diczeriwnk
halhatatlanfagban föl óltóztettefsónk

Irgalmagsagodnak főlsegés io voltatt
hozzánk niluanfagal uagion ki mutatua
hagi Bént iduóztító igednek lakasa
kőBtónk lakik mindón kőrozlieni iora

Te uagi kezdet es uegh Alfa es omega
első es utolsó mint az iras mondgia
ki lez ez vilagnak itelő biraia
bizon istensegód niluan ezt mutattia. |

156^a Idvőségönk te uagi benned bizodalmunk
mórt tegöd aianla β: attiad mi nekönk
ki el ueued bünönk banad uezedelmönk
te altalad mijs örökösöd vagionk

Nilvan megh mutatlia nagi gond viselesöd
hiueidhöz ualo nagi io akaratos
kez irgalmasagbol isteni tanaczod
iduösegre miken hiueid oktatod

Pokolbeli ördög czalardsaga miat
im mint iara Adam alma etel miat
epsegből ki esek bwnben eses miat
halalt niere Adam artatlansagh heliüt |

156^b Az Christust igered az nagi βep elő fat
kit az istensegben mint masodik βömelit
ki nekünk megh niere az artatlansagot
es rolunk el uönne büneinknek terhet

Te nem banad ertönk halakra boczatni
az emböri testben ertönk öltöztetni
az magas körözt fan es megh feizittetni
es draga β: veret ertönk ki ontatni

Röndit mogiat mastan enökömnek halliad
igaz hit summaiat iol ezödban uögied
Christust megh ualtodat te is igien ualliad
bizon istenseget soha ne tagadgiad. |

157^a Iai ki nagi kart uallaz hitben ki teuöligez
ez uelagi dolgot elmedben csak forgacz
az mőnniei iokal csak keuesset gondolz
iduőségöd felöl hitben nem erősswiz

Aldasat istennek im naponkent ueződ
draga iauaiual testödet taplalod
kőniörgessel penigh csak nagi ritkan eröd
halaadatlansagod eben megh mutatod

Most uolna ideie te megh teresödnak
mórt immar iob rezre az iegiók be töltek
mőllieket az Christus megmutatot¹ nekönk
az β: irasokban megh iratot nekönk |

157^b Kezwlí induli embör itelet napiara
kemeni βam adašra isten orzagara
legi az β: irasnak βivel halgatoia
es β: orszaganak örök lakozoia

Nagi dicseret aldas az attia istennek
vele egietömben az fiu istennek
es az vigasztalo β: lelök istennek
tellies β: haromsagh egi bizon istennek

¹ Felibe írva: ielőntöt.

Ez kiseded enőköt ki versőkban ira
 neuet vers fejekben ő el be foglalá
 Bégeni hazaianak io keduel aianla
 az ezór hatzaz es tizón egiben ira [fin]is. |

158^a

4. (31.)

Solutis Verbis Psalmi 100.

Nota: Sok historiákat imar magiarasztunk.

Egi Bep iduőségös tanusagot adok
 Daidid prophetanak Soltarabol Bolok
 isten templomahoz mindönt igi Bóktatok,
 imatkozni mindönt istenhöz inditok,
 mindön embóróknek ezzel io peldat adok.

158^b

Mórt B: dauid mondgia ezt a soltar köniben:
 ő diczeretinek szazdik rezeben,
 az egez kerek föld őruengión istenben.
 mindön aldottakat mórt | be vet kedveben:
 akaria iktatni az örök dicsőségben

Ez vegre Bep Bóual templomahoz Bóktat,
 B: bezedé által imatkozni Bóktat
 ő előle senkit ő el nem pirongat
 edős iteseuel inkább mindönt oktat
 B: prophetaiual mindönüt igi kialtat

159^a

Regi Bént attiaknak az ő maradeki
 az elő istennek aldott B: hiuei
 az egi igaz hitnek kik uattok őrzői
 kik martíromóknak uattok követői |
 ier kezüllietők föl istenhöz imatkozni

Istennek nepei mórt mindniaian uattok.
 azt ígón Bereti mikor imatkoztók [így]
 ő B: templomában mindönkor be giültök
 nagi sok io teteről mikor halat attok
 ti fiaitoknak mikor io peldat attok

159^b

Czak az Vr istenre ti Bómótók nezzón
 előtte kezótók föl emelue legión
 Búietók lelkótók kóniörgesben legión
 uelagý dolgoktul el Bakadua legión
 nieluetók Batokban Bep enőklesben legión |

Vr az ti istentók hizóm iol tudgiatok
 lelköt ti beletők ő adot tudgiatok
 templomot is nektók ő adot tudgiatok
 hogi oda giüllietók kiuaninna tudgiatok
 azért arra intlek hogi el ne mulassatok

Bént apostolokat lam köztetők iartat
 előttetők utat ezók által irtat
 konkolit tóuisk poliuat köztetők giomlaltat,
 az ő nepe közze ekkeppen Bamlaltat
 az mőnniei örök sionra igazgattat

1 Lehúzva: egh.

Bator nieluél azért mindniaian mondgiatok
 az iehoua hogi io igón kialczatok. |
 160^a irgalmas az isten hizóm iol tudgiatok
 igereti igaz aztis iol tudgatok.
 hogi meegh megh coronaz hizóm azt is tudgiatok.

Ezert mondgia dauid ó soltar kóniueben
 ó Bep enókenek Bazadik rezeben
 hogi io az iehoua mindón bezedebe
 nagi io az iehoua czelekódetiben
 embörökre ualo nagi gond uiselesebe[n]

Czudakeppen mindónt mórt erőttónk formalt:
 ha ót nem diczeriük mindón reank kialt
 ellenónk mind az egh mind az föld föl kialt
 160^b ha mi Biuónk lelkónk | istenre nem kialt:
 meegh az füueknekis soksaga reank kialt

Szentsegós tanacza mórt mind uegigh megh all,
 igaz decretoma mind örökke megh all.
 az elők kóniueben irua neuónk ot all
 azt mondgia az isten hogi iobia felöl all,
 ualaki ez földön az büntöl nagi tauul all

Ezertis az isten tudgiatok igen io
 mórt az ő orzaga mindón felöl nagi io
 az mőnniei seregh egigiül egigh mind io
 ualamit ez földön czelekódik mind io
 az mőniorzagbannis az mit el uegez mind io !

161^a Nagi Bepón az mit mond azt mind el uegezi:
 az ő ő: sereget nagi Bepón elteti:
 az aldot lelkóket Bepón legelteti
 az örök kut fere Bepón teróngeti.
 az mi lelkónketis meegh oda föl uiheti

Czak peldauál legión az egi abel dolga
 az egi lazar dolga Susannianak dolga.
 az nagi puztasagban budoso nep dolga
 kinek sok ideigh etke uala manna:
 kezükben ezőknek mastis az örök manna: |

161^b Szent patriarcakat mórt halgattiak uala
 az isten satorat mórt giakorliak uala
 az bibliat giakran oluastattiak uala
 isten sa'orahoz giülekeznek uala
 az örök életre igien kezülnek uala

Igi mijs migh előnk sok iot czelekódgiónk
 mőnniei hazankrol giakran gondolkodgionk
 isten templomaban mi el ne alugionk
 ili tanusagunkkal bar peldat ne adgionk
 inkab az istennek örökke halat adgionk |

162^a Ótet mi mindniaian ő ő: egihazaban
 az ő iuhainak, ő tarsasagaban
 aldgiuk es diczeriük lelki uigasagban
 hogi minketis uigiön örök boldogsagban
 az ő: angyaloknak kedves niaiasagokban

Az ezör hat zazban es het eztendóben
 az ki ez enököt rőndőle uersőkben
 igón bomorkodik¹ ezón eleteben
 az egi hazi nepek hogi elnek rőstsegen
 az isten giraiat hogi igi tarttiak reitőkben: finis |

5. (32.)

162^b CANTIO optima et pulcra.

Ez vilagnak utolso uege fele
 sok pusztulasok uannak mindön fele,
 isten töhet igazat mindön fele
 mórt az ő nepe el ozlot sok fele

Mast en csak egi dologrol emlekőzöm
 isten tisztósegere² igiekőzöm
 arrol soha el nem feletkőző[m]
 migh ez elethen lezön neköm reze[m]

163^a Egi peldat előtetők magiarazok |
 kit Daniel kőniueből elő hozok
 az igaz isten hiueiről bollok
 Czak iora mindönöket ebben intők

Regón babillonia orzagaban
 nabogodonozor tartomaniaban
 eppite egi ozlopot hataraban
 mint istent imada birodalmaban

Izenetöt hamar ten mindön fele
 kiki mind siessön az ozlop fele
 ha nem akar iutni halala fele
 sebös Bennek emeztő langia fele |

163^b Czak keuessen talaltattanak uala
 kik az ozlopot nem imattak uala
 mórt az istent felik rőttegik uala
 ellene baluant nem imadnak uala

Vive őket Nabugodonozornak
 mondak őket fő fogadatlanoknak
 nem itelek igaz hitű ifiaknak
 uegezek azért hogi agiak halálnak

Sietsegel ifiakat kötőztetek:
 egő kemőnczeben bele wzetek:
 Sidrach misrach Abdenagot uettetek:
 ez három Bep ifiat hogi ot ueztenek |

164^a Dul ful Nabugodonozor buuaban
 az Benet görizteti haragiaban
 kenkőuet faramontat hordat abban
 sok kendört puskaport haniata abban

¹ Lehúzva: uala.² Lehúzva: emlekőzöm.

Az istennek ezudalatos hatalma:
 ot hertelen meg ielőnek oltalma:
 az igaz hitnek len igaz iutalma:
 mórt az Bennnek ot semmi lón hatalma.

Róttenetős sebős Bennnek ereie:
 feiedelóm haragianak özöne:
 Czóndeződek mórt angial oda iüue:
 megh monda mit isten oda izene:

164^b Oli ezudat daniel propheta bezel
 hogi istentwl iüt ifiakra ollian bel
 mólliel erőtlenne lót az sebős Ben:
 maga természet Börent melegb az Ben.

Czillagos Bep egeknek czatornain,
 az elleztó haznos efsók utain:
 ezudalkozom az istennek tanacczin:
 istentül bü harmat lón az ifiakon

Igón ezón ifiak örülnek uala:
 alazatosan kõniórógnek uala:
 istennek terdet feiet haitnak uala.
 az Ben közöt iaruan ezt mondgiak uala |

165^a Fölseges isten elődben föl mőnniön
 feledékön bezedők által hafson
 kõniórógesők mőniben elődben iusson
 Bep egeket Bauonk meghasogafson

Raitonk latod haborusagh nagi uagion
 róttenetős Ben mi melletők uagion
 eletők Bidalomban nagiban uagion
 de lelkők nagi bizodalomban uagion

Az te draga igednek Bővetnőki.
 Bent paranczolatodnak uitollai:
 oktato Bep intesidnek Bázloi:
 Biuőkben mast az prophetak bezedi. |

165^b Nem róttógtek nagi Bőrniw halalukat
 noha Benuettenek fullios kinokat
 hittel talaltak mőniben Ballasukat
 mind öröke ualo birodalmukat

Czak azoknak peldaiukra mi nezzők
 azért suplicatiot neköd niutonk
 alazatosan ma it kit¹ be mutatunk
 mőnniei oltarodra kit le tezőnk

Igeretódhoz igón ragazkodunk:
 azért Binód eleiben iarulonk:
 kegiős Békód elöt im le borulonk:
 mint edős attiankat im megh Bõlitonk: |

¹ Léhúzva: mast.

166^a Seregőknek megh giózhetetlen Vra
 iakob haza nepenek erős Uara
 mit paranczól im kezók vagiúnk ara.
 hizók hogi nem iuttacz zórnú halalra.

Czudalatósan mert meg' oltalmazód.
 az hitű [így] embórt teh meg' mentód
 Sok hórerók kezéből ki iktatód
 iwuendőben meniben meg' kórónazód:

Oltalmaztad nőet az ózón uizben
 Jonastis meg tartódtat az tengörben
 Josefót Putifarnak tömlőczeben.
 Sufannat az két fű biró kezében.

Lót patria[r]k[at] Segőr hataraban
 meg' tartódtad sodóma Varafaban,
 mert wt Bamlaltad uólt hiuek zamaban |
 166^b mí lelkünknek edős lakó hazaban.

Ige [így] nóha nagí Vagion mí feýwnknek:
 tugiók hatart rendóltel életünknek
 óróme uagion azon mí lelkünknek
 neheze nóha nagí uagión terhwnknek.

Tudgiók te tartód az fenős egeket,
 abban eltetód az aldót lelkóket,
 abban lelted Vristen w kedúóket,
 meniben hogi meg' kórónazód feýóket.

Eltetód egiedül az Angialokat
 te hórdózód az fók zapór efóket,
 te tartód az kűdóket fóllegóket.
 Is minkettys meg' tarthatez ha akarod. |

167^a Regi martirómóknak w életók,
 te altalad óriztetót ófueniók,
 ezt gondólvan rópós bennu[n]k mí ziünk,
 mert minketis meg' tarthacz ha akaród.

Az te menniei sebós algüiditül,
 te methecz megh az menitű kőuektül,
 te tarthatez megh az fók mendórgéfóktül,
 it minketis meg' etc.

Temerdőki fók uizeknek órueni,
 az tengórnek rettenetős czudai,
 te altalad tartartanak (így)¹ czet halai,
 it minketis megh tarhacz [így] ha akarod.

Oli ígón erős kezében az az Begh
 hogi² megh marad mind addíglan az Beg,
 kin erősen tartatik az föld.
 It minketis megh tarhacz ha akarod.

¹ Valószínűen tollhiba 'tartatnak' helyett.

² Lebúzva utána: mind addigh.

167^b Igón beűlczen az fok Villamasokat,
 Bolgaltatód az fok zűzmarafzókát,
 beűczen tartód az elő allatókat,
 It minketis megh tarthacz ha akaród.

Nagisagos egeknek zep ekőfsegi,
 Ez földnekis zepön zóldelő faŷ,
 te altalad tartatnak zep viragi,
 It minketis megh tarthacz ha akaród.

Oli gondod vagion mindön allatókra,
 Ez vilagi nagi sők hatalmafókra,
 zamót tartaz mindönük iarasókra,
 It minketis megh tarthacz ha akarod.

Regi magas hegieknek setin fait,
 Cedrus erdeienek tarkalló faŷt
 te tartod ez földnek fok alkótnanit.
 It minketis megh tarthacz ha akaród.

168^a Oli Isten vagi hogi haiúnk zalaira,
 zamót tarthaz mi labwnk niomaira,
 igi tanogacz meniorzagħ iauaira,
 It minketis megh tarthacz ha akarod

Sok mergós sarkaniók setet melifegők,
 zelek hauak zeluezek főrgetegők,
 te altalad lehetnek fok ehsegők
 It minketis megh tarthacz ha akaród.

Zónknék [igy] az meneŷ karók ha zóllaz,
 ez földi [igy] hadak indúlnak ha intez,
 mindónóket te megh indíthacz tarthacz
 It minketis megh tarthacz ha akaród.

Io Isten¹ az diczoúltek tabórat,
 Az ferafin angialóknak satórat,
 te tartód az bódóg' lelkők hajlókat
 It minketis megh tarthacz ha akarod.

168^b Feŷedelmek zabadófsók Begeniők,
 czüzö² mazó allatók mindön fergek,
 Sók hauafók halmók uiragos retek
 altalad adattanak mindön etkek.

Egih zep madarak fenós czillagók
 iegek hauak rógiak es mindön parak,
 Altalad az nap hold uilagófsítanak,
 tiztókben mindön nap zepön el iarnak.

Czuda bizódalómra mi lelkűnket,
 mind ezek uezerlik az mi lelkwnket,
 ualamikor uegezöd életwnket,
 abraham kebeleben uid lelkűnket.

¹ Lehűzva: vagi hogi.

² Lehűzva: allatók.

169^a Irtá ezt egi barátwnk órófiban,
ezór hat zazban es negi eztendóben,
igón bus¹ ziucl uala eleteben
mert regula főrógh török keszeben.

Tudgia Isten ha az en életómmet,
Valkofagbhan el keuannia lelkómet,
ez enókót cziapan ferencz diaknak
haltóm után hagiom testamentómban

finis p[er] me.

6. (36.)

181^a

CANTI[O] OPTIma.

Czillagos egnek belós földnek te[n]górnek istenet ezókben valo allatok-
nak az ó teremóiet² gondviselőiet eltetőiet mindónók algiak böl-
czeseget lattvan sok io tetet

Enis ó neki hozzám valo nagi Bermet³ ertven gondviseletet Berelmeből
reiam megh ismerven lelkómet ezzel föl göríeztven Bep enóklesre
föl sörkentven ez keppen diczerven

181^b

Te nekód isten örvendóznak kiket terómtóttel füvek az fakkal Bep
viragokkal ekós giümölcsókkal erdei vadak földi fergekkel | Barnias
allatok gióniórüsegel diczernek enókkal.

Nagi hatalmadat bölczesegódet magukon mórt tudgiak gondviseleföd es
oltalmad mindón nap proballiak aldomasodat vezik lattiak Bentsegós
neved ezért algiak es föl magasztalliak.

Szódelőll füvek Bep viragokkal te nekód engednek az siros földből
akaratódra ki iüni sietnek Bep ruhaukban twnókólnék Bep illattiuk-
ban ekófülnék nekód óruendóznak

182^a

Kerti giümölcs fak Bep bukrókkal te előtted alnak engódelmódból ó
röndükben Bepón | megh maradnak Bep viragokkal megh uýulnak
io giümölcsókkal nekód aldoznak es föl magasztalnak.

Tegód az erdők Bep Bő[n]gelsel Bent isten kialtnak nagi vigasagal
te B: Bódnak engedni akarnak az ó heliükben megh maradnak
ekósegükben czillagoznak es uruknak valnak.

Az fene vadak sok allatok io voltodat tudgiak az terómtfebl taplalfbol
Bepón megh tanultak fölfegód ezért gazdaiuknak eltetőüiknek lönnie
valliak B: nevedet algiak.

182^b

Egy madarak urafagodat hagi ezükben vezik hangos enókben Bep
Bavukat te hozzád | emelik hatalmafsagó gond viseleföd hala-
adafsal megh enóklik, io voltod hirdetik

Szőngnek az ezek Bentsegódnék nagi diczeretitül az düczófseges Angalok-
nak [igy] Bep enóklesüktől kiralisagódnak birodalmadnak nagi irlal-
madnak hirdetefetül emlógetesetül.

Engóm is uram fölfegódnék nagi sok aldomasa bölczefegódnék en
lelkómnék el almelkodasa indit Bivemben halaadasra tisztóletódnék
megh adafara neved aldasara.

183^a

Mórt egiedül te terómtóttel engóm ez eleteben sok iavaidal megh
aldottal testómben | lelkómben gond viselőm vagi Büksegómben
hitóm erőfsül kógielmedben B: igeretódben

Nekód ezókert mint attiamnak diczeretót mondok en aiakimnak tuli-
kaiból aldozatot adok mas attiat soha te kívüled es gond viselőt
nem valazók csak tegód tisztóllek

¹ Lehúзва : uala.

² Lehúзва : mindenók algiak bölczeseget.

³ Igy : szerelmét helyett.

Szívemet erre B: lólkeddel meg is erősiczed Bent aiandekod mólliet
keztel bennem veghöz vigied en aiakimmal iotetódet Bep enók
Bóban emlögettefsed el ne feleitefsed

Hogi migh elendók B: aldasod en reiam Ballhafson fiad¹ erdóme orza-
godban engóm coronazon tiztelótiben B: haromsagh egi örök isten
megh maradgion mindón ament mondgion.

183^b

7. (37.)

ALIA.

Probara vetot feiem s buval rakva Bivem föl kiált Vr isten hozzád keser-
vessen föl kiált vr isten

Ez vilagh Bep Baia s hizólkódó Bava nezd engóm mint czala s igem²
mire iuta nezd engóm mint czala

Haynalj harmattul rosa fenlik s uyl Begeni feiem butul s agasztalo kentul
El epédót Bivem sir az en eletóm, hogi illien hirtelen czala világ engóm. |

184^a Ekös ifiusagom s regy Babadsagom s mindón mulatsagom, mast immar
fogsagom.³

Giönge Lilióm Bal, ki erdót mezót all⁴ lasd te móli móli [így] Bepón all,
migh neveseben all.⁵

Szinten igi⁶ eletóm fenlik vala nekóm⁷ Babad örömeben mint viragh
kerteben.⁸

De hirtelensegel vilagh bezedevel, megh kötö kezevel s itata mergevel
Hamis haloiaa mint hal az horogra nem tekintven iomra kerite fogsagra.
Im hol engóm tekintcz feiemre bñnt ne hincz megh ismeród hogi nincz
vilagnal hamisb kencz

Sok bu banat gondot feiemre Ballitot illien okot adot maga felöl tar[tot] |
184^b Elein en voltam migh Babadon iartam banatot nem tuttam nezd mire
iutottam, banatot nem tuttam

Szarnion iaro idő hatBaz egi eztendő irta megh⁹ böit elő kemeny hidegh
idő irta meg finis

184^b

8. (38.)

ALIA.

Móli csalard ez vilagh ki mer neki hinni rementelen dolog hozza ragaz-
kodni czodalkozom raitad mint kól hizólkódni.... diczófsegeben mint
kól giöniörkódni.

Az kegiötlen vilagh sokat fogad vala enis ő hozzáia ragazkottam vala
de hogi en megh latam alhatatlan voltat ottan megh ismerem el
mulando voltat

Rementelen dologh ki arnieknak hizón, Berenczere veti feiet ki vgi tezőn
halala ideien bizontalan lezón öröm es vigasagh el mulandó lezón.

¹ Lehúzza: aldafa.

² A Vasady-kódexben: wgiem.

³ Ez a versszak nincs a Vasady-kódexben.

⁴ Vasady-k.: szal.

⁵ E két sor a Vasady-kódexben: mig viragiaban al, neße mely Bepen
anll (így).

⁶ Vas.-k. Igi az en eletóm

⁷ V.-k. „nekóm” helyett Bepen-t ír.

⁸ A V.-k. ezt a két sort felcseréli. Ez után egy itt nem levő versszak
van a Vasady-kódexben: Zinten igi igerni, magat keduetetni, de but s nem
iot adni, kez fogadast teonni. A Decsi-kódex többi versszakából viszont csak
a záró strófa van meg a Vasady-kódexben.

⁹ Vasady-k. meg irta.

- Az kinek czillaga el esik tudgiatok sok iotul foztatik bizóm ballottatok
Czak egi tartot madaratis el Balasztanak az utannis tudom bizoni
bankodnatok
- Immar Bómeimet ninezen kire vetnóm mórt niomorult vagiok ninczen
fegódelmem el esót előttem iaro feiedelmem özvegh¹ marattam
mar özvegh életóm |
- 184^b Im nem regón isten adot vala tarsot hog² giamolom lónne egi előttem
iaro, kire tartok vala oli igón nagi Bamot nem tuttam volt varni
az halalt mint orvost
- Az nap hesegetwl az harmat el Barad es az mezón termó Bep viragh
meg hervad mint az embór Bine halvanogi² meg hervad embór el
valtozik mint az iegh el olvad
- Czak az Böld erdőről vód ezódben magad az levele el hul ó ottan el
hervad ez arinek vilaghoz nem kól ragazkodni el mulik életöd higgied
megh nem kaphad |
- 187^a Senki ez vilagra bar ne tarczon Bamot es ne czinaltalon senki iegón
hazat mórt az Berenczenek mondgiak egi fwrt haiat nem kaphad
wstókón mórt el ranttia magat
- Rementelensegben nem eýtóm magamat ketsegeben sem hagiom esni en
Bivemet ezzel vígasztalom az en életómet vígan varom az en edós
Christusomat
- Az Bep folio vizek meg nem alnak folinak az Bep ifiusagok mind el
muldogalnak, az giors eztendókis³ az napok el mulnak de megh az
roshado testók fól tamadnak.
- Szamot vezón isten akor mindónóktwl elegh valaszt²tezón ott az igazakrol
es meg boldogittia testóstwl lelkóstwl örök móni orzagra víbi
mindónóstwl finis. |

9. (40.)

CANTIO OPTIMA |

- 193^a Holdnak az fzepe napnak az szep czillagnak,
I[ste]nne vezere io fzerenczemnek
Úra elő mőnte allapatomnak,
Vilaga viraga Ifiufagomnak.
Vilaga viraga
- [Oh ki] fzepe arannial Győngiel Gyemanftal,
megh aldot[ta]l engóm borral buzaua,
tekintel megh engóm [dra]ga marhaval,
en hozzam fordulal vidam [orc]zaval,
en hozzam fordulal vidam orcza
- [Mínt] fzepe hainalt fzarul napon fól hozod,
en [c]zillagomatis ugi fól tamasztod,
193^b es sok banatimat | eltavoztatod,
fzivemet lelkómet megh vig[as]z[ta]lod,
fzivemet lelkómet megh viga
- Oly fzepe Diczerettel es tisztolettel,
en fól magasztallak erőmmel,
nekód halat adok fzivel lelókkal,
mór[t] hozzam fordulal kegielmes fzőmmel:
mert ho

¹ Javítva, előbb: özvege.² Jav. hal vahogi-ból.³ Lehúzza: mind el muldogal.

Nem hacz en I[ste]nóm megh fzeiönwlnóm.
 mert eza[k ben]ned vagon bizonial hitóm,
 megh halgacz engo[m] edös I[ste]nóm
 erös kw fziklara maida[n] vecz engöm,

Nap keletre delre az nap niugotra,
 Ura[m] gondod vagon az nagi Tengörre,
 az magas kek egre es fenossegre,
 es az fzelös földön valo előkre:
 es az fzelő |

194^a [Az] [en ia]rafimat es utaimat,
 hordozd igienölse[n] [en laba]imat,
 read biztam hattam uram magamat,
 [b]iriad igazgafsad gondolatimat.
 biriad igazgas

... eget es földet fzelös fok vizet,
 Ura[m] hagi terómted [föve]nt es követ,
 az nagi diczfsegöt es fenöfsegöt
 [azert] neköd adom az Diczeretöt.
 azért neköd

[Igaz v]agi Ur I[ste]n igeretödben.
 megh halgacz engömet [kö]niörgefömben,
 megh aldaz engömet testben le[lök]ben,
 enis magasztallak Diczfsegödben:
 en:

[Bator] szivet terömcz Uram en bennem,
 az te fz: [lel]ködet nevellied bennem,
 es az igaz hitöt üycz megh bennem,
 had örvendőzzenek [tete]mim bennem,
 had örvendőzzenek tetem

Az egh fenofsege es eköfsege,
 tegödet Diczeriön gio[niö]rwfege,
 Vilagh fzelöfsege föld kerekfege,
 nagi [ten]gör melifege es fzelöfsege.
 nagi tengör me

Latod tudod Uram gondolatimat,
 biriad igazg[af]sad] akaratimat,
 mert csak read biztam Uram maga[ma]t
 fölfegödtwl varom en mindön iomat.
 fölfeg

Ily io hirel nevel sok io vitézzel:
 mint edöf attiama[t] szép tisztöfseggel,
 epicz töl Ur I[te]n ezfzel erővel,
 elő monettel io szerenczevel,
 előmonettel io

Nagi tengört — — — —¹

(A többi hiányzik.)

¹ A lap végén örszóként van e két szó.

10. (42.) (Eleje hiányzik.)

- 202^a gíermókóm farban rugot.
 [M]ost en adattam oczmani nemzetnek, gíermókóm fórtóztető embórok-
 nek, Boczkoros Daroczós fako kólýkeknek, ezek mastis saiatomban
 kergetnek.
 Czóppigh ki Bittak mar en verómet, megh emeztek marhamat nem-
 zetimet, Czontombolis ki Bittak en velómet, csak bagiat testómet
 hattak bórómet
 [P]uzta Magyar Orðagh tallad fenenek, semmit ne órvendóz io Beren-
 czednek, higied ehón variak sok ellensegók, hagi fogiatkozásat
 lasik eródnék.
 Az Görógh Orfagnak Bep birodalmat, vizza vonias vezte [el] tartomaniat,
 magyar Orðagnakis nemóli hatarat, ugian el filliezte mint egi
 Sodomat.
 Segely megh mar engóm kellek ß: lelók, ha segeinel ta'am mégh föl
 kelhetnek, es beteglegómból labra álhatnak io illatu aldozato
 tehetnek.
- 202^b [Atti]anak Fiunak es Bent Lelóknek Diczer[et le]... ß: haromfagnak,
 Enged megh ezóket ßegeni ar[vadn]... Babadulasat lathafsam
 hazamnak finis per..

202^b

11. (43.)

nota nagi banatban David mikoron vala

- Bizodalmm Ur I[ste]n csak te benned [helihez]tetóm en mindón remen-
 legóm, mert el... ben az en keserues lelkóm, nalad nel[kül] nem
 lehet en Istenóm.
 Vram tekincz ream Bent Bómeiddel, boczasd megh ennekóm fok
 bñneimet, az Christusert hald megh en keresóm[et] tarcz megh
 Ura[m] mind vegiglen az hitbe[n]
 De miért hagi ilý keserves életónk, keserves it nekónk mindó[n] kenie-
 rónk, felebaratinktul csak bozzontatonk, ellenfeginktül csak nio-
 morgattatunk. |
- 203^a [Az en élető]mnek ő ideieben, tericz megh Ur I[ste]n engóm azen,
 es sies hozzánk hamar kegielmelsen, hagi el ne vezónk ... rtelen
 az bñnben.
 ... iól ezódben az mint regónten, attiaink voltanak nagi [i]nfegókben,
 az Poganifagnak ő kemeni kezókbén, az Egiptombeli nagi erőfsegeben.
 ... tentiara az te nepedet, el ki hozad az igeret földere, kik ... ndenkor
 Diczertek földfegódet megh ßaporitad az ő életóket.
 ... lam Ur I[ste]n az te haragod, Ime mostan mólý igón reank ßalot
 ez idegón földón nincz tób Giamolionk, senk [így] ninczen te kívülél
 taplallonk.
 Terý hozzánk mar oh hatalmas Ur I[ste]n, mert kóniörgódk, nekód nagi
 kerervefsen, ne hagi el veznónk a mi bñneinkben, tekincz reank
 immar nagi kegelmes ß: Bómeidel. |
- 203^b En vagiok mert ez földón niomorult embór, ki mindón... fegetfegódet,
 latnýa akaria te ß: Binódet, az te ß: fiad... Diczófsegeiert,
 Reamis mar mutafsad nagi hatalmas, az Christust te egie.... egi
 fiadat, vód el rolonk imar nagi haragodat tav... tasd el ... lonk
 az Poganiokat.
 Diczerhefsónk Ura[m] I[ste]n tegódet, hirdethefsókw mindenkor ß: ig....
 magasztalhafuk mýs ß: nevedet, oltalmazhafuk megh az te ige...

¹ Lehúzva: akariak efetinket.

Elesicz megh azoknak ő nielvóket, kik mod nekűl reank bolnak bó[n]-
telen nem akariak sem[n]iben berenzenket, de sőt inkab¹ kívaniak
esetinket.

Az te fogadafod bőrent Ur I[ste]n, csak mindón iot varonk tűled bôn-
telen, kit megh mondal Ezekiel könyveben, hagi megh halgacz
minket kőniőrgéfnkben |

Kegiótle— ||

(A többi hiányzik.)

12. (44.)

Nota oh en kegielmes Istenóm |

200^b Izrael igaigatoia, ania β: eghaz... ki űlz az Cherubinokra, tekincz
reank arvaidra

Orczadat Beneaminra, emeld föl az... tellies Manafsera, iövel Baba-
dula...

Agi megh terest Uram nekőnk, te β: [βinód] ...liek raitonk, hagi te
hozzad meg terhelsőnk, es örökre el ne vezőnk.

Nam Davidot az Saultul, megh mented az Goliattul, igi lelkómet az
Satantul mencz megh mindón seregetűl.

Ne haragudgial sokaigh, en I[ste]nóm ily βozaigh [így] siralmimnak
kenierevel lam¹ sok ideigh eltetel

201^a Elpuztitad neped elol Poganiokat lam ez földről, giőke² ...ket scitiabol,
hagi ki hozad a vakfagból.

...el az egez orβagban, le telepited mindniaian, Againkatis Ujokban,
ki teriezted vigafagban.

...doggaban³ előnk vala, de tegőd el hatto[n]k vala, β: lelkődis foka
hiva, de mi⁴ bivőnk megh nem haila.

A mi orβagonk főveniet, le rontatad ekőfseget, erdey vadak gűmölczet,
megh evek ő edőfseget.

Kegiótlen erdey kanok, megh emeztek az sok latrok, mindón féle uton
iarok, le niomodak az tolvayok.

Oh seregőknék I[ste]nne mindónőknék terómtóie, tekincz hamar nepeidre
az egekből hiveidre |

201^b Siefsed el végeznie, mőly job⁵ kezed el kezdése a... el kezdése, legion
fiadnak kedvere.

Iteletőd tavoztatsad, bűneinket megh boczatsad, vetkőnk tűzet le
ballidezad, lelkőnket ne karhoztatsad.

Vegezd el örőkfeget, β: fiadban Diczőfsegőd, hagi el... ne Bakad-
gionk tűled, hűük fezetfegre neved.

Segely minket mind ezőkre, β: neved tisztőfsegere, lelkőnknek idvőfsegere,
tegőd kerőnk mind ezőkre Finis.

13. (45.)

201^a Szelős Tengór habia⁶ egik az masikat űzi sietfeggel egik az masikat,
ugi egik niavalia tolgia az masikat, mint most én magamrol vőttem
erre okot.

204^a [Tengórnek] vizey im el burretanak, mőlyben sok.... ok ugian ram
omlanak, mert en igón hivek ...lard vilagnak, iai azért ennekőm
im miben hozanak.

¹ Lehűzva: sokaigh.

² Lehűzva: űket.

³ Így, (bol)dogsagban helyett.

⁴ Lehűzva: lelkőnk.

⁵ Lehűzva: karod.

⁶ Lehűzva: julia.

...kialt lelköm azert ő bűneből, Manafes kirali Tömlöcz fenekeről,
megh ...det engöm fia erdöméből, megh halgat [en]gömet az ő io
vottabol.

...levő teftöm ambar faniargafsad, csak hogi en lelkömet tüled el ne
vefsed: te fegetfegödöt meze ne halazzad, sőt kialtafomat füllel
halliad.

[H]algasd kialtasom -s- buzgofagal fogiad, tizta Biból valo imatsagom¹
204^b halliad, en ream tamado | hitlen embört ronezad, Bolgalo ...hamar
mellem adgiad.

Az urat ohaitom lelköm varia Urat, Bomiu... hogi lafsa az Urat, ne
fogia megh tőle... irgalmas voltat, adgia Christus által örök
elet k...

Nap költet virazto regel aligh varia, lelköm a ...Istent bizoni ugi
ohaitia, rögelről rögelre... Urat ohaitia, estveről estvere Istent
bívem...

Vetel Isten engöm banat melifegeben az nagi rötte... tengörnek
vizeben, fene emböröknek körni...zeteiben, de megis azt monda[m]
akor en bívemben

Babadeto Is[ten] kegielmefsegódból Vód ki életömet ez nagi giótreldm-
ból, te fel emely Uram hamar —

(A többi hiányzik.)

Közlő: DÉZSI LAJOS.

BESSENYEI GYÖRGY ÁTTÉRÉSE.

Bessenyei Györgynek áttérését a katolikus hitre már Kazinczy érinti
Báróczy Sándor élete c. dolgozatában s nyomán Ballagi (*A magyar testör-
ség története*, 434—435. l.), Závodszy (*Bessenyei György*, 38. l.) és Beöthy
(*Szépprózai elbeszélés*, II. k.) ismertetik és magyarázzák: legrészletesebben
azonban mégis ugyancsak Kazinczy tájékoztat róla abban a kéziratos följegy-
zésben, amelyet a bpesti Ráday-könyvtár *Szemere-tára* tartott fenn (I:39,
119—120 l.). Az életrajzi szempontból más tekintetben is igen érdekes föl-
jegyzés a következő:

Bessenyei Györgynek Pápistává létele, 1779.

Derecskei volt Fiscális, Nyéki Németh János szájából, a' ki akkor Gen.
Beleznaynak Fiscalisa 's Secretariusus volt; Debreczen, 28. Mart. 1803.

Bessenyei György kilépvén a' Gárdából, Gener. Beleznay által, a' ki a'
Reform. Ecclesiáknak Protectora volt M.(ária) Therézia előtt, Religionalis
Agensnek tétetett. Bessenyei olly formát reménylett, hogy a' Generális, kinek
egész szeretetét megnyerte vala, ötet ex asse heresének teszi, és vele Pod-
maniczky Ersébeth kisasszonyt elvéteti, hogy így a' Generalisné is (Pod-
maniczky Anna Maria) megegyezzzék férjének végzésében. Azonban a' nagy
kedvesség itt is hűlni kezdett. Bessenyei haladni látván reményeinek tel-
jesedését irt a' Generalisnak, 's szertelen kívánságokat tett. A' Generalis
megbosszankodott 's ezt a' rövid levelet írta neki

¹ Lehúzza: vógied.

Bizodalmas* Öcsém Uram!

Ime küldök 200 főt, 's azt tanácslom, hogy jó volna a' Tiszahátra
lejönni 's Bécsset oda hagyni.

Vagyok

köteles szolgálja
Beleznay Miklós.

* (Innen ez úttal kimaradt a' *kedves*.) Kazinczy jegyzete.

Bessenyei megértette a' levelet, 's B. Grätz né által, a' ki M. Thereziának nagy kedvében állott, és a' ki Bessenyeit mind tudománya 's ékes szóllásai, mind szép külsője miatt kedvellette, azt a' jelentést tétette, hogy ő nem idegen a' Római hitre térni. Biztatták, s' ő 1779. Augustusnak 15dikén, Bécsben, a' Carolus Boromaeus Templomában, délelőtt 11 és 12 óra közt megtette a' professiót. M. Thereziának a' hírt a' Salzburgi Érsek vitte-meg Schönbrunnba, 's ez a' szeretetre méltó Fejedelem azonnal ment az Oltár' lábainál tenni meg háladását egy léleknek megnyerése miatt. — Bessenyei még akkor nap billettet kapa Báró Grätz nétől, melyben 2000 f. vala neki ígérve.

Közli: HARSÁNYI ISTVÁN.

BESSENYEI GYÖRGY A MÉLTÓSÁG KESERVE C. KÉZ- IRATOS POÉMÁJÁNAK ELŐBESZÉDEI ÉS UTÓSZAVA.

Bessenyeinek *A méltóság keserve* c. kéziratos, eddig kiadatlan poémája voltaképen nem egyéb, mint *A természet világa vagy a józan okosság* c. tankölteményének¹ rövidebb, vázlatos kidolgozása, amint azt már Závodszy (Széchy)² és Beöthy Zolt³ helyesen megállapították. Kiadása épen ezért egyelőre mellőzhető. Érdekesekek és fontosak azonban e poéma előtt olvasható előbeszédek és a végén álló utószó, mert ezekben, a jeles úttörő író életére és munkásságára vonatkozó becses adatok találhatók.

E tanköltemény 4r. alakú, 165 lapra terjedő eredeti kézirata a Magyar Tud. Akadémia kézirattárában őriztetik, hova Toldy Ferenc hagyatékából került. Címe:

A MÉLTÓSÁG KESERVE POÉMÁBAN, 1796.

Elöl áll a Pétsi Imre bihari alispánhoz írott ajánlólevél, melyben Bessenyei e kis munkája védelmére kéri, hogy oltalma alatt cenzúráját megálalhassa. E munka némely részeibe saját sorsa van befoglalva. «Professzoraihoz», a sárospataki kollégium tanáraihoz⁴ intézett beszédében több jellemző nyilatkozata vonja magára figyelmünket. Egyik szerint «úgy járt, mint egy sebesen nyargaló fiatal tulok, mely a kerítésnek ütközvén, le dül, míg széddülése fejéből eloszlik s ismét utjának indulhat». Ez az érdekes önjellemzés nyilván arra az időre vonatkozik, amikor a jövője szerencséjébe vetett reménység biztatására kilépett a gárdából s 1773-ban ref. főconsistoriumi

¹ Kiadta Bokor János. Bpest, 1898. (RMK. 7. k.)

² *Bessenyei György*. Pest, 1872. 195 l. 14. sz.

³ *A szépprózai elbeszélés*. Bp. 1887. II. k. 284 l.

⁴ Sárospatakon tanult 5 évig, 1755—1760-ig.

titkár lett 2000 frt. fizetéssel 1775-ig. Ezután állás nélkül volt s Beleznay ref. főgondnok magánmegbízottjaként dolgozott. 1779-ben, a viszonyok kényszerítő hatása alatt, áttért a r. kath. vallásra s Mária Terézia kegyességéből, mint udvari könyvtárőr 2000 frt. kegydíjat kapott. József császár azonban ezt megvonta tőle 1782-ben. Nyilván erre céloznak fentebb idézett sorai. E föltevésünket igazolja egy jegyzete (a poéma 788. sorához fűzve), melyben Mária Teréziának iránta tanusított s mindig növekvő kegyelméről emlékezvén, előadja, hogy «mikor szerencséjének tárgyát elébe ki tette (t. i. a királynő) és mosolyogva nézte mitsoda sebességgel kapja el (Bessenyei t. i.): akkor ragadja ki a halál reménysége közül». Ekkor úgy hitte, hogy minden szerencsége örökre eltűnt. De belátta, hogy veszélyes tengerekre kívánczolt... Ezután Bercelre, majd 1785-ben pusztakovácsi birtokára költözött. Buzdítja a professzorokat, hogy a józan természet Istenének sugallásaira figyelmeztvén, egyeztessék a nevelkedő ifjúság szívén ösztöneit dicső alkotójának több rendű törvényeivel. Ő is elméjének rég elhagyott omladozó árkára fordul vissza s óhajtja, hogy ez az omladozás elméjét tisztulásra viven «had beszélne könyvező Musája életének hanyatlását, mint egy élemedett hattyú, mely utolsó óráit közelgetni érezvén, abból áradt keservét hajnalonként bánattal énekelgeti». Kényszeríti álomba merült Múzsáját, hogy ébredjen fel s nézzen ki a világra. Úgy érzi magát, mint az ágyból először fölkelő beteg, ki megtántorog és támaszhoz kapdos, segélő kezekhez ragaszkodik. Professzoraitól, mint erkölcsi orvosoktól és nevelő atyáktól kérdezi: írjon-e, vagy hallgasson? A professzori hivatalt és szolgálatot a legnemesebbnek, leghasznosabbnak tartja, mert az apró férfi majmokból ők képeznek keresztényeket, filozófusokat, papokat, bírákat, hazafiakat. Majd fölsóhajt: Vajha minden ifjúnak Ariadne fonálát adhatnátok erkölesképen! Boldoggá tenné az a tudat, hogy ha művei által a boldogság oszlopai közé egy követ ő is letehetne. Ír, hogy élete enyhülésre jöhessen; ír, hogy az erkölcs igazuljon és az ember boldoguljon; ír, hogy szikra valósága emlékezetben maradjon.

«Az Olvasóhoz» intézett beszédből kitűnik, hogy Bessenyeit a benső kényszer, az ellenállhatatlan hajlandóság készíti az írásra, mint egykor Ámos prófétát. Kéri az olvasót, hogy munkáját olvassa, nézze, ítélje.

Érdekes, hogy mikor e beszédben Bessenyei a régi vitézeket sorolja föl, megemlíti köztük Kádárt, Pikó Demetert és Bóné Andrást, a törvénybölcsék során pedig említést tesz Stilfridről és Markalfról. E vitézek és bölcsék együttemlegetéséből azt következtetem, hogy nemcsak Kádár István vitézi tetteiről szóló versezetet (írta Ködi Farkas János. IK. 1907 : 307), továbbá a *Salamon és Markalf* történetét (első kiadása Kolozsvár, 1577) és Stilfrid historiáját árulták vásárok idején a ponyván a XVIII. században, hanem valószínűleg voltak olyan ponyvairodalmi nyomtatványok is a XVIII. században, amelyek Pikó Demeter¹ és Bóné András² kuruckori vitézek hősi tetteit énekeltek meg.

¹ Pikó Demeter II. Rákóczi Ferenc ezredese, aki a kurucok részéről aláírta 1711-ben a szatmári békeszerződést. (Nagy Iván: *Magyarország családai* 9 : 291.)

² Bóné (Bonohó) András, régen végbeli vitéz hadnagy, a kuruc mozgalmak elején a bihari nemesség egyik szervezője, a kuruckori költeményekben is szerepel. (Erdelyi Pál: *Kuruc költészet* Bp. 1903. 242. 168 l. *Századok*. 1904 : 679.692.)

A NB.-vel jelzett utószóban Bessenyei azt az óhaját fejezi ki, hogy vajha kellő méltánylásban s kedvességben részesülhetnének a nemzet részéről a magyar írók! Boldognak mondja az olyan tudóst, aki nemzetét munkájával megilletődésre vagy elmosolyodásra készíti. Minden világi dicsőséget fölülmul az, ha hazájának gyönyörűséget okozhat. Szellemesen mondja, hogy ha minden árnyék és hiábavalóság is az ember életében, mégis helyesebb dolog a legszebb árnyék után kapkodni. Egy nemzetnek az íróra való mosolyodása a halál keservét is idvességre hozza szívében. Ha pedig a nemzet nem fogadja kegyeibe az író — ami azt jelenti, hogy a dolgot nem érti — akkor tegyen úgy, mint a mindent nevető Democritus, aki (félésszel) mégis okosabb volt, mint a mindig síró Heraklitus.

I

Tekintetes Pétsi Imre urhoz. Ezen nemes Bihar Vármegyének első Vice Ispánnýához.

Tudomány, születés, sors, vérség, barátság, emberiség; minden kötelezi V: uramat, ezen kis munkának védelmére. Küldöm, hogy láthassa; s, oltalma alatt censuráját meglábolhassa. Nagyváradon senki nem érti, sem érezheti annyira mint V: uram, mit írok; vagy nézésem mitsoda Tárgyakra van függesztve. Gyűléseink törvényszékeinek idején meg tet egyszeri, s, másszori beszélgetéseink, engem is sok féle gondolatra vezettek magánosságomban. Némely részeket, sorsommal egyben foglalva adom által V: uramnak: kézen fogva vezetvén őket, állítsa magyar világa elébe. Lássák e mai és következő maradványok; hogy ezen Nemes Vármegye Táblabírájánál is az emberi sors; és kötelesség, hány féle színben ismertetnek: Ne vádoltassunk, mintha mindezeket csak szőri mentében venrénk.

E, még hátra maradt munkáimnak csak a kisebb része. It is egy, egy fel vet dologról tized részben sem mondhatom ki, a mit benne látok, tudok; és érzek. Jaj annak, ki minden dolgot egész igazságában mezítelen kíván e világ előtt fel mutatni!

Emberi Társaságunkak boldogsága Igazságért esedezik; még is annak egy részét örökös halgatásra veti; úgy oszolván meg világossága setéttségével, mint a nap éjjelével; hol egyik homályosságával s. nyugalomával; másik világával, munkájával tartja fen nyögő világunkat.

Sok dologban annyira el tévedt már a Természet magátul; hogy önnön Igazságaira sem ismer. El kel magát egy felől rejtteni, hogy más része a nap alatt ragyoghasson. Hány féle igazságot kel az Urnak is sokaságunk előtt szívében meg szorítani, mely szemében gyakorta könyvez; és fogságát sirattya. De vannak is a Természetnek magának néha olj nyögései, melyeket okossága fedezni köteles is, kénytelen is.

Valamennyi józan értelem e kis Írásban világi bódulatra tartozik, azok közül egy sints, mellet V: uramban nem láttam volna. Minden nemes lélek a Természet Igazságaihoz ragaszkodik, jól tudván, hogy valamely dolog valóban mély, és gyönyörűséges, annak mind természet szerint valónak kellenni!

Bátorsággal küldöm V: uramhoz elmémet, szívemet, sorsomat, mivel személyéhez közelitvén sok tekintetben csak magamat tapasztom. És ha

szivemből a viszontagságnak szorító sajtója vért, verejtéket ki csafart; ezentúl üres sohajtásaival semmiségét fére vetvén; az Urén is, egyszer, másszor keserves sebeket ejtet! Bóldog, ha keservén futó csajkája veszélyes tengerét általt evezvén; végre tsendes révpartya között ingadozhat! Én az Urnak irántam meg szakadhatatlanul fen tartani szokot jóságát utolsó fohászzkodásomig érezvén, vagyok is addig, Alázatos szolgálja

Bessenyei György.

II.

A' HAZÁNAK IFJUSÁGÁT OKTATÓ BÖLTS PROFESSORAIHOZ¹⁾ TET BESZÉD.²⁾

Uraim!

Oljá lettem, mint egy pusztában bujdosó szarándok, ki nyájjas világát el hagyván, tsak magánoson ül; s, abbul áradt keservében, ortzáján le tsorgó könyeit kámsájával törölgeti mejjérül! Így ülök néma lakásomban; szüntelen ara forogván artzal, mint a ki édes Hazájátul távozik, hol a nyájjas Böltsék egymással társalkodva, életeknek unalmát magok közt enyhítik, s édessitik.

Ifjuságomnak örömmel tellyes mezeje, hol egy kezemnél fogva a szerelem; mással a böltsesség vezettek, oly magánossággá változot, melyben tsak a magát rágó gond és szomoru egek boronganak. Tizenkét esztende, e; hogy magamra borulva, e setéten ülök; nézek, gondolok; és halgatok. Ugy jártam, mint egy sebesen nyargaló fiatal tulok; mely a kerítésnek ütközwén, le dül, mig szédülése fejből eloszlik, s, ismét uttyának indulhat. Most emelkedvén én is: hogy utamra vissza térjek; s, e világra nézzek. Mit szóljak hozzá? Hízkeladni előtte esztelenség, mivel tekintetben nem hozza: Szidni gyengeség; mert sem érti, sem magára nem veszi; sem tettéről felelni nem tartozik. Nyügös oskolájában minnyájunkat szabad utnak boesát; akár ütközzünk közsálaihoz, akár szerentsésen kerüljük azokat; egybe nem vígasztal, másba nem oktat.

E világnak tárgyai közt elterjedet látásom, mere induljon inkább, mint olyan halandókhöz, kik zajos tengerét kerülvén, tsendes egek alatt ülnek; honnan böltsességek, a Természet igazságait titkos álmélkodással nézi, és tsendes okossággal hirdeti. Királyi székek körül? hartzoló vitézek seregében? vagy a magával marakodó törvények között találjam fel tsendességeket uraim; és józan ítélletételeket? a kiknél gondolni tanulhatok; és a mint gondolok, úgy szólhatok? Kiket a közönséges választás már tudományokra hivot? Kiknek sorsok állapotásra jöt; és a közöttök szökdöső fényes rangokra tolvajul kapkodva, fogaikat egymásnak nem mutogattyák; Kik mindezekon kívül még, mig e világnak nagygyvai, prédájokon egymást mint sikoltó sasok a fellegek alatt szaggattyák, magoknak ide alat, mint szorgalmatos hangyák eledelt gyűjtvén, bátor megmaradást szereznek!

¹⁾ T. i. a sárospataki kollégium tanáraihoz.

²⁾ Bessenyei e beszédnek kb. egyharmad részét csatolta a részletes kidolgozás elé «Olvasó!» címmel.

Ti tapogattyátok uraim! a józan természet Istenének hatalmában élő ereit: ti tudgyátok hol üt bádgyadással; és hol vér veszedelemre sűrítet sebességgel. Sugarlásaira figyelmeztvén, egyvezetessétek a nevedek ifiúságnak szívéen ösztöneit ditső alkotójának több rendű törvényeivel! Én is elmémnek régen el hagyott árkára fordulok vissza, mely már magára omladozván, gondolatomat reggetve botsáttya! Vajha ennek ostroma amazi tisztulásra hozhatná; had beszélne könyvező Musám életemnek hanyatlását; mint egy élemedet Hattyu, mely utolsó óráit hozzá közelgetni érezvén, abból árad(t) keservét hajnalonként bánattal énekelgeti! De hosszasan hevert elmém tárgyait már utnak érezgette: Musám szerszámaikat rakásba hánta: tűzét hamvába takarta, — maga mely álomnak ereszkedet, — kényszerítenem kell; hogy abból fel otsódván a világra nézzen ki.

Alig vehetem fel Uraim, hogy írjak, minek? és mit? — Valamenynyi világi tudós még e földön írással okoskodot, mind kiunyába tselekette. Vagy az ember gonossága ellen küszködöt: vagy szegénységében kereste kenyerét: Vagy sorsát panasolta: vagy el felejtet semmiségéből kívánta magát küszködéssel a többi közt fel mutatni! Irok én is, akár egy, akár más okon kínomban; de megéllő kezekhez ragaszkodom, mint az ágyából először fel költ beteg, ki még tántorog, és támaszhoz kapdos. Mongyátok hát ki Uraim, ha szólhatok é hozzátok? vagy sokat írva, semmit se mondva, halgassak? Ti vagytok Elme Mesterek, erköltsi orvosok; és nevelő Atyák! —

De mi is könnyebb természeti Atyáknak, mint gyermekeket nemzeni? ellenben mi nehezebb, mint azokat emberekké tenni? Hozzátok Uraim, tsak apró férfi majmokat küldenek; néktek pedig azok helyet Keresztényeket, Philosofusokat, Papokat, Bírákat, Hazafiakat kel vissza botsátani. Mi lehet hivatolatoknál nemeseb; szolgálatotoknál hasznosab?

Mi az ember ha utyain nem vezéreltetik? Oly szakállas állat, mely a lompos medvével egyenlő sorsot visel. Hogy most elmémet hozzátok írva küldhetem, azt is oktató férfiak szorgalmatosságoknak köszönöm. És ha kezek alatt, ugy, mint most, gondolni nem tudtam is, tsak ugyan ők helyhez-tettek fel azon ágra, melynek alatsónságáru ennek magasságára fel kaphatni.

De ki is adhatna tsoportra gyűlt esztendők nélkül olvasással meg ért s, tapasztolással meg aggodt értelmet? gyepesedet földbe szoktak a mohos élő fák a reájok rohanó szélveszek ellen küszködni, melyeknek gyenge tsemétit kezetek plantállya szívünkbe. Vajha minden ifiúnak Ariadné fonalát adhatnátok erköltsi képpen; hogy általa az elmének labirintusából szabadulván, végre édes meglelédésre; és belső tsendességre juthatna!

Valaki embert oktat, hirdető papja az igazságnak; s, Nemzetének orvossa. Oly kötelelsségnek telleyesítése, melyet érezni, több a hírnél; s, futó ditsősségnél. Mit téssen a ditsősség; hír, ha nem igaz érdem által emeltetik halhatatlanságra? Lehet é érdem valami az, melyből Emberi Nemzetünknek boldogsága soha semmi tekintetben nem származot? A nyomtatásban vet írásnak ditsőssége is, mellyért néha futottunk, nagyon kétséges; hol az okosnak, igaznak; más értetlennek, gonosznak kiált. Mitsoda halandónak nagyságában nyégodtak meg, egyenlőül mind az emberek? Vagy mitsoda Istenség jelent valaha meg a Földön, ki nek tisztelői, tsufolói ne lettek volna? Miért keressük hát a ditsősséget? Nem tudom; tsak érzek a bennem élő Természetnek

világában oly ellene álhatatlan ösztönt, mely magát embertársainak világával közölni kívánja! Végső óráimon tul vit beszédem, ugy tettik, mintha haláломnak komor éjtzakáját hozná könyvező szívemen kiderülésre; enyhítvén fájdalmát e dolognak előre való tudása: hogy sirombul elevenekhez szólhatok ki! Ha pedig, emberi Társaságunk boldogságának felemelt oszlopai között egy követ én is le tehetek, abból származot vigasztalásom, koporsómnak örökös álmai közt is hevülésbe hozza hideg hamvaimat!

Irok: hogy származásakor halálra ítélt életem, szívének nyögését e világra ki fujván, enyhülésre jöhessen: Irok: hogy az erkölts igazuljon; és az ember bódogulyon! Irok végre: hogy e jéghegyetlen teremtésnek kiterjedése közt lebegő szikra valóságom emlékezetbe maradjon! Engedjétek meg Uraim, hogy ily megszóltatásoknál fogva, magamat elmékedéseitekben zárhassam; és lehessek bétess életeknek örökös tisztelője.

B. Gy.

P. S. Nem kel ugy vélekedni, mintha az Író halálát annyira rettegne; vagy ezen örökre állandó esetet panaszozná. Tsak a Természetnek közönséges sohajtságait fedezi fel; melyeket idő, alkalmatosság szerint, minden Európai Tudós érezni szokot hanyatlásának esztendeiben: Bóldogságunknak ezen keserves neme, tudományokkal származot: A vad embereket soha sem szorongattya. Beszéllye hát a Tudomány.

III.

AZ OLVASÓHOZ.

Olvasó-Ember barátom! — Okoskodgyunk hát; és írjunk? minek? ha kérdésem eddig való értelmem ellen meg nem botránkoztat? Tudod é; hogy a Világ egy igen nagy *Tallós*, hová az Ur Isten minnyájunkat rakásra zárt. Esztelensége, szenvedése ellen, mit tehet a tudomány? Okosság é abban fáradni: hogy gonoszok, bolondok ne legyenek? Mehet é világi böltsességed annyira: hogy viszontagságai alatt tsak ugy ne sohajtsion, mint az együgyű; sőt sokkal jobban? Ha kárba, romlásba jösz, sem Apostol, sem Evangelista, sem Filozofus végbe nem viszi; hogy ne szenvedj.

Engem a kondásom több boldogságra tanított mint a könyvek. Tsutora Peti (így hitták) örökké sült szalonnát eszik; vizet iszik többet; földön hál; szüntelen ki lévén téteve az idő kegyellenségének egy szürben; azonban Péter mindég szűkdőső öröm között lakik; én pedig ugy tehetek egy, két mosolyodást, ha valaki, vagy valami elfelejteti véllem: hogy mi vagyok, és ki?

Tsutora Peti két ittze bortól, ha ajándékba kapja, minden kedvét érzi, valamit a lármájába jöt Természet, száján ki kiabálhat; nekem pedig eféle örömet a világ böltsessége sem adhat. Miben látz hát töb hasznot? böltselkedni fájdalommal? vagy vigadni tudatlanul? *Césav*-nak gondolom magamat; s, még nagyobb bolondot látok benne, mint Petiben. Salamont tekintem kintse, böltsességgel. — De ki keres bóldogságot már ma hétszáz ágyasba, háromszáz feleségben; mikor egytül is irtódzunk? Így ki sült: hogy Tsutora Peti nyájja után bottyát hajigálva bódogab; mint te verseket írva.

Nekünk a nagy Tudomány gyakorta savanyu emlékezettel forgattya fejünkbe a halált; ezt a közönséges emberi semmiséget; Tsutora Peti pedig soha semmi tekintetbe nem veszi, sem a reá gondolással egy szempillantásig

tartó kedvét meg nem rontya. — Azomban egy pár ajándékozot tsmó dohány; egy kun atzél, örömet e világon újra, meg újra szüli.

A Tudósoknak esztendőnként sok ezer forintot érő szükségek van, melynek megszerzésében magokat okosan feszítik. Tsutora 25 forintal, szalonnával egésségesen, vigan él. Szaporittsuk é a Tudománt fájdalomra, unalomra?

De szeretnél é a 10^{dik} 11^{dik} 12^{dik} 13^{dik} sat. százak közt valamelyikben inkább élni, mint a maiban? Meg égetnéd az öreg asszont ürdög képibe? Jó vólna, ha a vallástul let megveszésnek öldöklő fegyvere, most is vérrel boritaná e világot? Ez a lelken fakadt kelevény fertelmességével mind addig gunyolta a Természetet; míg a józan okosságnak világa, tudomány által felibe nem kapot.

Európa sem részeg már minden ebéd után, mint a régi százakban; hol naponként nem emberek, hanem országok ittasodtak meg. Jó é: hogy e galád eszetlenség alól ennyire ki evezhettünk? Ez a bolond bűn felül reá még, sokáig vitézi tulajdonságnak ismértetet.

Mind ezeket, töb e félékkel elmémben forgatván, neki ültem e világnak: hogy dolgait magamban jól kérdőre vehessem. Fel mentem régiségeiben. A vitézek során meg leltem *Sámsont*, *Herkulest*, *Theseust*, *Bellerofont* sat. Le jöttem közöttük *Kádárig*, *Pikó Demeterig*, *Bóné Andrásig*. A Törvény bőltek során látom *Mósest*, *Hermest*, *Orfeust*, *Thalest*, *Zoroastest* sat. Le jövök *Stilfridre*, *Mar'kalfra*. Az uralkodás sorján *Babillon*, *Memfis*, *Tirus* sat. jövök *Heszomburgra*; és Raguzára. Ekkor fejemben a gondolattal meg aszaltatva; meg állot vérembe életemmel egészlen belé fulva kiáltok segedelemért, írást, tudománt, világot szidva. De elmém újra, meg újra elő fog. Eröltet, biztat, sugarol, kerget, huz magával; mind addig, míg tsendeségemből a világ elibe nem vét ki.

Olvasó, figyelmezz. Látod: hogy az ember életében egy, és más dolgot, nem meg fontolt okokból; de tsak természeti hajlandóság mellet, vagy ugy mondot *passiobul* követ el, és üz; melyet osztán kereset okokkal kíván a világ előtt meg igazítani.

Ellene álhatatlan hajlandóság az emberben ez: hogy értelmét, akár írással, akár beszéddel másokkal közölje; és ha lehet, helyben is hagyassa. Innen származik leg inkább az írásnak, beszédnek, okoskodásnak véghetetlen tengere. Ehez járul még: hogy ki ki tudni szeretné a rólla tett közönséges vélekedést.

Egy embernek sem lehet erköltsi eréjét magában, magátul telyes meghatározásba venni. Tsak vélekedik mint egy. Valamint termeteddel, ábrázatoddal egész erőben soha sem tudhatod: hogy mások eleibe lépén, mitsodás tekintet mutat; ugy elmével sem. Mind egyben, mind másban, szomszédid ítéletekre kel figyelmezned, meljet megtudni mindenkor nehéz; mivel a közönséges mértékletesség; és szemérem, mind erődöt, mind gyengeségedet előttd fedezni szokták.

De enged meg már: hogy hatsak szokásból is, had szólyak munkám mentségére valamit.

Az Elme midőn forrásában van; hol felylyeb emelkedik, hol aláb ereszkedik; hol éppen meg tsendesedni láttatik. Majd gyermeki játékra terjed ki majd méltósággal néz tsendesen; mintha nyugodna. E pedig mind Természet; és változásáért ítélni sem lehet. Hijába emelkedik a kettős kiáltásu sas,

sebes tűnéssel a napnak sugári alá, nem kovájoghat mindég a magasságban; zuhogással botsátkokozik alá, a pusztákon ülő halmokra; hol elszunnyadt méltósága, tsendes kevélységgel nyugoszik. Így látod a Poétáknak égő lelkekét is repülésekben.

Lehetetlen embernek, testel, és lélekkel, úgy dolgozni: hogy gyengülést soha, sehol se mutasson. Tudod é, hogy minden jó dolog hibájával szokot kelni, egyre, másra?

A szív, néha érzésében meghidegszik: fenekre ül: néha magában buzdulván felforr: tüzet vét a szunyadozó elmében, melynek kavargó lángjával érzését össze fűzvéen emelkedik fel magasságra; hol az egekre függesztet látás határozatjának végső szélei felet lebeg. Másszor, tárgyára függedve mint déli nap úgy áll; és a mélységre rejtet dolognak setét kebelét fejteget ki világosságra. Hol tsendes nézéssel; hol mosolygással van: hol nevetésre fakad ki. Innen jön: hogy az embert hol erőben, hol gyengeségben gondolod látni; noha, ezek mind természetre tartoznak. Valamint tehát gyenge ízek, tagok nélkül egyben alkotot erős testet nem találsz; úgy lelket sem; melynek gyengeségei, szintén úgy meg vannak.

Ezen okok mellet írónknak szokások szerint kérni kellene már nékem is tégedet olvasó: hogy munkámat hadd helyben: mindenféle okokkal magyarázván mely helyes, mely szép: és mélj: e mellet: hogy fel emelkedést is mutat. De esztetlenség lenne úgy é? ha valaki, minek utánna a Teatrumra ki áll, termetét, formáját kezdené tajtékzó lélekzéssel beszélni, mi tsodás; it, vagy amot nézzék? Nézői szemébe nevetve ezt felelnék: had el!... Látunk. — tehát: hogy nékem is szemembe ne neves, ehol következik a munka, — néz, ítél, élj.

NB. Mivel az Író a maga költségén nyomtattat; írásit nagy tagokban nem oszthattya. Az e féle emberek, ritkán szoktak e világban gazdagok lenni.

Vajha szegény együgyű M gyar Írók, kedvességet találhatnánk! Szerentsés, és bódog örökre egy oly Tudós, ki elméjével; s. érzékeny szívével édes nemzetét, akár megilletődésre; akár elmosojódásra viheti! Valaki Hazájának gyönyörüséget tehet; minden egyéb világi ditsősséget sokkal felül haladot! Ha minden árnyék, és hijábavalóság is az ember életében, mint Bölts Salamon írja: tsak helyeseb dolog a leg szeb árnyék után kapkodni; és érdemmel hijábavalóskodni. Mig érez az ember, gyönyörüségei; és fájdalmi vannak. Ha semmi vigasztalásunk nintsen is; a fájdalmak azért nem kémellenek; s ki sem maradnak. Ezek is mulandó árnyékok ugyan, mint a gyönyörüségek; de alkalmatlan köztök heverni. Egy nemzetnek reád való mosolyodása a halálnak keservét is édességre hozza szíveden.

Pálya futó társaim, — magyar írók; Poéták. A nemzetünk egy oljian szép asszony, mint *Láisz*; mi pedig körülte reszkető szeretők vagyunk. Ha, kegyelmét megkapjuk, gyönyörüségünket gödény torokkal nyeldessük alá; ha reánk sem néz, hosszat ásitva; s, a hideg izzadtságot homlokunkról törölve, sétállunk fére. Együnk kövér hust, igyunk reá jó bort; és határozzuk meg kinunkban: hogy olvasóink a dolgot nem értik. Fordítsunk nevettségre mindent, mint *Demokritus*, kinek (e világot örökké nevetvén fél észszel) még is több okossága volt, mint *Heraklitusnak*, ki mindég sirt.

HARSÁNYI ISTVÁN.

UDVARHELYI SZELES JÁNOS HALÁLTÁNCÉNEKE A XVIII. SZÁZAD VÉGÉRŐL.

A régi irodalom sajátos termékei az ú. n. haláltáncénekek, melyek a halál hatalmát hirdetik császár és koldús fölött egyaránt. A haláltáncénekeknek három típusát¹ ismerjük: 1. a legenda-dialógust, 2. az everyman-dialógust és 3. a vadomori-monológust.

A legenda-dialógus legősibb formájában három élő király vadászat közben találkozik három halott királlyal, kik az élőköt figyelmeztetik a mulandóságra és a túlvilági büntetésekre. Emlékeztetik az élő királyokat: «Was ihr seid, das waren wir. Was wir sind, das werdet ihr!» Az everyman-dialógusban a halál megjelenik Everyman ember előtt, vele hosszabb vitába elegyedik s fenyegetések között távozik, vagy megöli az embert. Ennek a típusnak más neve *Altercatio Mortis et Vitae*. A vadomori-monológusban az emberiség különféle magas- és alacsonyrangú képviselői rövid, kétsoros monológokban búcsúznak az élettől és panaszzalják a halál kegyetlen hatalmát. A monológok e szavakkal kezdődnek: «Vado mori . . . etc.» «Elmegyek meghalni . . . stb.» Innen a nevük: *vadomori-költemények*.

A harmadik típusba lehet sorolni Szeles János székelyudvarhelyi poétalelkű nótárius haláltáncénekét a XVIII. század végéről, melynek eredeti kézírata a kolozsvári piaristák róm. kat. liceumi könyvtárának tulajdona.

Szeles János az összes halandókat 10 rendre (papi, uralkodó, úri, tábori, városi, nyomorék, lakadalmi, vallás, házasság és mindenféle rend) osztja, minden rend monológusát a halállal nyitja meg, s az négysoros versekben dicsekszik hatalmával, mely ellen erőtlen mindenféle rend.

Szeles János haláltáncénekét egyéb verseivel együtt először Lukinich Imre ismertette röviden, midőn a versek alapján életének folyását is összeállította.² Néhány évvel ezelőtt Dézsi Lajos a magyar haláltáncról írván részletesebben ismertette Szeles haláltáncénekét s néhány sor szemelvényt is adott belőle.³

A haláltáncének teljes szövege a következő:

Az Halálnak minden halando rendekhez, és minden halálra menő rendeknek végső szavai.

HALÁL.

Jöjjetek mind halni a' kik eredtetek
Ádám-tól, s világra tölle születetetek:
Nints semmi mod benne, hogy menekedjetek,
Meg kell annak lenni, mind halni jöjjetek.

¹ L. Kozáky István: A középkori haláltánc keletkezéstörténete. (EPhK. 1926: 90—101., 202—210. l.)

² Lukinich Imre: Szeles János. (Erd. Múzeum 1903: 15—27. l.)

³ Dézsi Lajos: A magyar haláltáncról. (Magyar Bibliofil Szemle 1924: 19—27. l.)

Papi rend.

HALÁL.

Első rendet szabom a' papi Tiszteknek
S utánnok szolgáló belső személyeknek,
Cánon erejével nagy mentségűeknek,
De én erőm ellen fegyverteleneknek.

PÁPA.

Halni mégyek: Roma butsuzzál pápától,
Mert meg fosztotta azt az halál költségét.

CÁRDINÁL.

Halni mégyek: semmit veres bársonyommal
Nem gondol az halál s rojtos kalapommal.

PÜSPÖK.

Halni mégyek: másnak aranyos páltzámot
Hagyom, szkofiumos két águ kutszmámot.

ESPEREST.

Halni mégyek (Fratres) immár mást tegyetek
Nem lehetek tovább mert Esperestetek.

PAP.

Halni mégyek: semmit nem használ az oltár
Mely az halál előtt oly bötsös mint a' sár.

DIÁCONUS.

Halni mégyek: már több *Ite missa est*-et
Nem mondok, követem mert az Esperestet.

SUB DIÁCONUS.

Halni mégyek: a' mint Sz. Pál levelében
Meg irta, s olvasám a' máj letzkében.

PLEBÁNUS.

Halni mégyek: magam után kösségemet
Várom, és én töllem halgato népemet.

PREDIKÁTOR.

Halni mégyek: utat másoknak mutattam
Halálra, melyre most magam inditattam.

BARÁT.

Halni mégyek: tsenget a' portán a' halál,
Nints oly rejték tzella, melyben fel nem talál.

REMETE.

Halni mégyek: halál kő szikla likában
Fel keresett, s meg lelt a' szörnyű pusztában.

APÁTZA.

Halni mégyek: halál nem tud tilalomban,
Püspök hire nélkül bé jött a' klastromban.

CÁNTOR.

Halni mégyek: mivel az halál notáját
kell már kintornálnom s keserű strofáját.

HARANGOZÓ.

Halni mégyek: soknak huztam a' harangot,
Mely hallom most nékem ád szomoru hangot.

PAPI REND KÖZÖNSÉGESEN.

Halni mégyünk: nintsen semmi tekintetünk,
Canon erejével nem menekedhetünk,
A' Laicusokkal egybe kevertetünk
Átkot az halálra de még sem tehetünk.

Uralkodo rend.

HALÁL.

Az második rendet az koronásoknak
Ez világi minden hatalmaskodoknak
Szabom az nép felett és uralkodoknak,
Szabad Monárcháknak, s Electivusoknak.¹

TSÁSZÁR.

Halni mégyek: leg föbb ur világon voltam,
De nagyobb az halál, magamon tanoltam.

KIRÁLY.

Halni mégyek: törvényt Dictáltam népemnek,
Végső törvényt szabott halál életemnek.

KIRÁLYNÉ.

Halni mégyek: ültem a' mely magosságban,
Majd szorulok éppen oly alatsónságban.

FEJEDELEM.

Halni mégyek: feje nélkül az országom
Marad, s semmivé leszsz majd régi nagyságom.

¹ *Electivus*: választó (facultate, iure eligendi reges praeditus), tehát kiváltságos rendi. Bartal, *A magyarországi latinság szótára*, 237. l.

URALKODÓ REND KÖZÖNSÉGESEN.

Halni mégyünk: tsufnak az uralkodokat
Tartya halál, s minden hatalmaskodokat,
Nem kedvez, adnánk is ámbár országokat,
Jobbágyokkal öszve hánya királyokat.

Uri rend.

HALÁL.

Az harmadik szerben már azok jöjjetek,
Kik amazok után fő poltzon ültetek,
Nagy tutulusokkal (így!) kevélyen éltetek,
Uj Donátziokat hogy töllem vegyetek.

VICZÉ KIRÁLY.

Halni mégyek: hiven királyért szolgálék
De most magam helyett Viczét nem találék.

GROFF.

Halni mégyek: valék fő király házában,
Kondással egy lészek halál udvarában.

BÁRÓ.

Halni mégyek: eddig voltam Báro liber,
Halál a' kösséggel majd egy békóba ver.

UR.

Halni mégyek: de lám sok szolgálaim közül
Nem késér még egy is, tsak mégyek egyedül.

URI ASZSZONY.

Halni mégyek: midön frajok seregében
Parantsolnék, esém halál veszélyében.

NEMES EMBER.

Halni mégyek: a' köz népből ki vétetve
Voltam, de most vagyok a' közé vettetve.

TÖRVÉNY PRAESES.

Halni mégyek: praeses ügyében votumot
A' halál (még pedig) mond decisivumot.

ASSESSOR.

Halni mégyek: végzem törvény tételemet,
Mert halál a' rendből ki veté széketem.

URI REND KÖZÖNSÉGESSEN.

Halni mégyünk: halál falát kastélyunknak
 Meg hágá, s véget tén nagy uraságunknak,
 S mint ha soha sem lett volna nagyságunknak
 Árnyékát sem hagyá meg titulusunknak.

Tábori rend.

HALÁL.

A' következő sor Tábori rendeket
 Alsó, felső sorsu, s Stábális tiszteket
 Illeti, kik zsoldért magok életeket
 A' kotzkára vetik, s ontják is véreket.

GENERÁLIS.

Halni mégyek: mert az halál generális,
 Ordert adott a' ki nagyobb Tsászárnál is.

KAPITÁNY.

Halni mégyek: majd az egész Compánia
 Követni fog engem, s minden Armádia.

HADNAGY.

Halni mégyek: hadnagy király Dandárjában
 Valék, Had kiss lészek halál táborában.

ZÁSZLO TARTÓ.

Halni mégyek: szívem a' mellyemben dobog,
 Mer halál zászloja szemem előtt lobog.

STRÁSA MESTER.

Halni mégyek: Strásák roszzul vigyázának,
 Halálnak bé jöni, mert utat adának.

KÁPLÁR.

Halni mégyek: már nem járok quartelyokat:
 Az Halálnak tészek tsak Reportumokat.¹

TROMBITÁS.

Halni mégyek: nem is lehet el kerülni,
 Halál fuj trombitát utra kell készülni.

DOBOS.

Halni mégyek: addig a' Dobot pergetém,
 A' meddig az halált magamra hergetém.

¹ *Reportum*: jelentés. Bartal: id. m. 571. l.

VOLUNTÉR.

Halni mégyek: mostan elmém eszére tér,
Nem tudja az halál, mit téssz az voluntér.

KÖZ KATONA.

Halni mégyek: mert így az kapitányommal
Egyenlő úr lések, s generálisommal.

LOVAS KATONA.

Halni mégyek: midőn elől ellenséget
Vágnék, halál hátul tén étemben véget.

GYALOG KATONA.

Halni mégyek: tovább nem gyalogolhattam,
Halál glédájában mert által irattam.

PATTANTYUS.

Halni mégyek: halál kanotom kezemből
El kapá, s ki süté lelkem a' testemből.

OBSITOS.

Halni mégyek: Tisztem vég-obsitot ada,
Halál a' magáé közé bé fogada.

SZÖKÖTT KATONA.

Halni mégyek: sok zászlo aloll szöktem el,
Ez mostani aloll nem menyek el.

RAB ŐRZŐ PROFUSZT.

Halni mégyek: halál rab bilints vasamot
Nyakamra szorítá, s meg fojtá torkamot.

TÁBORI REND KÖZÖNSÉGESEN.

Halni mégyünk: a' kik ellenség kardjától
Nem féltünk, s rettegtünk tüzes ágyujától,
Most Istennek egy rut, tsunya álattyától
Halomba hányatunk kopár kaszássától.

Városi Rend.

HALÁL.

Az ötödik számban a' Tisztes polgárok
Jöjjenek, városi hivatalban járok:
Minden féle mester emberek s kalmárok,
Kikkel telli szoktak lenni az vásárok.

BIRO.

Halni mégyek; másnak tettem igazságot,
De az halál nékem térsen álnokságot.

TANÁTS UR.

Halni mégyek: nintsen halál ellen Tanáts,
Ugy bánik mindennel, mint a' fával az Áts.

NOTARIUS.

Halni mégyek: halál éltem meritumát
Fel vette, s meg irta Deliberátumát.

PERCEPTOR.

Halni mégyek: mindent már administráltam,
Halál adójával éppen hogy restáltam.¹

VÁSÁR BIRO.

Halni mégyek: bé attam az vásár vámot,
De lelkem dolgáról még nem adtam számot.

PERES.

Halni mégyek: nintsen több apellátio,
S majd végbe vitetik az Executio.

PROKÁTOR.

Halni mégyek: nints mod praeceptoriummal²
Halaszszam életmet, vagy grátiosummal³

VÁROS SZOLGÁJA.

Halni mégyek: sokszor mást kötve vezettem,
De én is haláltól most meg kötöztettem.

KALAMÁR.

Halni mégyek: hasznát vészem mértékemnek,
Mert három sing földet mérnek majd testemnek.

ORVOS DOCTOR.

Halni mégyek: halál Doctor az eremet
Tapasztá, s meg hűtté az egész testemet.

PATIKÁRIUS.

Halni mégyek: estem olyan nyavallyában,
Mely ellen orvosság nints a' patikában.

¹ *Restál*: hátralékban marad.

² *Praeceptorium*: perfelvételő parancs. Bartal, id. m. 510

³ *Gratiosum*: kegyelmezés.

FELTSER.

Halni mégyek: halál vága rájtam eret,
Ki másokon vágtam eddig sok ezeret.

BORBÉLY.

Halni mégyek: halált rozszz kedvvel találtam,
Haragszik, hogy soha meg nem beretváltam.

POSTA MESTER.

Halni mégyek: halál fuja trombitáját,
Más világra vinni az ország postáját.

ORÁS MESTER.

Halni mégyek: minden ez szomoru szora
Figyelmezzen, mert út az utolsó ora.

KOVÁTS.

Halni mégyek: nem kell már lovat patkolni.
Mert az halál uttyán kell tsak gyalogolni.

FAZAKAS.

Halni mégyek: addig hajtám korongomot,
A' mig a' fazékban lelém halálomat.

MÉSZÁROS.

Halni mégyek: marhát sokat bárd fokával
Öltem, öl most engem halál a' kaszával.

VARGA.

Halni mégyek: viselly jo gondot lábadra,
Mond az halál, s sarut készits jot utadra.

SZABÓ.

Halni mégyek: vártam subákat másoknak,
Gondjuk leszsz reám is az asztalosoknak.

ASZTALOS.

Halni mégyek: ládát másnak készítettem,
Magamnak tsinálni de el felejtettem.

LAKATOS.

Halni mégyek: tettem abban magamnak kárt,
Hogy az halál ellen nem tsináltam jó zárt.

KŐ MIVES.

Halni mégyek: házat erőst építettem,
De az halált abból ki nem rekeszthettem.

GOMB KÖTŐ.

Halni mégyek: tovább sinorom nem nyulék,
El szakada, s mindjárt halálra ájulék.

MOLNÁR.

Halni mégyek: hamar a' Garat le jára,
Halál több ideig engemet sem vára.

TSISZÁR.

Halni mégyek: egy i világ tsászárától
Külömböztet, semmi de nem halálától.

VÁROSI REND KÖZÖNSÉGESEN.

Halni mégyünk: nintsen pompás köntösünkben,
Avagy minden féle sok mesterségünkben,
Népünkben, s azok közt való tisztségünkben
Halál ellen erő, s kő kerítésünkben.

Nyomorék rend.

HALÁL.

Ezek után a' kik vagytok nyomoruaak,
Erőtlenek, ágyban fekvők, szigoruak,
Érkezzetek, és meg vettetett-sorsuak,
Zászlóm alatt lésztek jobb állapotuak.

SZÁRAZ BETEGSÉGES.

Halni mégyek: addig köhögék, fulladék,
A' mig ez világból éppen ki száradék.

VÍZ KORSÁGOS.

Halni mégyek: halok meg víz nyavalyában,
Holott azt nem ittam életem folytában.

ERŐTELEN.

Halni mégyek: esém az halál ágyában,
Erőért nem adok már pénzt patikában.

KÖSZVÉNYES.

Halni mégyek: sok pénzt heába fizettem,
Most haláltól ingyen lábra eresztettem.

VAK.

Halni mégyek: tsudát hally süket barátom,
Mert a' halál uttyát vakul is jól látom.

SÜKET.

Halni mégyek: mert (jaj) bé dugult fülemmel
Halál tsengetyűjét hallom félelemmel.

SÁNTA.

Halni mégyek: majd nagy méj földet mérek,
S az kengyel futóval mindenütt el érek.

KOPATZ.

Halni mégyek: halál (olyant ki gondolna)
Éppen ugy huz, mint ha nagy üstökös volna.

NYOMORÉK REND KÖZÖNSÉGESEN.

Halni mégyünk: majdan friss erőben lészünk,
Sok inségeinknek és majd véget tészünk,
Nagy szenvedésünkért nagy jutalmat vészünk,
Tsászárral királlyal együtt léssen részünk.

Lakadalmi rend.

HALÁL.

Hetedik nótára azok halgassatok,
Kik lakodalomban vagytok, s vigadjatok,
Vigon tántzollyatok, egyetek, s igyatok,
De holnap minnyájan hozzám tartozzatok.

NÁSZ NAGY.

Halni mégyek: senki ilyen nász népével
Nem kívánja jární halál seregével.

NYOSZOLYO ASZSZONY.

Halni mégyek: már az meny aszszonyt ágyában
Vezettem, de magam mégyek föld gyomrában.

ÖRÖM ATYA.

Halni mégyek: még az öröm atya tántzot
Nem végzém el, halál tén lábamra lántzot.

ÖRÖM ANYA.

Halni mégyek: öröm anya kalátsomot
Tegyétek el, s azzal tartásátok toromot.

VŐ LEGÉNY.

Halni mégyek: halál marasztya toromra
Az népet, mely gyült volt vig lakodalomra.

MENY-ASSZONY.

Halni mégyek: tegnap szüz leányságomat
Hagyám el, hagyom ma meny aszszonyságomat.

VŐ-FÉJ.

Halni mégyek: sokat sok lakodalomban
Hivtam, hívok mindent mostan a' toromban.

HEGEDŰS.

Halni mégyek: Halál hegedűm hurjait
Pengeti, s ugratja rajta tsont ujjait.

TÁNTZOLO.

Halni mégyek: de tsak tántzolok egyedül
Mert keserves notát az halál hegedül.

KONYHA MESTER.

Halni mégyek: hamar ha megfőtt a' tüdő,
Adjátok fel, töllem mert el tölt az üdő.

SZAKÁTS.

Halni mégyek: már fel adtam fött étkeket,
Ezennel fel adom földnek a' testemet.

MOSOGATO ASSZONY.

Halni mégyek: tiszták immár az edények,
Nem komádnak velem többet a' legények.

LAKADALMI REND KÖZÖNSÉGESEN.

Halni mégyünk: de (jaj) méltó siralomban,
A' kik ide gyültünk vig lakodalomban,
Mert nem látta senki múlt éjjel álomban,
Hogy ma rakatassék haláltól halomban.

Vallás rend.

HALÁL.

Az nyoltzadik számot ti azok tartsátok,
Kik Istent sok féle módon imádjátok,
Az üdvösség uttyát sok lábbal járjátok,
Mi légyen az igaz, majd megtanoljátok.

KERESZTÉNY.

Halni mégyek: biztam Krisztus keresztében,
Bizom részt is vészök ő sz. érdemében.

ZSIDO.

Halni mégyek: Krisztust Messiásnak lenni
Tagadtam, s ha az leszsz, rosra fogok menni.

TÖRÖK.

Halni mégyek: Mahometet profétának
Tartottam, s ha nem leszsz, jaj fejem allyának.

KÖZ VALLÁSU.

Halni mégyek: minden vallást köznek véltem,
Meg válik dolgom mint leszsz hogy ugy itéltem.

BÁLVÁNYOZO.

Halni mégyek: vallyon a' sok Istenekben
Melyik segít meg most faragott képekben?

ISTENTELEN.

Halni mégyek: hogy nints Isten azt tartottam,
De ha van, lelkemnek nagy kárát vallottam.

KÁROMKODO.

Halni mégyek: de jaj félek Istenemtől,
Mert sokat szenvedett ő is a' nyelventől.

VALLÁS REND KÖZÖNSÉGESEN.

Halni mégyünk: halál nem teszsz külömbiséget
Egyik vallásnak is nem ad elsőbséget,
Egy aránt kaszállya a' kereszténységet
Zsidot, Istentelent, s pogány Törökséget.

Házas rend.

HALÁL.

Az kilentzedik kar leszsz az Házasoké,
Kedves vagy kedvetlen életű pároké,
Gonosz nyelveké, szelíd jámboroké,
Özvegységben élő férfi, s aszszonyoké.

JÓ HÁZASOK. FERFFI.

Halni mégyek: éltem boldogul világban,
Isteni áldással tellyes házasságban.

ASZSZONY.

Halni mégyek: árván hagyom jó férjemet,
Jaj, hogy szakaszszam el szívétől szívemet.

GONOSZ ASZSZONY FÉRJE.

Halni mégyek: halál életem párjától
Meg választ, vagy inkább lelkem hóhérától.

GONOSZ FÉRFI FELESÉGE.

Halni mégyek: fülem a' káromkodástól
Nem tseng, s nem kékül már testem korbátslástól.

GONOSZ FÉRFI.

Halni mégyek: sirasd feleség férjedet,
Mert nem rovja immár páltza a' testedet.

GONOSZSZ ASZSZONY.

Halni mégyek: halál békót tén nyelvemre,
Nem kiáltok kégyot, békát már férjemre.

ÖREG EMBER.

Halni mégyek: régen már görbülve járok,
S egyebet testemnek a' földnél nem várok.

VÉN ASZSZONY.

Halni mégyek: testem mert nékem is görbe,
Ezennel bé' taszít halál a' gödörbe.

ÖZVEGY EMBER.

Halni mégyek: halál jo házas társamtól
Fosztott meg ez előtt, foszt most sok gondomtól.

ÖZVEGY ASZSZONY.

Halni mégyek: férjhez előbszer Som Pálhoz
Mentem volt, másodszor mégyek az halálhoz.

HÁZAS REND KÖZÖNSÉGESEN.

Halni mégyünk: halál unalmas párjától
Némelyt meg foszt, némelyt de kedves társától,
El von sok gyermeket apjától s anyyától,
Nem tart az árváknak semmit siralmától.

Minden féle rend.

HALÁL.

Tizedik járásban azok helyheztetnek,
Kik sokaság mián nem neveztetnek
Valójába számba, nem is vétetnek,
S porázomra egybe zavarva fűzetnek.

SZÁNTO VETŐ.

Halni mégyek: éltem az Ádám átkában,
Már most részesülök halála modjában.

KASZÁS.

Halni mégyek: ki nem vághatám rendemet,
Mert az halál által vágá életemet.

GAZDAG.

Halni mégyek: mint az szomju száraz kutra,
Sok kintsemből egy pénzt sem viszek az utra.

SZEGÉNY.

Halni mégyek vigan: nyomorúságomból
Ki viszen az halál sok adosságomból.

ADÓS.

Halni mégyek: halál az én búm tágitja,
Annak pedig a' ki adott, szaporitja.

JO BARÁT.

Halni mégyek: az én sok kedves barátom
Ez állapotomban mind el hagyott, látom.

HALÁSZ.

Halni mégyek: fogván halat a' hálóban,
Az halál véletlen bé ránta a' tóban.

VADÁSZ.

Halni mégyek: estem az halál törében,
A' sok tört hánytam én vadak elejében.

MADARÁSZ.

Halni mégyek: raknám midőn ki lépemet,
Az halál el fogá testemből lelkemet.

KORTSOMÁROS.

Halni mégyek: sokszor sok nép gyült boromra,
Most tsak egy koldus jött nyujtoztatásomra.

RÉSZEGES.

Halni mégyek: sirass engem kortsomáros,
Mert az én halálom leszsz tsak néked káros.

TEKOZLÓ.

Halni mégyek: békességet gyermekemnek
Hagyok, mert semmi nints minn veszekedjenek.

VESZTEGETŐ.

Halni mégyek: a' mit az apámtól vettem,
Gyerme kemre nem száll, meg ittam, s meg ettem.

VENDÉG FOGADÓS.

Halni mégyek: halál az utrol bé tére
Titkon fogadomba, még szállást sem kére.

UTAZO.

Halni mégyek: halál ki tsala házamból,
S nem hagyá, hogy vissza térjek az utamból.

SZÉP LEÁNY.

Halni mégyek: mostan senki nem tsokolgat,
Tsak éppen az halál ölelget, s ápolgat.

RUT LEÁNY.

Halni mégyek: senki bé nem vett kedvében,
De lám most az halál véve szerelmében.

IFFIU EMBER.

Halni mégyek: midőn legjobb erőm vala,
Le üte az halál, s a' testen el hala.

MENYETSKE.

Halni mégyek: élek vala gyöngy életet,
Meg irigylé halál, s téve végezetet.

RÉSZEGES ASSZONY.

Halni mégyek: koma nem a kortsomára,
Nem iszom már többet kontyom zállagára.

TORKA KI GYULT.

Halni mégyek: gőzöl füst ki a' torkamon,
Tüzet is majd tésznek pokolba hátamon.

BOSZORKÁNY.

Halni mégyek: halál a' kolts likán bé fért,
El akarván futni a' kürtőben el ért.

VARÁSLÓ.

Halni mégyek: halált Bab s rosta vetésből
Nem láttam hogy jőne, sem az őn öntésből.

SZEM FÉNY VESZTŐ.

Halni mégyek: másnak szemét meg tsalhattam,
Halál szeme előtt de el nem buhattam.

K . . . A.

Halni mégyek: sokat vittem a' veszélybe,
Magam is vitetem pokol mélységébe.

PIPÁS.

Halni mégyek: halált meg tsalni ezüsttel
Nem lehet, s mint méhet el kergetni füsttel.

PÁSZTOR.

Halni mégyek: soha farkas a' nyájamot
Nem fogdosta, halál fogja most nyakamot.

TZIGÁNY.

Halni mégyek: láték nagy tsudát álmomban,
Egy hus nélkül való kaszást sátoromban.

TZIGANYNÉ.

Halni mégyek: én is követem Dádémet,
Árván hagyom tsóré hét rajko purdémot.

JOBBÁGY

Halni mégyek: adót sokat a' királynak
Adtam, most utólsót adok az halálnak.

RAB.

Halni mégyek: halál tömletz ajtajára
Jöve, s kivezete az őrzők láttára.

AKASZTOFÁRA VALO.

Halni mégyek: jaj mely sokan ez tsudára
Gyültek, ki késérni az akasztó fára.

FŐ VÉTELRE VALO.

Halni mégyek: sok roszt tettem életemben,
Azért fertődzik most testem a' véremlen.

ÉGETNI VALO.

Halni mégyek: a' kik fáztok siessetek,
Mert az én tüzemnél majd meg fűttözhettek.

HOHÉR.

Halni mégyek: éltét el vettem másoknak,
Már most én is nyomát követem azoknak.

SZOLGA.

Halni mégyek: eddig sok urat szolgáltam,
Most végtére ugyan gonoszra találtam.

SZOLGÁLO.

Halni mégyek: immár asszonyom hajamot
Nem tépi, s nem veri öklivel nyakamot.

DUDÁS.

Halni mégyek: egyik felől a' Dudámot
Halál fúja, s majd ki fúja a'szuszmámot.¹

ÉJJELI KIÁLTO.

Halni mégyek: uttázák vég kiáltásomat
Halljátok, hirdetem mert most halálomot.

TSÖSZ.

Halni mégyek: ki sok gödröt ástam másnak,
De mások is nékem majd hasonlót ásnak.

MINDEN FÉLE REND KÖZÖNSÉGESEN.

Halni mégyünk: a' mint egybe vágattatik
Minden fű kaszátol, s egybe száraztatik,
Az haláltól senki ki nem választatik,
Hanem mind egyaránt halomba hányatik.

POETA.

Ha tettzik barátom, eztet olvasgassad,
Nem tettzik olvasni? olvasni halgassad,
Halgatni sem tettzik? el ne hasogas ad,
All (így!) ertzádot velle vagy ne simmogassad.

Mert tsak papiros ez s magában ártatlan,
Ártatlanon boszut tenni az hallatlan;
Én vagyok a' vétkes, ha munkám mosdatlan,
De nem lészek hidd meg, többet alkalmatlan.

Mert midőn ezt írnam, valaki meg véré
Az ajtót, s az mig azt mondam: ingrederé,²
A' sarkából aztot ki veté, s tekeré,
S gyomrom bennem a' félsz éppen fel keveré.

Bé lépék az halál oriás lábával,
Fegyverkezve lévén jobb keze kaszával,
Meg fogá hajamot bal keze markával,
S így szoll, haragosszon görhögő szavával:

¹ *Szuszma*: lélekzet, lélek. Színnyei, *M. Tájéztatór*, II. 615. l.

² *Ingrederé*: lépj be! szabad!

HALÁL.

Indullj miért fülelsz itten a' suttomban,
 Sok ideje várlak, hogy jöjj országomban;
 Mely halni menőket irtál a' lajstromban,
 Kövessed azokat, s járj vélek egy nyomban.

POETA.

Jó halál ellened ugyan mit vétettem?
 A' mit irtam, kedved szerént tselekedtem,
 Meg botsáss abból ha mit ki felejtettem,
 Hogy így bányáál velem, azt nem érdemlettem.

HALÁL.

Oh Ádám maradék! semmit nem vétettél?
 Tudod é hogy mikor világra születél,
 Akkoron mindjárt oly nagy vétessé lettél,
 Halál törvény alá leg ottan vettettél.

POETA.

Bár ne tudnám, de jaj, tudom valójában,
 Tanít a' sok példa minden orában,
 Hogy minden, a' mi lett a' holdnak alljában,
 Meg halljon, s' rothadjon el a' föld porában.

HALÁL.

Miért kenterfalaszsz, ha tudod heába,
 Nints semmi toldalék élet határába,
 Menedék, haladék nints egy átalljába,
 Meg kell lenni meg hallj hogy most ez orába.

POETA.

Papok, Uralkodok, Urak, Táborokál
 Polgárok, Nyomoruk, Lakadalmasokkal,
 Vallások, házások, több minden másokkal
 Halni mennek, én is mégyek már azokkal.

AZ EGÉSZ EMBERI NEMZET.

Halni mégyünk: mikor a' világ kezdetett,
 Meg másolhatatlan oly törvény tétetett,
 (A' kit senki el nem kerül s kerülhetett)
 Hogy minden meg halljon a' ki születetett.

Közlő: HÁRSING ISTVÁN.

AMADE LÁSZLÓ ISMERETLEN VERSE.

Amade László verses műveinek eddig legteljesebb kiadása 1892-ben jelent meg (*Várkonyi báró Amade László versei*. Összegyűjtötte, bevezette és jegyzetekkel kísérte *Négyesy László*), azonban miként előszavában Négyesy megállapította, Amadenak még sok verse lappanghat különböző levéltárakban. S valóban, Vértessy Jenő az IK. 1902. évfolyamában költőnek még 7 addig ismeretlen versét tette közzé s Erdélyi Pál is újabbakat az EPHK. 1907. évfolyamában. Amade versei «az élő dal szárnyain» jártak szájról-szájra, vagy másolatokban kézről-kézre. Így kerülhetett két vers a XVIII-ik században Udvarhely nótáriusának, Szeles Jánosnak kézíratai közé, melyek az ő saját verseiből, mesékből, mondákból és másolatokból állanak. Hallomás útján vagy kéziratban keringő szövegekről másolhatta le Amade e két költeményét is.

Szeles János életére és kéziratban maradt műveire vonatkozólag I. Lukinich Imre: *Szeles János* (Erd. Múzeum 1903. évf. 15—27. l.) és Hársing István: *Pyramus és Thisbe históriájának erdélyi magyar feldolgozása a XVIII. századból* (Csengerly János-Emlékkönyv 160. l.).

A két vers közül az első *Ah már hová légyek* kezdetű, Szelesnél *Báró Amade éneke* címet visel; ezt már közölte Erdélyi id. helyen. A másik címe nála *Ugyan azé*; ez betűhíven másolva a következő:

Nem tudom ki ditsérne, ha mint én úgy ismérne,
Szépek ugyan fogadásid, édesdedek ajjánlásid,
De szavad nem állandó, szived máshoz hajlando.

Bizonyosnak ítéltém, hiven maradsz azt véltem,
De mely hamar meg változtál, mással öszve barátokztál,
Tekéntetid mutatják, és ki nyilatkozatják.

Légy bár most vig kedvedben, sirva jut még eszedben,
Hogy szivbéli jó voltomat, és sok hiv ajjánlásomat
Oly könnyen el felejtéd, 's illetlenül meg veted.

Fáj ugyan azt meg vallom, de Istennek ajjánlom,
Kitől hivségem fizetve, tsalárdságod leszz büntetve
Akkor szived bánkodni, fog értem fohászzkodni.

Közli: HÁRSING ISTVÁN.

KÁLDI GYÖRGY A LEGRÉGIBB MAGYAR BIBLIA-FORDÍTÁSRÓL.

A legrégibb magyar bibliafordítást egy névtelen ferences krónikaírónak, nem is valamelyik kortársnak, hanem egy későbbi másolónak tudósítása alapján a huszitaság hírébe keverték. A névtelen barát látott egy bibliafordítást, mely a Spiritus Sanctus-t, zent zelleth'-nek fordítja; ebben a nyelvi régiségben eretnokséget vélt. Egyéni véleménye azután egyeseknél döntő bizonyítékká lett a kódex-biblia eredetének kérdésében. Nem vizsgálták meg behatóbban, hogy ki, mikor, hol és mit látott vagy láthatott. A Bécsi és

Apor k.-re nem vonatkozhatik megjegyzése, mert bibliai szövegükben csak elvétve, egynéhányszor fordul elő a Spiritus Sanctus fordítása. A Müncheni k.-t sem láthatta, mert az 1557-ben már Münchenbe került, előzőleg pedig Widmanstetter János Albert kancellárnak, a híres orientalistának birtokában külföldön volt. Senki sem tudja, milyen bibliafordítást látott a névtelen barát, mégis esküsznek rá, hogy arról a bibliáról szól, melynek szövegét a Bécsi, Müncheni és Apor k. őrizte meg. Ebbe a hibába esett legutóbb Waldapfel József is. (IK. 1927, 97. l.)

Mivel a ránk maradt legrégibb bibliafordításban (Bécsi, Müncheni, Apor k.) valóban előfordul a spiritus = „szellet” vagy „lélek”, Spiritus Sanctus = „szent szellet”, vagy „szent lélek” fordítás, a kódex-bibliát azonosították a huszitasággal vádolt Tamás és Bálint papok bibliafordításával. Pedig a „szellet” vagy „szent szellet” fordítás korántsem kizárólagos a bibliában, hanem legkivált az újszövetségi részben (Müncheni k.), de még az ószövetségi könyvekben (Bécsi és Apor k.) is erősen keveredik a spiritus = „lélek”, Spiritus Sanctus = „szent lélek” fordítással. A spiritus = „szellet” vagy „szél” fordítás előfordul más kódexben is. (Döbrentei k., Keszthelyi és Kulesár k., Festetics és Czech k., Jordánszky k., Batthyány k., Érdy k.) Ez nem a biblia huszita jellegének ismertető jegye, se nem «fordítási hiba» vagy «ügyetlen kifejezés», hanem nyelvi régiség.

Később a „szellet” szót (pl. „fertezetes szellet”) inkább csak a „gonosz lélek”, „rossz szellem”, „ördög” jelzésére használták, ezért látott benne a névtelen barát eretnekséget. Kortárs nem akadt volna fönn a Spiritus Sanctus-nak „szent szellet”-tel való fordításán.

Akik a kérdéshez hozzászóltak, elkerülte figyelmüket, hogy Káldi György idejében élt egy hagyomány a magyar katolikusok kétszázéves bibliafordításáról. Káldi *Szent bibliájához* (Bécs 1626.) függelék gyanánt csatolt *Oktató intésében* szól a régi kéziratok bibliafordításáról.

Károlyi Gáspárról azt mondja Káldi, hogy «az egész Bibliának első Magyar fordítást magának tulajdonítja». (4. l. 1. has.) Káldi evvel szemben azt vitatja, hogy már 1426 táján volt nálunk katolikus magyar bibliafordítás. Cáfolja Szenczi Molnár Albertnek azt az állítását is, hogy a vizsolyi bibliának megjelenéséig a prédikátorok csak deák könyvből magyarázhatták a Szentírást a népnek. Többek közt ezt mondja Káldi: «Továbbá, ha Molnár a' ki-nyomatott Bibliáról szöll, akár-mi nyelven-is nem igen régi lehet a' Biblia: mint-hogy a' nyomtatás mefstersége találásának, mind-is alig vagy on két-fázá ezfzendeje. Ha pedig az írott Bibliáról kell szöllani, nékem bizonyos, és hitelre-méltó ember mondotta, hogy látta az írott Magyar Bibliának nagyobb részét, melly két-fázá esztendő-elött fordított: kétfég nélkül nem a' *Interiftáktól* vagy *Kalviniftáktól* (kiknek akkor hírek sem volt hané az igaz Kerefztyénekétől.» (4. l. 2. has.) Ennyit mond Káldi a régi bibliafordításról.

Íme, Káldi 1625—1626-ban tudott egy kétszázéves, kéziratok magyar bibliafordításról. Egyik szavahihető ismerőse hívta föl rá figyelmét s az látta is a kéziratot. Annyit megtudunk a szüksézáú tudósításból, hogy a kéziratok fordítás nem volt teljes, a bibliának csak nagyobb részét tartalmazta a kézirat.

A biblia koráról szóló értesítés valószínűleg csak kikerekített évszám. Káldi *Bibliája* 1626-ban jelent meg, így 1426 tájára tehetjük a kéziratos biblia korát. Ez összevág a huszita eredetűnek vitatott legrégibb magyar bibliafordítás korával. Szily Kálmán 1416—1435 közti időre tette a biblia fordításának korát.

Káldi tudósítása sokkal szűkebbszavú ahhoz, hogysem fogódzót nyujtana, vajon milyen kéziratot látott vagy láthatott barátja. Csak annyit tudunk bizonyossággal, hogy nem volt teljes bibliafordítás. Legrégibb bibliafordításaink közül mind a huszita eredetűnek vitatott kódex-biblia, mind a Jordánszky-biblia szemelvényes, csonka fordítás. Nem valószínű azonban, hogy Káldi korában a Jordánszky-kódexet tartották volna kétszázéves fordításnak. Inkább a régibb bibliafordításra illik rá Káldi tudósítása.

Egyelőre beérhetünk annyival, hogy Káldi korában még élén élt a hagyomány egy 1426 tájáról való, katolikus eredetű kéziratos bibliafordításról. Káldinak tudósítása mindenesetre számíthat annyi hitelre, mint a névtelen ferencesnek a huszita fordításra vonatkozó följegyzése, sőt többre is.

Akik a kérdéssel foglalkoznak, mérlegeljék a Káldi följegyezte hagyományt is s ne higgyenek vakon a ferences krónika szövegének! Itt az ideje, hogy töviről hegyire megvizsgáljuk a ferences krónikamásoló szavahihetőségét. Jómagam tovább kutatok ebben az irányban s újabb bizonyítékaimat sem fogom véka alá rejteni.

TIMÁR KÁLMÁN.

KISFALUDY SÁNDOR RÉSZVÉT-LEVELE PÁPAY SÁMUEL HALÁLA ALKALMÁBÓL.

Száz esztendővel ezelőtt, 1827. május 31.-én halt meg 57 éves korában, Pápán, az első rendszeres magyar irodalomtörténet írója, *A magyar literatura esmérete* szerzője: *Pápay Sámuel*, vármegyei táblabíró és Esterházy M. gróf pápai, ugodi s devecesteri uradalomának fiskálisa. Halála alkalmából fiához Pápay Miklós törvényszéki bírónak — aki atyjának az akadémia könyvtár olvasótermében ma is látható olajfestésű arcképevel megajándékozta az Akadémiát — intezte ezt a részvét-levelet Kisfaludy Sándor.

Sümegh 12 Júnii 1827.

Kedves Uram Öcsém!

Boldogútt Altyának, kedves Barátomnak halála, melyet már előbb hallottam, szomorúsággal és fájdalommal töltö el szívemet. A' jó, emberséges embert, lelkes hazafiát, munkás Literátort nyugoszsza Isten! — Emlékezete tiszteletben maradandó örökké minden jó hazafi előtt. Ezzel vigasztallja magát Uram Öcsém, és törekedjék, az Elhúnyttnak dicső nyomdokait követvén, a' Boldogúlttához hasonlóvá lenni. Jenes embernek gyermeke lehetni, a' Sorsnak egygyik szebb ajándékai közül való; és annyiaval több ösztön és inger, a' mindennapi emberek közül kiválván, magának érdemeket szerezni. —

Egyéb eránt az egész háznak méltó fájdalomában szivemből részt vévén,
a' Tettes Asszonyt tisztetem, és magamat Uri szivességekre ajánlván vagyok

Uram Öcsémnek

igazszívű szolgálja

Kisfaludy s. k.

A negyedré-alakú papiros két levelének első oldalán van a levél szövege. A papiros, régi módon, levélformára van összehajlítva, s lepecsételve. A külső címzés:

à Monsieur

Monsieur Niclas de Papay

à Pápa.

A piros pecséten Kisfaludy Sándor címere. A pecsétetes oldalon Pápay Miklósnak ez a följegyzése:

Kisfaludy Sándor Úr levele Juni 12-éről 1827.

A levél eredetije Szenté Arnold veszprémi állami felső kereskedelmi iskolai tanár birtokában van. Az ő szivességéből közlöm.

TRENCSÉNY KÁROLY

VÖRÖSMARTY MIHÁLY LEVELE PERCZEL SÁNDORHOZ.

Vörösmarty Mihály 1817 őszétől — egy évi megszakítással — 1826 nyaráig a Perczel-családnál volt nevelő. Ez időszakra vonatkozó adatok gyűjtése közben dr. Perczel Béla nyug. főszolgabíró úr szíves engedelmével betekintést nyertem a Perczel-család Bonyhádon levő irat- és levéltárába, amelynek darabjai közül a tulajdonos jóváhagyásával a költőnek alábbi búcsúlevelét közlöm. Megjegyzem, hogy azt a levelet, amelyre az első sorok céloznak, eddig nem sikerült a család levéltárában megtalálnom. A végbúcsút vevő levél, melynek borítékán a (hátlapon) «16. Vörös Marti Myhál Ur», nyilván levéltári jelzés található, következőkép szól:

Pest 25 Aug. 1826.

Tekintetes Ur!

Most, midőn fiaival több ízben együtt tett utazásom végtére elmarad, noha mind levélben, mind személyesen búcsút vettem immár, megújítom ismét búcsú vételemet 's ezzel legyen befejezve végső elválásom. Nem sok, a'mi még mondanom való van; de igaz érzéseimből származik: fiai épen, 's úgy hiszem, iskoláiktól szerencsésen menekedve térnek haza, engedje Isten hogy m'ndezek, mind az otthon levők boldog' nevedéssel serdüljenek az élet' kellemeire, a' Tns' Úr pedig, és Tns' Asszony sokáig öröm tanúja lehessen előmeneteleiknek. Én törülhetetlen emlékezetemben viszem el az ott töltött éveket, s' boldog, igen boldog leszek, ha tapasztalhatom, hogy azoknál, kiket tisztelnem, és szeretnem kell, én sem vagyok egészen felejtve. — Ajánlom magamat a' Tekintetes Úr szíves jóvoltába, 's a' Tekintetes Asszonyt, kis Asszonyt kézsókolással tisztelve maradok

a' Tekintetes Urnak

alázatos szolgálja
Vörösmarty Mihál

Cím a borfőtékon

Pestről

Tekintetes Nemes Bonyhádi

Perczel Sándor

Urnak, több T. N. Vármegyék'

Tábla Birájának

Börzsönyben.

Bonyhád.

Közli: HAJAS BÉLA.

ADALÉK KAZINCZY ÉLETÉHEZ.

Héczei Dániel a naplójában (*Prot. Egyháztört. Adattár*, V. 217. l.) Kazinczyról ezeket jegyzi fel: «... szállánk a Fejér farkasba... Ugyanazon vendégfogadóba voltak a Kazinczyak hárman, Ferencz, Dienes és még harmadik, a kik mind rendetlen emberek voltak. 10^a Sbris [1790] ebédünk az ebédlőházba nagy asztalnál, tele volt gróf, báró s más rendű emberekkel. Kazinczy Ferencz ur étel kezdetive! kezdi előhozni Keresztelő János sáskáját, azután Sámson rókáit s egyebet, mind beléssel. Végül említi Voltér egy munkáját, melybe leginkább gyönyörködik; azt hallotta Kapuvári ur (pápista) és mondja: 'Csuda gusztusa van az urnak, holott ennél becsstelenebb munkája sincs Voltérnek, én egyszer olvastam, de soha többé nem, mert keresztyén lélek és emberséges humor utálja!' Még tovább Kazinczy Ferenc: 'Én ugymond becsülöm a derék embereket, akármi valláson legyenek, török vagy keresztyén, akár egri, akárhova való püspök egyaránt, ha derék ember.' Felváltja Kapuvári úr és mondja: 'Én pedig úgy tartom, hogy amely pap engemet vezet az örökkévalóságra, ... azt tartozom mások felett becsülni... az ur pedig, látom, azt sem tudja, hogy az egri püspök egy nagy fantazta. Punctum!' Ez a Kapuvári pedig créci [czeczei?] possessor volt és Meszlényianus successor... Már ekkor Ferenc úr cum longo naso evasis e refectorio.» — A jelenetről sehol sem láttam említést.

Közli: GULYÁS JÓZSEF.

ÚJABB ADALÉKOK LENGYEL JÓZSEF
KÖLTŐI MŰKÖDÉSÉHEZ.

Az IK. mult számában Lengyel több versét közöltem. Azóta a debreceni kollégium kéziratárában több ismeretlen versére akadtam. Ezek a következők: 1. *Névnapi versek Zsuzsánna napra*. Szatirikus jellegű. A költő névnapi akar menni, azonban a szalontai rossz, pallótlán úton beleesik a sárba, így csak másnap tud áldást mondani. 2. *Olvasd el*. Tréfás vers. Ha a sok «ha» nem «volna», akkor minden másképp volna. «Holnap magam megyek megkérdeni, a pincében egy kis jó bor volna?» 3. *Invitoria Doktor Sándorfi József úrhoz*. E verset a költő beteg-ágyában írta. Az echós-versek közé tartozik, de az echója miatt közölhetetlen. (Érdekes, hogy Csokonai is beteg-ágyban s épen Sándorffy doktorhoz írt egy verset, a kellőleg nem méltányolt

Tüdőgyulladásomról címűt.) 4. *Poétai contradictio* Thurzó György szolgabírónak martiházi s kiskeményi birtokába való statuálása ellen. Lengyel szalontai lelkész és Héczei Gábor rektor munkája. (Ez a Héczei a Rhédeiné temetésére is írt verset.) Négy részre oszlik. I. Az emberiség deputatusa ekként contradicál. II. A barátság deputatusa contradicál. III. A keresztyén-ség contradicál. IV. A gyermekek közül a legidősebb contradicál. V. Epilogus: Nem perel a két poéta, inkább gratulál. 5. *A biharmegyei ökrök és lovak közt folyt titkos, de felfedezett leveleknek mása.* A hosszabb verset már közölte az Igazmondó hetilap (1868), azonban ez sehol sem lévén megkapható, a vers tartalmát néhány szóval elmondom: 1. Levél: Lombár Ráróhoz Nagyváradra. Margitán kicsi korukban eladták őket. Az utak rosszak, senki sem csinálja őket, a szántóföldeken járnak, nagy kerülőt tesznek. De egy idő óta jók. Kinek köszönhető ez? 2. Ráró Lombárhoz. Ő Rhédeihez került, mert a gróf mindenüvé elment, őt meglátta. Ő csináltatta meg az utakat. Oszlopot sem kell neki emelni, emlék maga az út is. 3. Lombár Ráróhoz: «Az út-építésnek nagy munkáját végre gróf Rhédei vitte tökéletességre.»

E verseket a R. 651-es kézirat őrzi. Végén *A legszükségesebb székhez* címmel, mint Lengyel által fordított vers. Csokonainak *Óda az árnyékszékhez* című verse van. (1805?) E füzetet 1871-ben másolta le J. K. H. Szoboszlón.

GULYÁS JÓZSEF.

KIK ÍRTÁK A DEBRECENI GRAMMATIKÁT?

E címmel Törös László pályaművéből a M. Ny. XXIII. (1927.) évfolyamának szept.—okt. füzetében, a 477—483. lapokon egy részlet jelent meg, melyben szerző a D. G. keletkezésének körülményeit, szerzőit kutatja s végeredményül kimondja, hogy «Benedek Mihály, Szikszay György, Gál András debreceni ref. papok és Domokos Lajos főgondnok, városi főbíró a D. G. írói.» Törös tehát a Kazinczy-féle névsort kiegészíti a Gál András nevével, a Váczy-féléből pedig törli a Hunyadi Ferenc nevét s helyére írja a Gál Andrásét.

Legyen szabad Törös L. cikkéhez néhány megjegyzést fűznöm. 1. Törös azt a pályaművét, amelyből a közölt részlet való, nyilván 1925 előtt írta, mert az IK. 1925. (XXXV.) évfolyamának 121—123. l. megjelent *A Debreceni Grammatika szerzői* c. közleményt nem ismeri, amely egy sárospataki könyvtári följegyzés alapján megállapítja, hogy a D. G. szerzői heten voltak: Tiszt. Hunyady Ferenc Superintendens, Benedek Mihály és Gál András Praedikátorok, Tiszt. Szilágyi Gábor és Kocsi István Professorok, és még Domokos Lajos s Szikszay György. A D. G. szerzőinek megállapításánál, véleményem szerint, többé nem lehet figyelmen kívül hagynunk azt a Szentgyörgyi-féle adatot, amelyet Kölcsény Kazinczyhoz 1808 nov. 12-én, Kazinczy pedig Helmeczyhez 1814 febr. 27-én küldött levelében közöl, (Váczy: *Kaz. Lev.* VI: 119. XI: 252. [és nem XI. 266—7; 225. l., mint Törös jelzi.]) t. i., hogy a D. G. írói nem csak azok voltak, akiket Kazinczy a *Magyar régiségek és ritkaságok* Utóírásiában (XXX. XXXI. l.) említ (t. i. Domokos Lajos, Szikszay György és Benedek Mihály), hanem Bösörzményi Pál és Domokos Imre (Lajos fia)

városi szenátorok is, amint Kölcsény megjegyzi: «minden akkori (debreceni) papok és professorok»-on kívül. Szerintem Szentgyörgyi József orvosnak Böszörményire és Domokosra vonatkozó tudósítása megbízható, még ha más egykorú írásos följegyzés nem volna is róla, mert hiszen ő igen jól tudta, hogy Debrecen tudományos és irodalmi köreiből mi történik s kik írják a D. G.-t. Kazinczy megjegyzi, hogy a két szenátor nevét Domokos Lajos előtte elhallgatta. A Kölcsény által említett «egy az itt valók közt nevezetes Férjfiu» alatt (akitől adatát vette), szerintem, Szentgyörgyit kell érteni.

Eddig ismeretes adataink szerint tehát a D. G. írói kilencen voltak: Hunyady Ferenc szuperintendens, Benedek Mihály, Gál András és Szikszay György prédikátorok, Szilágyi Gábor és Kocsi Sebestyén István professzorok, Domokos Lajos városi főbíró, Böszörményi Pál és Domokos Imre szenátorok.

2. Törös fölveti a főkérdést «amit eddig nem tettek meg»: milyen viszonyban van a D. G. a Földiével? — E kérdésre megnyugtatólag valóban nincs még megadva a felelet, de nagy általánosságban megfelelt rá már maga Földi. Aranka György Magyar Nyelvművelő Társaságához 1795. okt. 4-én írott levelében előadja, hogy megküldte a társaságnak a *Debreceni Grammatikát*, «a melybe — írja — az én Grammatikám is belé olvasztódott.» (IK. 1918. XXVIII. évf. 40. l.) Egyébiránt téved Törös abban, hogy az általa fölvetett «főkérdést» eddig senki sem tette volna fel, mert hiszen Szily Kálmán már 1911-ben így szövegezte azt: «Mennyit vett át a debreczeni 'Magyar Társaság' Földi 'Nyelvkönyv'-éből és mi az, a mit belőle elhagyott?» (Gulyás K. *Földi J. magyar grammatikája*. Bp. 1912. Előszó. 4. l.).

HARSÁNYI ISTVÁN.

KÖNYVISMERTETÉS.

Dézsai Lajos. *Magyar történeti tárgyú szépirodalom.* (A magyar történettudomány kézikönyve I. k. 4/b. füzet). Budapest, 1927. N. 8-r. 162. l.

Nehéz feladat elé állította a történettudományi kézikönyvek szerkesztője Dézsai Lajost, mikor a nagy mű számára a magyar történeti szépirodalom rövid áttekintését kívánta tőle. A mű két és fél ívre volt eredetileg tervezve s jelen alakjában tíz ív lett belőle. Nem csoda, hiszen a magyar irodalom első sorban történeti irodalom; a történeti folytonosság tudata jellemző vonása nemzetünk lelkének; a majd mindig mostoha viszonyok egyre arra késztették, hogy multjából merítsen erőt jövőjére nézve. A magyar történeti irodalmat áttekinteni fölér majdnem egész irodalmunk áttekintésével. A mellett Dézsai még oly művekről is megemlékezik, melyek a maguk korában nem voltak történeti művek, de a közhangulatot fejezték ki és így előbb-utóbb azzá váltak, mint Eötvös *Falu jegyzője* vagy Tompa szabadságharc utáni allegóriái. Felvette a hazai latin irodalmat is, habár nem teljesen, s aki ebből a szempontból tekinti e részt, hiányokat bőven fedezhet fel benne. De szerintünk mindkét eljárásában igaza volt. Csak jelentéktelen műveket mellőz s ilyeneknek ítéli a Kisfaludy Sándor *Regéi* nyomán támadt jobbára selejtes termékeket tartalmazó irodalmat, valamint a XIX. század elején divatos fordított, átdolgozott regényeket.

Hogy a kis téren a nagy feladattal megbirkózzék, a Grundrissek módszerét és rövid, tömört előadását választotta. Nem csinált korbeosztást, hanem az egyes műveket vagy művek csoportját vette alapul. Mindig vázolja a mű tartalmát, adja forrását s a róla szóló irodalmat. Ebben első pont: hol maradt reánk a mű? melyik az első kiadása? melyek többi, főleg kiválóbb kiadásai? Az esztétikai méltatás háttérbe szorul, csak alkalmilag utal reá egy-egy vonással. E berendezés ellen nem igen lehet kifogásunk; mi inkább a Tartalomjegyzék fogyatékoságát s az Index teljes hiányát panaszoljuk. Igaz, hogy a teljes kézikönyvhöz annak idején lesz majd egy egyetemes tárgymutató s ez a Dézsai művét is tartalmazni fogja, mégis, már itt is az index úgyszólván nélkülözhetetlen a kutatóra. Elvégre az egész művet nem is mindenki fogja megszerezni. A Tartalomjegyzéket áttekintve első benyomásom az volt, hogy a mű csak Herczeg Ferencig megy, mert ez az utolsó fejezet címe. De a Herczeg utáni történeti regényirodalmat is megtaláljuk egy előbbi fejezetben, melynek címe *Mikszáth, Gárdonyi és az újabb magyar regény*; ebben Surányi *Nápolyi asszonya*, sőt Mórincz *A nagy fejedelem* c. regénye is megvan. Épígy a Tartalomjegyzék nyomán úgy látszik, mintha a történeti líra nem talált volna a könyvben helyet; legalább is Berzsenyi, Kazinczy, Kölcsey egészen hiá nyzanak. Pedig ezek is fel vannak véve, de ki hinné? Berzsenyi a *Kisfaludy Sándor* c. fejezetben (84. l.), Kazinczy és Kölcsey pedig a *Kisfaludy Károly és az Aurora költői* címűben (90. l.). Minderre csak akkor jövünk rá, ha az egész művet elolvastuk, s ki tudja, fogunk-e még emlékezni, ha újra szükségünk lesz reá?

Az anyag teljessége és feldolgozása tekintetében csak elismeréssel adózhatunk Dézsi szakértelmének, nagy szorgalmának és lelkiismeretességének. Hiszen ő maga mint kutató is kitűnt a felvett anyag számos részében, hogy csak a XVI. század költészetét, Balassát, Rimayt, Jósikát, Jókait említsük. Ezek ennek a könyvnek is elsőrangú fejezetei. Sok mű szerepel itt először, így pld. II. Rákóczi György kiadatlan eposza (23. l.), mely az ő viselt dolgait: a Lupuj vajda ellen indított havasalföldi harcot, lengyel hadjáratát és végül a Gyalu és Fenes közti mezőn bekövetkezett halálát mondja el. Ezt az eposzt Lukinich Imre fedezte fel. Dézsi Bocskairól is említ egy ily históriás éneket, amelyet Debreczeni János írt (22. l.). Különösen sok az újság *A pasquillusok* c. fejezetben, mely a nálunk oly virágzó politikai gúnyiratokról ad gazdag képet Mátyás korától fogva (Boroszló ostroma) Sárosy Gyula *Arany trombitájáig*, melynek egyrésze szintén ide sorozható.

Az *Irodalom* rovat az egyes művek kiadásainak és feldolgozásainak eddigelé leggazdagabb felsorolása. Csak címeket ad, de így is terjedelmessé lesz mindenik. Dézsi felhasználta itt az Apponyi-könyvtár kincseit is, melynek ő a legszakavatottabb ismerője. Egyszer-másszor így idéz a szövegben: «egy kiváló irodalomtörténetíró» (29. l.), «egy jeles irodalomtörténetíró» (32. l.) s az *Irodalom* rovatból aztán nekünk kellene megállapítani, ki hát az illető? Ezt az idéző módot szakembereknek szánt műben mi nem szívesen látjuk. Egyébként ebben az irodalom-rovatban lesz a dolog természeténél fogva némely hiány, sőt hiba is. Egy-kettőt böngészés közben mi is kijegyeztünk. Így *Zalán futásánál* a Hadúr kérdésével kapcsolatban meg kellene említeni Gragger *Hadúr* cikkét (EphK. 44:40.), mely Aranyosrákosi Székely Sándor tanulmányaira és törekvéseire is élénk világot vet. Ugyane rovatból hiányzik Horváth János jubiláris tanulmánya: *Vörösmarty* (Napkelet VI.). Anka János *Csaba királyfi él* c. regénye helytelenül került a történeti regények közé (141. l.). Ez a regény a proletárdiktatúra korában játszik s csak szimbolikusan utal címében a hunok harcára. Szász Károly Czobor Erzsikének nem a rózsáját, hanem az ibolyáját énekelte meg (148. l.). Tolnai Vilmos Arany Keveházáról szóló értekezése tévesen Tolnai Lajosnak van tulajdonítva (108. l.). A 108. l. irodalom-rovatában a Niebelunglied éktelenkedik.

A könyvcímek közlésében nem mindig követ a könyv helyes ortográfiát. Itt az elv csak az lehet, hogy vagy a szerző eredeti helyesírásával, vagy a mienkével írjuk át. Dézsinél *Wesseléni* Ferenc mellett *Szécsi* Mária fordul elő *Szétsi* helyett (36. l.), Gyöngyösi előszavában: *edgygyűségével* (37. l.), különben modernül átírja a szöveget.

Dézsi műve méltán sorakozik a Történettudomány kézikönyvének eddigi jeles darabjaihoz és komoly nyeresége irodalomtörténetírásunknak is,

ZLINSZKY ALADÁR.

Irodalomtörténeti tárgyú doktori értekezések a Pázmány Péter tudományegyetemen.

Örömmel látjuk, hogy hosszú szünet után megint megjelennek a doktori értekezések szerény köntösű füzetei, úgy mint azelőtt, amikor a szakfolyóiratok kritikai rovatai szíves jóindulattal foglalkoztak a tudósfiókok

dolgozataival. Voltak köztük értékesek, eredeti gondolkodásra vallók, melyek, ha csak egy lépéssel is, előre vitték az illető tudományt, voltak köztük hasznosak, inkább szorgalmas munka, mint figyelemreméltóbb tehetség alkotásai, s voltak egészen gyenge, naiv munkák, melyeknek szerzői a »rite« lelett doktorátus után nem igen vették többé kezükbe tudói tollukat.

Az elmúlt 1926—27. tanév disszertációi között nyolc a magyar irodalomtörténeti vagy az irodalomtörténettel kapcsolatos tárgyú dolgozat, melyekről folyóiratunknak röviden meg kell emlékeznie. Előre bocsátjuk, hogy a fentebbi harmadik kategóriába egy sem tartozik közülük.

Antal László *Péterfy Jenő*ről szóló tanulmányának (Pécs, 1927, 64 l.) sokat árt kissé nagyképien tudományoskodó, modernkedő, nehézkes és sokszor homályos stílusa. Mindjárt bevezetésében ilyeneket olvasunk: »Hogy a két ellentétes, s jelen esetünkben egyformán erős joggalappal jelentkező érdek a kölcsönös megrövidülés veszélye nélkül érvényesüljön, kibékítő, összeegyeztető eljárással fogunk élni. . . . Ezen, a kétféle iránnyal szemben előzékeny módszerünk mellett fölkeressük vizsgálódásunkban Péterfy stílusát is, rendkívüli érzelmei és kivételes művészi egyénisége megnyilvánulásának kizárólagos és kompromisszummentes alkalmát.« Nem szeretjük, ha fiatal íróink tudományos mondanivalóikat ilyen stílusba burkolják, mintha csak arra törekednének, hogy minél kevesebben értsék meg őket. A tudománynak mégis csak az a célja, hogy igazságokat állapítson meg s a legvilágosabb és legszabatosabb formában közölje őket.

Péterfyről eddig Rédey Tivadar írta a legterjedelmesebb tanulmányt (1909), melyben a kiváló esztétikusnak minden dolgozatára kiterjeszkedett (tudjuk, hogy összegyűjtött munkáiból nagyon sok hiányzik) és szerető elmélyedéssel, finom elemzéssel, sokféle szempontból írt róluk, úgyhogy P. sokoldalú egyénisége ebből a dolgozathból domborodik ki a legteljesebben. Antal csak essay-ivel foglalkozik részletesebben, de figyelemreméltó megjegyzései ellenére sem tud róluk tiszta képet adni. Értékesebbek összefoglaló fejezetei, melyekkel — úgy látszik — Rédey részletező tanulmányát akarta kiegészíteni. Ezekben P. módszerével, gondolkozásával, művészetszemléletével, továbbá P.-nek mint esztétikusnak, szellemtörténésznek, psychologusnak és stilisztának egyéni sajátásaival foglalkozik. Terünk nem engedi meg, hogy a részletekre kiterjeszkedjünk, csak annyit állapíthatunk meg nagy örömmel, hogy itt a szerző több új értékes megfigyelést ad, melyek filozófiai iskolázottságra, eredeti gondolkodásra s tárgyának elmélyedő tanulmányozására vallanak. Ha stílusa idővel megtisztul fiatalos modorosságaitól, értékes munkákat várhatunk tőle.

Waisbecker Ede *Pázmándi Horvát Endre szépirodalmi munkássága* c. értekezése a Symposion könyvek sorozatában jelent meg (Pécs, 1927, 143 l.) s P. H. E. életének és szépirodalmi munkáinak legelső összefoglaló áttekintése. A szerző említi, hogy az életrajzot kibővíthette volna s tárgyalhatta volna H. E. szónoki beszédeit s tudományos prózai dolgozatait is, de mi azt hisszük, hogy az életrajz ebben a térjedelmében is elegendő, a prózai dolgozatok pedig nem olyan értékesek és jelentősek, hogy részletes ismertetésükre szükség volna. A kis monografia mindenesetre művészebb lenne, ha a szerző korrajzi háttérrel fest alakjának, e nélkül száraz lett. Szerkezetében

akad pongyolaság, egyenetlenség, stílusában is, de mindez nem csökkenti a dolgozatnak azt az érdemét, hogy kellő mértéktartással és helyesen ítélte meg Horvát Endrét és elég találó képet festett erről a nem nagyon rokon-szenves emberről és közepes tehetségű költőről. Gondosan áttanulmányozta az egész előző irodalmat, ismertetette eddig nem méltatott, sőt ismeretlen verses műveit, általában sok új vonással egészítette ki H. E. eddig ismert irodalmi arcképét.

Waldman Ernő *Madách Mózes-e* c. kis értekezésében (Budapest, 1927. 37 l.) a költőnek ezt a kevésbé ismert és méltatott drámáját választja vizsgálódása tárgyául. Madách, mint a függelékben közölt leveléből is kitűnik, értékesnek tartotta s 1862-ben pályázott vele az Akadémia Karácsonyi-díjára. A jutalmat nem nyerte el, s kézirata csak tizenhét év múlva jelent meg. Waldman az eddigi Madách-kutatóknál részletesebben foglalkozik a művel. Pontosan megállapítja, hogy mit vett Madách a bibliából s összeállítja az analog helyeket egyéb munkáiból (ez a dolgozat leghasznosabb része), hosszasan fejtegeti, hogy Madách Mózes nem tragikus hős, s hogy a mű nem igazi dráma, hanem drámai költemény. Ezt eddig is jól tudtuk, tehát erre a bőbeszédű indokolásra nem volt szükség. Végül részletesen elemzi Mózes s a többi alak jellemét. Nem szól a költemény érdekes politikai vonatkozásairól, általában több szempontot mellőz, amit az ilyen teljességre törekvő monografiában hiánynak érzünk. Méltató észrevételei szét vannak szórva tárgyalása folyamán, úgyhogy végső, szintén nem új megállapítása: «mint könyvdráma, olvasva mindenkor hatni fog, mert gazdagon ömlik el rajta Madách szelleme», nem hat az olvasóra igazán meggyőző erővel.

Fejös Imre *Modern magyar romantikus költők* címen (Szekszárd, 1927, 64 l.) Vajda Jánosról, Dömötör Jánosról, Reviczky Gyuláról, Komjáthy Jenőről, Ábrányi Emilről, Bartók Lajosról és Endrődi Sándorról ír külön kis méltatásokat. A külön szót erősen hangsúlyozzák, mert nem kerekedik belőlük egységes kép az újabb magyar romantikus költészetről, ami a szerzőnek, mint a bevezetésből látjuk, célja volt. Ha ez csak részben sikerül is neki, értékesebb lett volna a dolgozata. Így mozaikszerű az egész, bár az egyes költők méltatása elég sikerült, az egyes arcképek megrajzolásában van bizonyos művészet, s a szerző az eddigi irodalom felhasználása mellett eredetiségre is törekszik. Különben csinosan van írva s így olvasmányának kellemes.

Rössler Mária Irén *Magyar domonkosrendi példák és legendák* c. értekezésében (Kassa, 1927. 62 l.) Ferrari Zsigmondnak a magyar domonkosrend történetét tárgyaló nagy latin munkájából (1637) összeállítja és ismerteti a többé-kevésbé magyar vonatkozású legendákat és példákat. Bevezetésül röviden szól Ferrari művéről, gyakrabban idézett forrásairól s a Domonkosrendről, aztán közli magyar fordításban vagy kivonatolásban a Domonkosrendi provincia alapításához, a tatárjáráshoz s a Simulu (?) nevű magyarországi helyhez fűződő csodás történeteket s végül néhány híres Domonkosrendi szerzetes legendáját, pl. a Csák-nemzetségből származó Boldog Csáky Mórét. Az egyes történeteket ellátja a szükséges magyarázatokkal, helyenkint összeveti a magyar Domonkos-legenda szövegével és mindenütt rámutat az illető kis csodás elbeszélés költői szépségeire is. Szerző fáradtságos és hasznos munkájával érdekes adalékokat szolgáltatott a középkori magyar irodalom kutatóinak.

Viczián Mária *Nestroy János hazánkban* (Budapest, 1927, 64 l.) c. dolgozata szintén szorgalomra vall. Amit Nestroy életéről, vígjátékairól, komikumáról s színjátszó tehetségéről ír, kissé elnagyolt, szétfolyó és újat nem igen tartalmaz. Dolgozatának értékes része az, amelyben a rendelkezésére álló források, főként egykorú hírlapok, színházi zsebkönyvek és színlapok alapján összeállítja a N. magyarországi szerepléseire, valamint darabjainak magyarországi német és magyar előadásaira vonatkozó adatokat, melyeket a végén jegyzékbe is foglal. Hatásáról a magyar drámai irodalomra már keveset tud mondani, de hiszen ez nem is volt nagy és jelentős. A dolgozat tulajdonképpen száraz adatgyűjtemény, de színészet- és drámatörténeti szempontból hasznos munka.

Ugyanilyen adatgyűjtemény Vasshegyi Margitnak *A magyar Molière-fordításokról* szóló munkája (Budapest, 1926. 91 l.), mely áttekinti minden M.-fordításunkat az ismeretlen szerzőjű 1769.-itől a legújabbakig. Gondosan összeveti mindegyiket a francia eredetivel s megállapítja, hogy mennyire hűek, mennyire magyarosak és mennyire művésziek.

A Német Philológiai Dolgozatok 33. füzeteként jelent meg Bernfeld Magdolna értekezése *A német Jókai Mór megvilágításában* (Budapest, 1927, 86 l.). Ez sem egyéb adatgyűjteménynél, csak nem olyan száraz, mint az előbbiek s olvasmányosnak is kellemes. Először összeszed minden adatot Jókai életrajzaiból, melyek a németiséggel való érintkezésére és kapcsolataira vonatkoznak, megállapítja, hogy Jókai a németeket magyar szemmel «jóindulatú leereszkedéssel» nézi s vagy ismert német típusokat rajzol, vagy pedig egészen általános emberi típusokká halványítja német alakjait. Most azután sorra veszi azokat a regényeit és novelláit, melyekben az erdélyi és felvidéki szászokat, a svábokat, a pozsonyiakat, az osztrák-németeket, a nagy-németeket szerepelteti s elég bőbeszédűen ismerteti tartalmukat és alakjaikat. A dagályos befejezés szerint «sűrű köd, a bizalmatlanság kietlen sötétsége választotta el» a magyarságot a németiségtől, de jött Jókai, a legelső (!) író, aki megértéssel fordult a németiség felé s neki sikerült «lelki kontaktust» teremtenie a két nép közt. Ez a naiv és teljesen valótlan megállapítás bízvást elmaradhatott volna. A dolgozatnak kevés igazi tudományos értéke van, de a Jókai-kutatók számára hasznos összeállítás, akiket ez a nagyon speciális kérdés is érdekelhet.

Ez a nyolc doktori értekezés, mint láttuk, különféle értékű, de olyan egy sincs köztük, melynek az irodalomtörténet valami hasznát ne látná. Fiatal, kezdő kutatóktól ennél többet nem is várhatunk.

SZINNYEI FERENC.

Magyar Irodalmi Lexikon. Főris Miklós és Tóth András közreműködésével szerkesztette Ványi Ferenc. Átnézték Dézsi Lajos és Pintér Jenő. Budapest (1926), Studium. N 8-r. VI, 880 l.

A hatalmas kötet, amelynek szerkesztői előtt mintaképül a Krüger-féle, közkezen forgó német Literatur-Lexikon lebeghetett, nálunk újszerű vállalkozás, de már első megjelenésével is megközelítéi külföldi példáit és mint a magyar irodalomtudománynak a maga nemében alapvető alkotása, méltó figyelemre és érdeklődésre tarthat számot. Szerkesztői komoly, lelkiismeretes

munkát végeztek: a kötet évtizedes kitartó és következetes fáradozás gyümölcse. A magyar irodalomtörténet anyagának egészét földolgozták és a kutatásnak úgyszólván a korrektúra idejéig megjelent minden eredményét fölhasználták. Dézsi Lajos eszméje, hogy a kötet az irodalomtudomány minden ágát felölelje, tervezetüket még alaposabbá tette. Dézsi kezdeményezésére bővült ki a lexikon a stilisztikai, retorikai, poétikai, esztétikai, színészeti és színháztörténeti cikkek halmazával, a bibliofília területével s az irodalmi műfajok genetikai fejlődésének rajzával. Az ő gondolata volt a külföldi irodalmak és áramlatok hatásának vázlata és irodalmunk remekeinek tartalmi ismertetése. Így alakult ki mai terjedelmével és szerkezetével ez a mindenképpen tiszteletreméltó munka, amelynek már keretei is jelzik a vállalkozás alaposságát. Mindjárt hozzátésem, hogy a kereteket megöltő tartalom is olyan teljes, hogy azt három író tollából első kiadásra alig is képzelhettük.

A kötet szelleméről a címlapon szereplő nevek már eleve is eléggé kezeskednek. Az irodalom őrizte nemzeti hagyományoknak, Toldy Ferenc adatgyűjtő, gondos módszerétől Gyulai Pál és Beöthy Zsolt irányáig, modern, hű tükre a könyv; ezen belül pedig elfogulatlan igazságszeretet, tárgyilagosság jellemzi. Lexikális sajátosságaihoz tartozik, hogy pontosan ellenőrzött adatokat és csak végképen gyökeret vert esztétikai véleményeket közöl, egyéni megállapításoktól többnyire tartózkodik. A divatos szubjektívizmustól való ez a tartózkodása teszi, hogy sem felekezeti, sem politikai, sem irodalompolitikai hibái nincsenek. Ez veti meg megbízhatóságának alapját is. A szerkesztők nem mészélgetnek, általában nem is fejtegetnek témákat, sőt nem is lelkesednek: ismereteket közölnek, jól illő, egyszerű, világos stílussal. Közléseikben pontosak, alig tévednek. Épen ezért, bár könyvüknek elsősorban a nem felületesen olvasó, érdeklődő nagyközönség s az egyetemi hallgatók veszik hasznát, a szakember is bátran nyúlhat a kötethez futó útbaigazításért, bibliográfiai adatokért — alig csalódik benne.

A cikkekhez a szerzők az egész irodalmat fölhasználták. Adataik legtöbbje a kutatás mai szintjén van, bibliográfiájuk egészében a legjelentősebb forrásokra utal. E tekintetben egyetlen észrevételünk, hogy a cikkek jórésze — úgy látszik — háború előtt készült; helyel-közzel előfordul, hogy az újabb tanulmányokat idézik ugyan, de azok eredményeit a cikkekbe nem dolgozták bele. Másik, de a munka terjedelménél fogva természetes hibájuk az aránytalanság. Lényeges dolog ugyan, hogy ebben nincsen célzatosság: de az aránytalanság sok mindenben kiütözközik. Van ilyen már a cikkek megválogatásában. Csak példaképpen említem, hogy Jókai *Bárdy-családjának*, Jósika *Adolfine-jának* vagy Fáy András *Atillájának* tartalmát adni fölösleges. *Jean d'or*-ról megtudjuk, hogy Deutsch Sándor írói álneve (Deutsch Sándorról pedig, hogy aradi születésű író), ugyanott azonban nem említi, hogy e szójátékkal először Arany János, az igazi *Jean d'or* s épen Petőfi Sándorhoz írt levelében élt. De van aránytalanság a földolgozásban is. A *Garay János* cikk még Czuczorhoz képest is hosszúra nyulik. S ha az írók, kivételesen, fejtegetésbe melegszenek (mint pl. a *Himfy szerelmeinél*), eltérnek a tárgyilagosságtól és az aránytalan részletezéssel hamis ösvényre tévednek. A *Keserő szerelem* keletkezésének története teljesen egyéni. A cikkek terjedelmének aránytalansága leginkább az élő íróknál mutatkozik.

Mindez azonban — egy-egy példát idéztem csak — nem kirívó hiba: a munka jelsségei kívánják a szigorúbb kritikai mértéket. Épen azért két elvi hiányosságát említem még. A német, francia, angol stb. hatáson kívül — épen a külföldi irodalmak hatásának föltüntetése érdekében — szívesen látnék a második kiadásban ilyen című cikkeket is: Dante, Shakespeare, Molière, Goethe, Schiller, Lessing stb. hazánkban. Shakespeare ma a mi irodalmunkba is beletartozik, nem ok a kihagyásra, hogy a kiadónál egy Világirodalmi Lexikon is következik. A másik, hogy a szerzők az idézetek közé *néhány* münépdal kezdő-sorát (a szerző megjelölésével) fölvelték ugyan, de még többet elhagyták. Hirtelesen Vörösmarty dalára gondolok — *Ez a csárda nevezetes* — amely Deák Ferenc kedves nótája volt, vagy az Édes Gergely egyetlen halhatatlan alkotására: *Én vagyok a petri gulyás*, amelyre az *Edes Gergely* cikk utal is. Erdélyi a *Népdalok és mondákban* a Petőfiig terjedő korra készen adja a tudnivalót, s a Lexikon épen erről a korról hiányos. Ide sorolom még a népballadák címeit is: a *Kádár Kata*, *Kömvés Kelemenné* stb. külön címszót érdemelnének.

A következőkben *egy*s adatokra térek rá. Megjegyzéseim aprólékosak talán, de egy új kiadást teljesebbé tehetnek. *Amade László* Győrött járt iskolába. A *Gesta Hóman* fejtegetései óta a krónikától eltérő, külön műfaj, meghatározása tehát külön cikket kíván. A *Magyarországi Mihály* cikk hiányos, és mert «A pálos rend története» c. munkája M.-nak nincs is, hibás. (V. ö. Sárosp. Füzetek, 1905. 203.) *Ányos Pál* Komáromban és Veszprémben is tanult. Az *Arkádiai pörnél* hivatkozni kellene Schiller költeményére.

Az *Elátkozott családdal* kapcsolatban a komáromi híres földrendés irodalma ölik fel. *Az élet álom* csakugyan Arany László költeményéből s nem Calderón drámájából terjedt-e el? (Hiszen tudvalevő, hogy már Grillparzer Calderónra vonatkozva írta *Der Traum ein Leben* c. drámáját. Büchmann, 27. kiad. 84. l.) *Péteri Takács Józsefnek* (*Téti* T. J. alatt is utalni kellene rá) csak Kisfaludy Sándorhoz fűződő barátságát emlegeti, de épen munkáit s a Minervát nem sorolja föl, s életrajzát nem mondja el. A Minervákra különben is haragszik: Thienemann folyóiratát sem említi. *Magyar Pantheon* külön címszó a Márki Sándor könyvéről, de Kazinczyé nem szerepel itt: pedig talán a Márkiénak címe is Kazinczytól ered. A *téti triász* is külön cikket érdemel, ha a Göcséji Helikonnak kijut. *Balogh Jenő*ről semmi közelebbi adat nincs. *Harsányi Lajos* nem győri kanonok, hanem rábapatonai plébános. Utolsó verskötetét 1911-ből idézi. *Énekmondók* címszóhoz R. Prikel Marian fontos cikkét kellene idézni. *Szent Gellértet* (ha legendája, a Hartvik-legenda s a krónikák szerepelnek) már csak azért is fölvenném, mint író, külön címszó alatt, mert kétségtelen, hogy a *Deliberationes* az első nálunk írott könyv. Szigligeti darabja talán még sincs helyén *Második Rákóczi* F. fogsága címszóval. *Márki Sándor* munkái közül hiányzik Horváth Mihály életrajza. *Munkácsy János*nak egyetlen darabját sem említik. *Murányi ostroma* címszónál Verseghy Ferenc és Dóczy Lajos drámáit is emliteném. *Tessedik Sámuel* nem szerepel az írók közt. Külön címszó kellene a *Gyermeki beszélgetések* könyvének. *Patay Sámuel* nem 1710 körül, hanem 1709 dec. 13-án, *Kelemen László* nem 1760-ban, hanem 1763-ban született. *Szentiváni Mihály*ról l. Erdélyi Múzeum, 1915. 107. l. *Sámbár Mátyás* Győrött is élt, itt a jezsuita-gimnázium igazgatója volt. Fölvenném a Lexikonba *Főgl*

Márton, Szokolyai István, Szalkai Balázs, Ormós László nevét, illetőleg életrajzát és irodalmi munkásságát is, valamint — már csak a Jókai regénye kedvéért is — Frölich Dávidét. Kutatóink közül Hajnal István, Kovács Dezső, Lábán Antal, Mátrai Rudolf, Lám Frigyes, Timár Kálmán nevét nem látom; kimaradt Némethy Géza; Cserzy Mihálynak éppen Homok álneve nincs említve, pedig talán így mindenki jobban ismeri, mint igazi nevén. *Frazeológia* címszóhoz odatenném Szeitz Leó könyvét. *Kisfaludy Sándor* nem a győri bencéseknel végzett, (a bencések 1802-ben vették át a gimnáziumot). *Fábchich* a gimnázium (épen Kisfaludy) és nem a papnevelő tanára, *Lépes Bálint* nyitrai, utóbb győri püspök volt. Címszónak szeretném látni a *Csiki székhely krónikát*, a *Magyar Simplicissimust*, a *Pikáró regényt*, az *Egyházi szónoklatot*, a *Magyar Századokat* (Virág B.); *Deákosok* alatt Császár E. kiadását nem idézi (az egyetlen összefoglaló kiadás). Az idézetek közé fölvenném a *Parainesis* legismertebb jelmondatait (Szeresd a hazát! Törekedjél ismeretekre, stb.), Thaly két énekét (Isten, adj hazánk felett... és Árpád apánk, ne féltsd ősi nemzedet!). Gragger Róbert nem 1920-ban lett berlini egyetemi tanár. *Katona dal* címszó alatt: Gyulai Ágostnak nincs *Őszi harmat után* c. gyűjteménye; *Dayka Gábornál*: Hagedorn és Dayka c. cikk nincs, hanem Hagedorn és Verseghy. A *Remény* c. évkönyv is külön címszót érdemel, *Sallangosokról* is kellene írni vagy hivatkozni. Új *Tudományos Gyűjtemény* jelenik meg Pécsen. Az *Irodalomtudomány* cikk nem kielégítő, éppen egy Irodalmi Lexikonban. Nagy J. Béla nem a Paedagogiai Közöny, hanem a Magyar Paedagogia szerkesztője. Zirci főapát nincs, csak apát (*Békefi Remig* alatt). *Tihamér* alatt a *Két szomszédvár*ra is hivatkoznám. *Ferenc-legenda* alatt éppen Katona Lajos értekezéseit nem idézik. Címszó kellene a *Magyar nyelvújítás szótárának*, *Magyar etym. szótár*nak, a *Magyar nyelvtud. kézikönyv*nek. Csak mellékesen, de hadd említsem, hogy Szontagh Gusztáv sokat idézett mondata: *Le a kalappal, Uraim*, az 1. és 518., *Uraim! Le a kalappal!* a 771. és *Uraim, le a kalapokkal!* a 822. lapon. A *betyár kendőjéről* (*Abonyi Lajos* alatt) azt írják, hogy a Nemzeti Színház ma is műsoron tartja: kb. 20 év óta nem szerepel a műsoron. *Ábrányi Emília* éppen a Don Juan-fordítása nem szerepel. *Széphalom* mint címszó nincs a Lexikonban. Nincs meg Herczeg *Arany hegedűjének* tartalma; nincs *Nemzeti Színház* címszó, nincs meg a Nemzeti Színház története, nem említi a Nemzeti Színház könyvtárát — s mindez éppen arról a lapról hiányzik, ahol egy ilyen jelentéktelen, furcsa idézetet olvasunk: *Nem, nem! Zilah nem lehet a szélhely.* Hát ne is legyen sokáig az! S éppen azért, nagy elismeréssel a gondosságért, amely az elszakított országgrészek irodalmának igen helyesen kijut, még ezt az idézetet is megbocsátjuk a könyvnek, amelynek használhatóságát és teljességét csak fokozni akartam észrevételeimmal.

GÁLOS REZSŐ.

Pásztor Árpád: Gina és Rozamunda. Regény. Bpest, Dick (1927). 8-r. 367 l.

Regényekről az IK. kritikai rovatában nem emlékszünk meg, még a valóban értékes, irodalmi esemény-számba menőkről sem. Ha ezúttal mégis ismertetünk egy új regényt, mégpedig Pásztor Árpádnak művészi szempontból

egészen értéktelen *Gina és Rozamundáját*, azt meg kell okolnunk. Két körülmény követeli meg, hogy e helyütt foglalkozzunk vele. Egyfelől az, hogy a szerző művét «életrajzi regény»-pózába állítja s ezzel azt a várakozást kelti, hogy amit ad, az, még ha bizonyos eszményítéssel is, a költő életének hű rajza — tehát irodalomtörténeti érdekességű. A másik körülmény az, hogy e regény el van árasztva a tudománytól eddig nem ismert életrajzi vonatkozású anyaggal, részint a szerzőtől fölkatartott adatokkal, részint a költőnek eddig még nem közölt írásaival és főljegyzéseivel. Az IK.-nek, mint irodalomtörténeti folyóiratnak, kötelessége megállapítani azt, mennyiben tekinthető e regény a költő valóságos életrajzának, valamint azt is, hiteles, megbízható és értékes-e az, amit a szerző mint novumot közöl. Erre a föladatra a leghivatottabb szakembert, Vajda János életíróját kértük föl.

Szerk.

*

Pásztor Árpád regénye, a *Gina és Rozamunda*, Vajda János két nagy szerelmét beszéli el regény formájában. Hogy mit ér a regény mint műalkotás, az most — bár megvan róla a hátározott véleményem — mellékes; az esztétikai szempontot elejtve, pusztán az irodalomtörténet lencséjén keresztül vizsgálom.

Két kérdésre kell felelnem. Az első: Vajda életrajza-e a regény és mint ilyen tovább viszi-e a tudományt, gazdagítja-e ismereteinket. Már a cím is utal arra, hogy Pásztor Árpád nem akarta komolyan megírni hőse élettörténetét. Ezzel a mondattal kezdi vaskos kötetét: «Vajda János versekbe szedett két szerelmét írom.» Reminiszcenciák, beszélgetések, utalások alapján szóba kerül ugyan Vajda életének csaknem minden fordulata, de hiába keressük a könyvben nemcsak a költő életének teljes rajzát, de annak még egyes igen fontos mozzanatait is megfelelő beállításban. Vajda gyermekkora a vaali erdőben, első hivataloskodása, színészkedése, viszonya Vajda Péterhez, akinél lakott, szerepe a 48-as mozgalmakban — ez utóbbiról maga Vajda is írt egy érdekes kis kötetet — mindez nem érdekli Pásztor Árpádot. Futólag megemlíti, elmélkedésekbe beleszővi, de meg nem áll náluk. Pásztornak csak egy dolog fontos: a költő szerelmi élete, s regénye valóban nem is egyéb, mint Vajda János két nagy szerelmének története. Ezt kapjuk a regényben — de hogyan! Ami a szenvedélyes, érzéki természetű költő szerelmi (helyesebben: nemi) életében csúf és visszataszító volt vagy lehetett, az érdekli csak a szerzőt, s kiélezve a történeteket olyan málvségekbe száll alá, amelyek a kegyeletet nem növelik, hanem inkább sértik — s mindezt teszi a nélkül, hogy csak egy vonással is gazdagítaná azt a képet, amelyet Vajda János lelki életéről úgyis ismerünk. E szerelmi rajzok legnagyobb része a szerző fantáziájának alkotása. A közismert adatokkal pszologailag nem ellenkeznek, de új, igaz vonásokat sem adnak.

A *Gina és Rozamunda* tehát mint életrajz csonka, egyoldalú és egyenetlen.

A másik kérdés: mit nyert a magyar irodalomtörténet Pásztor könyvével? Erre a kérdésre sokkal megnyugtatóbb a felelet. A szerző fáradhatatlan gonddal egész csomó új adatot kutatott fel Vajda János életére vonatkozólag. Kitűnő riporter létere, minden élő forrást felkeresett, ahol valami adatot sejtethetett a költővel kapcsolatán. Meglátogatta a költő még élő özvegyét, nővérét, utánajárt Bécsben a Gina nyomainak, íróink közül kivallatott mindenkit, aki

valaha a költő közelébe került. Elolvasta és feldolgozta az egész irodalmat s mindezt beledolgozta regényébe — nem egyszer kritikátlanul, készpénznek véve, amit az elfoglalt hírforrások neki valóságként elmondtak. Annyi azonban bizonyos, hogy nagy gonddal dolgozott, időt és fáradságot nem kímélt, s mint látni fogjuk, új anyagot is talált.

Az új adatok feltárásánál azonban a szerző néhányszor abba a hibába esett, amelyet nem egyszer kigúnyolt, több-kevesebb joggal, az irodalomtörténet adatközlő munkásaiban. Azt, hogy Vajda sokat változtatta Pesten a lakását, tudtuk. Pásztor most könyve 181. lapján, a rendőrségi bejelentőlapok adatai után elsorolja, hogy Vajda «a Czukor-utcából elment a Mészáros-utca, a Mészáros-utcából a Kalap- és Himző-utca sarkán egy csendes kis hónapos szobába, onnan megint a Lipót-utca, onnan az Ujvilág-utcaba ...» Minek ez? Pásztor azt is fontosnak tartja megírni, hogy Vajdának «hosszú hálóinge és hosszú lógó madzagú gatyája volt» (215. l.), hogy a nagy magyar pesszimista «forrón és sok fölél szerette a kávé» (237. l.) s végül, ha megjelent a kocsmában, a pincér már magától hozta neki a «három deci asztalit, egy deci szódával». Nagy apparátussal felkutatta a költő anyakönyvi bejegyzését s ezáltal közhírré tette, hogy Vajda János május 7-én született — keresztlevelében a május 18. dátum elkésett bejelentési dátum — egészen szükségtelenül, hiszen az utóbbi években már csak a helyes, a május 7. adatot írja minden gondos közlés!

Vannak azonban Pásztor Árpád új adatai között kétségtelenül értékesek is. Ő állapította meg teljes bizonyossággal, hogy nem a mi költőnket választották meg 1869-ben Siklóson képviselőnek. E névrokonságból származó végzetes tévedést törölni kell minden Vajda-életrajzból. Az ő érdeme, hogy a költő *Idikó* c. drámáját felkutatta és lemásoltatta s előadása körülményeit megírta (l. műve megfelelő lapjait a 144. l.-től kezdve). Az *Idikó* ismeretére vonatkozólag Pásztor könyve forrásmunka jellegével bír. A költőnek *Homonnay Béla* álnéven megjelent prózai kötetét ő kutatta fel eddig a legaprólékosabban s érdekes személyes adatokat hámozott ki belőlük. S az ő érdeme, hogy egy csomó Vajda-kéziratot feltárt Nagy Miklósnak, a Vasárnapi Ujság szerkesztőjének hagyatékából, hogy megtalálta a költő *Önvallomását* (218—220. l.), valamint kiadatlan leveleit (284—285. l.) s a *Harminc év múlva* c. költemény első fogalmazásait (316—317. l.). Becses, érdekes, kéziratból való közlés van a 328—330. lapokon is.

Mindezek értékes adalékok a költő életének és munkásságának ismeretéhez, de nagy kár, hogy az első közléseket valósággal ki kell bányászni a regényes részletek, valamint a már másutt nyomtatásban megjelent közlések labirintusából. Ezt megnehezíti az a körülmény is, hogy Pásztor «kézirathól» közölt olyan részleteket is, amelyek egyszer, vagy többször is megjelentek már előbb nyomtatásban. A mi szempontunkból az lett volna a legmértőbb Vajda emlékéhez, ha Pásztor Árpád, az eddig nyomtatásban meg nem jelent s először nála felbukkanó adatokat egy külön kis kötetben néhány jegyzettel kiadta volna. E kis kötet egyszerű, élettől duzzadó lapjai a szerzőnek is több dicsőséget szereztek volna, mint vaskos kötetének egyes ríkító és néha bizony fölháborító fejezetei.

RUBINYI MÓZES.

Gálos Rezső, *A Dunántúl a két Kisfaludy költészetében*. Irodalomtörténeti Füzetek, 18. sz. Budapest, Pallas 1927. 74 l.

Ez a kis tanulmány a Kisfaludy-Társaságnak 1920 őszén kitűzött pályázatára készült. A szerző nem maga választotta meg tárgyát, hanem a sors tüzte ki elébe, s a Dunántúl és a Kisfaludyak iránt táplált meleg vonzalma ösztönözte őt a pályatétel megoldására. Gálos jól ismeri a Dunántúlt is, a Kisfaludyakat is; jól ismeri, tehát szereti is: ebből fakadnak tanulmányának erényei is, fogyatkozásai is.

Az erények közül első helyütt azt említjük, amelyet általában utolsónak szokás tartani: stílusát. Vonzó és eleven ez az előadás, tanúságot tesz arról a lelkesedésről és kedvről, amely a szerzőt eltöltötte. Örömmel, teljes lélekkel dolgozott, s lelkesedése ott lüktet dolgozata minden sorában. Bevezető része merő hangulat: vonzó képek a Kisfaludy-család életéből és a Dunántúl irodalmának és művelődésének multjából. A «couleur locale» nemcsak tetszetős, hanem találó is s a tárgyalás egész menetének megadja az alaptónusát, amelyből plasztikusan emelkedik ki Kisfaludy Sándor alakja, a dunántúli léleknek ez jellegzetes megtestesítője. Gálos jellemző és hű vonásokban rajzolja meg az öregebb költő-testvér egyéniségének és művészetének fejlődését s közben gondos szemmel válogatja ki műveiből a Sándor dunántúli élményeihez fűződő mozzanatokot.

Ha ez a munkája csak a pozitívumok megjelölésére szorítkozott volna, a megoldása nem ütközött volna akadályokba. De Gálos nem elégedett meg a helynevek, családnevek, népszokások dunántúli eredetére való rámutatással, hanem a Dunántúl egész lelkiéletének nyilvánulásait is élénk akarta tárni az öregebb Kisfaludy költészetében. Ez a feladat azonban nagy nehézségekkel jár. Tudjuk, hogy a dunántúli ember lelki alkata valóban más, mint pl. a tiszántúli vagy erdélyi magyaré, de az eltérések oly finomak, hogy csak érezni lehet, megmérni alig. A tárgy szeretete itt Gálóst önkéntelenül is elfoglaltta tette. Így a túladunai lélek egyik jellemző vonásául a nyugodt józanságot emeli ki (32., 41. l.). Igaz, hogy ezt a vonást megtaláljuk a Kisfaludyaknál, de nincs-e meg époly mértékben a tiszántúli Bessenyeiben, vagy még teljesebben Arany Jánosban? Hogy a vadászat hozzátartozott és hozzátartozik a Dunántúl életéhez (52. l.), az bizonyos, de nem tartozik-e hozzá a Mátrához, vagy Erdélyéhez? A csóka, varjú, fűrj, darú, gólya, denevér sem tipikus állatai a túladunai faunának (22. l.), sőt még a magyarországi faunának sem, hiszen egész Közép-Európában otthonosak vagy otthonosak voltak ezek a szárnyasok! Hogy a *Regék*ben a dunántúli társadalom képe tükröződik (27—29. l.), az nagyon valószínű, hiszen Dunántúl a históriák színhelye, de «mutato nomine» a Mátravidéken vagy a Bükkben is megtörténhetek volna. Mindezek azonban apró kisiklások, amelyek minden íróval megesnek, aki nagyon beleéli magát tárgyába s mélyen átéli a tárgyban rejlő érzelmi elemeket. Ezzel a megbocsátható elfoglaltsággal szemben áll éles tekintete, amellyel kiemeli a *Himfy-dalok*, *Regék* és drámák élményi elemeit. Nemcsak az élményekből fakadó képek és hasonlatok kimutatása tanúsítja Gálos megfigyelő képességének jelességét, hanem annak a megállapítása is, hogy egyes cselekvénybeli mozzanatok mennyiben kapcsolódnak a költő dunántúli életéhez. Hogy a *Hunyady Jánost* az insurrectióhoz fűzi

néhány szál, s hogy a *Dárday-ház* egyes elemei a költő múltjához kapcsolódnak: értékes eredmények.

Ilyen sikereket a Kisfaludy Károlyról szóló részben már nem találunk, de siessünk hozzátenni, hogy nem a szerző hibájából, hanem azoknak kell az eredménytelenséget betudnunk, akik nem elég körültekintéssel tüzték ki a pályatételt. Az ifjabb testvért kevés és vékony szálak fűzik szülőföldjéhez, nem itt gyökerezik költészete, ennéltozva ebben dunántúli hatást vajmi keveset találunk. Gálos lelkiismeretesen iparkodik megoldani a megoldhatatlan feladatot, s hogy néhány jelentéktelen szál föllejtése mellett csak általánosságokat mondhat, arról igazán nem tehet.

CSÁSZÁR ERNŐ.

Brunetiére válogatott kritikai tanulmányai. Fordította dr. Gulyás Pál. Bpest, Franklin, 1927. 159 l.

Ferdinand Brunetiére nevéhez két nagy eredmény fűződik. Az egyik tudományos: a haladás elméletének alkalmazása az irodalomtörténetre, a másik inkább világnézeti és szociális jelentőségű: a klasszicizmus és konzervativizmus szempontjainak érvényesítése a kritikában. A most magyarra fordított kritikai tanulmányok Brunetiére munkásságának ezt az utóbbi részét mutatják be — ez maradandóbbnak és hatásosabbnak bizonyult és eredetibb is, mint a természettudományos evolucionizmus érvényesítése az irodalomban.

A XIX. század második felének nagy francia kritikusai: Sainte-Beuve, Taine, Faguet — az impresszionista Lemaître-ről, Anatole France-ról nem is beszélve — nem *értékelni* akarták az irodalmi műveket kritikáikban, hanem *magyarázni*. Brunetiére ettől a mindent megértő, türelmes kritikától éles fordulattal a XVII. századi klasszikus kritikához, Boileauhoz ment vissza, aki értékelt, aki meg tudta mondani, hogy az előtte fekvő irodalmi mű jó vagy rossz.

Ezt a kritikai állásfoglalást szögezi le a kötet első tanulmánya, amely az impresszionista kritikát támadja. A múlt század végén a francia irodalom egyik legérdekesebb eseménye a dogmatikai és impresszionista kritika vitája volt, amelyben Brunetiére képviselte a konzervatív dogmatizmus álláspontját Anatole France, Lemaître, Paul Desjardins impresszionizmusával szemben. Az impresszionizmus alapja a modern relativizmus: általános érvényű igazság nincs, mert minden megismerés egyéni, az igazság a néző szerint változik. Ugyanaz a dolog egészen másképpen fest az ember tudatában az orang-utang primitív agyvelejében és a légy szemében, mint Anatole France mondja. Tehát a kritikus is csak a saját véleményét adhatja elő, de nem ítékezhetik, nem osztályozhatja az írókat. Brunetiére szerint az embert azt teszi emberré, hogy ki tud vetközni önmagából, azaz objektív (nemcsak egyéni) megismerésre is képes. A műalkotásban három dolgot élvezünk Brunetiére szerint: 1. saját élményeinket, 2. a kritikusok belemagyarázásait, 3. a művész által alkotott szépséget. A műélvezésnek ez a harmadik eleme, amelyet több vagy kevesebb tanulmányozás után felismerhetünk, lehetővé teszi az objektív kritikát. Az

objektív kritika tehát lehetséges. De nemcsak lehetséges a bíráltnak ez a módszere, hanem az, egyetlen helyes eljárás is, mert a kritika lényege az ítélkezés — az is bizonyítja ezt, hogy az impresszionisták is ítélkeznek akaratuk ellenére. Osztályozni is kell, mert ez a tudomány lényege. Aki az objektív kritikát helyteleníti, az egész tudományos gondolkodást támadja.

Melyek azok a szempontok, amelyek szerint a kritikusnak osztályozni és értékelni kell? Erre a kérdésre felel a kötet többi tanulmánya. A szubjektív költészetről szóló tanulmányban Brunetiére megkeresi a romanticizmussal divatba jött individualizmus korlátait. Szerinte a művészetnek nem csak az egyént kell visszatükröznie, hanem a közös, általános elemekből kell kiindulnia és azokat kell egyénien átszíneznie. A másik tanulmányban (a közhely elmélete) az ugyancsak romantikus eredetű túlságos eredeteskedés ellen foglal állást. Eredetinek lenni könnyű, mert csak az ellenkezőjét kell mondani egy általában elismert véleménynek. A valódi művészet újra átéli a közhelyeket. Az utolsó tanulmány a művészet és erkölcs viszonyát fejtegeti. (Sénilles génieről szóló könyvének bírálata Brunetiére kevésbé sikerült művei közé tartozik, meg a kötet szempontjába sem esik bele.) Mivel a művészet magában véve erkölcstelen, mert érzéki gyönyört ad, és mivel a természet utánzása is erkölcstelenségre vezet, mert a természet szintén erkölcstelen, a művészet csak akkor lesz erkölcsös, ha meg *akarjuk* fékezni. Már pedig akarnunk kell, mert a művészet is társadalmi erő, amelynek egyensúlyban kell lennie a többivel (vallás, hagyomány stb.). Ezért nem helyes sem a naturalizmus, sem a *l'art pour l'art* álláspontja. Brunetiére-ből amikor az egyéniség, az eredetiség megnyilvánulását korlátozza és az erkölcs uralmát hangsúlyozza az irodalomban, a XVII. századi nemes klasszicizmus tanítványa beszél. Nemcsak elveiből tűnik ez ki, hanem példáiból is. Ha a jót, a helyeset, a szépet akarja ábrázolni, mindig a XVII. század nagy írói kerülnek tolla alá: Corneille, Racine, La Fontaine és Boileau.

A fordító lelkiismeretes munkát végzett a fordító művészet egyik szempontjából. A fordító feladata kettős. Egyfelől tisztelnie kell a fordítandó író és minden szavát mérlegelnie kell. A fordítás ebből a szempontból kifogástalan. De nemcsak hünek kell a fordításnak lennie, hanem olyan benyomást kell keltenie, mintha az eredetit olvasnók. Ebből a szempontból Gulyás Pál fordítása már nem egészen állja meg a helyét. Nem szólva magyartalanságairól, Brunetiére stílusának sajátosságait sem érezteti. Pedig Brunetiére is azok közé az írók közé tartozik, akiknek jellegzetes gondolkozás módja kifejezéseiken is meglátszik. Nemcsak elveiben dogmatikus Brunetiére, stílusa is határozott és félreérthetetlen kijelentő mondatokból áll. Ezeknek a kemény és súlyos mondatoknak valami franciásan könnyed elegancia ad még egyénibb ízt. Ezt az egyéni ízt teljesen eltakarja Gulyás Pál fordításában a vereitkezés erőlködés. Brunetiére mondatai rövidnek és egyszerűnek tűnnek fel, Gulyásnál a mondatok komplikált mellé- és alárendeléseikkel megnyúlnak. Brunetiére szavai konkrétak, határozottak, Gulyás csak bizonytalan és elvont kifejezéseket talál. Ezek a hiányok azonban csak a fordítás művészi értékét csökkentik, mint munka, a fordítás megbízható.

FÁBIÁN ISTVÁN.

Forgács Ferenc: Herczeg Ferenc költészete. (Különnyomat a gyöngyösi áll. reálgimnázium 1926/27. évi Értesítőjéből.) Gyöngyös. 1927. 8-r. 63 l.

Herczeg Ferenc 40 éves írói jubileumára (1926) készült, megkésve, ez a programmértekezés, s ez egyetlen alkalmosszerűsége. A dolgozat hat különálló részre oszlik, s ezeken belül tárgyalja Herczeg történeti regényeit, tragédiáit, vígjátékát és társadalmi regényeit meg novelláit. A bevezetésben felületesen áttekinti az író pályáját s általános jelzőkkel és gyöngye hasonlatokkal akarja megközelíteni Herczeg hatalmas munkásságát. (Költészetét egy alkalommal angolkerthez, máskor álomországához hasonlítja!) Mélyre hatolni, fölismeri a belső rúgókat, nincs erre elég ereje. Tárgyalja a *Pogányokat*, *Az élet kapuját*, a *Hét svábot*, *Bizáncot*, *Ocskay brigadéros*t, az *Aranyhegedűt*, a *Kék rókát*, (a «társadalmi regények, novellák» fejezetben!) és a *Három testőrt*, stb., ill. mindezeknek, minden okszerű válogatás nélküli száraz, tartalmi kivonatot adja, néhol bő szemelvénnnyel. A tárgyalt műveket nem iparkodik valami egységbe foglalni, mindegyiket mint különálló alkotást ismerteti, azonban ezeket is rendszertelenül fűzi össze — legalább a kronológiai sorrendet tarthatta volna szem előtt. Az összefoglalásban azt vizsgálja, hogy Herczeg műveiből minő eszmék világítanak felénk, majd alakjait és jellembrázolását elemzi, végső megállapítása: «jellemfestése valószínű és megfelel az örök emberi lélek természetének!»

Legsikerültebb része a dolgozatnak az, amelyben a *Bizánc* értékére, ha új szempontból nem is, de azért érdekesen világít rá s ügyesen látja meg a dráma tragikumának lényegét: «a vétség... nem az ő egyéniségéből (Konstantin), hanem az egész nemzetnek romlottságából fakad.» Jellemző megfigyelése az is, hogy Konstantin szerepe a drámában azonos az *Ember tragédiájában* Ádám sorsával: mindketten az emberiségért küzdenek, azonban a tömeg törpésége megghiúsítja nemes terveiket.

Stílusa sem tudományos; jelzői többnyire sablónosak, esztétikai ítéletei az efajta superlativusokban merülnek ki: «legfenségesebb», «legshakespeareibb», «brilliáns». Forrásaira nem hivatkozik, a filológiai apparátust mellözi, s bizonyos lenézéssel írja, hogy tanulmánya a Herczegről «szóló irodalomnak és életrajzi tanulmányoknak szándékos mellőzésével» készült — ez azután meg is látszik rajta.

Dolgozatában nem említi Herczeg tárgyi és műfaji gazdagságát, mely képzeletének és intuiciójának mélységéből és erejéből fakad, nem látja meg nemzeti érzésének erejét, elmélyedő tanulmányait, komoly lelkiismeretességét, elhallgatja egyik jellemző vonását, mely különösen 1900-ig írott műveire olyan jelentős, a «tartózkodó tárgyilagosság» szigorú következetességgel való megtartását, melyre az «impassibilité» elve is hatott. Horváth János tanulmánya után (*Irodalomtörténeti füzetek 1.*) Herczegről összefoglaló dolgozatot írni, csak úgy lenne értelme, ha új szempontokból világítanánk meg ennek a széleskörű és nagyjelentőségű írói pályának egyes fázisait. Gyümölcsözőbb lett volna egy regényét vagy drámáját, teszem az *Aranyhegedűt*, vagy *Ocskay*t, alapos esztétikai felkészültséggel elemezni, mint Császár Elemér *A híd*át és Horváth János *Az élet kapuját*.

Szerző több lelkesedéssel, mint elmélyedéssel fogta föl tárgyát, s az egész dolgozaton nagyon is meglátszik az, hogy «szórakozásból» készült, s

az írónak csak azokkal a műveivel foglalkozott, «melyek éppen kezébe akadtak». Pedig ki érdemelne meg alapos vizsgálódást és kutató elmélyedést inkább, mint Herczeg Ferenc.

KOZOCSA SÁNDOR.

Dr. Diószeghy András: Rotaresti Dobsa Lajos. Irodalomtörténeti vázlat. Csanádvármegyei Könyvtár. 11. sz. Makó, 1927. 8—r., 38 l.

A Dobsa Lajossal foglalkozó irodalom meglehetősen szegény. Igazi, összefoglaló monográfiánk nincs róla, számbavehető dolgozatunk is mindössze egy: Élő Gabriella füzeté színműveiről. Részletkérdésekkel (pl. történeti drámáinak tárgykörével kapcsolatban) többen is foglalkoztak, egykoru színi kritikák Salamon Ferenc és Greguss Ágost tollából vannak rendelkezésünkre, Shakespeare nyomait drámáiban Császár Elemér vizsgálta, részletesebben foglalkozott vele természetesen Bayer József drámai irodalomtörténete is. Mindez látszatra elég és már a szerzők neve miatt is jelentékeny. A valóság azonban az, hogy elsősorban megfelelő monográfia híján Dobsa sorsa halála után is az volt, ami életében: nem méltatták annyira, amennyit kétségtelesen megérdemel. Monográfusára tehát hálás föladat vár. Dobsa életrajzát eredeti kutatások alapján írhatja meg, nemeslelkű és rokonszenves ember képét rajzolhatja önálló felfogással és kiváló tudósok ítéleteinek fölhasználásával, de új esztétikai értékelését adhatja egy írónak, aki a magyar történeti dráma fejlődésében érdekesebb és fontosabb fejezetet alkotott meg, mint amilyenek az irodalmi köztudatban él.

Diószeghy András most megjelent füzetével még nem vágott neki a föladat megoldásának. Maga is irodalomtörténeti *vázlat*nak nevezi dolgozatát, amely szerény terjedelménél fogva sem volna alkalmas összefoglaló munkának. De érdeme, hogy a problémákat fölismerte, becsületesen összefoglalta mindazt, amit máig Dobsáról írtak, az életrajzi adatokat a maga kutatásaival kiegészítette s minden eddigi tudnivalónkat lelkiismeretesen ellenőrizte és rendbeszedte, — mondhatni: kijelölte mindazokat a helyeket, amelyeken a kutatásokat folytatni kellene. A dolgozat tehát, mint vázlat, megfelel céljának. Egyetlen gyöngéje az alig másfél lapnyi összefoglaló rész; ez azonban nagyon gyöngé: leírás, amely nem indokol semmit, s ami még nagyobb baj: alig is mond valamit. Ez is vázlat, de igazi értékelés nincs benne. Kívánjuk, hogy ez a vázlatot követő nagyobb monográfiában annál teljesebb, jobb és maradandóbb becsű legyen.¹

(—LZ—)

¹ Hadd mutassunk rá ez alkalommal a Barna János és Eperjesy Kálmán szerkesztésében megjelenő vidéki vállalatra, amely a *vármegye kiadásában* lokális, de igen jelentékeny munkát végez. Szent Gellért vármegyéje e szép kiállítás kiadványokkal követésreméltó áldozatot vállalt.

IRODALOMTÖRTÉNETI REPERTORIUM

1927.

I.

- a. Radikális Helikon. M. Kultúra 120—121. l.
- Alszeghy Zsolt.* Jelentősebb szépirodalmi alkotások. Irodalomtört. 33—41. l.
- Alszeghy Zsolt.* A lírai költészet művészete. Élet 206—209., 225—229. l.
- Alszeghy Zsolt.* A modern magyar líra. Vasárnap 164—165., 187—188. l.
- Angyal Dávid.* Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél elkobzott levelezése. Szerkesztette, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Angyal Dávid. 1926. VIII, 735 l. — Ism. N. M. B. Szemle 205. köt., 142—147. l. — Szira Béla Irodalomtört. 125—127. l.
- Babits Mihály.* A kettészakadt irodalom. Válasz Berzeviczy Albertnek. Nyugat 527—539. l.
- Badics Ferenc.* Két kuruckori költemény. IK. 87—91. l.
- Balla Borisz.* Az irodalom válsága. Magyarság 29. sz.
- Balogh József.* Szent Gellért és a «Symphonia Ungarorum» 1926. 16 l. — Ism. P. A. Századok 174—175. l.
- Balogh József.* 'Nemzet' és 'nemzetköziség' Szent István intelmeiben. IK. 1—10. l.
- Baranyai Zoltán.* Francia eredetű széppróza fordításaink a XVIII. sz.-ban. M. Nyelv 426—437. l.
- Barcsai Károly.* Költők, írók jellemrajza. Győr 1926. 48 l. — Ism. Szőnyi Sándor. Prot. Szemle 121. l. — Nemz. Élet 2. sz.
- Bartha József.* Két nemzedék magyar irodalma. 175 l. — Ism. Keleti Géza. Napkelet IX. 460—461. l. — Kocsis Lénárt. IK. 137—138. l. — Horváth Béla. Irodalomtört. 45—46. l. Császár Elemér. A Cél apr. sz.
- Benedek Marcell.* A magyar irodalom decentralizálódása. Korunk 1. sz.
- Berzeviczy Albert.* Irodalmunk és a Kisfaludy-Társaság. Elnöki megnyitóbeszéd a Kisfaludy-Társaság 1927. febr. 6-án tartott ünnepi közülésén. B. Szemle 205. köt. 321—328. l. B. Hirl. 30. sz., Nemz. Ujs. 30. sz.
- Berzeviczy Albert.* Még egyszer irodalmunk és a Kisfaludy-Társaság. B. Szemle 206. köt. 292—296. l.
- Berzeviczy Albert* a M. T. Akadémia és Kisfaludy-Társaság elnöke az Ady-kérdésről, modern magyar írókról, Erdély és Felvidék irodalmáról. Pász-tortűz 93. l.
- Buday Barna.* Ostor alatt. B. Hirl. márc. 6. sz.
- Császár Elemér.* A magyar humondák kérdésének mai állása. II. kiadás. Irodalomtört. Füzetek 2. sz. 1926. 31 l. — Ism. Literatura 1. sz.
- Császár Elemér.* A régi és az új magyar irodalom. Elnöki megnyitóbeszéd a Petőfi-Társaság 1927. márc. 13-án tartott ünnepi közgyűlésén. B. Szemle 206. köt. 133—141. l.
- Décsi Lajos.* Erdélyi arcképek és képek. Kolozsvár, 116 l. — Ism. V. M. Napkelet IX. 66. l. — Buday Árpád. Prot. Szemle 32—34. l.
- Décsi Lajos.* Magyar történeti tárgyú szépirodalom. 162 l.
- Décsi Lajos.* Régi magyar verseskönyvek ismertetése. VII. Decsi-kódex. I. IK. 68—76 l.

Doktori értekezések kivonatai. A Budapesti kir. Pázmány Péter tud. egyetem bölcsészeti karán az 1925/26-iki tanévben elfogadott — — —. Összeállította a dékán 1926. 132 l. — *Ism. Szinyei Ferenc. IK. 138—140. l.*

Eckhardt Sándor. Az emberevő magyar meseje. M. Nyelv 247—258. l.

Eckhardt Sándor. Százéves romantika. Uj Nemz. 100. sz.

Emlékkönyv Csengery János születésének 70., tanári működésének 45. és egyetemi tanárságának 30. évfordulójára. Írták tanítványai, barátai és tisztelői. Szeged 1926. N. 8-r. 310 l. — *Ism. Kéky Lajos. IK. 135—137 l. — B. L. Irodalomtört. 144—145. l.*

Az Erdélyi Helikon Antológiája. Kolozsvár 1927. I—II. k. — *Ism. Rass Károly. Pásztortüz. 284—285. l.*

Ernyey József. A Pray-kódex termőhelye és eredeti rendeltetése. M. Könyvszemle 67—83. l.

Fábry Zoltán. A szlovenszkói magyar irodalom. Korunk 2. sz.

Farkas Geiza. Mi tetszik és miért? Egy lélektani esztétika kísérlete. Nagybecskerek 160 l.

Fejős Imre. Modern magyar romantikus költők. Szekszárd 64 l.

Gábor Ignác. A magyar ritmus problémája. 1925. 193, (2) l. — *Ism. Lányi Viktor. Nyugat 114—115. l.*

Gálamb Sándor. Huszonöt év a magyar társadalmi dráma történetéből. Irodalomtört. Füzetek 3. sz. 1926. 32 l. — *Ism. Literatura 1. sz.*

Gálos Rezső. Legrégibb bibliafordításunk. Irodalomtört. Füzetek 9. sz. 1926. 40 l. — *Ism. Literatura 5. sz. — Harsányi István. Prot. Szemle. 189—190. l. — Waldapfel József. IK. 96—99. l.*

Garázdá Péter. Transylvanus. Széphalom 202—204. l.

Gragger Róbert. A népballadáról. B. Szemle 205. köt. 345—413. l.

Gulácsy Irén. Beszéljünk az erdélyi műkritikáról. Híd 179—180. l.

György Lajos. Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája 1925. év. Kolozsvár 1927. 26 l. — *Ism. Csűry Bálint. Pásztortüz 46—47. l. — U. a. Erd. Irod. Szemle 94. l. — F. z. Kálv. Szemle 4. sz. — Kozocsa Sándor. M. Könyvszemle 193—194. l. — Török Pál. Prot. Szemle 114—115. l.*

György Lajos. Az erdélyi magyarság szellemi élete. Irodalomtört. füzetek 12. sz. 1926. 80 l. — *Ism. sz. k. B. Hirl. 97. sz. — Kiss Ernő. Vasárnap 10. sz. — Literatura 5. sz.*

Harsányi István. A magyar biblia. Bethlen Könyvtár 10—11. sz. 145 l. — *Ism. —i. Sárospataki Ifj. Lapok 137—138. l. — Lelkészegyesület 9. sz. — Pap Károly IK. 128—130. l.*

Harsányi István. Eddig ismeretlen költemények Zrinyiről, a költőről. IK. 108—114. l.

Hatvany Lajos. Egy zsidó-magyar monológja. Korunk 3. sz.

Hegedűs Lóránt. Erotika vagy az irodalmi szerelem szabályozása. P. Hirl. 82. sz.

Horváth Cyrill. Menedékek. B. Hirl. 87. sz.

Horváth János. Jambikus sorfaj középkori verseinkben. M. Nyelv 379—389. l.

Ignotus. A kettészakadt magyar irodalom. M. Hirl. 94. sz.

Imre Sándor. A legújabb irodalom és az ifjúság. Híd 67—72. l., különny. — *Ism. Irodalomtört. 267—269. l.*

Irodalom és feltámadás. 8 Órai Ujs. 30. sz.

Irodalmi lexikon. Szerkesztette: Benedek Marcell. 1927. 1224 l. — *Ism. Hajdu Elek. Napkelet IX. 92—96. l. — s. B. Szemle 205. köt. 302—311. l. — Kozocsa Sándor. Bácskai Élet 260. l. — Németh László 37—38. l.*

Jablonkay Gábor. Az iskoladramák a jezsuiták iskoláiban. A kalocsai Jézus-társasági érseki gimn. értesítője. 1926/27. 10—26. l.

Jakubovich Emül. Az ambrasi gyűjteményből való-e Béla király névtelen jegyzőjének kódexe? M. Könyvszemle 84—99. l.

Kállay Miklós. Hol a magyar irodalom fiatalsága? Nemz. Ujs. 70. sz.

Kállay Miklós. Az író és a közönség. Nemz. Ujs. 76. sz.

Kállay Miklós. Keresem az igazi nagy magyar lírát. Nemz. Ujs. 121. sz.

- Kállay Miklós.* Kritika és közönség. Nemz. Ujs. 127. sz.
- Kállay Miklós.* A magyar kritika betegségei és kórokozói. Nemz. Ujs. 53. sz.
- Kállay Miklós.* A regényírás és a mai magyar élet. Nemz. Ujs. 47. sz.
- Keller Imre.* Irodalmi mozaikok. Kassa. 1926. — *Ism. Magyarság* 18. sz.
- Kisérletek az ellentétes irodalmi irányok egyesítésére. *Uj Nemz.* 88. sz.
- Kóbor Tamás.* Jobb és baloldali irodalom. Ujs. 60. sz.
- Komlós Aladár.* A magyarországi magyar irodalom. Korunk 2. sz.
- Kovács Dezső.* Az irodalomtörténet tanításának főbb elvei. M. Művelődés 14—24. l.
- Krompecher Bertalan.* A vizsolyi biblia ismeretlen, 1600 körüli kiadásának újabb töredéke. M. Könyvszemle 160—161. l.
- *I.* Mai irodalmunk problémája. M. Ujs. 119. sz.
- Laczkó Géza.* Van-e helye politikának a magyar irodalomban? P. Napló 99. sz.
- László Ferenc.* A sarjadó jugoszláviai magyar irodalom. Korunk 2. sz.
- Leffler Béla.* Ungersk Lyrik. Stockholm 160 l. — *Ism. Zr. Irodalomtört.* 48—49. l.
- Lírai anatólógia.* Szlovenszko és Ruszinszko magyar költőinek alkotásaiól szerkesztette Sziklai Ferenc. Berlin, 1926. 176 l. — *Ism. Turóczy Trostler József.* P. Lloyd 64. esti sz. — Kiss Ernő. Páosztortűz 23—24. l. — *Brisits Frigyes.* Napkelet IX. 64—65. l. — *Perényi József.* M. Művelődés 93—94. l. — *Baros Gyula.* Prot. Szemle 272. l. — *K. S. Uj Élet* 218—219. l.
- Magyar irodalmi lexikon.* Főris Miklós és Tóth András közreműködésével szerkesztette Ványi Ferenc. Átnézték Dézsi Lajos és Pintér Jenő. é. n. [1926]. N. 8-r. VI. 880 l. — *Ism. H. A. Magyarság* 92. sz. — Ujs. 57. sz. — *Csűry Bálint.* Páosztortűz 117—118. l. — *Br. Népszava* 104. sz. — *Schöpflin Aladár.* Nyugat 509—512. l. — *J. J. Napkelet* IX. 173—175. l. — *L. Élet* 119—120. l. — *s. B. Szemle* 205. köt. 302—311. l. — *Kozocsa Sándor.* Bácskai Élet 260. l. — *U. a. Uj Élet* 106—107. l. — *M. Hirl.* 18. sz. — *B. E. Kath. Szemle* 319—320. l. — *Literatura* 4. sz. — *Kék Lajos.* Prot. Szemle 112—114. l. — *Kemény Ferenc.* Századunk 124—125. l. — *h. v. Debr. Szemle* 76. l.
- Makkai Sándor.* Egészséges irodalom. Páosztortűz 122—123. l.
- Mitrovics Gyula.* «Konzervatív irodalom» és «progresszív irodalom». Debr. Szemle 168—173. l.
- Móricz Zsigmond.* Új magyar irodalmak. P. Napló 91. sz.
- Nagy László.* A költészet fejlődésének problémája. — *Ism. Csiszár Béla.* Uj Élet 215—216. l.
- Négyesy László.* Igazítás-próbák az Ó-magyar Mária-síralom olvasásához. M. Nyelv 373—379. l.
- Pap Károly.* Vitéz Kádár István éneke. M. Nyelv 461—467. l.
- Pintér Jenő.* Egy régi magyar verses elbeszélés hőséről. M. Nyelv 469—471. l.
- Püroff Pál.* Forrong az irodalom. Élet 128—129. l.
- Rákosi Jenő.* Értsük meg egymást. P. Hirl. 30. sz.
- Reményik Sándor.* Gondolatok a költészetéről. Arad 1926. — *Ism. Zsigmond Ferenc.* IX. 440—442. l. — *Váth János.* M. Kultúra 138. l.
- Rudnay Gyula.* A magyar népirodalom és -költészet hatása a magyar képzőművészetre. Hid 142—146. l.
- S. Irodalmi diplomácia.* B. Hirl. 104. sz.
- Schöpflin Aladár.* A kettészakadt magyar irodalom. Nyugat 605—610. l.
- Sebestyén Károly.* A rászédett ördög. B. Szemle 205. köt., 341—374. l.
- Szász Károly.* Erdélyi költők. B. Hirl. 7. sz.
- Szentimrei Jenő.* Erdély írói. Hid 96—100., 158—161. l.
- Szentimrei Jenő.* Magyar irodalom Erdélyben. Korunk 2. sz.
- Szentimrei Jenő.* Új költők, új formák, új élet. Páosztortűz 263—264. l.
- Szerb Antal.* Irodalomtudomány 1926-ban. Pandora 41—44. l.
- Szerb Antal.* A magyar újromantikus dráma. IK. 11—39. l.

Szilády Áron. Jegyzetek a Régi Magyar Költők Tára hetedik kötetéhez. Sajtó alá rendezte és folytatta Dézsi Lajos. 1926. 321—426. l. — Ism. Rajka László. Erd. Irod. Szemle 90—91. l. — Harsányi István. Prot. Szemle 397—398. l. — Szabolcsi Bence. IK. 142—144. l.

Szilárd Leó. Szent László a magyarnyelvű énekköltészetben. A pécsi Gróf Széchenyi István-reáliskola értesítője. Pécs 1926. 18 l. — Ism. H. B. Irodalomtört. 48. l.

Szinnyei Ferenc. Novella és regényirodalmunk a szabadságharcig. 1925—1926. I—II. köt., 292, 370 l. — Ism. Literatura 2. sz.

Szinnyei Ferenc. Novelláink stílusa hetvenhét évvel ezelőtt. M. Nyelv 395—397. l.

Szinnyei, Ferenc. Le romantisme français et le roman hongrois avant 1848. Revue des Études Hongroises 66—73. l.

Thienemann Tivadar. Erasme en Hongrie. Revue des Études Hongroises 83—114. l.

Thienemann Tivadar. Irodalomtörténeti alapfogalmak. I. közl. Minerva 84—123. l.

Timár Kálmán. Magyar kódex-családok I. IK. 60—67. l.

Tóth Lajos. Összefoglaló könyvszemle. Bácskai Élet 216—218., 256—259. l.

Tragor Ignác. Vác az irodalomban. Váci könyvek 15. sz. — Ism. mp. Magyarság 116. sz.

Trocsányi Zoltán. A magyar nyelv Biedermeier-korszaka. Fejezet a magyar irodalmi nyelv történetéből. M. Nyelv 389—395. l.

Trostler József. Mesenyomok a XVIII. század magyar irodalmában. M. Nyelvőr 6—12., 42—47., 79—87. l.

Turóczy Trostler József. A magyarság és németiség szellemi kapcsolata. Századunk 87—92. l.

Új Auróra. Irodalmi almanach. Szerk. dr. Jankovich Marcell és Tamás Lajos. Pozsony. — Ism. Reményik Sándor. Pásztortűz 46. l.

Vajda Gyula. Az irodalom szerete. Kritikai tanulmány. Sopron 31 l. — Ism. K. S. M. Könyvszemle 195—196. l.

Várady Aurél. Az erdélyi magyar sajtó a 80-as években. Pásztortűz 56—59., 82—84. l.

Vargha Damján. A legrégebb magyar ferences prédikáció vázlata mint irodalmi emlék. Nemz. Ujs. 17. sz.

Verő György. Blaha Lujza és a Népszínház Budapest színi életében. 1926. 328 l. — Ism. K. G. Napkelet. IX. 66—67. l.

Wlassits Gyula. Irodalmi diplomácia. B. Hirl. 110. sz.

Zalán Menyhért. A Pray kódex benedictiói. M. Könyvszemle 44—66. l.

Zolnai Béla. Modern irodalmunk és az irodalomtudomány. Széphalom 8—19. l., különny. 16 l. — Ism. Mészöly Gedeon. B. Szemle 205. köt., 465—474. l. — N. L. Prot. Szemle 414. l. — Zolnai Béla. Széphalom 212—227. l.

Zoltvány Irén. Elnöki megnyitó beszéd. Irodalomtört. 69—81. l.

Zulawski Andor. Az új magyar irodalom problémája. 138 l. — Ism. Császár Elemér. Új Nemz. 27. sz. — k. e. Pásztortűz 72. l. — Quintus. 8 Órai Ujs. 29. sz. — sz. k. B. Hirl. 29. sz. — Zlinszky Aladár. IK. 132—134. l.

— Nagy László. Új Élet 102—103. l. — Virágh Ferenc. U. o. 103—105. l. — Zulawski, Nagy, Virágh. U. o. 156—157. l. — U. a. U. o. 208. l.

Zulawski Andor. Irodalompolitika. Pásztortűz 62—64. l.

II. Egyes írók.

Abrahám Ernő, P. A csudaszarvas. Árva királyfi. Trilogia. II. rész Jaschik Almos képeivel. 4-r., 240 l. — Ism. Literatura 5. sz.

Ady. Choix de poésies. Traduit par Alexandre Térey. Paris 1926. 52 l. — Ism. Szegedi István. Prot. Szemle 259—260. l. — I. G. Revue des Études Hongroises 196—197. l.

Bársony István. Az Ady-«kultusz».

Barta Lajos. Ady énekel. Nyugat 214—217. l.

- Bartha József.* Az Ady-kérdés. A Cél június.
Benedek Marcell. Új Ady-háborúság. Századunk 93—98 l.
Csanády György. Patroklos körül. Híd 75—78. l.
Dóczy Jenő. Ady-irodalom. Magyarság 92. sz.
Fenyő Miksa. Adyt már nem kezdheti ki semmiféle államilag engedélyezett «szépészet» és «műítészet». Esti Kurir 30. sz.
Fiók Immanuel. Négyesy László. B. Hirl. 88. sz.
Hennyey Vilmos. Ady és az ifjúság. B. Hirl. 99. sz.
Ignotus. Ady körül. M. Hirl. 41. sz.
Jánossy Gábor. Ady és a magyar közvélemény. P. Napló 131. sz.
Kállay Miklós. Ady mint az irodalmi eszmék csatáinak harei lobogója. Nemz. Ujs. 82. sz.
Makkai Sándor. Magyar fa sorsa. A vádlott Ady költészete 144 l. — Ism. Szász Árpád. B. Hirl. 127. sz. — u. o. 131. sz. — Kárpáti Aurél. P. Napló 142. sz. — Hegedűs Lóránt. P. Hirl. 74. sz. — y. Magyarság 132. sz. — Áprily Lajos. Páztortűz 248—249. l. — Egy tanár. Népszava 130. sz. — Schöpplin Aladár. Nyugat 830—833. l. — Literatura 5. sz. — Muraközy Gyula. Prot. Szemle 399—403. l. — Csanády György. Híd 175—178. l. — Gaál Gábor. Korunk 6. sz.
Makkai Sándor. Ond vezér unokája. Híd 5—12. l.
Móricz Zsigmond. Ady Endre sirja. P. Napló 104. sz.
Nagy János. Az Ady-probléma. B. Hirl. 91. sz.
Négyesy László. Az Ady-pör. P. Hirl. 91. sz.
Négyesy László. Realis és tulesapongó Ady-kultusz. Levélváltás Hegedűs Lóránttal. B. Hirl. 87. sz., Irodalomtört. 157—166. l., különny. — Ism. Új Nemz. 118. sz.
Quintus. Ady- emlékek. 8 Orai Ujs. 104. sz.
Surányi Miklós. Ady Endre körül. Nemz. Ujs. 35. sz.
Vargha Gyula. Adyról. B. Hirl. 121. sz.
Bajcsi Zsilinszky Endre. A magyar Ady. Magyarság 143. sz.
 Ady Endre és a Heraldikai Társaság. M. Hirl. febr. 22. sz.
 Ady Endre hagyatéka. Magyarság 31. sz.
 Az Ady-probléma. Nyilatkozatok, levelek. B. Hirl. 92., 98. sz.
 Az Ady-kérdés. B. Hirl. 31. sz.
 Ady Endre orvosa a Vér és Arany költőjéről, aki most lett volna 50 éves. M. Hirl. 1. sz.
 Beszélgetés Csinszkával Ady Endréről és Ady Lajosról. Esti Kurir 47. sz.
 Der Streit um Ady. P. Lloyd 96. esti sz.
Ágoston Ernő. Reménytelen remények 69 l. — Ism. — i. P. Lloyd 91. esti sz.
Andai Ernő. Soha ilyen tavaszt. — Ism. Esti Kurir. 132. sz. — M. Hirl. 128. sz.
Anonymus. Magyar Anonymus, Béla-király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről. Fordította, bevezetéssel jegyzetekkel és térképpel ellátta Pais Dezső. Napkelet könyvtára 14. sz. 1926. 152 l. — Ism. Buday Árpád. Prot. Szemle 181—183. l.
Áprily Lajos. 1. Rasmussen hajóján Berlin 1926. 62 l. — Ism. Turóczi Trostler József P. Lloyd 64. esti sz. — mp. Magyarság 7. sz. — Alszegehy Zsolt. Napkelet IX. 59—60. l. — Kozocsa Sándor. Bácskai Élet 134—135. l. — Koncz Géza. Botond 187—191. l. — i. — f. M. Művelődés 62—63. l. — Bodor Aladár. Prot. Szemle 273—275. l. — Szondy György. Debr. Szemle 72—74. l. — Kozocsa Sándor. Új Élet 46. l. — 2. Vers vagy te is. Kolozsvár 1926. — Ism. Alszegehy Zsolt. Napkelet IX. 59—60. l. — Bodor Aladár. Prot. Szemle 273—275 l. — Benedek Marcell. Századunk 129. l. — Szondy György. Debr. Szemle 72—74. l.
Kozocsa Sándor. Áprily Lajos. Bácskai Élet 4—10. l.
Szondy György. Áprily Lajos. Erő 3. sz.
Aranka György. *Perényi József.* Aranka György és Kazinczy Ferenc, Erd. Irod. Szemle 1—12. l.

- Arany János.** *Császár Elemér.* Arany János képzelete. Irod. tört. füzetek. 14. sz. 30 l. — *Ism. sz. k. Bud. Hirl.* 97. sz. — *Literatura* 5. sz.
- Majtényi György.** Arany János ismeretlen kézírásai. *P. Hirl.* 110. sz.
- Trencsény Károly.** Arany János és az eposzi közvagyon. I. IK. 40—59. l.
- Babits Mihály.** Halálfiái. 696 l. — *Ism. Farkas Zoltán. M. Ujs.* 127. sz. — sz. r. P. Napló 91. sz. — *Sebestyén Károly. P. Lloyd* 91. esti sz. — *Kárpáti Aurél.* Magyarország 96. sz. — (bl.) *M. Hirl.* 104. sz. — *Illés Endre.* Az Est 94. sz. — *Földi Mihály.* Nyugat 771—787. l. — *Szabó Lőrinc.* Pandora 233—245. l.
- i. p.* Babits Mihály a Halálfiairól. — *Literatura* 6. sz.
- Szerb Antal.** Az intellektuális költő. Széphalom 124—139. l.
- Babits Mihály a költő regényíró. *Literatura* 5. sz.
- Bácsföldi.** Szabad gályán, 102 l. — *Ism. D. L. L. B. Hirl.* 132. sz.
- Balassa Imre.** Nagy idők. 376 l. — *Ism. Literatura* 2. sz. — *Ország-Világ* 1. sz.
- Balassi Bálint.** *Németh László* Balassi Bálint. Az Erő 4. sz.
- Waldapfel József.** Balassi költeményeinek kronológiája. Irodalomtört. füzetek 15. sz. 44 l. — *Ism. sz. k. B. Hirl.* 97. sz. — *Cs. B. Erd. Irod. Szemle* 93—94. l. — *Literatura* 5. sz.
- Waldapfel József.** Adalékok Balassi istenes énekeinek mintáihoz. IK. 77—86. l.
- Balla Böske.** Uri kamaszok. Regény. Arad. 1926. 192 l. — *Ism. Literatura* 3. sz.
- Balla Irma.** Vaskuthy Gábor 348 l. — *Ism. B. Hirl.* 65. sz. — *Ujs.* 56. sz. — *M. Hirl.* 70. sz. — *Literatura* 5. sz.
- Bánóczy József.** *Balassa József* Bánóczy József. Nyugat 278—279. l.
- Beöthy Zsolt.** Bánóczy József. Irodalomtört. 60—62. l.
- Blau Lajos.** Bánóczy József *M. Zsidó Szemle* 1—7. l.
- Fischer Gyula.** Bánóczy József koporsójánál. *M. Zsidó Szemle* 7—9. l.
- Friedmann Dénes.** Bánóczy József élete. *M. Zsidó Szemle* 13—15. l.
- Kéký Lajos.** Az Akadémia búcsúztatója. *M. Zsidó Szemle* 11. l.
- Kornis Gyula.** Gyászbeszéd. *M. Zsidó Szemle* 9—11. l.
- Mosdóssy Imre.** Búcsúztató dr. Bánóczy József temetésén. *M. Zsidó Szemle* 12—13. l.
- Bányay László.** Lázár lakomája. 1926. — *Ism. Gulyás Sándor.* Napkelet IX. 171—172. l.
- Bárany Ferenc.** Kleatinosz. 106 l. — *Sz. Irodalomtört.* 143. l.
- Bársony István.** 1. Magyar természeti és vadászati képek. Második átdolgozott kiadás é. n. 218, (1) l. — *Ism. Baros Gyula. Prot. Szemle* 106—107 l. — 2. Délibáb 283 l. — *Ism. r. r. Új Nemz.* 100. sz. — 3. Az én világom. Elbeszélések. 1926. — *Ism. Nyitrai N. László. Új Élet.* 47. l.
- Bartalís János.** Hejh rózsafa! Kolozsvár 1926. — *Ism. Kristóf György.* Páztortűz 70—71. l. — *Kosztolányi Dezső.* Nyugat. 834—836. l. — *Literatura* 3. sz. — *Benedek Marcell.* Századunk 129—130. l. — *Csanádi György.* Híd. 180—184. l.
- Bartók József.** 1. Jelenések. 69 l. — *Ism. Szász Károly. B. Hirl.* 34. sz. — *Kozoca Sándor.* Bácskai Élet 222—223. l. — 2. Semper idem é. n. (1926). 271. l. — *Ism. r. r. Új Nemz.* 13. sz. — *Haranghy László.* Vasárnap 77. l. — *Szász Károly. B. Hirl.* 34. sz. — *Horváth János.* Napkelet IX. 263—266. l. — *Harsányi Kálmán.* Élet 79—80. l. — *Kozoca Sándor.* Bácskai Élet 220—222 l. — *Berta Ilona. M. Asszony* 45. l. — *Hartmann János. Prot. Szemle* 193—195 l. — *Tóth Lajos. Új Élet* 119. l. — 3. Forgács. 1926. 186 l. — *Ism.* — *S. M. Ujs.* 89. sz. — *Berta Ilona. M. Asszony* 45. l. — *r. r. Új Nemz.* 14. sz. — *Haranghy László.* Vasárnap 77. l. — *Szász Károly. B. Hirl.* 34. sz. — *Horváth János.* Napkelet IX. 263—266. l. — *Harsányi Kálmán.* Élet 79—80. l. — *Kozoca Sándor.* Bácskai Élet 219—220. l. — *Kálv. Szemle* 10. sz. — *Vajthó László. Prot. Szemle* 115—116. l. — *gyó.* — *Új Élet* 47. l. — 4. Zsuzsi. Magyar Nép könyvtára. — *Ism. Csűry B. Páztortűz.* 48. l. — *ágh.* Beszélgetés Bartók Józseffel. Páztortűz 69. l.

- Berda József.** Vérző napok. — Lengyel Miklós és Kulcsár László versei és novellái. — *Ism. s. i. Ujs.* 133. sz.
- Berde Mária, R.** Romuald és Andriana. Berlin. 222 l. — *Ism. B. A. Magyarság* 47. sz. — Gulyás Sándor. Napkelet IX. 451—452. l. — *Brisits Frigyes.* Élet 120. l. — Szabó István Andor. Irodalomtört. 137. l.
- Németh László** Berde Mária. Prot. Szemle 20—23. l.
- Berend Mihály.** Tisztelesség és szerelem. Novellák és minialűrök. — *Ism. Esti Kurir* 90. sz. — B-gi. Népszava 145. sz.
- Bibó Lajos.** Báthory Zsigmond. Színmű 3 felvonásban. Bemutatta a Nemzeti Színház 1927 jan. 22-én.
- Bodrogközy Zoltán.** Márványasszony 1926. 108 l. — *Ism. Pásint Ödön.* Hid. 182—183. l.
- Bokor Malvin, S.** Árpádvér. é. n. (1926.) 178 l. — *Ism. Brisits Frigyes.* Napkelet IX. 165—166. l. — *Egri Egyházm. Közl.* 1. sz. — Szinnyei Ferenc. Kath. Szemle 60—61. l.
- Böszörményi Zoltán.** A gálya grédikátora. 1926. 112, (1) l. — *Ism. Ráskay László.* P. Napló 115. sz.
- Brassal Sámuel.** Boros György. Dr. Brassai Sámuel élete. Kolozsvár. — *Ism. i. s. Pásztortűz* 167. l. — k. e. Erd. Irod. Szemle 96—97. l.
- Boros György.** Brassai és Széchenyi. Pásztortűz 277—278. l.
- Bródy László.** 1. Nap-nap után 80 l. — *Ism. Marconnay Tibor.* Prot. Szemle 50. l. — 2. Bábsház. — *Ism. M. Hirl.* 83. sz. — *Esti Kurir* 49. sz.
- Buday Géza.** A Bay fiúk. — *Ism. M. I. B. Hirl.* 62. sz.
- Buzáth Anna, V.** Oceán. Versek. — *Ism. Ujs.* 20. sz.
- Csathó Kálmán.** Te csak pipálg Ladányi. Egy úri penzió története 3 felvonásban. Bemutalta a Nemzeti Színház 1927 febr. 18-án.
- Csathó Kálmán.** 1. Lányok, anyák, nagyanyák. 352 l. — *Ism. — S. M. Ujs.* 112. sz. — r. r. Uj Nemz. 95. sz. — O. Gy. Magyarság 104. sz. — Szász Károly. B. Hirl. 37. sz. — Gulyás Sándor. Napkelet IX. 438—439. l. — M. Hirl. 70. sz. — *Literatura* 2. sz. — 2. Asszony a bakon. — Kállay Miklós. Nemz. Ujs. 137. sz.
- Csokonai, Gulyás József.** Csokonai a lélek halhatatlanságáról. Debr. Szemle 161—167. l.
- Harsányi István.** Csokonai «A reményhez» című versének dallama. IK. 119—120. l.
- Harsányi István.** Egy Csokonai-vers sárospataki dallamának szerzője. IK. 120—121. l.
- Langhoffer Pál.** A farsang legnagyobb poetája. Botond 193—195. l.
- Németh László.** Csokonai. Az Erő 5. sz.
- Csűrös Zoltán.** A fejedelem bujdosik. Tahitótfalu 1926. 127, (2) l. — *Ism. Szönyi Sándor.* Napkelet IX. 262—263. l. — h. s. Uj Élet 48. l. — sz. i. a. Irodalomtört. 139. l.
- Darkó István.** Zuzmara. Berlin 1926. 186, (2) l. — *Ism. e. i. Magyarság* 18. sz. — P. J. M. Művelődés 60—61. sz. — Németh László Prot. Szemle 47—48. l.
- Darnay Kálmán.** Testőrszerelmek. 1926. 295 l. — *Ism. Marconnay Tibor.* Prot. Szemle 45—46. l.
- Darnay Kálmán.** Uj Nemz. 88. sz.
- Dávid Margit, Gáspárné.** Máglyahalál 257 l. — *Ism. r. r. Uj Nemz.* 67. sz.
- Deák Ferenc. Bodnár István.** Deák Ferenc mint poéta. B. Hirl. 16. sz.
- Kozocsa Sándor.** Deák Ferenc humora. Bácskai Élet 259. l.
- Demeter György.** Zrinyi pandurja. 1926. 160 l. — *Ism. B. Magyarság* 18. sz. — Kutas Kálmán. Prot. Szemle 197—198. l.
- Dénes Gizella.** Csodálatos fazekas. Regény. Pécs 175, (1) l. — *Ism. Bohniczky Szefi.* Nyugat 1000—1001. l.
- Dézi Lajos.** Alszegehy Zsolt. Dézi Lajos tudományos pályája. Irodalomtört. 128—136. l.
- Dianovszky Szaniszló.** Szibériai álmok. Elb. — *Ism. Magyarság* 110. sz.
- Domonkos István.** Harsányi Lajos. Domonkos István emléke. Nemz. Ujs. 137. sz.

Dormándy László. Sólommadár. 432 l. — *Ism. P. Ujs.* 97. sz. — *M. Hirl.* 76. sz. — *u. Esti Kurir* 108. sz. — *Komlós Aladár.* Nyugat 837—838. l. — *Literatura* 5. sz. — *Majoros István.* Pandora 251. l. — *Puskás István.* Új Élet 217—218. l.

Drocsák János. Hegyoldalon. Arad. — *Ism. k. e. Pásztortűz* 167 l. — *ke. Vasárnap* 78. l.

Dura Máté. Szébb-jobb világ. Versek. 1926. 184 l. — *Ism. D. J. Magyarország* 65. sz. — *Zr. Irodalomtört.* 50. l.

Emőd Tamás. Nótám, füttöm, citerám. 1926. 274 l. — *Ism. Dániel Géza.* Napkelet IX. 440. l.

Eötvös József. *Bárany Gerő.* Báró Eötvös József emlékezete. Néptanítók Lapja 7—8. sz.

Baros Gyula. Báró Eötvös József elveszett versei. Irodalomtört. 30—31. l.

Erdélyi József. Délibáb és szívárvány. Pápa 16-r. 18 l. — *Ism. Szabó Lőrinc.* Pandora 107—108. l.

Németh László. Erdélyi József. Prot. Szemle 155—159. l.

Erdős Renée. 1. Báró Herzfeld Clarissz é. n. (1926) 361 l. — *Ism. Kékylajos.* Prot. Szemle 265—269. l. — 2. Nyirfaerdő 166 l. — *Ism. P. Lloyd* 126. esti sz. — *Ujs.* 94. sz. — *L. I. M. Hirl.* 98. sz. — *S. B. Az Est* 95. sz. — *Literatura* 6. sz.

Farczadi Sándor. Fenyő a Hargitán. Brassó 1926. — *Ism. Walter Gyula.* Pásztortűz 144. l.

Farkass Jenő. Sötét az ég. Regény 245 l. — *Ism. P. Ujs.* 137. sz. — *gyó.* Új Élet 101—102. l.

Ferenczi Zoltán. *Gy.* Ferenczi Zoltán. Pásztortűz 286. l.

V. M. Ferenczi Zoltán. Irodalomtört. 263—267. l.

gy. Ferenczi Zoltán. *M. Hirl.* 123. sz.

Finta Gerő. Pacsirtaszó. Kolozsvár. — *Ism. (k. e.) Pásztortűz* 215—216. l.

Finta Sándor. Szakállas Kitykirity. Regény. Szombathely 1926. 212 l. — *Ism. Székely László.* *M. Kultúra* 186—187. l. — *Tarczai György.* Kath. Szemle 188—189. l. — *Néptanítók Lapja* 5—6. sz.

Vas Tamás. Finta Sándor. Élet 171—175. l.

Finta Zoltán. Bort, búzát, békességet. Temesvár. — *Ism. Ráskay László.* *P. Napló* 115. sz. — *k. e. Pásztortűz* 143. sz. — *Kacsó Sándor.* Híd 117. l.

Fodor József. Lihegő erdők. 156 l. — *Ism. Mikes Lajos.* *P. Napló* 129. sz. — *Kárpáti Aurél.* *Az Est* 143. sz. — *Szabó Lőrinc.* Pandora 233—245. l. — *Turóczi Trostler.* József. *P. Lloyd* 126. esti sz.

Fodor László. A díszelőadás. Színjáték 3 felvonásban, Bemutatta a Víg-színház 1927 márc. 16-án.

Fogarasi. Harsányi István. Egy Csokonai-vers sárospataki dallamának szerzője. *IK.* 120—121. l.

Fóthy János. Igazgyöngy. Vigjáték 3 felvonásban. Bemutatta a Kamarszínház 1927 ápr. 9-én.

Földi Mihály. A Halasi Hirsch fiú. 1926. 460 l. — *Ism. —s— M. Ujs.* 82. sz. — *D. J. Magyarország* 85. sz. — *P. Ujs.* 68. sz. — *Szántó Rudolf.* *P. Napló* 5. sz. — *Komlós Aladár.* Nyugat 272—275. l. — *Esti Kurir* 1. sz. — *B. Gy. Az Est* 11. sz.

Fürth Margit. T. Vágyak végtelene. 61 l. — *Ism. B.—gi. Népszava* 84. sz. — *Literatura* 5. sz.

Gabányi János. A megbilincselte ember. 336 l. — *Ism. Lőrinczy György.* *B. Hirl.* 91. sz. — *syd. Nemz. Ujs.* 41. sz. — *P. Élet* 204. l. — *Hamvas József.* Prot. Szemle 335—336. l. — *Sz. Irodalomtört.* 142—143. l.

Gál Kelemen. *Márkos Albert.* Dr. Gál Kelemen. Pásztortűz. 50—52. l.

Garami Árpád. A szerelem örültjei. 143 l. — *Ism. 8 Órai Ujs.* 64. sz. — *Esti Kurir* 45. sz. — *M. Hirl.* 47. sz.

Gárdonyi Géza. 1. A kapitány. Regény. 1926. 214 l. — 2. Vallomás. 1926. 227 l. — 3. Zivatar a pékéknél. 1926. 159 l. — *Ism. Várdai Béla.* Kath. Szemle 116—118. l.

Gárdonyi József. Gárdonyi Géza lapszéli jegyzetei. M. Nyelvőr 13—14., 75—79. l.

Gárdonyi József. Hol játszódtott meg a «Kiki a párjával». P. Hirl. 41. sz.

Gárdonyi József. Meglátogattam az apámat. P. Hirl. 83. sz.

Gopcsa László. Gárdonyi, mint gyorsíró. Néptanítók Lapja 15—16. l.

Kéký Lajos. Gárdonyi Géza. Irodalomt. Füzetek. 7. sz. 1926. 40 l. — Ism. Szőnyi Sándor. Prot. Szemle 123—124. l.

Kélemen Ferenc. Gárdonyi Géza szülei. A makói közs. polg. leányisk. értesítője. 1926/27. 8—12. l.

A láthatatlan író. B. Hirl. 110. sz.

Gellért Lajos. Írás egy emberről, aki mindenképen boldog akar lenni. 1926. 154 l. — Ism. V. M. Népszava 90. sz.

Geöcze Anna versei. Miskolc 1926. 64 l. — Ism. (kyp) M. Ujs. 21. sz. — Szőnyi Sándor. Napkelet IX. 164—165. l. — Berta Ilona. M. Asszony 17—18. l.

Gergely Sándor. Játszik az ucca. 1926. 83, (4) l. — Ism. Fenyő László. Nyugat 115—116. l. — Borgisz. Szocializmus 114. l.

Gergelyffy Gábor. Hozzátok szölok... Verseik. 99, (1) l. — Ism. Ráskay László. P. Napló 115. sz. — M. M. Ujs. 113. sz. — sz. Ujs. 82. sz. — L. I. M. Hirl. 110. sz. — b. m. Esti Kurir 89. sz.

Görög Demeter. *Hajnal István.* Görög Demeter az Esterházyaknál. IK. 115—118. l.

Gujás Tivadar. Sirokkó. 112 l. — Ism. Szelényi Ottó. Napkelet IX. 463. l. — Marconnay Tibor. Prot. Szemle. 276. l.

Gulácsy Irén, P. 1. Hamueső. Kolozsvár, 1926. — Ism. Benedek Marcell. Századunk 130—131. l. — 2. Fekete völegények. 1-26. I—III. k. 221, 281, 236 l. — Ism. r. r. Új Nemz. 94. sz. — rő. Pásztortűz 190. l. — Zádor Tamás. 8 Órai Ujs. 119. sz. — Dánielné Lengyel Laura. B. Hirl. 11. sz. — P. Napló 39. sz. — Bohuniczky Szefi. Nyugat 280—281. l. — Kállay Miklós. Nemz. Ujs. 12. Sz. — B. A. Magyarország 41. sz. — Farkas Gyula. Napkelet IX. 271—273. l. — Kárpáti Aurél. Az Est 45. sz. — (n). P. Lloyd 5. esti sz. — Harsányi Kálmán. Élet 98—99. l. — Rákosi Jenő. Új Idők 14. sz. — Kristóf György. Erd. Iród. Szemle 79—81. l. — d. l. Botond 150—151. l. — G—l. Híd 49—50. l. — Cs. M. Hirl. 18. sz. — Literatura 2. sz. — Rubinyi Mózes. M. Nyelvőr 24—26 l. — Sebestyénne, Stetina Ilona. M. Asszony 103—104. l. — Kardos Pál. Pandora 110—111. l. — Németh László. Prot. Szemle 263—265. l.

P. Gulácsy Irén önmagáról. Literatura 3. sz.

Gyallay Domokos. Vaskenyéren. Kolozsvár 1926. 181 l. — Ism. r. r. Új Nemz. 118. sz. — Kéký Lajos. Pásztortűz 69—70. l. — Mael Ferenc. Vasárnap 1. sz. — k — i. Magyarország 34. sz. — Sz. F. Napkelet IX. 259—260. l. — Kiss Ernő. Erd. Irod. Szemle 78—79. l. — Sz. E. Híd 51—54. l. — S. M. Hirl. 6. sz. — Tordai Ányos. Kath. Szemle 187—188. l.

Németh László. Gyallay Domokos. Prot. Szemle 86—89. l.

Gyarmath B. János. Siratlak Erdély. — Ism. Gulyás Sándor. Napkelet IX. 457—458. l.

Gyóni Géza. *Balogh István.* Gyóni Géza szibériai életrajza. III, 200 l. — Ism. I. E. P. Napló 91. sz. — B. Magyarország 116. sz. — y. — s. Nemz. Ujs. 70. sz. — Literatura 5. sz. — Tóth Lajos. IK. 144—145. l. — U. a. Új Élet 219—220. l.

Boross István. Gyóni Géza. Mezőtúr K. 8-r. 91 l. — Ism. mp. Magyarország 65. sz. — Literatura 4. sz. — Zsigmond Ferenc. Prot. Szemle 272—273. l. — Tóth Lajos. IK. 144—145. l. — U. a. Új Élet 219—220. l. — Sz. Irodalomtört. 149. l.

Franciscus Litteratus. Gyóni Géza meg a faluja. P. Napló 142. sz.

Gyökössy Endre beszéde. A szarvasi ág. h. ev. gimn. értesítője 1926/27. 9—14. l.

Jegess József. Emlékezés Gyóni Gézára. Bácskai Élet 43—45. l.

Kemény Gabriel. Géza Gyóni. P. Lloyd 115. esti sz.

Kutsinszky Béla. Gyóni Géza. A szarvasi ág. h. év. gimn. értesítője 1926/27. 4—8. l.

Pekár Gyula Gyóni Gézáról. B. Hirl. 117. sz.

Petri Mór. Emlékezés Gyóni Gézáról. Bud. Hirl. 138. sz.

Rados K. Béla Gyóni Géza ébresztgetése. Botond 151—152. l.

Rákosi Jenő. Gyóni Géza. P. Hirl. 142. sz.

Emlékbeszéd az intézet Gyóni Géza ünnepén. A karcagi ref. reálgimn. értesítője 1926/27. 3—13. l.

György Oszkár. Titok. 1926. 871. — Ism. Hajdú Henrik. Nyugat 513—514 l. — Gulyás Sándor. Napkelet IX. 457—458. l. — K. S. Új Élet 220. l.

Gyulai Pál. Irodalmi emlékei. Sajtó alá rendezte, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Papp Ferenc. 1926. 185 l. — Ism. Baros Gyula. Napkelet IX. 351—252. l. — Galamb Sándor. B. Szemle 206. köt. 479—480. l. — Zoltvány Irén. Kath. Szemle 373—375. l. — Dóczy Jenő. Prot. Szemle 256—258. l. — Tóth Lajos. Új Élet 220. l. — Schöpfung Aladár. Nyugat 927—929. l.

Csűrű Bálint. Gyulai Pál két novellahősről. Pásztortűz 240. l.

Kardeván Károly. Gyulai Pál párbaja Tóth Kálmánnal. Napkelet IX. 473—475. l.

Marczali Henrik. Gyulai Pál. B. Hirl. 1. sz.

Mitrovics Gyula. Gyulai Pál esztétikája. 1926. 164 l. — Ism. F. Z. M. Ujs. 6. sz.

Rákosi Jenő Gyulai Pálról. M. Hirl. 14. sz.

Voynovich Géza. Gyulai Pál. Irodalomtört. Füzetek 11. sz. 1926. 20 l. — Ism. Literatura 5. sz.

Harsányi Kálmán. Önéletrajz. Élet 41—42. l.

Németh László. Harsányi Kálmán. Prot. Szemle 376—381. l.

Valkó László. Harsányi Kálmán. Pásztortűz 74—76. l.

Harsányi Lajos. A boldog költő. Versek 1926. 96 l. — Ism. Vasárnap 1. sz. — Gál János. Napkelet IX. 452—453. l. — Brisis Frigyes. Élet 38. l. — Ujs. 45. sz. — Várdai Béla. Kath. Szemle 246—248. l. — Marconnay Tibor. Prot. Szemle 337—339. l.

Hatvany Lajos. Urak és emberek. Regény I—II. 1926 (4) 269, (4) 273. l. — Ism. Lendvai István. Új Nemz. 41. sz. — B. Hirl. 47. sz. — Lengyel Menyhért. P. Napló 16. sz. — Br. Népszava 29. sz. — Harsányi Zsolt. Nyugat 204—205. l. — Ignotus. U. o. 283—285. l. — Dóczy Jenő. Magyarság 12. sz. — Hatvany Lajos. U. o. 35. sz. — Zsigmond Ferenc. Napkelet IX. 356—359. l. — Dr. G. S. P. Lloyd 27. esti sz. — Ballagi Ernő. Egyenlőség 6. sz. — U. o. 11. sz. — Hatvany Lajos. U. o. 12. sz. — Ballagi Ernő. U. o. 14. sz. — K. L. M. Hirl. 6. sz. — Mohácsi Jenő. Literatura 3. sz. — Komlós Andor. Zsidó Szemle 10. sz. — Patai Edith. Mult és Jövő 221—222. l. — Ignotus Pál. Pandora 105—106. sz.

Ignotus Pál. Hatvany Lajos. Literatura 4. sz.

Hatvany Lili. Az az ember... 1926. 217 l. — Ism. r. r. Új Nemz. 67. sz.

Hegedűs Sándor, ifj. Vörösbőrű romantika. — Ism. Szász Károly. B. Hirl. 142. sz. — P. Lloyd 126. esti sz. — M. Hirl. 83. sz. — Nemz. Ujs. 82. sz. — Rátkay Károly. Esti Kurir 82. sz. — p. j. Népszava 90. sz. — Zádor Tamás. 8 Órai Ujs. 119. sz. — h. s. Új élet 219. l.

Kállay Miklós. Magyar szerző, akit külföldről kell importálni. Nemz. Ujs. 12. sz.

Hegyí István, Agyagfalvi. A véres kardot körülhordozom. 1926. 112 l. — Ism. rpt. Napkelet IX. 274—275. l.

Heitai Jenő munkáinak gyűjteményes kiadása. Első sorozat. — Ism. B. Hirl. 29. sz. — Szántó Rudolf. P. Napló 29. sz. — Kárpáti Aurél. Magyarország. 29. sz. — Ignotus. Nyugat 377—381. l. — Kodolányi János. Az Est 29. sz. — M. Hirl. 29. sz. — 1. Írók, színésznők és más csirkefogók. Elbeszélések. Harmadik kiadás. 1926. 176 l. — Ism. T—a. Népszava 90. sz. — P. Napló 22. sz. — P. Élet 204. l. — 2. Papirkosár. Elbeszélések. 1926. 156 l. — Ism. Br. Népszava 29. sz. — Szini Gyula. Nyugat 202—204. l. —

Hartmann János. Napkelet IX. 160—161. l. — T. Élet. 183. l. — Marconnay Tibor. Pandora 112. l. — 3. Az asszony körül. Második kiadás. 256 l. — Ism. Hartmann János. Napkelet IX. 160—161. l. — 4. Az utolsó bohém. Regény. Harmadik kiadás. 1926. 158 l. — Ism. Br. Népszava 29. sz. — Esti Kurir 1. sz. — Hartmann János. Napkelet 160—161. l.

Dánielné Lengyel Laura. Heltai Jenő. B. Hirl. 88. sz.

Laczkó Géza. Le ruban. Nyugat 270—272. l.

Herczeg Ferenc. Kék és piros. Vigjáték egy felvonásban. Herczeg Ferenc novellájából írta Zágon István. Bemutatta a Belvárosi Színház 1927 febr. 25-én.

Császár Elemér. Herczeg Ferenc az író. Új Idők 1. sz.

Forgács Ferenc. Herczeg Ferenc költészete. A gyöngyösi áll. reálgimn. értesítője. 1926/27 3—63. l.

Futó Ferenc. Herczeg Ferenc. Irodalomtört. 1—29. 82—121. l.

Horváth János. Herczeg Ferenc. Irodalomtört. Füzetek 1 sz. 1926. 32 l. — Ism. K. G. Századunk. 131—134. l.

Rubinyi Mózes. Herczeg Ferenc 1926. 32 l. — Ism. — r. Irodalomtört. 148 l.

Surányi Miklós. Herczeg Ferenc és a modern regénystílus. Napkelet 50—57. l.

Surányi Miklós. A padlásletrán. Herczeg Ferenc gyermekkora és ifjúsága. Nemz. Ujs. 29—30. sz.

Zsigmond Ferenc. Herczeg Ferenc stílusa. Debr. Szemle 16—26. l.

Költészet vagy történelem? Literatura 6. sz.

Hevesi Sándor l. Mikszáth Kálmán.

Holicsy Gyula. Minden-Mindegy. Versek 64 l. — Ism. Dr. L. J. M. Kultúra 233. l. — gyógy. — Új Élet 160—161. l.

Homann Károly. A félszemű medve 1926. 198 l. — Ism. Kálv. Szemle 1. sz. — Az Erő 1. sz. — Hamvas József. Prot. Szemle 48—49. l.

Honti Tibor. A lélek lelkekre szomjas. — Ism. Ujs. 68. sz. — d. r. Esti Kurir 89. sz. — cs. a. P. Napló 33. sz.

Horváth Ádám, Pálóczi. Szabolcsi Bence. Pálóczi Horváth Ádám ötöd-félszáz énekének töredékes kézírata. IK. 99—108. l.

Horvát Endre, Pázmándi. Waisbecker Ede. Pázmándi Horvát Endre szépirodalmi munkássága. Pécs 143 l. — Ism. Literatura 6. sz.

Imets Béla, T. Muskátaszál s veres cserep. Székely ballada. — Ism. m. f. Pászortűz 216. l.

Jakab Géza. Álmodik a gyopár. Kolozsvár 1927. — Ism. k. e. Pászortűz 120. l.

Jakab Ödön. Estefelé. Versek. 1926. 192 l. — Ism. Zádor Tamás. 8 Órai Ujs. 46. sz. — Szász Károly. B. Hirl. 17. sz. — Brisits Frigyes. Kath. Szemle 250—251. l. — S. E. Napsugár 16. l. — Gyökössy Endre. Prot. Szemle 409—410. l. — Falu Tamás. Új Idők 25. sz.

Szász Károly. Jakab Ödön. Irodalomtört. 167—170. l.

Jankovics Marcell. Udvari bolond. Pozsony 1926 281 l. — Ism. Kozocsa Sándor. Bácskai Élet 135—136. l. — U. a. Új Élet 110—111. l.

Jarnó József. 1. Szakadó kötelek. Kassa 1926. — Ism. Tamás Lajos. Pászortűz 72. l. — sz. j. Népszava 90. sz. — 2. Ónarekép. Versek. Kassa. — Ism. B-gi. Népszava 145. sz.

Jókai. Ferenczi Zoltán. List of the translations of Jókai's works foreign languages. Bibliofil Könyvtár 1. sz. 1926. 43 l. — Ism. Cs. B. Erd. Irod. Szemle 101. l. — Kozocsa Sándor. M. Könyvszemle 192—193. l.

Kristóf György. Három jellemzés. Vörösmarty rózsái. Madách emlékezete. Jókai lelke. Kolozsvár 86 l. — Ism. V. M. Napkelet IX. 66. l.

Pongrácz Elemér. Jókai és a mai ifjúság. A Bp. székesfővárosi VII. ker. Kertész-utcai községi fiú felsőkeres. isk. értesítője. 1926/27. 6—9. l.

Jovanovich Lea, D. Nemcsak kenyérrel. 1926. 204 l. — Ism. Brisits Frigyes. Napkelet IX. 165—166. l. — Tordai Anyos. Kath. Szemle 124—125. l.

Kádár Imre. Bujdosó ének. — Ism. Literatura 3. sz. — Benedek Marcell. Századunk 129. l.

- Kafka Margit.** *Feleký Géza.* Kafka Margitról. Nyugat 17—19. l.
- Kajtsa Ferenc.** Gyopár a Hargitáról. — *Ism.* V. I. Pásztortűz 262. l.
- Karacs Teréz.** *Schavnitzai Hoffer Imre.* Karacs Terézről. M. Asszony 11—12. l.
- Karinthy Frigyes.** 1. Drámák ecetben és olajban. 1926. 205. (3) l. — *Ism.* Szarka Géza. Napkelet 445—446. l. — 2. Ki kérdezett? 1926 217, (2) l. — *Ism.* Babits Mihály. Nyugat 582—585. l. — Szalonnás János. Kálv. Szemle 9. sz. — 3. Heuréka 186 l. — *Ism.* Literatura 2. sz. — Szarka Géza. Napkelet IX. 445—446. l.
- Lepketánc. Fantasztikus játék egy felvonásban. Bemutatta a Belvárosi Színház. 1927 febr. 25-én.
- N. A. A «másiko» Karinthy. Literatura 4. sz.
- Károlyi Gáspár.** *Harsányi István.* Eddig ismeretlen adatok Károlyi Gáspárról. Sárospataki Ref. Lapok 12—13. sz.
- Harsányi I. és Gulyás I.* Új adatok Károlyi Gáspárról. Sárospatak 16 l.
- Kárpáti Aurél.** A nyolcadik pohár 192 l. — *Ism.* Szász Károly. B. Hirl. 142. sz. — P. Napló 57. sz. — sz. r. U. o. 69. sz. — —i. Uj. Nemz. 118. sz. — D. I. Magyarság 116. sz. — P. Ujs. 69. sz. — Mórész Zsigmond. Nyugat 585—587. l. — Vajthó László. Napkelet IX. 449—450. l. — m—. Az Est 73. sz. — Relle Pál. M. Hirl. 65. sz. — k. Literatura 5. sz. — Kardos László. Pandora 248—249. l.
- Kartsy Dénes.** A három csizmásdiák 119 l. — *Ism.* P. Napló 131. sz. — Esti Kurir 132. sz.
- Kassák Lajos.** Kassák Lajos, a konstruktív forradalmár. Literatura 4. sz.
- Katona József.** *Hegedűs Zoltán.* Mikor gyűjtötte össze verseit Katona József? IK. 126—127. l.
- Kazinczy Ferenc.** *Harsányi István.* Kazinczy Ferenc ismeretlen levelei. Irodalomtört. 123—124. l.
- Perényi József.* Aranka György és Kazinczy Ferenc. Erd. Irod. Szemle 1—12.
- Keleti Artur.** Az igaz Irodalom megtsufoltatása. — —bábjátéka Fáy Dezső fametszeteivel 22 l. — *Ism.* Nemz. Ujs. 65. sz. — Várkonyi Titusz. M. Hirl. 29. sz. — Literatura 4. sz. — Fabula János. 8 Órai Ujs. 46. sz. — P. Napló 33. sz. — R. O. Népszava 52. sz.
- Kerecsény János.** Attila hunn király. 1926. 198, (2) l. — *Ism.* rpt. Napkelet IX. 274—275. l.
- Kisfaludy Sándor.** *Gárdonyi Albert.* Kisfaludy Sándor és az insurrectio. IK. 91—96. l.
- Tóth Béla.* A Kisfaludy-regék utánzatai. Irodalomtört. Füzetek 13. sz., 24 l. — *Ism.* sz. k. B. Hirl. 97. sz. — Literatura 5. sz.
- Kisléghy Kálmán.** Hódolat 48 l. — *Ism.* D. L. L. B. Hirl. 132. sz. — Ráskay László. P. Napló 115. sz. — Ujs. 142. sz. — 8 Órai Ujs. 115. sz. — Literatura 5. sz.
- Kiss Géza.** *Hegyaljai.* 1. Égő szívvel. Miskolc. 1926. 140 l. — *Ism.* A. Zs. Élet 99. l. — Hamvas László. Prot. Szemle 177—178. l. — 2. Császár és telkipásztor. Miskolc. 1926. 158 l. — *Ism.* A. Zs. Élet 99. l.
- Kiss József.** *Rubinyi Mózes.* Kiss József élete és munkássága. 1926. 160 l. — *Ism.* M. D. Népszava 26. sz. — Kristóf György. Erd. Irod. Szemle 92—93. l. — r. a. B. Szemle 205. köt. 318—320. l. — Literatura 2. sz. — —r. Irodalomtört. 147—148. l.
- Kodolányi János.** 1. Kántor József megdicsőülése 1926. 197 l. — *Ism.* r. r. Uj Nemz. 61. sz. — Szinnyei Ferenc. Napkelet IX. 65—66. l. — 2. Tavaszi fagy. — *Ism.* Szabó Lőrinc. Pandora. 58—59. l.
- Kolozs Pál.** A bronzkapuig. Regény. Békéscsaba. 1926. — *Ism.* Literatura 3. sz. — Sz. G. Napkelet IX. 549—550. l.
- Komáromi János.** 1. Pataki diákok. 1926 [1925.] 239 l. — *Ism.* Nyitrai N. László. Uj Élet 46 l. — 2. Az idegen leány. 1926. 207 l. — *Ism.* Szász Károly. B. Hirl. 142. sz. — r. r. Uj Nemz. 13. sz. — Jász Pál. Pásztortűz 144. sz. — Haranghy László. Vasárnap 77. l. — Oláh György. Napkelet IX.

367—368. l. — Sárosp. Ref. Lapok 1. sz. — Karácsony Sándor. Prot. Szemle 50—53. l. — 3. Hat völegény. 1926. 189. (1) l. — Ism. Szász Károly B. Hirl. 142. sz. — r. r. Uj Nemz. 13. sz. — Haranghy László. Vasárnap 77. l. — ny. i. Népszava 116. sz. — Hartmann János. Napkelet IX. 366—367. l. — P. Lloyd 11. esti sz. — Szegedi István. Prot. Szemle 192—193. l.

Németh László. Komáromi János. Prot. Szemle 304—307. l.

Komor András. Jane and Jonny. Békéscsaba 1926. 152 l. — Ism. Turóczi Trostler Josef. P. Lloyd 103. esti sz. — N. A. Népszava 127. sz. — Schöppflin Aladár. Nyugat 116—117. l. — Literatura 2. sz. — Molnár Ákos. Pandora 54—55. l.

Koplik Gyula. Földimádók. 1926. 76 l. — Ism. (—n.) Élet 60. l.

Kós Károly. Varjúnemzettség. 1925. — Ism. Kis Ernő. Erd. Irod. Szemle 74—75. l. — Benedek Marcell. Századunk 130—131. l.

Kossovich József. *Harsányi István.* Csokonai «A reményhez» című versének dallama. IK. 119—120. l.

Kossuth Lajos. *Viszota Gyula.* Kossuth Lajos írott hírlapjai. B. Szemle 206. köt. 95—113., 231—252., 381—414. l.

Kosztolányi Dezső. Édes Anna. 1926. (4) 264. (2) l. — Ism. Br. Népszava 26. sz. — Elek Artur. Nyugat 200—202. l. — Dóczy Jenő. Magyarság 4. sz. — Dóczy Jenő. Napkelet IX. 156—158. l. — Csapó György. M. Kultura 44. l. — Kodolányi János. Pandora 47—50. l. — H. R. R. Széphalom. 194. l. — Szász Károly. Irodalomtört. 42—45. l.

—*ágh.* Kosztolányi Dezsőnél. Pásztortűz 117. sz.

Kovács Dénes. Őszi napfény. Elbeszélések. 1926. 85. (2) l. — Ism. Váth János. M. Kultúra 90. l.

Kováts Sándor. *Kecskeméti.* Vigasztaló földi útja. — Ism. B. A. Ujs. 98. sz. — A. Zs. Élet 182—183. l.

Kozma Andor. Turán. Ősrege. 2. kiad. 1926. 188. (2) l. — Ism. Literatura 2. sz. — Tóth Lajos. Uj Élet 44—45. l.

Kölcsy Ferenc. *Angyal Dávid.* Kölcsy Ferenc. Irodalomtört. Füzetek 16. sz. 36 l. — Ism. sz. k. B. Hirl. 97. sz. — Uj Nemz. 100. sz.

Gulyás József. A Kölcsy sirató énekhez. IK. 121—122. l.

Petroff Pál. Kölcsy Ferenc olvas, Szemere Pál fogalmaz. Irodalomtört. 31—32. l.

Környei Paula. Végzet. 1926. 264 l. — Ism. W. R. M. P. Napló 27. sz. — Brisits Frigyes. Napkelet IX. 67—68. l. — M. Hirl. 1. sz. — Czapik Gyula. M. Kultúra 89. l.

Körös Andor. Forgószél. Regény. 480 l. — Ism. R. L. P. Napló 131. sz. — Nemz. Ujs. 132. sz. — i. e. Az Est 134. sz.

Kövér Erzsébet. Magamban. Arad 1926. 16-r. 92. (2) l. — Ism. B. Magyarság 18. sz. — L. Élet 99. l.

sz. Kövér Erzsébet székfoglalójához. Pásztortűz 240 l.

Kristóti Károly versei. — Ism. Ráskay László. P. Napló 115. sz.

Krudy Gyula. Mohács 1926. 236 l. — Ism. r. r. Uj Nemz. 118. sz. — Kürti Pál. Nyugat 680—681. l. — Esti Kurir 14. sz. — Zlinszky Aladár. Napkelet IX. 363—365. l. — Várkonyi Titusz. M. Hirl. 18. sz. — Literatura 3. sz. — Németh László. Prot. Szemle 262—265. l. — B. B. Irodalomtört. 138: l.

Kulcsár László l. *Berda József.*

Kuntz Henrik. Magyar Kalvária. — Ism. rpt. Napkelet IX. 274—275. l. *Kutas Kálmán* versei. Zalaegerszeg 1926. 80 lap. — Ism. V. M. Napkelet IX. 273. l. — Pásztor József. Prot. Szemle 269. l. — ó. Irodalomtört. 140. l.

Kuti László. Megindul a mező. — Ism. D. L. L. B. Hirl. 132. sz. — Ujs. 136. sz. — L. I. M. Hirl. 110. sz. — b. m. Esti Kurir 118. sz.

Kürthy György. Mars. Pécs 1925. 227 l. — Ism. Trócsányi Dezső. Prot. Szemle 119—120. l.

Laczkó Géza. Sátán Trismegistos olvasója. 194 l. — Ism. Ujs. 80. sz. — Br. Népszava 116. sz. — Szántó Rudolf. P. Napló 27 sz. — Földi Mihály. Nyugat 437—438. l. — D. J. Magyarság 41. sz. — Farkas Gyula. Napkelet

- IX. 442—443. l. — B. Gy. Az Est 34. sz. — T. Élet 204. l. — M. Hirl. 35. sz. — Illés Endre. Pandora 108—110. l. — —r. Irodalomtört. 138. l.
- Lakatos László.** Az ember, az asszony és a tolvaj. 191. (1) l. — Ism. P. Napló 57. sz. — sz. r. U. o. 75. sz. — P. Ujs. 75. sz. — L. I. M. Hirl. 76. sz. — Br. Népszava 127. sz. — Kárpáti Aurél. Nyugat 756—757. l. — Kodolányi János. Az Est 72. sz.
- Lampérth Géza.** Önéletrajz. Élet 165—166. l.
- Lekes Nándor József.** A multak avarján. 130 l. — Ism. Z. A. Napkelet IX. 461—462. l. — mgy. Irodalomtört. 143. l.
- Lengyel József.** *Gulyás József.* Lengyel József versei. IK. 123—124. l.
- Lengyel Károly.** Rozoga hidakon. Versek. — Ism. rpt. Napkelet IX. 274—275. l. — Ujs. 33. sz. — Mult és Jövő 75. l.
- Lengyel Miklós l. Berda József.**
- Lenkei Henrik.** A nagy előjáték. 124 l. — Ism. Borbély Andor. Ujság 48. sz. — D. L. L. B. Hirl. 12. sz. — gy. m. Népszava 34. sz. — Szilágyi Géza. Nyugat 438—439. l. — R. P. M. Hirl. 35. sz. — Mult és Jövő 74. l. — Szabó István Andor. Irodalomtört. 137—138. l.
- Lévay József** utolsó versei. 1925. 188 l. — Ism. P. Napló 27. sz.
- Ligeti Ernő.** Föl a bakra. Kolozsvár 1925. 195 l. — Ism. Literatura 3. sz. — Benedek Marcell. Századunk 130. l.
- Lovik Károly.** Asszonyfej. — Ism. Zádor Tamás. 8 Órai Ujs. 119. sz. — Földi Mihály. Nyugat 587—590. l. — M. Hirl. 59. l.
- Lőrincz Jenő.** Bánatszengettyűk tornya. Pécs 79, (1) l. — Ism. Uj Nemz. 88. sz. — Ujs. 82. sz.
- Madách Imre.** *Cserny Rózs.* A három utolsó jelenet Madách zeneművében. Vasárnap 94—96. l.
- Kristóf György.** Három jellemzés. Vörösmarty rózsái. Madách emlékezete. Jókai lelke. Kolozsvár 86 l. — Ism. V. M. Napkelet IX. 66. l.
- Waldmann Ernő.** Madách Mózese. M. Zsidó Szemle 2. sz.
- Mael Ferenc.** Missa solemnis. Arad 1926. — Ism. Váth János. M. Kultúra 90—91. l.
- Majthényi György.** Aladin első szerelme. Pécs 163 l. — Ism. Trócsányi Dezső. Prot. Szemle 119—120. l.
- Makkay Sándor.** Ördögsekér. Kolozsvár 1926. 288 l. — Ism. Kiss Ernő. Erd. Irod. Szemle 75—77. l. — Benedek Marcell. Századunk 131. l.
- Makray Albert.** A csend dalai. — Ism. Reményik Sándor. Páztortűz 166. sz.
- Marconnay Tibor.** Kacagva tört ki a faun a pagonyból. 68 l. — Ism. P. Napló 61. sz. — Dr. Á. P. Lloyd 91. esti sz. — M. Hirl. 92. sz. — Nemz. Ujs. 132. sz. — T. K. Népszava 127. sz. — Literatura 5. sz. — Kardos László. Pandora 249. l.
- Marczell Ágoston.** A magyar sors. Színmű. 1926. 154 l. — Ism. Gulyás Sándor. Napkelet IX. 69—70. l.
- Mátyás Kovács Gyula.** Nánásy kapitány. Történeti színmű három felvonásban. — Ism. Sándor András. Napkelet IX. 453. l.
- Mécs László.** Vigasztaló. Berlin 132 l. — Ism. Szönyi Sándor. Napkelet IX. 553—555. l. — —ágh. Uj Élet 218. l.
- Kiss Ernő.** Mécs László. Páztortűz 98—100. l.
- Medgyaszay Vince.** Vihar után — alkonyat felé. 1926. 287 l. — Ism. Árvay János Napkelet IX. 463. l.
- Medveczky Bella.** Vihar. 138 l. — Ism. —i. Uj Nemz. 118. sz. — P. Ujs. 136. sz. — (—szym—) Esti Kurir 118. sz.
- Mihály László.** Uj harcok székely. 1926. 24 l. — Ism. Magyarság 7. sz. — A. B. Napkelet IX. 363. l. — Csapó György. M. Kultúra 45. l.
- Mikszáth Kálmán, Hevesi Sándor.** A bor, az arany és az asszony. Komédia egy felvonásban. Bemutatta a Belvárosi Színház 1927 febr. 25-én.
- Mollináry Gizella.** Asszonyi alázat. — Ism. S—án. Ujs. 65. sz. — Ignótos. Nyugat 279—280. l. — Esti Kurir 1. sz. — A. Zs. Élet 182—183. l. — Ignótos. M. Hirl. 18. sz. — Fenyő László. Pandora 250—251. l.

- Molnár Ákos.** Gyermeknek lenni. 1926. 145. (3) l. — *Ism. M. Hirl.* 1. sz.
- **Kardos László.** Pandora 111—112. l. — *Borgisz. Szocializmus* 114. l.
- Molnár Ferenc.** Az éhes város. — *Ism. M. Hirl.* 83. sz.
- Laczkó Géza.** Le ruban. Nyugat 270—272. l.
- Molnár Sándor.** 1. Tisztaság himnusza. 2. Ilyen a szívem. Arad 1926.
- *Ism. P. Napló* 91. sz. — **Szőnyi Sándor.** Napkelet IX. 164—165. l. — *Zs. Élet* 99. l.
- Móricz Zsigmond.** Baleset 252 l. — *Ism. R. L. P. Napló* 136. sz. — *Esti Kurir* 124. sz. — *M. Hirl.* 132. sz.
- Féja Géza.** Móricz Zsigmond. Híd 133—141. l.
- Kosztolányi Dezső.** Móricz Zsigmond. Nyugat 922—923. l.
- Nyíri Imre.** Móricz Zsigmond 25 éves írói jubileuma. Népszava 115. sz.
- M. Pogány Béla.** Móricz Zsigmond, a regényíró. Nyugat 923—926. l.
- Schöpflein Aladár.** Móricz Zsigmond és az ifjúság. Nyugat 927.
- Nádas József.** Megy körben az arc. Versek — *Ism. Esti Kurir* 90. sz.
- **N. A. Népszava** 84. sz. — **Fenyő László.** Nyugat 998—999. l. — g—ö.
- M. Hirl.* 70. sz.
- Nagy Dániel.** Cirkusz. Kolozsvár 1926. — *Ism. Literatura* 3. sz. — **Benedek Marcell.** Századunk 131. l.
- Nagy Endre.** Lukits Milos kalandjai. 1926. (4), 162, (2) l. — *Ism. J. S. Népszava* 29. sz. — **Dóczy Jenő.** Magyarság 4. sz. — **Szinnyei Ferenc.** Napkelet IX. 168. l. — **Illés Endre.** Pandora 52—54. l.
- Nagy Lajos.** 1. Könyvek. Versek. Nagykanizsa 1926. 64 l. — *Ism. Váth János. M. Kultúra* 41. l. — 2. A vadember. 1926. 156 l. — *Ism. sz. P. Napló* 22. sz. — **Keller Andor Ujs.** 1. sz. — **Kodolányi János.** Pandora 50—52. l. — *Borgisz. Szocializmus* 114. l.
- Nagy Miklós.** Keselyük a mohácsi mezőn. 1926. 104 l. — *Ism. Gulyás Sándor. Napkelet* IX. 457—458. l. — i. — f. *M. Művelődés* 62—63. l.
- Nagy Pál.** Versei. — *Ism. Feleki Sándor. Egyenlőség* 5. sz.
- Nagy Sándor.** Könny és mosoly. Hajduhadháza 84 l. — *Ism. Az Erő* 1. sz.
- Nemesszeghy Elemér.** Letörött a zászló. — *Ism. Gulyás Sándor. Napkelet* IX. 457—458. l.
- Németh János, Bárdosi.** Öreg szilfa árnyékában. Békéscsaba 1926. 66 l. — *Ism. Székely László. M. Kultúra* 42. l. — **Halász László.** Irodalomtört. 141—142. l.
- Noszlopi Aba Tihamér.** Levente. Esztergom 38 l. — *Ism. rpt. Napkelet* IX. 274—275. l. — *Az Erő.* 1. sz.
- Nyáry Andor.** Nyul a bokorban. Vigjáték 3 felvonásban. Bemutatta a Nemzeti Színház 1927 ápr. 22-én.
- Nyíri Szabolcs.** Soha. Versek. — *Ism. Vasárnap* 257. l.
- Oláh György.** Görögtűz. 1926. 177 l. — *Ism. Gulyás Sándor. Prot. Szemle* 196—197. l.
- Orbán István.** Mit szóla hozzá a Csákó és más elbeszélések. — *Ism. Szász Károly. B. Hirl.* 142. sz. — *K. Új Élet* 217. l.
- Orbók Attila.** Meztelen asszony. 238 l. — *Ism. Nemz. Ujs.* 132. sz. — *Esti Kurir* 49. sz. — *Ujs.* 42. sz. — *M. Hirl.* 47. sz.
- Ormos Ede.** A tanyáról a városig. 1919. — *Ism. Walter Gyula. Pásztortűz* 285—286. l.
- Ózdy Béla.** A rózsaszínű ház. — *Ism. —ót. Napkelet* IX. 75. l.
- Pakocs Károly.** Lélek-ország. Szatmár 1927. 140 l. — *Ism. Kiss Ernő. Pásztortűz* 95. l. — **Alszeghy Zsolt.** Napkelet IX. 359—360. l. — *A. Zs. Élet* 99. l. — **Hargitai László.** Ferences Közlöny 61. l. — **Révay József.** M. Kultúra 230—232. l. — **Várdai Béla.** Kath. Szemle 311—313. l.
- Pákozdy Ferenc.** Embermérleg. — *Ism. s. i. Ujs.* 119. sz. — gy. m. Népszava 145. sz. — f. *Napkelet* IX. 461. l.
- Pál Ödön, P.** Bujdosó vagyon. 1926. 171 l. — *Ism. Haranghy László. Vasárnap* 78. l. — **Brisits Frigyes.** Napkelet IX. 165—166. l. — **Kordély Géza.** M. Kultúra 91. l. — **Tarczai György.** Kath. Szemle 63. l. — **Mildner Gyula.** M. Művelődés 29—30. l. — **Haitsch Ilona.** Prot. Szemle 403. l.

- Palasovszky Béla.** Őszi harmat után. Mindszent 1926. 64 l. — Ism. B. Magyarság 47. sz. — —gyó—. Új Elet 116. l. — Zr. Irodalomtört. 49. l.
- Palasovszky Ödön.** 1. Karmazsin. 32 l. — Ism. —i. Ujs. 90 sz. — Hevesy Iván. Nyugat 681—682. l. — Literatura 5. sz. — 2. Punalua. Versek. 1926. 80. l. — Ism. Literatura 2. sz.
- Pásztor Árpád.** Gina és Rozamunda. Regény 368 l. — Ism. R. L. P. Napló 120. sz. — P. Ujs. 143. sz. — M. Hirl. 103. sz. — M. Hirl. 53. sz. — Literatura 6. sz.
- Pázmány. Egyed István.** Pázmány nemzeti politikája. Nemz. Ujs. 71. sz.
- Péchy-Horváth Rezső.** A néma hajó. Nagykanizsa 1926. 138 l. — Ism. mp. Magyarság 110. sz. — Literatura 2. sz.
- Péterfy Tamás.** Ezüst bokréta. 16-r. 56 l. — Ism. sz, b. b. Napsugár 16. l.
- Petőfi. Szépvízi Balás Béla.** Petőfi magyar lelke. Napsugár 9—11. l.
- Baranyai Zoltán.** H. F. Amiel, traducteur de Petőfi. Revue des Études Hongroises 125—143. l.
- Hartmann János.** Petőfi tanulmányok. Irodalomtört. füzetek. 10. sz. 1926. 52 l. — Ism. Myn. M. Ujs. 24 sz. — Literatura 5. sz.
- Horváth János.** Petőfi Sándor. Második kiadás 1926. 597 l. — Ism. B. Magyarság 53. sz. — Nemz. Ujs. 19. sz.
- Turi Mészáros István.** Petőfi magyarázat. M. Nyelv 398—405. l.
- Pollák Illés.** Lucifer tragédiája 70 l. — Ism. K. S. P. Lloyd 46. esti sz. — n. p. M. Hirl. 59. sz.
- Rác Pál.** Magyar Bálint. Rác Pál szlovenszkói novella- és regényíró. Pásztortűz 71—72. l.
- Radó Antal.** Magyar sirámok és egyéb költemények. 192 l. — Ism. Szász Károly. B. Hirl. 95. sz. — L—sz. P. Napló 91. sz. — A. Zs. Élet 182—183 l. — (—gyó—) Új Élet 160—161. l.
- Raggamby András.** Velencés 108 l. — Ism. Ujs. 101. sz. — l. M. Hirl. 04. sz.
- Rákosi Jenő** művei. I—XII. köt. — Ism. Szász Károly. B. Hirl. 65. sz. — —l. Új Nemz. 61. sz. — P. Napló 24. sz. — Nemz. Ujs. 19. sz. — Sebestyén. Karl. P. Lloyd 23. esti sz. — Hegedüs Lóránt. P. Hirl. 21. sz. — 2. Emlékezések. I—III. köt. é. n. (1927), XIV. 195, 187, 171 l. — Ism. Hajdu Zoltán. IK. 134—135. l.
- Sebestyén Károly.** Eugen Rákosi und die ungarische Bühne. P. Lloyd 36. regg. sz.
- Záborszky Endre.** A hatvan éves Aesopus. M. Hirl. 12. sz.
- Reményi József.** Emberek, ne sirjatok. Berlin 1926. I—IV. köt. 876 l. — Ism. Tamás Lajos. Pásztortűz 238. l. — i. f. Napkelet IX. 71—73. l. — Literatura 3. sz. — Perényi József. M. Művelődés 92—93. l. — Gulyás Sándor. Prot. Szemle 333—335. l.
- Reményik Sándor.** Fagyöngyök. Csak így... Vadvizek zúgása. Második kiadás. Kolozsvár — Ism. Molter Károly. Pásztortűz 213. l. — Kiss Ernő. Vasárnap 10. sz.
- Révész Béla. M. Pogány Béla.** Révész Béla. Irodalmi arckép. Nyugat 675—680. l.
- Rissányi József.** Örök úton. Balassagyarmat 78 l. — Ism. B. Gy. Napkelet IX. 451. l.
- Romhányi Sándor.** Az égi kötelék. Pécs. é. n. 192 l. — Ism. Széphalom 109—110. l.
- Rózsa Ignác.** Akiba Rabbi. — Ism. M. Hirl. 87. sz.
- Rozsnyai Dávid.** Horologium turcicum. A Magyar Nemzeti Muzeumi Könyvtár kéziratából bevezetéssel és jegyzetekkel ellátva kiadta Dézsi Lajos (Régi Magyar Könyvtár 38. kötete). 1926. 260 l. — Ism. Rajka László. Erd. Irod. Szemle 89—90. l. — Harsányi István. Prot. Szemle 397—398. l. — Gulyás József Debr. Szemle 74. l. — Gálos Rezső IK. 140—141. l.
- Sáfár Elemér.** Bordeauxtól Bakuig. Egy lázas magyar álma. Verses regény. Vác. 94 l. — Ism. Literatura 4. sz.

- Salamon Ferenc. Császár Elemér.** Salamon Ferenc esztétikája. B. Szemle 205. köt. 31—56. 192—224. l.
- Sebess Árpád.** 1. Stix partján. Versek. 1925. 164 l. — Ism. Literatura 2. sz. — 2. Asszonyért és kenyérért. — Ism. Ráskai László. P. Napló 115. sz. — b. m. Esti Kurir 86. sz.
- Sebők Judith, Szilágyi Jánosné** költeményei. Szeged. 1926. 224 l. — Ism. Széphalom 109. l.
- Sik Sándor. Vas Tamás.** Sik Sándor. Élet 84—85., 101—102. l.
- Somlyó Zoltán. Kállay Miklós.** A magyar átkozott költő. Literatura 5. sz.
- Somogyi Pál.** Átok-áldott tűz. Versek. — Ism. B. T. Népszava 90. sz.
- Suba Lajos.** Irka-firka. Versek. Ism. Vita Zsigmond. Páztortűz 264. l.
- Surányi Miklós.** A szörnyeteg. 1926. 191 l. Ism. Mitrovics Gyula. Prot. Szemle 403—406. l.
- Kállay Miklós.** Huszonöt év egy író életéből. Nemz. Ujs. 1. sz.
- Surányi Miklós.** A regényírás műhelyéből. I. a trianon páva. Nemz. Ujs. 16. sz. II. Kantate. Nemz. Ujs. 22. sz. III. Floriche. Nemz. Ujs. 28. sz. IV. Domoszlai László. U. o. 39. sz. V. A mester. U. o. 45. sz.
- N. A.** Négy szemkőzt Surányi Miklóssal. Literatura 5. sz.
- Szabó Dezső** művei. I—XVI. köt. — Ism. Rm. Népszava 18. sz. — 2. Tenger és temető. 1926. 167 l. — Ism. r. r. Új Nemz. 61. sz. — Kürti Pál. Nyugat 208—209. l. — Kovács György. M. Kultúra 40—41. l. — Tardos Pál. Pandora 56—58. l. — Szimonidesz Lajos. Századunk 108—109. l.
- Szabó Lajos.** Új Árpád ősi hon felett. — Ism. rpt. Napkelet. IX. 274—275. l.
- Szabó Lőrinc.** A sátán műremekei. 1926. 102 l. — Ism. Révész Béla. Népszava 47. sz. — R. L. Magyarország 15. sz. — Füst Milán. Nyugat 997—998. l. — Ignótus Pál. Pandora 45—46. l. — K. S. Új Élet 220—221. l.
- Szabó Mária.** 1. Appassionata. Kolozsvár. 1926. 220 l. — Ism. Trócsányi Dezső. Prot. Szemle 46—47. l. — 2. Magamtól másokig. Kolozsvár. 1926. 146 l. — Ism. Szász Károly. B. Hirl. 142. sz. — Walter Gyula. Páztortűz 22. l. — Réz Gyula. Napkelet IX. 368—369. l. — T. D. Prot. Szemle 196. l.
- Szabó Miklós.** Dér Bálint végzete. 68 l. — Ism. sz. i. r. Irodalomtört. 143—144. l.
- Szabolcsi Lajos.** Délibáb. 283 (3) l. — Ism. P. Lloyd 64. esti sz.
- Szalacsy Rác Imre.** Hulló csillagok, kuruc csillagok. Regény. Arad. 1926. — Ism. Váth János. M. Kultúra 138—139. l.
- Szalay László.** 1. Sallangos acskóm. — Ism. Diószeghy Miklós. M. Hirl. 143. sz. 2. Ez a föld ... — Ism. Diószeghy Miklós. M. Hirl. 143. sz.
- Szalay Mátyás.** Noémi. Bibliai színmű 3 felvonásban. Brassó 1926. 112 l. — Ism. Vasárnap. 1. sz. — Zs. Élet 99. l. — Várdai Béla. Kath. Szemle 61—62. l.
- Szántó György.** Bábel tornya. Regény. Brassó. — Ism. Literatura 3. sz.
- Szántó Róbert.** A próféta szerelme. Szabadka 1926. 255 l. — Ism. B. Gy. Napkelet IX. 169. l.
- Szász Károly.** A szabadfalvi pap lánya. Verses regény. 154 l. — Ism. Lőrinczy György. B. Hirl. 126. sz. — P. Lloyd 103. esti sz. — P. Ujs. 143. sz. — Quintus. 8 Órai Ujs. 115. sz. — i. —gy. Napkelet IX. 551—552. l. — T. Élet 224. l. — Berta Ilona. M. Asszony 171. l. — Új Idők 19. sz. — Tóth L. Új Élet 214. l.
- Szász Zoltán. V. A.** Négy szemkőzt Szász Zoltánnal. Literatura 6. sz.
- Szávai István.** Utcasarok. — Ism. Ujs. 75. sz. — Esti Kurir 78. sz.
- Széchenyi** vallomásai és tanításai. Összeállították: Fekete József és Váradi József. Schandl Károly előszavával 1926. 507. l. — Ism. Lőrinczy György. B. Hirl. 47. sz. — Görög Imre. Nyugat 113—114. l. — Áfra Nagy János. Magyarság 7. sz. — Csűry Bálint. Erd. Irod. Szemle 88—89. l. — Cs. I. Botond 149—150. l. — Fin'a Sándor. Dunántúli Tanítók Lapja 7—10. sz. — Váth János. M. Kultúra 39—40. l. — Literatura 2. sz. — L. O. Kath. Szemle 251—252. l. — Baros Gyula. Prot. Szemle 31—32. l.
- Angyal Dávid.** Lord Loftus és Széchenyi. B. Szemle 205. köt. 179—193. l.

- Boros György*, Brassai és Széchenyi. Pásztorház 277—278. l.
- Dobrovich Agoston*, Széchenyi és a magyar fajiság. M. Művelődés 44—49. l.
- Dr. G. S. Neuere Széchenyi-Literatur*. P. Lloyd 11. esti sz.
- Payr Sándor*, Széchenyi vallásos lelkülete. — *Ism.* Szigethy Lajos. Prot. Szemle 40—42. l.
- Bártfai Szabó László*, Széchenyi és Wesselényi barátságának első éve. Kath. Szemle 129—139, 205—212. l.
- Szalay József*, Széchenyi emlékezete. Szeged.
- Viszota Gyula*, Széchenyi jellemzése 1828-ban. M. Nyelv 437—442. l.
- Viszota Gyula*, Karikaturák Széchenyiről. Irodalomtört. 122—123. l.
- Zelovich Kornél*, Széchenyi és az ifjúság. B. Szemle 205. köt. 225—244. l.
- Szécsen József*, Az élet vándora. — *Ism.* Ujs. 121. sz. — *Relle Pál*. M. Hirl. 110. sz.
- Szederkényi Anna*, 1. Döcög a szekér. — *Ism.* M. S. B. Hirl. 1. sz. — *Szinnyei Ferenc*, Napkelet IX. 270—271. l. — 2. Az ismeretlen fiatalember. — *Ism.* M. I. B. Hirl. 1. sz. — *Szinnyei Ferenc*, Napkelet IX. 270—271. l.
- Szegilongi Etta, Holländerné*, Lehullott szavak. 1926. 95 l. — *Ism.* Szegi Pál, Nyugat 117. l.
- Székely Nándor*, Örök idegen. Regény. 1926. 234 l. — *Ism.* D. J. Magyarság 82. sz. — *syd.* Nemz. Ujs. 41. sz. — *Czapik Gyula*, M. Kultúra 9. l.
- Szekula Jenő*, A római nő és a rabszolga. — *Ism.* k. Esti Kurir 125. sz.
- Szépál Árpád* 20 vers. 32 l. — *Ism.* Turóczy Trostler József, P. Lloyd 126. esti sz. — t. a. Ujs. 110. sz. — M. Hirl. 116. sz. — *Literatura* 6. sz.
- Szemere Pál, Pitroff Pál*, Kölcsey Ferenc olvas, Szemere Pál fogalmaz. Irodalomtört. 31—32. l.
- Szenes Béla, Hirschfeld Lajos*, A halott munkatárs. Az Est 124. sz.
- Kárpáti Aurél*, Szenes Béla. Nyugat 1004—1005. l.
- Lesthyán Sándor*, Szomorú írás Pest legvidámabb írójának halálára. Ujs. 120. sz.
- T. K. Szenes Béla* halála. P. Hirl. 120. sz.
- Szép Ernő*, Valentine. 231 l. — *Ism.* —s. Nemz. Ujs. 35. sz. — *Hartmann János*, Napkelet IX. 353—355. l. — *Lengyel Menyhért*, Nyugat 512—513. l. —s. Ujs. 35. sz. — M. Hirl. 35. sz. — *Majoros István*, Pandora 114—115. l.
- Szigligeti Ede*, Szigligeti Ede első szerződése. 8 Orai Ujs. 87. sz.
- Speneder Andor*, Schiller és Szigligeti. IK. 118—119. l.
- Sziklay Ferenc*, A fekete ember. Berlin, 1926. 118 l. — *Ism.* B. Magyarság 13. sz. — P. F. M. Művelődés 60—61. l.
- Sziklay János*, Szent László király 1926. 135 l. — *Ism.* Zr. Irodalomtört. 49. l.
- Sziklay János, Brisits Frigyes*, Sziklay János írói egyénisége. 16 l.
- Szikra* (gróf Teleky Sándorné), A tóparti remete. 1926. 122 l. — *Ism.*
- Szász Károly*, B. Hirl. 142. sz. — P. Napló 22. sz. — —gyó. Új Élet 48. l.
- Szilády Áron, Bálint Sándor*, Szilády Áron pályája. Szeged, 1926. 32 l.
- Szilágyi Béla*, Erdélyből jöttem! 1926. 264 l. — Zr. Irodalomtört. 49. l.
- Szinnyei József, Pintér Jenő*, Szinnyei József emlékezete. — *Ism.* Csabai István, M. Művelődés 87—88. l.
- Szirmai Rezső*, Örvény. 1926. 119 l. — *Ism.* Turóczy Trostler, Josef. P. Lloyd 103. esti sz. — *Laczkó Géza*, Nyugat 837. l. — (—th.) M. Hirl. 59. l.
- Szinyai Zoltán*, Bolondok tornya. Békéscsaba. 152 l. — *Ism.* Bohuniczky Szefi, Nyugat 999—1000. l. — *syd.* Nemz. Ujs. 41. sz. — *Vajthó László*, Napkelet IX. 458—460. l. — *Literatura* 5. sz. — *Lám Frigyes*, Irodalomtört. 141. l.
- Szomorú Dezső*, Levelek egy barátnőmhöz. 248 l. — *Ism.* Kárpáti Aurél. P. Napló 136. sz. — X. P. Lloyd. 129. esti sz. — *Pünkösti Andor*, Ujs. 137. sz. — M. Hirl. 132. sz. — B. L. Nemz. Ujs. 142. sz. — *Illés Endre*, Az Est 131. sz.
- Szőke Sándor*, Percek hegyén. 67 l. — *Ism.* —s. Új Nemz. 72. sz. — sz. k. B. Hirl. 29 sz. — *Rédey Tivadar*, Napkelet IX. 458—459. l. — A.

Zs. Élet 99. l. — Kozocsa Sándor, Bácskai Élet 93—94. l. — Ujs. 45. sz. —
— b—y. M. Hirl. 41. sz. — Marconnay Tibor. Prot. Szemle 339—340. l.
— h. s. Új Élet 47. l.

Szunyogh Farkas. Tanyai emberek. Kecskemét. — Ism. gy. m. Népszava 127. sz.

Tabéry Géza. 1. Szarvasbika. 1925. 232 l. — Ism. Kiss Ernő. Erd. Irod. Szemle 70—74. l. — 2. Tűzmadár. Kolozsvár, 1926. — Ism. Kristóf György. Pásztortűz 94. l. — Rass Károly. Vasárnap 218. l. — Csizsár Béla. Új Élet 220. l.

Talpassy K. Tibor. Én is vagyok. Dombóvár. 16-r. 98 l. — Ism. P. Napló 61. sz. — B. Magyarország 53. sz.

Tamás Lajos. Jóságom sátora. Berlin. 108 l. — Ism. Magyarország 132. sz. — Gál János. Napkelet IX. 275—276. l. — A. Zs. Élet 182—183. l.

Tamás Mihály. Tavaszi vallomás. Berlin, 1926. 106 l. — Tamás Lajos. Pásztortűz 47—48. l. — P. J. M. Művelődés 60—61. l. — Hamvas Béla. Prot. Szemle 118—119. l.

Tamási Áron. *Németh László.* Tamási Áron. Prot. Szemle 237—240. l. **Teleky Sándorné gr. l. Szikra.**

Tersánszky J. Jenő. Rossz szomszédok. 1926. 287 l. — Ism. g. l. Esti Kurir 78. sz.

Thaly Lóránt. Eolhárfá. 1926. 195, (1) l. — Ism. Szász Károly. B. Hirl. 95. sz. — A. Zs. Élet 182—183. l.

Thoméé József. *Zulauszkai Andor.* Egy költő jubileumára. Bácskai Élet 50—54. l.

Thury Zsuzsa. Schmitt Terka. Debrecen. 92, (2) l. — Ism. B. Gy. P. Napló 91. sz. — P. Lloyd 126. esti sz. — rtk. Esti Kurir 85. sz. — I. E. Magyarország. 68. sz.

Tompa. *Gulyás József.* Tompa gyűjteményben kiadatlan verse. IK. 125—126. l.

Tóth Kálmán. *Kardeván Károly.* Gyulai Pál párbaja Tóth Kálmánnal. Napkelet IX. 473—475. l.

Tömörkény István. *Juhász Gyula.* Tömörkény. Széphalom 195—196. l.

Turhányi István. Aszja. 1926. 145 l. — Ism. Be. M. Ujs. 12. sz. — 8 Órai Ujs. 58. sz. — Szinnyei Ferenc. Napkelet IX. 168. l. — P. Lloyd 5. esti sz. — P. Ujs. 45. sz. — M. Hirl. 47. sz. — vitéz Nagy Iván. Új Élet 213. l.

Ujvári Sándor. Futurum exactum. — Ism. Ráskay László. P. Napló 115. sz. — M. Hirl. 110. sz. — Esti Kurir 77. sz.

Undi Imre. Rézkigyó. 1926. 96 l. — Ism. Nemz. Ujs. 24. sz. — B. Magyarország 47. sz. — (—n.) Élet 59. l. — M. Hirl. 41. sz.

Vadász Tibor. Tilos. Novellák. — Ism. —th. M. Hirl. 137. sz. — Komlós Aladár. Nyugat 1001. l.

Vadnay Dezső. A furulya meséi. 112 l. — Ism. Új Nemz. 88. sz. — Nemz. Ujs. 95. sz. — Ujs. 20. sz. — Zs. Irodalomtört. 50. l.

Vágó Géza. Mózes. Regény. — Ism. Br. Népszava 26. sz.

Vajda János. *Bartók Miklós.* Néhány szó Vajda János centenáriuma. Botond 111—114. l.

Dánielné Lengyel Laura. Vajda János. B. Hirl. 103. sz.

Farkas Zoltán. Vajda János centenáriuma. M. Ujs. 104. sz.

Ignotus. Vajda János. Nyugat 695—699. l.

Hoitsy Pál. Vajda János. P. Hirl. 98. sz.

Kosztolányi Dezső. Vajda János. Új Idők 19. sz.

Makkai Sándor. Az üstökös. Pásztortűz 193. sz.

Migray József. Vajda János. Népszava 103. sz.

Molter Károly. Vajda János és az erdélyi költők. Pásztortűz 194—196. l.

Pásztor Árpád. Hol és milyen körülmények között született Vajda János? Az Est 73. sz.

Pásztor Árpád. Két riport Vajda Jánosról. Az Est 105. sz.

Pásztor Árpád. «A Mult ifjúság tündértava» hattyújának halála. Ismeretlen adatok Vajda János Ginájaról. Az Est 6. sz.

- Pásztor Árpád.* A százéves Vajda János. P. Napló 103. sz.
Sebestyén, Karl. Johann Vajda. P. Lloyd 103. esti sz.
Vajda-Szép Gyula. Vergődő élet. 1926. 94, (2) l. — Ism. rpt. Napkelet IX. 274—275. l.
Vándor Kálmán. Az ezüsthajú asszony. 64 l. — Ism. P. Ujs. 104. sz. — Nemz. Ujs. 90. sz.
Váradi Antal. *Petri Mór.* Emlékezés Váradi Antaltól. 1926. 40 l. — Ism. Uj Nemz. 100. sz. — rtk. Esti Kurir 125. sz.
Vargha Gyula. Hamvadó tüzek. 414 l. — Ism. Papp Ferenc. B. Hirl. 62. sz. — K. L. Uj Nemz. 123. sz. — Kállay Miklós. Nemz. Ujs. 92. sz. — Quintus. 8 Órai Ujs. 52. sz. — Gulyás Sándor. Napkelet IX. 349—351. l. — Kéky Lajos. B. Szemle 206. kötet. 149—159. l. — Zsigmond Ferenc. Prot. Szemle 407—409. l.
Varga Zsiga. Tüzijáték. — Ism. Ráskay László. P. Napló 115. sz. — V. Zs. Népszava 29. sz. — b — y. M. Hirl. 35. sz.
Váry Rezső. Urak és gazdagok. 487 l. — Ism. M. Ujs. 92. sz. — P. Lloyd 75. esti sz. — Rátkay Károly. Esti Kurir 87. sz. — Bohuniczky Szeffi. Nyugat 757—758. l. — Zs. Élet 224. l. — d. M. Hirl. 70. sz. — Literatura 6. sz.
Váth János. Imitatio Christi. Arad 1926. 175 l. — Ism. Zs. Irodalomtört. 49—50. l.
Vécsey Leo. — Az életcirkusz. 1926. 160 l. — Ism. Csizovszky Sándor. Bácskai Élet 218—219. l.
Verseggy. Horváth Konstantin. Verseggy Ferenc ismeretlen szentbeszédei. Veszprémi Hirl. 16. sz.
Vida Sándor. Alvó sineken. — Ism. M. Hirl. 92. sz.
Vidor Marcell. Csello. Versek. 64 l. — Ism. Ráskay László. P. Napló 115. sz. — b. m. Esti Kurir 90. sz. — Árvay János. Napkelet IX. 463. l. — G. P. Lloyd 46. esti sz. — Néptanítók Lapja 7—8. sz. — ó. Irodalomtört. 139—140. l.
Vidovich Ernő. Üzennek a nyírfák. — Ism. P. Napló 69. sz. — M. Hirl. 121. sz. — 8 Órai Ujs. 58. sz.
Virágh Ferenc. Tiszta szó kell. Berlin. — Ism. K. Gy. Magyarország 132. sz. — K. Gy. Nemz. Ujs. 142. sz. — A. Zs. Élet 182—183. l. — (—gyó—) Új Élet 215. l.
Virághalmi Ferenc. *Lám Frigyes.* Virághalmi Ferenc. A győri m. kir. áll. leánygimn. értesítője. 1926/27. 3—14. l.
Voinovich Géza. 1. Szivárvány. M. Nép Könyvtára. — Ism. Csűry B. Páztortűz 48. l. 2. — A letört ág. 44 l. — Ism. — l. Uj Nemz. 67. sz.
Vörös Máttyás, Nyéki. Harsányi István. Adatok Nyéki Vörös Máttyás műveinek bibliográfiájához. M. Könyvszemle 142—146. l.
Vörösmarty Mihály. Kiadatlan költeményei. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Brisits Frigyes. 1926. 156 l. — Ism. Haranghy László. Vasárnap 78. l. — S. R. Élet 39—40. l. — Reischel Artur. Erd. Irod. Szemle 91—92. l. — Kéky Lajos IK. 130—132. l. — Szabó István Andor Irodalomtörténet. 145—146. l.
Császár Elemér. A Zalán futása. Irodalomtört. Füzetek 4. sz. 1926. 24 l. — Ism. Literatura 1. sz.
Gyalui Farkas. Ujfalvy Sándor emlékirataiból és levelezéséből. Vörösmarty ismeretlen levelei. Páztortűz 7—10. l.
Kristóf György. Három jellemzés. Vörösmarty rózsái. Madách emlékezete. Jókai lelke. Kolozsvár 86 l. — Ism. V. M. Napkelet IX. 66. l.
Wass Albert, gróf. Virágtemetés. Kolozsvár 83 l. — Ism. k. e. Páztortűz 215. l. — Vasárnap 257. l. — Gál János. Napkelet IX. 463. l.
Wlassics Gyula. ifj. Régi fiók. 96 l. — Ism. P. Lloyd 136. esti sz. — Uj Idők 26. sz.
Zalavári Ödön. Néha éjjel. Versek. 1926. 80 l. — Ism. sz. k. B. Hirl. 29. sz. — Szőnyi Sándor. Napkelet IX. 164—165. l. — A. Zs. Élet 99. l.

Zaymus Gyula. 1. Éjféli vendég. 1926. 135 l. — Ism. Czékus Géza. M. Kultúra 88—89. l. — Tordai Anyos. Kath. Szemle 383—384. l. — 2. Nászvirág. 180 l. — Ism. Tordai Anyos. Kath. Szemle 383—384. l.

Zilahy Lajos. A fehér szarvas. Színmű 4 felvonásban. Bemutatta a Nemzeti Színház 1927 márc. 18-án.

Zilahy Lajos. A világbajnok. Bohózat 3 felvonásban. Bemutatta a Víg-színház 1927 máj. 14-én.

Zilahy Lajos. Két fogoly I—II. 231, 458 l. — Ism. —j. Uj Nemz. 100. sz. — Balla Borisz. Magyarság 70. sz. — Zádor Tamás. 8 Orai Ujs. 37. sz. — sz. r. P. Napló 22. sz. — Br. Népszava 34. sz. — Schöpflin Aladár. Nyugat 362—364 l. — Kállay Miklós. Nemz. Ujs. 35. sz. — Esti Kurir 1. sz. — Rédey Tivadar. Napkelet XI. 447—449. l. — P. Lloyd 17. esti sz. — Kéky Lajos. B. Szemle 206. köt. 476—479. l. — g. l. M. Hirl. 12. sz. — Török Sophie. Pandora 106—107. sz. — Muraközy Gyula. Prot. Szemle 269—271. l.

Zsolt Béla. Házassággal végződik. 394 l. — Ism. —s. M. Ujs. 67. sz. — Tarján Gida. Népszava 1. sz. — Ignótus Pál. Nyugat 101—104. l. — Tristan. Nemz. Ujs. 18. sz. — Esti Kurir 20. sz. — Dóczy Jenő. Magyarság 4. sz. — Dóczy Jenő. Napkelet IX. 159—160. l. — Kardos László. Pandora 55—56. l.

Összeállította: GORIUPP ALISZ.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek.*

I. Tudományos művek.

- Császár, Elemér**: Les rapports de l'Académie Hongroise des Sciences avec l'Académie Française. Paris, Champion, 12 l.
- Dézi Lajos dr.**: Erdélyi arcképek és képek. Cluj—Kolozsvár, Minerva 115 l.
- Eucken**: A jelenkori vallásbölelet főkérdései. Ford.: Juhász Andor. Bevezette: Böhle Károly. Révai, 212 l.
- A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem bölcsészeti doktori értekezések kivonatai és jegyzéke. Szerk. a dékán. Szeged, a kar kiadása 136 l.
- Földessy Gyula**: Újabb Ady-tanulmányok. Berlin, Voggenreiter. 190 l.
- Gyulai Pál** Kritikai dolgozatainak újabb gyűjteménye. M. T. Akadémia. 425 l.
- Le Bon, Gustave**: Új idők pszichológiája. Ford. Dr. Strém Géza. Révai. 409 l.
- Losonczi Zoltán dr.**: Bél Mátyás és a magyar tudomány. Szerző kiadása. 16-r. 18 l.
- Lux Gyula**: A nyelv. Nyelvtélektani tanulmány. Atheneum. 134 l.
- Nagy Sándor dr.**: Ady Endre költészete. Szerző kiadása. 129 l.
- Négyessy László**: Irodalmi valutarontás. (Reális és tulesapongó Ady-kultusz.) 16 l.
- Siciliano, Italo**: La letteratura ungherese. Padova. C. e. d. a. m. 39 l.
- Szász Károly**: Magyar fa sorsa. Makkai püspök Ady-könyvének bírálata. Szerző kiadása. K. 8-r., 39 l.
- Takács Sándor**: Szegény magyarok. Genius, 499 l.

II. Közérdekű művek.

- Erdős René**: Nyírfaerdő. Szanatóriumi jegyzetek. Révai. 160 l.
- Harsányi István**: Sárospataki Kalauz. 45 képpel. Sárospatak, Sárospataki Hir-lap kiadása, K. 8-r., 106 l.
- Papini Giovanni**: Élő halott. Ford. Révay József. Athenaeum, 276 l.
- Siklóssy László dr.**: Gyorskocsin Erdélyben. (Kutatások, rajzok, elmékedések.) Kolozsvár, Minerva. 140 l.
- Szomory Dezső**: Levelek egy barátnőmhöz. Athenaeum. 247 l.
- Tisza István gróf** Összes munkái, 4. sorozat, IV. kötet. Levelek, táviratok, előterjesztések 1915—1916. Franklin. 430 l.

III. Regények és elbeszélések.

- Bordeaux, Henry**: Test és lélek. Regény. Ford. Bárány Benzné Csáky Ilona grófnő. Kolozsvár, Minerva. 159 l.
- Farkass Jenő**: Sötét az ég. Légrády. 245 l.
- Galsworthy, John**: A Forsyte-Saga, I-III. kötet. Regény. Ford. Kiss Dezső. Franklin. 406, 428 és 374 l.
- Galsworthy**: A szigeti képmutatók. Ford. Kiss Dezső. Franklin. 265 l.
- Lábán Antal és Keresztury Kálmán**: Magyar regék. Berlin, Voggenreiter. K. 8-r. 109 l.
- London, Jack**: Korhely és tündér. Regény. Ford. Tersánszky Józsi Jenő. Athenaeum. 172 l.
- Maupassant, Guy de**: Miss K. Hariett. Ford. Tóth Árpád. Athenaeum. 229 l.
- Móra Ferenc** munkái. Budapest. Lantos, 1927 l. Véreim. 238 l., II—III. Ének a buzamezőkről. 117 és 246 l., IV. Sokféle. 210 l., V. Nádihegedű. 206 l., VI. Beszélgetés a ferdetoronnyal. 246 l.
- Móricz Zsigmond**: Baleset. Athenaeum. 252 l.
- Nerval, Gérard de**: A bűvös kéz. Ford. Komor András. Lampel. K. 8-r. 51 l.
- Szép Ernő**: Egy falat föld, egy korty tenger. Lampel. K. 8-r. 80 l.

* A Budapesti megjelent munkáknál a hely, az 1927-ben kiadottaknál az idő, a 8-r.-űknél az alak megjelölését elhagytuk.

...Lampel. 63 l.
 ...Mikulics szárazon és vizen. Berlin, Vöggenreiter. 88 l.
 ...Pusztai harangszó. Berlin, Vöggenreiter. 247 l.
 Zola Emil: Az emberi düvad. Ford. Adorján Sándor. Révai. 407 l.

IV. Drámai művek.

Csengery János: Euripides elveszett drámáinak töredékei. Akadémia. 356 l.
 Dumas, Sándor ifj.: A kaméliás hölgy. Dráma. Ford. Szemere Attila. Lampel. 108 l.
 Zilahy Lajos: A fehér szarvas. Athenaeum. 101 l.

V. Verses művek.

Fodor József: Lihegő erdők. Athenaeum. 156 l.
 Juhász László: Homerosi Békaegérharc. Eredeti versmértékben. K. m. egyetemi nyomda 20 l.
 Verlaine, Paul Válogatott versei. Ford. Szabó Lőrinc. Pandora. 167 l.

IRODALOMTÖRTÉNETI FÜZETEK

SZERKESZTI ÉS KIADJA:

CSÁSZÁR ELEMÉR

1. HORVÁTH JÁNOS: Herczeg Ferenc. Második kiadás. 28 l. Ára 80 f.
2. CSÁSZÁR ELEMÉR: A magyar hűn-mondák kérdésének mai állása. Második kiadás. 32 l. Ára 80 f.
3. GALAMB SÁNDOR: Huszonöt év a magyar társadalmi dráma történetéből (1867—1892). 32 l. Ára 80 f.
4. CSÁSZÁR ELEMÉR: A Zalán futása. 24 l. Ára 80 f.
5. A XX. század magyar irodalma kritikákban. I. sorozat. Regények és elbeszélések. 64 l. Ára 1 P. 60 f.
6. SZABÓ RICHÁRD: Endrédi Sándor. 36 l. Ára 1 P.
7. KEKY LAJOS: Gárdonyi Géza. 40 l. Ára 1 P. 20 f.
8. CSÁSZÁR ELEMÉR: Arany János. Második kiadás. 23 l. Ára 80 f.
9. GÁLOS REZSŐ: Legrégibb bibliafordításunk. 40 l. Ára 1 P. 20 f.
10. HARTMANN JÁNOS: Petőfi-tanulmányok. 52 l. Ára 1 P. 60 f.
11. VOINOVICH GÉZA: Gyulai Pál. 20 l. Ára 80 f.
12. GYÖRGY LAJOS: Az erdélyi magyarság szellemi élete. 80 l. Ára 2 P.
13. TÓTH BÉLA: A Kisfaludy-regék utáizatai. 24 l. Ára 80 f.
14. CSÁSZÁR ELEMÉR: Arany János képzelete. 30 l. Ára 80 f.
15. WALDPFEL JÓZSEF: Balassi költeményeinek kronológiája. 44 l. Ára 1 P. 20 f.
16. ANGYAL DÁVID: Kölcsey Ferenc. 36 l. Ára 1 P. 20 f.
17. SZERB ANTAL: A magyar új romantikus dráma. 32 l. 80 f.
18. GÁLOS REZSŐ: Dunántúl a két Kisfaludy költészetében. 76 l. 2 P.
19. SZINNYEI FERENC: Kisfaludy Károly. 44 l. 1 P. 20 f.
20. ZSIGMOND FERENC: Mikszáth Kálmán. 36 l. 1 P. 20 f.
21. PAPP FERENC: Kemény Zsigmond. 72 l. 1 P. 60 f.
22. ZSIGMOND FERENC: Jósika Miklós. 48 l. 1 P. 20 f.
23. FARKAS GYULA: Az elszakított Felvidék magyarságának szellemi élete. 47 l. 1 P. 20 f.

Pallas rt. nyomdája Budapestén. (Tel. T 203—67). Felelős vezető: Töringer Károly műszaki igazgató

Az Irodalomtörténeti Közlemények jelen füzetének ára 4 Pengő.

